

Zubánics László

VITÉZI VÉGEK DICSÉRETE

A nemesség szerepe a XVI–XVIII. századi
Északkelet-Magyarország társadalmi fejlődésében

Kárpátaljai Magyar Könyvek
248.

Sorozatszerkesztő és felelős kiadó:
Dupka György

Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával

*A kézirat a Nemzeti Kulturális Alap
Szépirodalom és
Ismeretterjesztés Kollégiuma
támogatásával készült.*

© **Zubánics László, 2016**
© **Intermix Kiadó, 2016**

A címlapon:

részlet I. Lipót magyar király címeres adományleveléből Veres Istvánnak,
feleségének Kegyes Zsófiának, fivéreinek Istvánnak és Jánosnak
(kelt: Pozsonyban, 1662. augusztus 19-én).
Kihirdették Bereg vármegye Kígyóson megtartott közgyűlésén 1664. január 22-én.
Fellelhető: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára R 64 1_0961

Szerkesztő: **Csordás László**
Korrektúra: **Kövy Márta**
Fedélterv, műszaki szerkesztő: **Dupka Zsolt**
A könyv elektronikus változata:
www.kmmi.org.ua (Könyvek)
Készült a Shark Kft.-ben
Ungvár, Vármegyeház tér 15/1.

ISBN 978-963-9814-79-0
ISSN 1022-0283

Zubánics László. Vitézi végek dicsérete. A nemesség szerepe a XVI–XVIII. századi Északkelet-Magyarország társadalmi fejlődésében. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2016 – 292 old.

A Vitézi végek dicsérete kötet színhelye a XVI–XVIII. századi Északkelet-Magyarország, amely nem mindig volt periférikus régió, hiszen számos meghatározó történelmi eseménynek az itt élő emberek voltak az alkotói, mozgatói.

Az 1541 után a Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség határvidékére/ütközőzónájába kerülő vidék gyakran szenvedett a különféle hadjáratoktól, de emellett jelentős kulturális fejlődést is tapasztalunk, hiszen Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék népessége szabadon meríthetett mindkét kultúrközpont hatásaiból. A térség társadalomfejlődési folyamataiban fontos szerepet játszottak a Homonnai Drugeth, Dobó, Esterházy, Telegdy, Nyáry, Kun, Perényi, Dolhay, Ilosvai, Kornis, Rhédey, Bilkei, Szigeti Vass és Csebi Pogány családok képviselői. A kötet korabeli források felhasználásával a politika, a gazdaság és a kultúra prizmáján keresztül kívánja bemutatni a térség sajátosságait, fejlődésének új irányvonalait.

Recenzensek:

Dr. Kiss Éva professzor, a történelemtudományok doktora, tanszékvezető

Dr. Vovkanics Ivan professzor, a történelemtudományok doktora, tanszékvezető

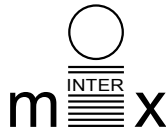
Kiadását ajánlotta:

- Az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Kara Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszéke (2016. április 26. ülésén, 9. sz. jegyzőkönyv)
- Az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Kara módszertani bizottsága (2016. április 26-i ülésén, 9. sz. jegyzőkönyv)
- Az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Kara Tudományos Tanácsa (2016. április 26-i ülésén, 8. sz. jegyzőkönyv)

Zubánics László

VITÉZI VÉGEK DICSÉRETE

A nemesség szerepe a XVI–XVIII. századi
Északkelet-Magyarország társadalmi fejlődésében

INTERMIX KIADÓ

Ungvár – Budapest

2016

ELŐSZÓ HELYETT

A kora középkortól kezdődően az európai társadalmakban egy szűk embercsoport töltötte be a vezető szerepet – ők a nemesség, amely országoiktól függően az összlakosság 1–2 százalékát képezi (a Magyar Királyságban 4–5, a Rzech Pospolitában ez a réteg 7–8 százalékot tett ki). Az európai viszonyokhoz képest mindenképpen magas mutató, ugyanakkor a társadalom egészét tekintve eléggé alacsony, lévén, hogy a korabeli társadalom (esetünkben a „*gens hungarus*” – magyar nemzet) részét csupán a kiváltságos rétegek képviselték.

Maga a társadalmi rétegződés már a XI. században megkezdődött Magyarországon, s az általunk a kutatásba bekapcsolni kívánt északkelet-magyarországi térségben (Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék). A társadalmi rétegek kialakulásában fontos szerepet játszott az Aranybulla (1222) elfogadása, majd a rendi társadalom kereteinek létrejötte.

A törököknek a Balkánon, illetve Magyarország déli határai mellett való megjelenésével kapcsolatban ismét szükségessé válik a nemesi társadalom szerepvállalása, jelen esetben az ország katonai védelme. A XVI. század jelentős változásokat hozott a magyar társadalom különböző rétegei számára is: nem csupán a nemesség, a polgárság, illetve a parasztság közötti társadalmi különbségeket erősítette fel, hanem magán a nemességen belül is óriási vagyoni-társadalmi, illetve kulturális különbségeket képezett.

Ugyanakkor a nemesség alsó, illetve a parasztság felső rétegei közötti átmenet is csak látszólagos volt. A török veszély állandósulása, s a Jagelló-kormányzat tehetetlensége, valamint a törökellenes keresztes háború leállítása jelentős társadalmi elégedetlenséget váltott ki – a társadalmi rend válságba került azáltal, hogy a haza védelméért privilégiumokkal rendelkező csoportok (nemesség, főpapság) nem tettek eleget a társadalmi szerződésben vállalt feladatuknak. Valószínűleg ez lehetett az oka

annak, hogy a Felső-Tisza-vidék viszonylag szegény nemessége aktívan bekapcsolódott az 1514. évi Dózsa-féle parasztháborúba.

Társadalmi pozícióikat tekintve a vizsgált térség (Bereg, Ung, Ugocsa, Máramaros) főnemesei már nem tartoztak az országos bárók közé – virágkoruk a Drugethek számára az Anjou-korban, a Perényiek bárói ágazata számára a Luxemburg-korban volt, a későbbiekben kiszorultak az országos politikából, s csupán vármegyei főispáni tisztségeket töltöttek be.

Jóval szélesebb társadalmi rétegnek tekinthető a köznemesség. Természetesen itt sem találunk egységesen elfogadható szabályokat, hiszen az ország különböző tájain más-más kritériumai voltak a birtokos nemes (possessionatus) kategóriának.

További széles réteget képeztek a kisnemesek (kurialisták, egytelkesek, armalisták, paraszttelken élő nemesek), akiket „taksás nemes”-eknek is nevezték. A kurialisták, többnyire egyetlen telket birtokoltak, amelyet maguk műveltek meg. A térségben számos olyan település létezett, amely területén többnyire ilyen nemesek éltek. Ilyen kisnemesi települések léteztek a nemzeti birtokok közé szorítva például Ugocsa vármegyében (Péterfalva, Csatóháza, Csepe).

A korabeli magyar jog szerint a nemesi társadalomba való felemelkedés kizárólag az uralkodói kegy (legyen az magyar király vagy erdélyi fejedelem) révén történhetett, amelynek külső megnyilvánulása a címeres nemeslevél kiadása volt. Eredetileg a nemesítés birtokadományozással is járt, azonban a XVII. századra ez elmaradt.

A felvidéki nemességen belül érdekes kategóriát képeztek az egykori kenézek leszármazottjaiból lett rutén, illetve román nemesek. A kenézeket, mint a térség szélső területeinek betelepítőit külön aspektusban kell vizsgálni a XIV. században, amikor a beregi, ungi és máramarosi betelepítések első hullámára került sor, illetve a XVI. században, amikor a magánföldesúri birtokok munkaerejét gyarapították.

Sajnos az ukrajnai történetírásban még mindig az osztályharcos elmélet dominál, amely szerint a korabeli Felvidék (ma Kárpátalja) történelmének alapját a magyar földesurak által kizsákmányolt ruszin parasztok, illetve azok állandó szabadságküzdelmek képezték (éppen ezért kerülnek majd túl hangsúlyosan is képbe az 1514. évi Dózsa-parasztlázadás helyi aspektusai, az 1703. évi Beca-féle felkelés Ungban, illetve az opriskó-mozgalmak Máramarosban). Pedig a kép sokkal árnyaltabb, hiszen a magyarság nem csupán az uralkodó osztályt képezte a térségben,

de a különböző nemzetiségek (rutén, román) képviselői is bekerültek a magyar nemesség soraiba.

Úgy vélem, hogy gyökeres változásra van szükség a történelem-szemléletben a nemesi társadalommal kapcsolatban. A korabeli változások mozgatóerejét nem csupán negatív kontextusban kell ábrázolni, érdemes rávilágítani annak pozitívumaira is. Gondolok itt azokra a kulturális értékekre, amelyeket a nemesség a vizsgált időszakban felhalmozott, és amelyeknek csupán egy kis töredéke jutott el hozzánk.

A nemesség-problematika kisebb vetületeiben feltűnik a vizsgált vármegyék történetét feldolgozó monográfiákban (Ung vármegye – Engel Pál, Bereg vármegye – Lehoczky Tivadar, Ugocsa vármegye – Szabó István, Komáromy András, Máramaros vármegye – Bélay Vilmos), illetve a Századok és a Turul hasábjain, azonban egy jelentősebb szintézis, az egész nemesi társadalomra kiterjedő feldolgozás még nem látott napvilágot.

Éppen ezért össze kell gyűjteni a levéltárakban, könyvtárakban lapangó tudáskincset, és modern jegyzetapparátussal (a forráskritikai hozzáállásról sem megfeledkezve) a fiatal olvasó elé kell tárni azokat.

A *Vitézi végek dicsérete* kötet színhelye az egykori Északkelet-Felvidék, amely nem mindig a periférián létezett, hiszen számos történelmi eseménynek az itt élő emberek voltak az alkotói, mozgatói.

A Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség ütközőzónájában fekvő vidék bár állandóan a hadak útjában feküdt, egyaránt merített mindkét kultúrközpont hatásaiból. Ebben nagy szerepet játszottak a térség jelentős családjai: Homonnai Drugeth, Csicseri, Orosz, Dobó, Pálóczi, Bercsényi (Ung megye), Mágóchy, Esterházy, Telegdy, Nyáry, Rákóczi (Bereg megye), Újhelyi, Perényi, Drágffy (Ugocsa megye), Dolhay, Ilosvai, Bethlen, Teleki, Bilkei, Csebi Pogány (Máramaros megye).

A kötet levéltári okmányok felhasználásával (Kárpátaljai Területi Állami Levéltár) a politika, a gazdaság és a kultúra prizmáján keresztül kívánja bemutatni a térség sajátosságait, fejlődésének új irányvonalait.

Zubánics László

FORRÁSOK, SZAKIRODALOM

A XIX. századtól kezdődően a társadalomtudományi vizsgálatokban fontos szerepet játszik a társadalmi elitek kialakulásának, működésének, illetve belső strukturálódásának tanulmányozása. Ennek köszönhetően törvényszerűvé válik a nemesi társadalomnak a középpontba való kerülése, lévén, hogy a középkor végén – a kora újkorban ők töltötték be a társadalmi elit szerepét. Míg a korai szakaszban a származás és a vagyon jelentette a felemelkedés feltételét, addig a későbbiekben ezeket felváltotta, illetve kiegészítette a társadalmilag hasznos tevékenység (kiemelkedő katonai teljesítmény, az uralkodói kegy elnyerése), ami nagy részben hozzájárult a társadalmi mobilitás kialakulásához. A nemesség, mint társadalmi elit vizsgálata során egyaránt tapasztalunk vertikális és horizontális mobilitási folyamatokat. A vizsgálódás folyamán megállapítást nyert, hogy a nemesség volt az a társadalmi réteg, amely vagyoni háttérének köszönhetően társadalmilag hasznos tevékenységet tudott ellátni – a hatalmi feladatok újraelosztása révén működtette a rendi állam alsó részét képező vármegyerendszer intézményeit.

Az Oszmán Birodalom magyarországi térnyerését, majd az ország 1541-es három részre szakadását követően a magyar társadalomban kialakult belső konfliktushelyzet haszonélvezője a nemesség lett, amely az állandósult veszély (a törökök és az Erdélyi Fejedelemség támadásai) miatt ismételten társadalmilag szükségessé vált, hiszen gazdasági és katonai háttérét is mobilizálta. A Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség rendjei gyakorlatilag szimbiózisban éltek, hiszen a társadalmi status quo eltolódása esetén számíthattak a szomszédos állam katonai beavatkozására. A XVI. század második fele – illetve a hosszú XVII. század gyakorlatilag a kiegyezések korszaka, amely során a felmerülő politikai problémák nagy részét a tárgyalóasztal mellett oldották fel. Az általunk vizsgált Északkelet-Magyarország szempontjából fontos

szerepet játszott határmenti fekvése, amely gyakorlati szempontból egy ütköző-zóna szerepre predesztinálta. Az Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyékben a nagyobb nemesi családok a lassan állandósuló országhatár mindkét oldalán rendelkeztek birtokokkal, ezért számukra is fontos volt a kapcsolatok konszolidációja.

A munka során számos kutatási módszer került felhasználásra, közülük is kiemelkedik a historizmus, amely lehetővé tette számunkra, hogy a nemességet, mint a vizsgálódás tárgyát meghatározott történelmi, földrajzi és gazdasági környezetbe helyezzük el; s ennek köszönhetően a vizsgálódás során tárgyilagos eredményekhez jutottunk. Ugyancsak fontos eredménynek tekinthetjük a megfelelő rendszerekbe való beillesztést, hiszen a Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség különböző régióiban a nemességet (függetlenül gazdasági és politikai befolyásától) hasonló körülmények befolyásolták, amelyektől nem sikerült elvonatkoztatniuk önmagukat.

A kutatás során fontos szerepet játszott a rendelkezésre álló forrásanyag kritikai vizsgálata, illetve a történelmi személyek és folyamatok közötti összefüggések kijelölése. A XVI–XVII. századi demográfiai, illetve ezekhez kapcsolódó szociális-gazdasági folyamatok modellezése szempontjából elengedhetetlenné vált a statisztikai módszer alkalmazása, ugyanakkor fontos volt odafigyelni a témával foglalkozó szakemberek munkáira is, akik megfelelő módszertani segítséget is nyújtottak. Az évenkénti dikális (hadiadó) összeírások alapján részben ezeknek a módszereknek a segítségével sikerült kiszámítani a lakosság lélekszámát a vizsgált vármegyékben, s megfelelő képet alkotnunk a települések szerkezetéről is.

Adatgyűjtés és megfelelő következtetések levonása érdekében kutatásokat végeztem a rendelkezésre álló primer és szekunder források között, illetve áttekintettem a korról írt általános, illetve elemző munkákat is. A primer források között is két kategóriát kell kialakítanunk: a publikálatlan, illetve a publikált források rendszerét.

A mai Kárpátaljával foglalkozó publikálatlan primer források a Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár¹ beregszászi részlegén található, ahol az 1945 előtti helyi dokumentumokat tárolják. A szovjet, majd az ukrainai levéltári gyakorlatnak megfelelően a dokumentumokat fondokban

¹ A levéltár hivatalos megnevezése egyes publikációkban Kárpátaljai Területi Állami Levéltárként (KTÁL) fordul elő.

(фонд) gyűjtötték össze, ezek alegységei az opiszkok (опис), amelyek kronológiai egységekre bontják az adott tájegység, intézmény alapján csoportosított anyagot, majd ezeket konkrét iratsomókra, egységekre (одиниця зберігання) bontják. A levéltári anyagban való könnyebb tájékozódás érdekében megfelelő jegyzékeket állítottak össze, amelyek az iratsomók címét, azok keletkezési dátumát, illetve az abban található dokumentumok számát² tartalmazzák. A levéltári jegyzéket a levéltár kialakítását követően állították össze zömében orosz nyelven, a középkori és kora újkori dokumentumok esetében ukrán nyelvű mutató a mai napig nem készült, ezért a kutatónak magának kell lefordítania a címet. Mivel a KMÁL beregszászi részlegén található dokumentumok nagy része magyar nyelvű, az elmúlt időszakban több olyan kiadvány is napvilágot látott, amely a levéltári fondok között próbál meg útmutatót adni az érdeklődők számára. Elsőként 1998-ban a Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár (Ungvár) és a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára (Nyíregyháza) együttműködésének eredményeként jelent meg a **„Bereg vármegye főispánjának iratai 1382–1800”** című gyűjtemény, amelynek szerkesztői számos kritikát is megfogalmaztak a levéltár korabeli összeállításának módszertanával kapcsolatosan: *„az iratjegyzék 1949 után eredetileg orosz nyelven készült, amikor a Beregszászon összegyűjtött iratok feldolgozását, rendszerezését végezték.. Az iratok tárgyának meghatározásakor, a hely- és személynevek azonosításakor előfordult pontatlanság, a valóságot csak megközelítő értelmezés. A XVIII. század végéig az iratok többsége latin, magyar és német nyelven íródott, tartalmukat nem tárták fel teljesen. A nyelvi nehézségek már az orosz nyelvű iratjegyzék készítésekor is hibák lehetőségét rejtették, s nincs ez másképp most sem, amikor az orosz nyelvű szöveget magyarra kellett fordítani...”*³

Hasonlóképpen a levéltári fondok között való tájékozódásban nyújt segítséget a Kárpátaljai Megyei Levéltár és a Szatmár Megyei Múzeum (Románia, Szatmárnémeti) együttműködésében 2004-ben kiadott **„Перелік фондів Державного архіву Закарпатської області”** (A Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár fondjainak jegyzéke) című kötet is. A kiadvány előszavában a szerzők külön kiemelik annak a korszaknak

² Megjegyzés: 2 oldal számít egy ívnek (аркуш).

³ Bereg megye főispánjának iratai 1342–1800. Szerk. Henszel Ágota. – Nyíregyháza: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára–Kárpátaljai Állami Levéltár, 1998. – 110. p.

a jelentőségét, amellyel a jelen dolgozatban is foglalkozunk: „A XV. és XVI. századból elenyésző számú okmány maradt fenn. A XVII. század elejétől már jelentősebb számú dokumentumot tartunk nyilván. Úgy véljük, túlzás nélkül állapíthatjuk meg, hogy ez okmánymennyeség felbecsülhetetlen értékkel bír a Kárpát-medence, ezen belül a mai Kárpát-alja, Magyarország, Szlovákia és Románia történelmének, társadalmi viszonyainak tanulmányozása céljából... Az okmányok rávilágítanak a korabeli Kárpátalja különleges társadalom-földrajzi állapotára, amikor nyugati része a Habsburg-birodalomhoz, a keleti pedig az Erdélyi Fejedelemséghez tartozott... A levéltár legfontosabb részét az Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék főispáni és alispáni gyűjteményei, a vármegyei és úriszéki bíróságok jegyzőkönyvei, Ungvár, Munkács és Beregszász városok bírának dokumentumai, illetve a Munkácsi Görög Katolikus Püspökség jegyzékei képezik... Fennmarad számos királyi okmány a nemesek jogaival kapcsolatban, az országgyűlések jegyzőkönyveinek másolatai...”⁴. A levéltárosok külön kiemelik, hogy a múlt alapos kutatása nem lehetséges a szociális-gazdasági viszonyok alapos ismerete nélkül, amihez a levéltári anyagok szolgálhatnak alapul. Ugyancsak megjegyzik, hogy a kutatók egyes forrástípusokat, mint a vármegyei közgyűlések jegyzőkönyveit ritkán kutatják: „álláspontunk szerint igen fontos források a XVI–XVII. századi vármegyei közgyűlések (és vármegyei törvényszékek – a szerző.), amelyeket gyakorlatilag senki sem vizsgált még”⁵. Ezt kutatásaim során magam is megtapasztaltam, mivel az általam a témában átnézett több száz iratcsomónál az ott szereplő kísérő dokumentumban (amelyben fel kell tüntetni a kutató nevét, illetve milyen oldalakat nézett át, vagy legújabban fényképezett le, s milyen céllal?) elvértve fordulnak elő bejegyzések. Nagy valószínűséggel a jelen kutatásban szereplő anyagok, illetve a megfogalmazott következtetések is hozzájárulnak ahhoz, hogy a XVI–XVII. századi dokumentumok iránti érdeklődés is megnőjön.

A harmadik (ismét magyar nyelvű) jelentősebb összeállítás már a Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár beregszászi részlege egész iratanyagának bemutatására tett kísérletet, elsősorban a magyar történelemmel, illetve a Kárpátalján élő magyarsággal kapcsolatos dokumen-

⁴ Перелік фондів Державного архіву Закарпатської області. / Ужгород - Сату Марє: Державний архів Закарпатської області. Повітовий музей Сату Марє-Румунія, 2004. – 186. с. // <http://www.archives.gov.ua/Publicat/Guidebooks/Putivnyk-Zak-obl.php#Vstup>

⁵ Uo.

tumok prizmáján keresztül. A 2009-ben kiadott, majd 2014-ben bővített kiadásban megjelentetett „**A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi osztályának magyar provenienciájú fondjai és levéltári egységei 1919-ig és 1938–1945 között**” című kötet szerkesztői is kritikát fogalmaznak meg a korábbi levéltári rendszerrel kapcsolatban: „*a mesterséges szovjet levéltári rendszer – ami megbontotta az egykori hivatal ügyrendje szerint belajstromozott iratok belső rendjét – az iratok nagyfokú átdolgozását-átrendezését, tematikai csoportosítását, az egységek bekötését, restaurálását, a lapok számozását és különböző kísérő lapokkal való ellátását, címzését, kartonfedővel való ellátását irányozta elő. ... Az iratrendezés ily módon nagyon lelassult és hosszú idő telt el, amíg egyes „nélkülözhetetlen” iratok kutathatóvá váltak, nem beszélve azokról, amelyeket a szovjet rendszer idején kevésbé vagy egyáltalán nem tartottak fontosnak. A rendszerezés 1953-tól a beregszászi levéltárban a mai napig folyik, évtizedekkel a szovjet levéltári rendszer bevezetése után elmondhatjuk, hogy a levéltár iratanyagának kb. fele rendezett az említett követelményeknek megfelelően...*”⁶

Jelenleg a Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár 5 042 fondban 1 354 096 ügydarabot tart nyilván. Ezek kronológiai határai a korai középkortól a XX. század végéig terjednek (a levéltár központjának 1989-ben Ungvárra való költözését követően Beregszászon többségében az 1944 előtti anyagok maradtak). A legkorábbi dokumentum keltezése 1391. május 9. – az oklevelet Luxemburgi Zsigmond király állította ki Munkács város hospesei és népe számára. A levéltári anyag földrajzilag a négy közigazgatási egység – Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék – anyagát foglalja magába, amelyeket kronológiai és tematikai szempontokból megfelelő opiszokba rendeztek. Az általunk a dolgozatban is vizsgált XVI–XVII. századi korszak ügyvitelének nyelve a hivatali latin, amelyet csupán a korszak második felében váltott fel a magyar. Valószínűleg az adott nyelvek ismeretének a hiánya is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a témakör feldolgozása még számos kívánnivalót hagy maga után.

Az ukrán (1991-ig szovjet) levéltári rendszernek megfelelően a fondon belül az iratanyag csoportosítása alapvetően a kronológiai rendet követi, ennek ellenére az opiszok szintjén számtalan esetben tapasztalhatók idő-

⁶ Delehan Mihajlo-Kutassy Ilona. A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi osztályának magyar provenienciájú fondjai és levéltári egységei 1919-ig és 1938–1945 között. /M. Delehan-I. Kutassy. – Budapest: Budapest Főváros Levéltára, 2009. – 431. p.

rendbeli átfedések. Ami az opiszokban kronológiai rendszertelenül elhelyezett iratokat illeti, elmondható, hogy a fondképzés-rendszerezés után előkerült iratokat vagy iratcsomókat rendszerint nem olvastották be a korábban rendszerezett anyagba, hanem idő és energiamegtakarítás miatt inkább új opiszokat nyitottak. A rendszerváltások nagy zűrzavart okoztak a fondképzők eredeti rendjében, így alapvetően sérült a fondok proveniencia szerinti tagolása. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a klaszszikus állag, illetve sorozat szintű nyilvántartás teljesen idegen a szovjet-ukrán levéltári rendtől.

Az általunk vizsgált téma kronológiai behatároltsága (XVI–XVII. század) miatt természetesen a Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár egész állaga nem képezhette vizsgáldásunk tárgyát, ezért elsősorban az alábbi fondok nyilvántartó könyveit, illetve az onnan a témához szervesen kapcsolódó iratcsomókat vizsgáltuk meg. Ezek az alábbi fondok:

- Ung vármegye főispánjának iratai – 4. sz. fond (1443–1919 közötti időszak, 31 720 odinica);

- Bereg vármegye főispánjának iratai. – 10. sz. fond (1342–1919 közötti időszak, 8 245 odinica);

- Ugocsa vármegye főispánjának iratai. – 674. sz. fond (1479–1918 közötti időszak, 14 794 odinica);

Sajnos a történelem viszontagságai miatt Máramaros vármegye levéltárának egy kisebb töredéke található a Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár gyűjteményében:

- Máramaros vármegye főispáni iratai – 1369. sz. fond (1429–1919 közötti időszak, 63 odinica).

A vármegyei levéltár Máramarosszigeten maradt, majd a román hatóságok Nagybányára helyezték át.

Az egykor Técső városában őrzött koronavárosi levéltárak kerültek be a KMÁL állományába, ezek képezik a Máramaros megyével foglalkozó iratállomány nagy részét:

- a máramarosi öt koronaváros levéltára – 61. sz. fond (1326–1910 közötti időszak, 2534 odinica);

A KMÁL-ban található levéltári rész rendszerezését Csatóry György végezte el, aki „**A máramarosi öt koronaváros levéltára (1326–1910)**”⁷ című összefoglaló gyűjteményét 2011-ben jelentette meg.

⁷ Csatóry György. A máramarosi öt koronaváros levéltára 1326–1910. / Gy. Csatóry. – Ungvár–Beregszász: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2011. – 155. p.

A régió kora újkori történelmével, szociális-gazdasági fejlődésével foglalkozik a levéltár egyik legnagyobb egysége is:

– a Munkácsi Görög Katolikus Püspökség iratai – 151. sz. fond (1646–1948 közötti időszak, 58 344 odinica).

A dolgozat vizsgálatának tárgyát képező nemesi családokkal kapcsolatban önálló irategységek nem maradtak fenn, azok nagy része a vármegyei főispáni fondok részét képezik. Viszont fennmaradt az egyik törzsökös nemesi család levéltára, amely bepillantást nyújt a korabeli nagybirtokos, jelentős kapcsolatrendszerrel rendelkező família gazdálkodásába, vagyoni állapotába, levelezésük alapján pedig mindennapjaiba is:

– a báró Perényi család iratai – 60. sz. fond (1400–1944 közötti időszak, 4180 odinica);

Ugyancsak külön egységet képez még egy nemesi oklevéltár:

– a Pribék család iratai. – 777. sz. fond (1346–1900 közötti időszak, 363 odinica).

Az Ung vármegye Nagykaposi járásában lévő Jenkéről, a családi udvarházból került a Pribék-oklevéltár előbb Ungvárra, majd 1953-ban Beregszászra. Az oklevéltárat Csátáry György dolgozta fel „**A villei Pribék család levéltárának iratai (1346–1900)**” című tanulmányában, amelyben rövid jellemzést ad a korszak dokumentumainak sorsáról is. Mint kifejti: *„Tény, hogy a rendszerváltások idején a megyei levéltárak kevésbé sérültek, s szinte teljesen átkerültek a mai kárpátaljai központosított levéltárba, de sajnos, nem mondhatjuk el ugyanezt a családi és egyházi levéltárakról. Ezen két levéltárban tárolt iratok idegenek voltak a szovjethatalom számára, továbbá az iratok Magyarország múltját, a feudális viszonyokat tükrözték, amelyhez jól tudjuk, hogyan viszonyultak annak idején. A Pribék-levéltár azon szerencsésnek mondható gyűjtemények egyike, amelyeknek jelentős része átmentődött az utókor számára, és ma is a kutatók rendelkezésére áll.”*⁸

A fent nevezett fondokkal és az azokban található ügyiratokkal kapcsolatban mindenképpen fontos megjegyeznünk, hogy csupán töredékük foglalkozik vagy kapcsolódik közvetlenül a dolgozatban megjelölt időszakhoz. A kutatás során ugyancsak jelentős problémát okozott, hogy az ügyiratok fedőlapján (ezek alapján pedig az ügyirat listákban) szerep-

⁸ Csátáry György. A villei Pribék család levéltárának iratai (1346–1900). / Gy. Csátáry. // Acta Academiae Beregsasiensis, a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola folyóirata, Ungvár-Beregszász, 2013. – 2. sz. – 42–58. pp.

lő címek túl szűkszavúak, általánosak, s ezáltal nem lehet következtetni a benne lévő dokumentum tartalmára, jellegére, vagy az iratcsomóban akár 100 oldalnyi különböző dokumentum is található⁹, amelyeket kizárólag az adott közigazgatási egység (vármegye) joghatósága köt össze.

A rendelkezésre álló levéltári forrásokat az alábbi kategóriák szerint vizsgáltuk:

1. történeti megörökítés céljával keletkezett források (krónika, évkönyv, emlékirat, útleírás);
2. mindennapi élet során keletkezett források (oklevél, szerződés, levél, összeírások, jegyzékek, végrendeletek, akták);
3. átmeneti források (jogsabályok, törvények, statisztika).

Az általunk vizsgált XVI–XVII. században csökken a középkori írásbeliségben domináló oklevelek száma, ugyanakkor a reformáció, valamint az iskolahálózat bővülése kapcsán kialakuló magyar írásbeliség kapcsán növekvő tendenciát mutat a missilis irodalom (levelek), egyre több urbáriumot, adóösszeírást, inventáriumot (leltárt) állítanak össze, egyre elterjedtebbek lesznek a végrendeletek is, amelyek bepillantást nyújtanak a korabeli lakosság (ezen belül a nemesség) gazdasági helyzetébe, mindennapjaiba. A vármegyei nemesség jogkörének és feladatainak a bővülése miatt jelentősen megnő a hivatali ügyintézés kapcsán létrejött akták, jegyzőkönyvek száma is.

Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy a vizsgált XVI–XVII. századi korszakkal kapcsolatban az első csoportba tartozó forrásokkal a KMÁL beregszászi részlegének áttanulmányozása során alig találkoztunk. Csúpn néhány okmányban találkozunk a homonnai Drugeth család leszármazásának szakszerű feldolgozásával¹⁰ (az iratcsomóban kivonatokat találunk gr. Keglevits Terézia naplójából, amelyben bejegyzéseket közöl a Drugeth család utolsó nemzedékének mindennapjairól), illetve foglalkozik Ung vármegye történelmének a megyei közgyűlési adatok alapján való megírásával¹¹, azonban ez jóval későbbi munka, amelynek adatai végül Mészáros Károlynak és Hodinka Antalnak Ungvár városával és az ungvári várral kapcsolatos munkáiban tűnnek fel.

⁹ A vármegyei hatóság jegyzőkönyve tiszttségviselők soros megválasztásáról (1617). Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár (a továbbiakban KMÁL), Fond 4. (Ung vármegyei főispáni iratok) op. 2., jegy. zb. 348.

¹⁰ Levéltári anyagok kivonatai a Drugeth család származásával kapcsolatban. KMÁL, Fond 6. (Ung vármegyei főispáni iratok), op. 1., jegy. zb. 1690.

¹¹ Ismeretlen szerző „Ung vármegye története az 1500 és 1700 közötti jegyzőkönyvek alapján” című munkájának részlete. KMÁL, Fond 4. (Ung vármegyei főispáni iratok) op. 17., jegy. zb. 1.

A vizsgált témához kapcsolódó forrásokat leginkább a második csoportban találjuk. A XVI. század végére bár jelentősen csökken az oklevélkiadás mennyisége, ugyanakkor jelentős számban fordulnak elő a különböző (királyi, nádori, főkapitányi, illetve főispáni) oklevelek. A nemesség kiváltságának alapját az adománylevelek képezik, ezen belül a birtok- és címeradományokkal kapcsolatos oklevelek dominálnak. A birtokadományokkal kapcsolatos okleveleket elsősorban a különféle hiteleshelyeken (esetünkben a Leleszi Premontrei Káptalanban) gyűjtötték össze, hiteles másolataikat pedig a történelem viharában elpusztult levelesládában őrizték. Ezek közül kiemelkedik Brandenburgi Katalin erdélyi fejedelemsasszony 1630-ban kelt adománylevele hívének, Dobronyi Bálintnak, aki szolgálatai fejében egy munkácsi házast kapott. Ugyancsak figyelemre méltó Dobó Zsófia 1614-ben Tasnádon kelt magyar nyelvű hivatalos irata, amelyben több jobbágyát földtulajdonhoz juttatja (a levéltári cím hibásan adománylevélnek nevezi): „*Én, Dobóruszkai Dobó Zsófia, az nemes és nemzetes néhai bárdy Bárdy Ferenc úrnak meghagyott özvegye ... Nemes Beregh és Ungh vármegyék kebelében helyezett vérszerint általam, vérszerint az én familiám által öröklő jussal bírandó Kajdanó, Zachar, Cherlenó, Rákos, Ruszka és Ivánó nevű falukban lakos jámbor jobbágyaim ... minden időkből megőrzött hűség és fáradtságaikat ... mind én mellettem tettek és tenni képesek valónak, Isten kegyelmességéből megjutalmazom ... a Kajdanó-vidék nevezetű örökös erdőmet ... az említett ... örökös falukban most lakozó jámbor embereimnek ... pro fidelibus servitiis ... hagyom*”¹². Az adományozó valószínűleg ismerhette a korabeli jogrendet (az 1614. július 13-án a szilágysági Tasnád mezővárosában kelt oklevelet tanúként nagybarcsai Barcsay Péter és Tasnádi Ábramán is aláírták), ezért az adomány végrehajtásával a hozzá közel lévő nagyváradi káptalant bízta meg: „*... az általam örökön adott örök levelet és írást a jobb gondviselés és jobb megtartás miatt... elébb tartozni fognak a N. Váradi Káptalan-nak bevallani és beadni, magoknak csak ennek a nemes káptalan által kiíratni szokott Copiáját védelmezésekre a falujukban tartani*”¹³.

Maga az adománylevél egy későbbi másolat, amely tartalmazza, hogy eredeti példánya a Nagyváradi Káptalanban található. A Dobó csa-

¹² Dobó Zsófia tasnádi földbirtokos adománylevele Kajdanó, Rákos és Ruszka községekben élő jobbágyok számára földrészelek használatáról. KMÁL, Fond 10. (Bereg vármegyei főispáni iratok), op. 1. jegy. zb. 37.

¹³ Uo.

lád nemzedékrendjét tanulmányozva azonban felmerül a kérdés, hogy ki lehetett a nevezett Dobó Zsófia, aki az adományt tette? Dobó Zsófia az okiratban hivatkozik ugyan azokra a szolgálatokra, amelyeket a nevezett községek jobbágysai „*néhai üdvözült idősb Dobó Ruzskai Dobó Ferencz testvér bátyám mellett ... tettek*”, azonban a rendelkezésünkre álló családfák tanúsága szerint a Zsófia név két alkalommal fordul elő: idősebb Dobó Domokos és Báthori Veronika lánya, Dobó Zsófia (Forgách Gergely felesége), illetve idősebb Dobó Ferenc és Csaholyi Anna lánya, Dobó Zsófia (Serédy Benedek felesége) viselte ezt a keresztnévet. Az ifjabb Dobó Ferenc által 1602. január 28-án tett végrendelete alapján a Dobó-vagyont a leányági leszármazottak, köztük a Balassák, a Perényiek, illetve a zeleméri Kamarások örökölték; az általános örökös Perényi Zsófia 1606-ban bekövetkezett halála után nem tudunk más Dobó leszármazottáról.

A címer-adománylevelekkel kapcsolatban Csátáry György történész, volt levéltáros egyik munkájában megjegyzi: „*a Kárpátaljai Állami Levéltárban nem őriznek külön gyűjteményt a címeres levelekből (armális) vagy kisebb nemesi levéltárakból... A korabeli hivatalok (főispáni, alispáni, polgármesteri stb.) csekély számban ugyan, de tartalmazznak nemesleveleket vagy azok másolatát. Jellemző, hogy a szóban forgó nemeslevél-gyűjtemény ki volt téve a két világégés, valamint a politikai rendszerváltozások következményeinek*”¹⁴. A kutatás során számos eredeti, illetve másolatban fennmaradt címeradományozási oklevelet találtunk mind a Magyar Királyi Kancellária, mind pedig az erdélyi fejedelmek részéről. Az eredeti oklevelek a korabeli okmánykiadás minden szabályát követve kerültek kivitelezésre. A latin nyelvű, eredeti oklevelek közül kiemelkedik III. Ferdinánd királynak Thury Kun Gáspár (illetve felesége, Briny Katalin, András, János, Gáspár nevű fiai, Borbála, Erzsébet és Zsuzsanna nevű leányai) részére kiállított címeres nemesi levele¹⁵. Az oklevél eredeti függőpecsétje a sodorattal (zsinórral) együtt hiányzik, azonban a vármegye jegyzője által rávezetett záradék szerint a nemesítést a szabályoknak megfelelően 1654 novemberében Ung vármegye Nagykapos városában megtartott közgyűlésén ki is hirdették.

A nemesítési és címeradományozási okmányok közül említésre méltóak kronológiai sorrendben a következők:

¹⁴ Csátáry György. Levéltári kalászatok. / Gy. Csátáry. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 1993. – 215. o.

¹⁵ Turi Kun Gáspár nemesi levele (1654). KMÁL, Fond. 4. (Ung vármegyei főispáni iratok) op. 17. jegy. zb. 49.

- a Magyar Királyságban: II. Ferdinánd király adománylevele Kubovics Lukának (1627)¹⁶;
- az Erdélyi Fejedelemségben: Bethlen Gábor armálisa Hiomo Péter részére (1617)¹⁷.

Valamennyi, a levéltárban megtalált oklevél jellemzője, hogy szövegűhű latin nyelvű másolatban maradtak fenn.

A hivatalos oklevelek jelentős csoportja a bennük foglalt személyeknek a nemességhez mint társadalmi osztályhoz való tartozását hivatott igazolni, lévén, hogy a korabeli Magyarországon földtulajdonnal, illetve adómentességgel kizárólag a nemesség rendelkezhetett. A nemességhez való tartozást oklevelek felmutatásával lehetett bizonyítani, ezek hiányában pedig a vármegye, mint joghatóság megfelelő bizonyítási eljárást folytatott le az adott személy által megjelölt rokonok és szomszédok körében. A magyar joggyakorlatban elfogadott nemzetségi örökösödés is jelentős problémákat okozott, ezeknek a tisztázása érdekében a nemesek gyakran fordultak a vármegyei hatósághoz jogaik alátámasztása érdekében. Ilyen okmányokat adhatott ki a Királyi Tábla, a Leleszi Konvent, valamint az illetékes vármegyei törvényszék, vagy akár maga a főispán is.

Az írásos források fontos csoportját képezik a végrendeletek. Publikációjukra a XIX. század második felében került sor, a legnagyobb mennyiséget – 75 darabot báró Radvánszky Béla¹⁸ tette közzé. A vizsgált földrajzi térségben és időben fellelt végrendeletek természetesen nem kelhetnek versenyre a fenti gyűjteményben szereplőkkel, ugyanakkor pontos képet mutatnak az itt élő kis- és középnemesség ingó- és ingatlanvagyonáról, szociális-gazdasági és társadalmi helyzetéről. Maguk a végrendeletek rövid bevezetéssel kezdődnek, ahol a testamentumot tevő személy előbb fizikai állapotát jellemzi, majd a korabeli jogszokásnak megfelelően nyilatkozik épelméjű voltáról. A dokumentumokban gyakran megfogalmazásra kerül az is, hogy a végrendelettel szeretnék elejét venni az utódok közötti ellentéteknek. Az ingatlanvagyon a törvényeknek megfelelően hárult az örökösökre, azonban az ingóságok esetében maga az örökhagyó döntött azok leendő tulajdonosairól.

¹⁶ II. Ferdinánd király nemesi adománylevele Kubovics Luka részére (1627. március 23.). KMÁL, Fond. 4. (Ung vármegyei főispáni iratok) op. 17. jegy. zb. 23.

¹⁷ Bethlen Gábor erdélyi fejedelem nemesi levele a Hiomo Péternek és leszármazottainak (1617. október 23.). KMÁL, Fond 10. (Bereg vármegyei főispáni iratok), op. 1., jegy. zv. 43.

¹⁸ Radvánszky Béla. Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században. III. kötet. / B. Radvánszky. – Budapest: Helikon Kiadó, 1986. – 428. p.

A végrendeletek ellenére jelentős mennyiséget tesz ki a különféle peranyag, amelyet a vármegyei törvényszék vizsgált ki. Amennyiben a felek között sikerült megállapodásra jutni, azt a vármegye megfelelő határozatba foglalta. A megfelelő ítéletek megfogalmazása előtt a vármegyei törvényszék vizsgálatot rendelt el, amely során hivatalos felmérés készült a vita tárgyát képező ingó- és ingatlanvagyon nagyságáról.

A vármegyei hivatalos dokumentumok igen sokrétűek, azokból teljes képet kaphatunk a hivatalos ügyvitel menetéről. A vizsgált térségben a vármegyei hatóság tevékenységével kapcsolatban számos dokumentum-típus maradt fenn:

- utasítások a vármegyei követek számára az országgyűlésen való részvétellel kapcsolatban¹⁹;

- a vármegyei közgyűlés és törvényszék üléseinek jegyzőkönyvei: ezeknek a rendben tartása a vármegyei jegyző feladatkörébe tartozott; a vizsgált térségből szinte valamennyi közigazgatási egységből fennmaradtak a jegyzőkönyvek. Sajnos sok esetben a jegyző kézírása lehetetlenné teszi az iratok értelmezését. Ezek a jegyzőkönyvek:

- Bereg vármegyéből – 1569–1572, 1602–1653 („1650. november 14-én Ardóban tartott közgyűlésen Szilágyi Gábor Bereg Vármegye mágánásainak és nemeseinek közössége egyhangúlag a Vmegye jegyzőjévé választotta, kinek fizetése 125 Ft. volt és azonkívül ingyen ... neki 50 köből búzát”), 1660–1701;

- Ung vármegyéből – 1620–1643;

- helyi statútumok kidolgozása a törvényesség fenntartása érdekében: fennmaradt az 1637-ben elfogadott Ung vármegyei Statútum, amely a következő bűnök elkövetőit rendelte üldözni: „*a gonosztevőkön minden ember értsen égetőket, lopókat, orgazdákat, útonállókat, mezőn és erdőn lopakodókat, latrokat, dúlókat, fosztókat, boszorkányokat, gyilkosokat, ördöngösöket, és egyéb cégéres, halálos vétekben élő személyeket*»²⁰.

A levéltári dokumentumok külön csoportját képezik a vagyoni jogi perek dokumentumai, illetve az azokkal foglalkozó határozatok. Amennyiben a nemesek az általuk folytatott vagyoni jogi pert nem tudták eldönteni a vármegyei törvényszék előtt, az ügyüket a Királyi Tábla előtt folytathatták.

¹⁹ A vármegyei törvényhatóság utasításai az országgyűlési követek részére (1625). KMÁL, Fond 4. (Ung vármegyei főispáni iratok), op. 2., jegy. zb. 425.

²⁰ A vármegyei közgyűlés által a bűnözők és rablók elfogásáról szóló szabályrendelet (statútum). KMÁL, Fond 4. (Ung vármegyei főispáni iratok), op. 2., jegy. hr. 522.

Ismét külön csoportot képeznek a hivatalos- és magánlevelek. A hivatalos levelek között a főispáni és alispáni levelek találhatók meg, de jelentős levelezéssel bírt homonnai Drugeth György és fia, János is (mindketten Magyarország egyik legmagasabb méltóságát, az országbírói tisztséget is betöltötték).

A Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár mellett a nemesi családok, ezen belül az Ugocsa vármegyében birtokos báró Perényi családdal kapcsolatos dokumentumok egy része a Kárpátaljai Honismereti Múzeumban található, ahová a Perényiek nagyszülősi kastélyában berendezett népi múzeumból kerültek át. A 379 kéziratból álló gyűjtemény a 90-es években alakult ki végleges formájában, az okmányok a XVI–XIX. században íródtak²¹. Közöttük vannak perlevelek, oklevelek, szerződések, felhívások, ismertetések különböző témákról. Kisebb részét, 39 ügyiratot képeznek a különféle hivatali jellegű levelek (1574–1875 között), illetve magánlevelezések. A gyűjtemény részét képezi az 1249–1549 közötti időszakot felölelő Perényi „Tabella Geneologia” másolata.

A vizsgált korszakkal és közigazgatási egységekkel kapcsolatban jelentős mennyiségű forrás található a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárban is. A kutatás szempontjából fontos megállapítani, hogy a levéltári fondjegyzékek csupán alapszintű tájékoztatást nyújtanak, mivel a fondok címei nem fedik le az adott témában szóba jöhető rendelkezésre álló összes iratanyagot. Ugyancsak fontos még a kezdetekkor tudatosítani, hogy bizonyos iratsomók (állagok) bizonyos nagyobb levéltári egységek részét képezik, s valószínűleg valamilyen birtokigény kapcsán kerülhettek oda. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárban elsősorban olyan nemesi, vármegyei dokumentumokat találunk, amelyek a XX. századot megelőző időszakban kerültek/kerülhettek más, a mai Magyarország területén található nemesi levéltárba. Ilyen irategyüttes-hagyó családok elsősorban a közép-, illetve a főnemesség köréből kerültek ki, ezek hagyatékával foglalkozunk az alábbiakban:

I. A főnemesi és nemesi családok levéltári hagyatéka:

– az Esterházy család hercegi ága (a Bereg megyei munkácsi uradalom, a Telegdy–Nyáry-örökség részét képező szentmiklósi uradalom birtokosai, Bereg vármegye főispánja)²²;

²¹ Kobály Ilona. A Perényi család kézirat hagyatéka a Kárpátaljai Honismereti Múzeumban. /I. Kobály. // Szabolcs-Szatmár-Bereg Levéltári Évkönyv., Nyíregyháza, 2001. – 15. évf. – 199-204. pp

²² Az Esterházy család hercegi ágának levéltára. MOL - P 108.; Az Esterházy család tatai ágának levéltára. Transylvanica, 1527–1820. MOL - P 204.

– a homonnai Drugeth család (az Ung megyei ungvári és nevickei uradalom birtokosai, illetve Ung vármegye főispánjai)²³;

– az iktári Bethlen család (Bethlen Gábor erdélyi fejedelem révén több felső-magyarországi vármegye fölött bírtak joghatósággal, maga Bethlen Gábor a Bereg vármegye nagy részét kitevő munkácsi uradalom tulajdonosa; öccse, Bethlen István, a huszti uradalom birtokosa és Máramaros vármegye főispánja)²⁴;

– a Rhédey család (az iktári Bethlen családba beházasodva a huszti uradalom birtokosai, Máramaros vármegye főispánjai)²⁵;

– a nagykárolyi Károlyi család (az Ugocsa megyében birtokos rozsályi Kun család örököseként Salánk, illetve számos Bereg megyei falu birtokosai)²⁶;

– a széki gróf Teleki család levéltára (Máramaros vármegyében a dolhai uradalom birtokosai, Máramaros vármegye főispánjai, az uradalommal együtt megörökölték a Dolhay-család levéltárát, amely a család gyömrői ágának gyűjteményében található)²⁷.

– a Lónyay család (a Bereg vármegyei nagylónyai, illetve örökségként a szentmiklósi uradalom birtokosai, Bereg vármegye főispánjai)²⁸;

– a Perényi család (az Ugocsa vármegyei nyalábi és nagyszőlősi uradalom birtokosai, Ugocsa vármegye főispánjai)²⁹;

II. A köznemesi családok levéltári hagyatéka:

– a Csicsery család (Zemplén és Ung vármegyékben birtokos család, több alkalommal a vármegyék alispánjai)³⁰;

– a csebi Pogány család (Máramaros és Bereg vármegyékben birtokos család, több alkalommal a vármegyék alispánjai)³¹;

– a nagyilosvai Ilosvay család (Máramaros és Bereg vármegyében birtokos család, több alkalommal Bereg vármegye alispánjai)³²;

²³ A Homonnai Drugeth család levéltára, 1531–1748. MOL - P 1983.

²⁴ Az Esterházy család tatai ágának levéltára. Transylvanica, 1527–1820. MOL - P 204.

²⁵ A Rhédey család levéltára, 1530–1847. MOL - P 1868.

²⁶ A Károlyi család levéltára. MOL - P 392.

²⁷ A Teleki család gyömrői iratai, 1559–1933. MOL - P 654.

²⁸ A Lónyay család levéltára, 1528–1919. MOL - P 471.

²⁹ A Perényi család levéltára. A család egészét érintő iratok. Rokon családok (Szaniszlóffy, Báthory, Czobor, Kállay) iratai, 1553–1852. MOL - P 537.; A Perényi család levéltára. Birtokjogi és birtokgazdálkodási iratok, 1541–1882. MOL - P 1963.; A Perényi család levéltára. Családtagok iratai, 1539–1863. MOL - P 1967.; A Perényi család levéltára. Országos jelentőségű iratok, 1633–1869. MOL - P 1968.; A Perényi család levéltára. Missilesek, 1612–1875. MOL - P 1969.; A Perényi család levéltára. Rokon és idegen családok (Báthory, Csáky, Czobor, Forgács, báró Horváth, gr. Károlyi, Kornis, Kosztruba, Maksay, báró Sztojka, Huszár, Thurzó) iratai, 1529–1845. MOL - P 1971.

³⁰ A csicseri Orosz család levéltára, 1629–1860. MOL - P 959.

³¹ A csebi Pogány család levéltára, 1659–1891. MOL - P 1495.

³² Az Ilosvay család levéltára, 1550–1881. MOL - P 1586.

– a nagyiványi Fekete család (Ung és Zemplén vármegyében birtokos család, több alkalommal Ung vármegye alispánjai)³³;

– a szigeti Vass család (Máramaros és Bereg vármegyében birtokos család, több alkalommal Bereg vármegye alispánjai)³⁴.

A korabeli magyar társadalom politikai, szociális-gazdasági és jogi fejlődéséről pontos képet kaphatunk azokból a gyűjteményekből, amelyek a vizsgált korszakban elfogadott törvényeket tartalmazzák. Mivel térségünk az adott időszakban két különálló politikai formáció részét képezte, az objektivitás szempontjából fontos mind a Magyar Királyság, mind pedig az Erdélyi Fejedelemség országgyűléseinek határozatait alapos vizsgálat tárgyává tenni.

Már a XVI. században fontossá vált a közel fél évezred alatt elfogadott, s nem mindenki számára hozzáférhető törvények összegyűjtése, kodifikálása. Erre a munkára vállalkozott Werbőczy István ítélőmester „*Tripartitum opus iuris consuetudinarii incltyti regni Hungariae*”³⁵ című munkájával, amely az országgyűlési elfogadását és a királyi szentesítést követve nem lett kihirdetve, s ezáltal nem lépett jogerőre. Az elkövetkező évszázadok során az időközben elfogadott törvényekkel együtt a törvénytárat több alkalommal is kiadták, azonban azok nem voltak közhitelek. Az első hitelesnek mondható gyűjtemény kiadása 1896-ban indult el „**Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár**”³⁶ címmel, amelyben a szerkesztők párhuzamosan közölték az eredeti latin szöveget, illetve azok magyar fordításait, valamint novumként az anyagot kötetekre bontották.

A Corpus Juris a magyar országos végzések (decretum regis), vagy törvények (decreta) gyűjteménye. A vizsgált témához, illetve időszakhoz kapcsolódó törvényeket a régi törvénytár tartalmazza, amely a Szent István korától az 1848-as időszakig terjed. Ung, Bereg és Ugocsa vármegyék kapcsán a Magyar Királyság jogrendje és országgyűlési határozatai voltak a mérvadóak (rövid intervallumot képezett Bocskai István, Bethlen Gábor és I. Rákóczi György erdélyi fejedelmek fennhatósága), ezek

³³ A nagy-iványi Fekete család levéltára, 1667–1976. MOL - P 1878.

³⁴ A szigeti Vass család levéltára, 1666–1895. MOL - P 2011.

³⁵ Werbőczy István. Tripartitum. Nemes Magyarország Szokásjogának Hármaskönyve. // http://www.staff.u-szeged.hu/~capitul/analecta/trip_hung.htm

³⁶ Corpus Juris Hungarici. Magyar törvénytár, 1000–1895. 1608–1657. évi törvények. Kiad. Kolosvári Sándor, Óvári Kelemen – Budapest, 1900. – 655. p.

gyűjteménye az 1526–1608³⁷, valamint az 1608–1657³⁸ közötti időszakot öleli fel. A magyarországi jogrendtől jelentős mértékben eltérő Erdélyi Fejedelemség törvényei³⁹ elsősorban Máramaros vármegye mindennapjaira voltak kihatással. Az 1540–1848 közötti gyűjtemény szerkesztői szerint az erdélyi törvénytár a fentiek ellenére szervesen illeszkedik a magyarországi jogrendbe, *„a mennyiben a magyarországgal közös alapra, t. i. az 1540. évig keletkezett országos törvényekre és szokásjogra támaszkodtak, ezeket fejlesztik ki részletesebben épen úgy, mint a velük egykorú magyarországi törvények s mint ezeket, úgy azokat is egy- és ugyanaz a közös magyar szellem hatotta át, a melyet, legalább a XVII. század végéig, még sokkal hívebben, tisztábban őriztek meg, mint a magyarországi törvények, a melyek lépten-nyomon idegen befolyásoknak voltak kénytelenek engedni; s valamint kezdettől fogva nem tértek el a közös alaptól.”*

A technikai lehetőségek fejlődését a törvényalkotás sem mellőzheti, ezért 2003-ban a CompLex Jogtár gondozásában megjelent az **„1000 év törvényei”** című elektronikus adatbázis, amely Szent István uralkodásától egészen 2003-ig haladva elektronikus formában is hozzáférhetővé tette a magyar törvénytárat. Előszavában dr. Mádl Ferenc köztársasági elnök így méltatta a kezdeményezést: *„A gyűjteményből megismerhetjük a régmúlt idők jogszabályait, nagy királyaink, elődeink – államrendünket kialakító és megszilárdító, az alkotmányos jogrend kereteit megteremtő – törvényeit, melyek mederbe terelték a társadalom életét, kiszámíthatóbbá tették a mindennapokat. A törvényekhez más-más okokból, többféleképpen viszonyulhatunk: beláthatjuk célszerűségüket, igazságukat, követhetjük őket megszokásból, az utánnás hajlamából, a lehetséges előnyös következményekért, a jutalomért, vagy éppen a hátrányos következményektől való félelem miatt. A törvények pontos szövegét, valós tartalmát megismerve, talán több emberben támad megértés vagy elkötelezettség érzése a jogkövető magatartás iránt.”*

³⁷ Magyar törvénytár. 1526–1608. évi törvénczikkék. (szerk. Nagy Gyula, Dr. Márkus Dezső, Dr. Óvári Kelemen, Dr. Csiky Kálmán Dr. Kolosvári Sándor, Tóth Lőrincz.). – Budapest: Franklin Társulat-Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda-Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1899. – 995. p.

³⁸ Magyar törvénytár. 1608–1657. évi törvénczikkék. (szerk. Nagy Gyula, Dr. Márkus Dezső, Dr. Óvári Kelemen, Dr. Csiky Kálmán Dr. Kolosvári Sándor, Tóth Lőrincz.). – Budapest: Franklin Társulat-Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda-Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1900. – 655. p.

³⁹ Magyar törvénytár. 1540–1848. évi erdélyi törvények. (szerk. Nagy Gyula, Dr. Márkus Dezső, Dr. Óvári Kelemen, Dr. Csiky Kálmán Dr. Kolosvári Sándor, Tóth Lőrincz.). – Budapest: Franklin Társulat-Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda-Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1900. – 655. p.

A Corpus Juris Hungarici-ben napvilágot látott, s a vizsgált térséggel közvetlen kapcsolatba hozható törvényeket több csoportra oszthatjuk:

1.) általános, rendelkező jellegű törvények, amelyek az országos hivatalok és a vármegyei hatóság közötti kapcsolatokat szabályozzák;

2.) a vármegyei joghatóság (főispán, alispán, szolgabíró, vármegyei törvényszék) feladatköreivel kapcsolatosak;

3.) az adók megállapításának mechanizmusával és azok beszedésének módozataival kapcsolatosak;

4.) a közrend megsértésével, illetve egyes személyek hatalmaskodásával kapcsolatosak;

5.) büntetőjogi felelősség megállapításával, s azok végrehajtásának mechanizmusaival kapcsolatosak.

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) az elmúlt időszakban a rendelkezésére álló dokumentumokból számos olyan adatbázist hozott létre, amelyek a magyar családtörténet kutatása szempontjából elengedhetetlen fontosságúak. A kutatás alapjául az ún. Illésy-féle cédulagyűjtemény szolgált. Illésy József levéltáros alapos munkájának köszönhetően „összerendezte” a magyar nemesi családokat, illetve a hozzájuk a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárban kapcsolódó iratok jegyzékét. Sajnos a háborús viszontagságok a levéltári állagokat is megviselték, ezért könnyen előfordulhat, hogy az Illésy által hivatkozott források ma már nem találhatók. Magát a munkát több alkalommal is kiegészítették, majd számítógépes adatbázis készült belőle, amely jelenleg is hozzáférhető és kutatható.

A publikált források külön csoportját képezik az ún. Királyi Könyvek (Librii Regii)⁴⁰, amelyek az 1527–1867 közötti időszakból tartalmazzák a Magyar Királyi Kancellária valamennyi iratának másolatát, illetve részleges kivonatát. Ezek típusai:

1.) birtokadományozás (örökölt vagy kincstári birtok adományozása, megerősítése);

2.) egyezségek megerősítése (a nemesi családok között birtokperekben történt megállapodások jóváhagyása és megerősítése);

3.) kiváltságlevelek (nemesi és köztestületi kiváltságok megerősítése, adó, rév-, vámmmentesség, vásártartás joga);

⁴⁰ Liber Regius: Királyi könyv. Illésy János és Pettkó Béla. A királyi könyvek. Jegyzéke a bennük foglalt nemesség, cím-, czimer-, előnév- és honosság-adományozásoknak. 1527–1867. III. kötet – Budapest, 1895. –143. p.

4.) nemesítés (nemesi cím- és címeradomány, nemesség megújítása, elveszett nemesi levél újbóli kiadása, nemesség megerősítése, vizsgálatok a nemességhoz való tartozás kérdésében);

5.) cím- és méltóságadományozás (főispáni, királyi tanácsosi kinevezések);

6.) rangemelések (bároi vagy grófi címek adományozása);

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára az Arcanum Adabázis Kft.-vel, mint kiadóval együttműködve a Királyi Könyvek gyűjteményét is előbb CD-ROM, majd később számítógépes adatbázis formájában tette hozzáférhetővé az érdeklődők számára, amelyben megfelelő keresőprogramok révén lehet tájékozódni. A dolgozatban vizsgált kronológiai korszakkal az 1–9. kötet (1527–1647), illetve a 10–17. kötet (1647–1683) foglalkozik behatóbban.

A feudális kori levéltári források közül az adózással kapcsolatos iratoknak társadalomtörténeti szempontból kitüntetett szerepe van. Részben ennek is köszönhető, hogy gyakorlatilag teljes mértékben fennmaradtak a korabeli adózás kiszámításával és befizetésével kapcsolatos nyilvántartások. Ezek a nyilvántartások megfelelő elemzések mellett elsődleges forrásként szolgálhatnak a falusi társadalom szerkezetének vizsgálatához. Az adózási ívek többek között rámutathatnak az adott közösségek társadalmi- és gazdasági hierarchiájára is. A vizsgált térség, illetve a jelen dolgozat szempontjából is fontos szerepet játszanak a dikális összeírások. A témát szakmai szempontból feldolgozó Acsády Ignác fontos forrásnak nevezi a dikális összeírásokat, mivel nem csupán a gazdasági viszonyokra lehet következtetni az egymást követő jegyzékekből, de sok esetben értesülünk a földesúr személyéről, a környezeti viszonyokról (árvíz, aszály, tűzvész – ezek esetén a település lakói mentesültek az adózás alól). Acsády a Magyar Országos Levéltárban őrzött 64 kötetnyi anyagot átvizsgálva külön elemzi valamennyi vármegye jellegzetességeit⁴¹. A vizsgált földrajzi térségben fekvő vármegyék kötetei az alábbiak:

1.) A 6. kötetben Békés vármegye mellett található meg Bereg vármegye 1530 és 1564 közötti összeírásai (Megjegyzés: „*kötetben egyéb-iránt sok más olyan okmány van, mely tanulságosan megvilágítja Bereg megye e korbéli viszonyait.*”); a VII. kötet teljes egészében Bereg várme-

⁴¹ Acsády Ignác. A dicális összeírások gyűjteménye az országos levéltárban. / I. Acsády. // Magyar Könyvszemle. A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának közlönye (szerk. Schönherr Gyula). – Budapest: 1893. – I. évf. – 1 sz. – 195-2016. pp

gyével foglalkozik (Megjegyzés: „*A legbecsesebb azonban az 1570-iki, mely név szerint sorolja fel az egyes helységek összes jobbágylakosságát [...] 1593-ról van külön részletes összeírás a munkácsi uradalomról [...] az 1599-iki azért különösen érdekes, mert adja az egy telkes nemesek, papok és batykók taksáját is.*”)

2.) A 21. kötetben találhatóak a Máramaros vármegyére vonatkozó adatok. Mivel a vármegye többnyire az Erdélyi Fejedelemség fennhatósága alá tartozott, a Magyar Királyság adózási rendjében mindösszesen 9 bejegyzéssel szerepel 1530 és 1555 között. (Megjegyzés: „...*főleg az 1542-ki, mely 1) a jobbágybirtokos nemeseket (...199), 2) az egy telkeseket (...151), 3) a porták számát [...] is kimutatja. [...] az 1554-ikiben főleg az öt város sóbányászati ipara van megvilágítva.*”)

3.) A 36. kötet tartalmazza Szepes és Ung vármegye adatait. Ung vármegyéből az 1600 és 1620 közötti dikális összeírások maradtak fenn, illetve hozzáférhető még egy 1574-es összeírás, amely beázás következtében csak részlegesen olvasható. A 43. kötetben további Ung vármegyei adatok olvashatóak az 1538 és 1557 közötti időszakból. A 47. kötetben Ung vármegyéből (1552 és 1696 között), Ugocsa vármegyéből (1622 és 1696 között) rendelkezünk adatokkal. A 48. kötet ismételten Ung vármegyével foglalkozik 1567 és 1599 között.

4.) A 61. kötet Ung, Ugocsa, Máramaros, Bereg vármegyék 1553. évi összeírásait tartalmazza, a 62. kötetben pedig Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyék 1541. évi adószámadásait találjuk. A 63. kötetben szerepel Bereg vármegye az 1567 és 1647 közötti összeírása, valamint a megye 1671. és 1697. évi adótartozása. Ugyancsak itt találhatóak Máramaros megye 1600 és 1605 közötti részletes összeírásai, Ugocsa megye 1635. évi, illetve Ung 1567 és 1630 közötti több adójegyzéke is. Az utolsó, 64. kötetben kaptak helyet Ugocsa vármegye 1567 és 1618 közötti összeírásai (Acsády megjegyzése: „*Különösen becsesek az 1567., 1570., 1572. és 1574. évi jegyzékek, melyek név szerint sorolják fel az összes adózó jobbágyságot.*”).

A jobbágyok és földesurak viszonyát már a középkortól az urbáriumok határozták meg. A XVI. sz. közepétől az urbáriumok a szolgáltatásokat rögzítő, szöveges részek mellett táblázatos formában közölték a falvakban lakók adatait (a családfők nevét, gyerekeik számát, állatállományát, eszközeit, szerszámain, telkének nagyságát, illetve minőségét. Ezekből az urbáriumokból is pontos képet kaphatunk a nagyobb ura-

dalmak lakosságáról, illetve az általuk folytatott termelésről. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában található jelentős gyűjtemény egy része Maksay Ferenc gondozásában könyv formájában is napvilágot látott, ebben többek között a munkácsi és a szentmiklósi uradalmak urbáriumait is megtaláljuk.

A XIX. század második felében a Magyar Történelmi Társulat kezdeményezésére megkezdődött a családi levéltárak feldolgozása és dokumentumainak közlése.

A térséggel foglalkozó első jelentősebb leíró mű Bél Mátyás (1684–1749) polihisztor, történet- és földrajztudós, író nevéhez fűződik. Németországi tanulmányait követően előbb a besztecebényai, majd a pozsonyi gimnázium tanára. Széleskörű anyaggyűjtési munkája eredményeként látott napvilágot **„Notitia Hungariae novae historico-geographica”** című ötkötetes munkája, amelyben Magyarország vármegyéit írja le történelmi és földrajzi szempontokat figyelembe véve. A munka egyik érdekessége, hogy a megjelent szöveg többszörös szűrőn ment át: a megyeleírásokat az érintett vármegyék megkapták és a pontatlanságokat kijavíthatták. Bél Mátyás munkájában egyaránt merített a történeti forrásokból, illetve a közvetlen helyszíni tapasztalatokból, s ennek köszönhetően vált páratlan tudományos értékűvé, hiszen gyakorlatilag semmi sem került el a figyelmét, legyen az régészet, néprajz, gazdaság vagy művelődés. Sajnos a vizsgált térségből egyedül Bereg vármegye leírása maradt fenn kézirat formájában, amelyet Laurensik Keresztély munkácsi plébános egészített ki 1820 körül. Ebben a szerző a vármegye leírásában a természeti környezet és erőforrások mellett az 5. fejezetben külön részt szentel az itt élő nemes családoknak: *„A megye a főnemesi nemzetségek mellett a nemes családok között oszlik meg....Ezek közül leginkább virul a legősibb és a legvirágzóbb perényi báró Perényi nemzetség. Hozzá kell venni a többi nemes családot: a nagy-lónyai és vásárosnaményi Lónyay, a csebi Pogány, az ilosvai Ilosvay, a gúti Gúthy, a bégányi Bégányi, a ludányi Bay, a bölcsei Buday, a csornai Kalydy (helyesen csomai Kajdy – a szerző), az ilosvai Bornemissza, a pankotai Jósa, a gecsenyi Gecsenyi, a bilkei Gorzó, a bilkei Lipcsey, a miszticei Zeykóczy családokat”*⁴².

A történelmi múlt szakmai alapon történő feldolgozására a XIX. század közepén, illetve második felében történnek lépések. Ekkor ve-

⁴² Balogh István. Bereg megye leírása. /I. Balogh. // Nyíregyháza: Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv, 1985. – № 5-6. – 23-24. pp.

szi kezdetét a vidéki kastélyokban, nemesi kúriák lakóinak levelesládáiban, almáriumokban őrzött családi levéltárak anyagának felderítése az 1867-ben megalakult Magyar Történelmi Társulat által, amelynek tagjai különböző megyék családi levéltáraiból adtak ki közleményeket, jelentéseket a *Századok* című folyóirat hasábjain.

Ehhez a mozgalomhoz vidékünkön is számosan csatlakoznak, azonban többségük inkább levéltári kutató vagy amatőr történész, mintsem képzett szakember. A jogi végzettséggel rendelkező, a munkácsi-szentmiklósi Schönborn-uradalom főügyészeként tevékenykedő Lehoczky Tivadar (1830–1915) is közéjük tartozott, aki előbb néprajzi tárgyú írásaival, majd régészeti feltárásaival hívta fel magára a figyelmet. Lehoczky nagylélegzetű munkája, a **„Beregvármegye monográfiája”** anyaggyűjtésével kapcsolatban már az 1860-as évek végén olvashatunk írásokat a *Századok* című folyóiratban, többek között arról is beszámol, hogy elkészült a megye történelmét és birtokviszonyait taglaló fejezetekkel. A Történelmi Társulat Lehoczky felkérésére Nagy Iván családtörténészt, illetve Pesty Frigyeszt kérte fel a munka elbírálására, akik számos hiányosságra hívták fel a szerző figyelmét. Ezeket főleg a Leleszi Konvent levéltárában tett kutatásai során orvosolta. 1877 nyarán Bereg vármegye törvényhatósága hivatalosan is felkérte Lehoczkyt a megyemonográfia megírására, amelyet báró Nyáry Jenő (régész) és Pesty Frigyes (történeti rész) recenziója után maga a Magyar Történelmi Társulat ajánlott kiadásra. Az 1881-ben Ungváron Pollacsek Miksa könyvnyomdájában három önálló kötetben napvilágot látott „Beregvármegye monográfiája” olyan hírnevet hozott Lehoczky számára, amelyet napjainkig senkinek sem sikerült túlszárnyalnia: *„E könyv jelentőségét még ma is az adja meg, hogy kiadása óta nem született olyan munka, amely Kárpátalja egészének vagy részeinek (Bereg, Máramaros, Ung, Ugocsa) átfogó, részletes történetét levéltári források alapján dolgozta volna fel. Az 1945 után megjelent, címükben összefoglalást ígérő kiadványok zöme pedig propagandisztikus félcmunka. Igaz persze az is, hogy a Trianon után Csehszlovákia részét képező kormányzóság fennállásának két évtizede nélkülözötte a történészi képzettségű, ott élő magyar vagy ruszin (ukrán) szakembereket, a II. világháború utáni, zömmel az Ungvárott létesített egyetemen dolgozó tanároknak pedig ideológiai ukázok alapján kellett a „tudomány” mezején is teljesíteniük, attól alig-alig térhettek el...”*⁴³

⁴³ Németh Péter. Lehoczky Tivadar Beregvármegye monográfiájának születése. – Nyíregyháza: Nyíregyházai Jósza András Múzeum Évkönyve (XLVIII.) 2006. – 25. old.

– írja Németh Péter nyíregyházi történész a Lehoczky monográfia megszületésének évfordulója kapcsán.

Ugocsa vármegye, illetve az általunk vizsgált térség nemesi családjai történetének egyik elismert kutatója volt dr. Komáromy András (1861–1931) levéltáros. Az Ugocsa megyei Péterfalváról származó Komáromy a máramarosi református gimnázium elvégzését követően 1880-ban nyert felvételt a Budapesti Egyetemre, ahol bölcsészdiplomát szerzett. Az 1880-90-es években számos jelentős, főleg levéltári témájú kutatás fűződött a nevéhez, amely elismeréseként előbb a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság (1887), majd a Magyar Történelmi Társaság (1889) is tagjai közé választotta. 1895-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, 1917–1921 között pedig országos főlevéltárnok. Kutatási témája a XVI–XVII. század történelme volt, több mint egy évtizedig szerkesztette a *Történelmi Tár* című folyóiratot. Munkásságáról 1911-ben így írt előjárója, Tasnádi Nagy Gyula: „... főleg, mint a nemességi ügyek előadója, amelynek terén kiváló jártassággal bír – egyike a legkitűnőbb tisztviselőknél. Éles esze, biztos ítélete és határozott véleménye van, amit mindig szabatos és a tényállást világosan megértő előadásban tud és szokott megfogalmazni”⁴⁴. Komáromy többek között tervezte egy, Ugocsa vármegye történetét bemutató monográfia megírását is, azonban ezzel kapcsolatban csupán az adatgyűjtés szintjéig jutott. Egyik, 1890-ben, Új-helyi Ödönhöz, Ugocsa vármegye jegyzőjéhez írt levelében így írt: „a magam részéről saját írói reputatióim érdekében is csak olyan monográfia elkészítésére vállalkozhatom, mely belső értékét tekintve nem csupán a vármegye múltjához legyen méltó, de határozottan a tudomány mai színvonalán álljon, a historiai kritika előtt szégyent ne valljon s a modern követelményeknek minden tekintetben megfeleljen”⁴⁵. Komáromy András számos jelentős munkát hagyott hátra, amelyek közül kiemelkednek az ugocsai Hunt-Pázmány nemzetséggel, Ugocsa vármegye keletkezésével, illetve Werbőczy István életével kapcsolatos írásai. Tudományos alapos-sággal dolgozta fel a báró Perényi család levéltárát is.

A vizsgált területen élt nemesi családok leszármazásával, történelmével kapcsolatban számos tanulmány látott napvilágot Petrovay György (1845–1916) levéltárnok tollából. Maga is román és ruszin ősökkel büsz-

⁴⁴ Csátáry György. Komáromy András – az országos levéltárnok. / Gy. Csátáry. – Ungvár: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 2008. – 8. old.

⁴⁵ Uo., 14. old.

kélkedhetett: egyik őse Hosszúmezey Szaniszló, a románok Ung megyei vajdája volt, aki az 1330-as években Havasalföldről költözött rokonságával együtt Magyarországra és a Dolhai, Bilkei és Ilosvay családok őse lett. Petrovay Jász-Nagykun-Szolnok megyében, Nagykőrűn szerzett birtokot. Érdekelte családjának múltja, ezért is kezdett kutatásokba. 1867-ben egyike volt a Magyar Történelmi Társulat alapítóinak, s gyakran jelentek meg írásai a *Századok* című folyóiratban. A mi szempontunkból különösen fontosak a Petrovay családdal rokon familiák történetét feldolgozó írásai, illetve genealógiai közlései. Ez utóbbiak a Heraldikai Társaság (amely 1898-ban választmányi tagjául választotta) közlönyében, a *Turulban* jelentek meg: a Dolhai, a Petrovay, a Komlóssy, Ilosvay, a Bilkei, Kisfalusy és a Lipcsey családokról. Petrovay tevékenyen bekapcsolódott Nagy Iván *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal* című 13 kötetes művének összeállításába is. Magánéleti problémái miatt pályázta meg, majd 1906-ban Máramaros vármegye főlevéltárnokává nevezték ki. Életének utolsó éveiben a máramarosi románok betelepülésének történetét tanulmányozta.

A vizsgált térséget mindenképpen érdemes komplex módon, a szomszédos vármegyékkel közösen vizsgálni, mivel azok birtokai elszórva léteztek, sok esetben a birtokközpont (kúriával, kastéllyal) az egyik vármegyében áll, míg a hozzá kapcsolódó birtokok egy másikban. Éppen ezért az általunk vizsgált 4 vármegye nemességének története hiányos lenne a szomszédos Zemplén, Szabolcs és Szatmár vármegyék megfelelő szakirodalmának ismerete nélkül. Ezen családok között segít eligazodni Bilkei Gorzó Bertalan levéltáros, történész, genealógus (1864–1939), aki Szatmár vármegye nemes familiáinak történetét dolgozta fel.

A XIX. század második fele jelentős fellendülést hozott a történelemtudomány számára is, részben az 1867. évi kiegyezést követően szilárdult meg a magyar történetírás tudományos jellege, jöttek létre a kutatást elősegítő intézményrendszerek (egyetemi tanszékek, kutatóműhelyek, publikációs fórumok), illetve rögzültek az újabb kutatási témák és irányok. Ezek között kiemelkedő szerepet játszott a *Századok* című folyóirat megjelenése és a Magyar Történelmi Társulat létrejötte 1867-ben. Jelentős publikációs fórumként tekinthetünk a **Monumenta Hungariae Historica** sorozatra, amely elsősorban a forrásközlést tekintette fő feladatának: a kiadványban a magyarországi és erdélyi országgyűlési határozat mellett a diplomáciai iratok, illetve a XVI–XVII. század elbeszélő forrásai kaptak helyet. Ez

utóbbiak a mindennapi nemesi élet körülményei mellett rámutatnak a szociális-gazdasági viszonyokra, s a társadalmi és családi kapcsolatokra egyaránt. Ezek a forrásközlések nagy jelentőséggel bírnak a jelen munka megírásának szempontjából is, hiszen a korszak és a téma kutatói számára olyan Kárpát-medencei jelentőségű állami és magánlevéltárak álltak rendelkezésükre, amelyek nagy része a XX. század háborúi során elpusztult.

A családtörténet és a történelmi segédtudományok fejlődése szempontjából rendkívüli fontossággal bír Nagy Iván (1824–1898) tevékenysége. Nevéhez számos forrásközlés kapcsolódik, azonban legnagyobb munkája a 12 kötetes **„Magyarország családjai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal”**, amely a fennálló közigazgatási rendszer alapján, vármegyék szerint vizsgálta meg az ott élő/élt nemesi családokat, történetüket, leszármazásukat, birtokviszonyaikat, illetve heraldikai sajátosságait. Munkája során Nagy Iván elsősorban a tudományos hitelességre törekedett, ezért a leírásokban igyekezett kizárólag oklevelekre támaszkodni (ezeket megfelelő jegyzetapparátus mellett bocsátotta a további kutatók rendelkezésére), emellett a Magyar Királyi Kúria peres anyagait, illetve az azokban lévő hitelesített családfákat használta. Munkája során alkalmazta a forráskritika eszközeit is, azonban a legújabb kori kutatások több ponton is rámutatnak tárgyi tévedéseire. Már kortársai is rámutattak a munka szakmai fogyatékoságaira is, mivel Nagy Iván elsősorban genealógus volt, ezért a kiadványban közölt címerábrázolások gyakran pontatlanok, a leírások pedig nehézkesek és körülményesek.

A korabeli magyar történetírás a történelmet mint a magyar nemzet történetét vizsgálta. Bár még mindig tartotta magát a Werbőczy által megfogalmazott „nemes nemzet” terminológia (amely szerint a nemesiség a honfoglaló magyarság utódai, míg a jobbágyság a magyarság által meghódított népek, illetve a jogaikat elvesztett magyarok leszármazottai), a történészek munkáikban a Kárpát-medence egészét vizsgálták, az újkori fejezetekben kitérve az ekkor alakuló nemzetiségi mozgalmakra.

Az összefoglaló, szintézis jellegű munkák közül kiemelkedik a magyar államalapítás ezredik évfordulójára Szilágyi Sándor (1827–1899) szerkesztésében napvilágot látott tízkötetes **„A magyar nemzet története”** című munka, amelynek szerzői (Marczali Henrik, Fraknói Vilmos, Acsády Ignác, Angyal Dávid, Márki Sándor, Schönherr Gyula, Beksics Gusztáv) a nemzeti romantika, a politika- és esztétorténet mellett társadalomtörténeti szempontokat is igyekeztek figyelembe venni. A kiad-

vány többek között az egyik legnagyobb forrásapparátussal rendelkezik, a szerzők a politikatörténet mellett kiemelt figyelmet fordítottak a szociális-gazdasági folyamatok hiteles bemutatására, s ezen belül a nemességnek a társadalomban betöltött szerepére.

A formálódó magyar kormányzati politika a klasszikus, romantikus szemléletű történetírás fő feladatának a múlt iránti lelkesedés felkeltését tekintette, a történelem formálásában jelentős szerepet tulajdonítottak a nagy történelmi egyéniségeknek (Bocskai István, Bethlen Gábor, II. Rákóczi Ferenc), illetve a különböző rendi mozgalmaknak, s a történetírásban elsősorban az eseménytörténet bemutatására kerül sor. Képviselőik (Thaly Kálmán, Szilágyi Sándor, Grünwald Béla, Márki Sándor, Berzeviczy Albert) az „*extra Hungariam non est vita*” („Magyarországon kívül nincs élet”) gondolatvilág köré építették munkáikat, igaz jelentős szerepük van a korabeli forráspublikációk, kritikák megjelentetésében is. Ennek a romantikus történelemírásnak a hozadéka a kuruc-labanc szembenállás kialakulása is, illetve Erdély mint a nemzeti ellenállás és a vallásszabadság védőbástyája motívum létrejötte. Ennek a nemzedéknek a képviselői sem rugaszkodtak el a nemesség, mint a társadalom korszakformáló erejének bemutatásától, közreműködésükkel hatalmas mennyiségű forrásközlés látott napvilágot, amelyek közül sok a XVI–XVII. századi kis- és középnemesség mindennapjaival foglalkozik.

A klasszikus történeti szemlélettel szemben kialakuló ún. „népies realista” iskola képviselői (Ipolyi Arnold, Pesty Frigyes, Ráth Károly, Révész Imre, Szabó Károly, Nagy Iván) ezzel szemben úgy vélték, hogy a történelem mozgatórugója nem annyira a „nemes nemzet”, hanem inkább a „nép” (a parasztság), amelynek múltját és jelenét bemutatni egyik fontos feladatuk. Ebben a XIX. századi európai pozitivizmus nyomain haladva hozzáláttak egy, a Magyarország vármegyéit bemutató sorozat megjelentetéséhez, amelyben a politikatörténet mellett a társadalmi viszonyokra, a szociális-gazdasági fejlődésre, birtokviszonyokra, nemesi családokra, azok történetére is kitértek. Mindenképpen sajnálatos, hogy a vizsgált négy vármegye (Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros) nem került be ebbe a sorozatba, azonban a Borovszky Samu (1860–1912) szerkesztette Zemplén⁴⁶, Szabolcs⁴⁷ és

⁴⁶ Magyarország vármegyéi és városai. Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely. Szerk. Borovszky Samu. – Budapest: 1905. – 568. p.

⁴⁷ Magyarország vármegyéi és városai. Szabolcs vármegye. Szerkesztette: Borovszky Samu. – Budapest: Históriaantik Könyvesház Bt., 2012. – 574. p.

Szatmár⁴⁸ vármegyék monográfiája számos támpontot nyújt számunkra régiókkal kapcsolatban is.

A XIX. század végén – a XX. század elején vette kezdetét a történelemtudomány kutatási témakörök szerint szakosodása, s a korábban preferált politika- és eseménytörténet mellett kiemelt szerepet kapnak a különböző társadalmi folyamatok komplex vizsgálatával foglalkozó történeti iskolák.

A korszak jelentős irányzata az ún. gazdaság- és társadalomtörténeti iskola volt. Jelentősebb képviselői a **Magyar Gazdaságtörténeti Szemle** (1894–1906) köré tömörülő Tagányi Károly, Takáts Sándor, Acsády Ignác, Kováts Ferenc voltak. Ennek az irányzatnak a képviselői elsősorban gazdaság- és társadalomtörténeti kérdésekkel foglalkoztak. Acsády Ignácnak a jobbágyság⁴⁹ és az adózás⁵⁰ történetével kapcsolatos munkái messze túlmutatnak az adott társadalmi rétegeken, s összefüggéseikben vizsgálják a korabeli eseményeket.

A magyar történelemtudományon belül is akadtak pártolói a francia *Annales*, illetve az amerikai *New History* című folyóiratok által felvett interdiszciplináris stúdiumok bevezetésének, amely többek között a rokon, ezen belül a társadalomtudományok közötti együttműködést célozta meg.

Ennek a folyamatnak a keretében indult meg a nagy történelemtudományi sorozatok kiadása. A korszak történetírásában alapvető eredmény a nagy történettudományos sorozatok megindítása. A *Magyarság és Nemzetiség* sorozatban látott napvilágot például 1937-ben Szabó István (1898–1969) „**Ugocsa megye**”⁵¹ című szociográfiája, amely a megye politikatörténete mellett nagy hangsúlyt fektet a gazdasági folyamatokra és a nemzetiségi kérdés alakulására.

A XX. század eleji történeti iskolák közül mindenképpen említésre méltó a Szekfü Gyula nevével fémjelzett szellemtörténeti iskola, amely szemléletében alapvetően konzervatívnak tekinthető, s gondolatvilágában főleg a L. Ranke–F. Meinecke-hagyományt követte. Az iskolához tartozó Hóman Bálint, Váczy Péter, Joó Tibor és Deér József tevékenysé-

⁴⁸ Magyarország vármegyéi és városai. Szatmár vármegye. Szerkesztette: Borovszky Samu. – Budapest: Históriaantik Könyvesház Bt., 2012. – 636. p.

⁴⁹ Acsády Ignác. A magyar jobbágyság története. / I. Acsády. – Budapest: Szikra Kiadó, 1950. – 443. p.

⁵⁰ Acsády Ignác. A magyar adózás története 1598–1604-ben. / I. Acsády. // Értekezések a Történelemtudományok Köréből. – Budapest: MTA, 1904. – 467–585. pp.

⁵¹ Szabó István. Ugocsa megye. / I. Szabó. – Budapest-Beregszász: Hatodik Síp Alapítvány-Új Mandátum Kiadó, 1994. – 271. p.

ge elsősorban a két világháború között bontakozik ki, irányvonalukat a forradalom- és liberalizmusellenesség jellemzi, ehhez kapcsolódik még a magyarságnak a keresztény-germán kultúrközösségbe való tartozását valló koncepciója, illetve bizonyos fokú kultúrfölény hangoztatása a szomszédos (főként szláv) népekkel szemben, valamint az állami tekintélynek a középpontba helyezése. A Hóman-Szekfű által írt „**Magyar történet**” című négykötetes munkában kicsit sarkítva szerepelnek a politikai és a népi nemzet fogalmak szembeállításai, ezen belül a szerzők Magyarországon belül nem támogatják az autonómiák, akár a dunai népek konföderációját sem.

Az 1920-as trianoni békét követően beállt változásokra adandó válaszként jött létre a Mályusz Elemér nevével fémjelzett népiségtörténeti iskola (Pesty Frigyes, Révész Imre, Szabó Károly, Tagányi Károly), amely többek között az egykori Magyar Királyság utódállamaiban maradt magyarság kulturális-szellemi összetartozásának erősítését és megőrzését tűzte ki céljául. Ennek keretében többek között igyekeztek a történetileg-földrajzilag szervesen létrejött egységek, kisebb közösségek történetére irányítani a figyelmet, létrehozva ezzel a történeti antropológia alapjait. A népiségtörténeti iskola képviselői, így Mályusz Elemér is, munkáikban rámutattak arra a tényre, hogy Nyugat-Európától eltérően nem a polgárság, hanem az európai látókörről bíró köznemesség felső rétege volt a társadalmi haladás motorja és segítette a modernizációs törekvéseket.

A két világháború között tevékenykedő mezőgazdaság-történeti iskola képviselői (Domanovszky Sándor, Sinkovics István, Wellmann Imre, Csapodi Csaba, Léderer Emma, Belitzky János, Komoróczy György, Bakács István) kiemelt figyelmet fordítottak Magyarország agrártörténeti fejlődésének, ezen belül a nemesi birtokon (nagybirtokon) folytatott gazdálkodásoknak, összehasonlítva azokat a szomszédos országokéval. Ez utóbbi mindenképpen haladás volt, hiszen a korábbi történeti iskolák (köztük Szekfű Gyula is) elsősorban nyugat-európai párhuzamokat próbáltak találni – sikertelenül.

1945 után a magyar történettudomány sok szempontból folytatta a két világháború közötti hagyományokat és irányzatokat. Az intézményi formák eleinte nem változtak, azonban hamarosan a történetírásnak is át kellett vennie az államvezetés marxista történelemszemléletét. A történelemírásán belül elsősorban a politikai eseménytörténet vette át a domináns szerepet, a társadalomtörténet háttérbe szorult. A marxista történet-

írásnak köszönhetően gyökeresedett meg a második jobbágyság tétele, amelyet az 1514. évi országgyűlés határozataival, illetve a jobbágyság szabad költözködésének eltörlésével hoznak kapcsolatba. Ebben a kontextusban a nemesség az elnyomó, parazita társadalmi rend, a Habsburg-elnyomás kiszolgálói, a nemzeti érdekek elárulói szerepét kapta, csupán a rendi felkelések vezetői (a főnemesi mivoltuktól eltekintve) voltak kivételek. Ebből kifolyólag például az 1848–49-es forradalom és szabadságharc nem elsősorban a nemzeti függetlenségért folyt, hanem osztályérdek és osztályharc mozgatta, amely a köznemesség és a főnemesség több évszázados harcát zárta le, s a nemzeti-nemzetiségi ellentétek is az elnyomott román parasztok és a magyar földesurak között robbantak ki.

A kifejezetten marxista-sztálinista történetírói irányzat mellett eleinte egyéb irányzatok is teret kaphattak. Ezek között említésre méltó az alkotmány- és jogtörténeti (Asztalos László, Csizmadia Andor, Sarlós Márton, Ember Győző, Mezey Barna), és az ún. eszemetörténeti irányzat (Kosáry Domokos, R. Várkonyi Ágnes, Gunst Péter, Varga Zoltán, Glatz Ferenc, Lackó Miklós).

Igen fontosak a korszak agrár-, gazdaság- és társadalomtörténeti kutatásai is. A korszak kutatói közül mindenképpen kiemelésre méltó Szabó István munkássága, aki az Országos Levéltárban kezdte pályafutását. 1936-tól a Levéltári Közleményeket szerkesztette, majd a Teleki Intézetben, illetve 1943-tól Debrecenben tanított. Számos fontos társadalomtörténeti munka fűződik a nevéhez, esősorban a magyar parasztság és a falu történetével⁵² kapcsolatban. Mint vele kapcsolatban találóan megfogalmazták: „Szabó István jelentősége abban ragadható meg, hogy – kapcsolódva a két világháború közötti történetírás legjobb hagyományaihoz – egy politikai-ideológiai elemekkel átszőtt, s így a politikatörténetet igénylő légkörben alapvetően az elemző, analitikus társadalomtörténetet képviselte, támaszkodott a rokon tudományokra (nyelvészet, néprajz, földrajz), bátran vállalta, hogy a legfontosabb nemzetfenntartó a parasztság, s a magyar történetírás függetlenségi hagyományait is harcosan folytatta”⁵³.

A társadalom- és gazdaságtörténeti kutatásokban Ránki György és Berend T. Iván munkássága méltó említésre, akik a fejlődést összehasonlító, közép-kelet-európai szemszögből is vizsgálták, és azt megpróbálták beilleszteni a wallersteini „centrum-periféria” elméletbe is. A fentiekből

⁵² Szabó István. A középkori magyar falu. /I. Szabó. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1969. – 251. p.

⁵³ A magyar történettudomány fejlődése 1945 után. // <http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/1293.html>

mindenképpen egyértelművé válik, hogy 1945 után a magyar történetírás nem vált azonnal és teljes mértékben marxistává, mivel sok esetben maguk a kutatott szakterületek sem tették lehetővé az új eszmei irányvonalhoz való csatlakozást.

A második világháborút követő korszakra is jellemzőek a nagy szintézisek. Ennek egyik kiemelkedő darabja volt az 1970-ben megkezdett, de be nem fejezett 10 kötetes *Magyarország története*. Ebben a sorozatban a szakma képviselői a megváltozott korszellemhez igazodva próbálták meg bemutatni a magyarság történetét, azonban hamar feladták ezen törekvésüket. A sorozatban már helyet kaptak a magyar társadalomban lezajló, ún. „nemzet-vitá”-nak az eredményei, így a XVI–XVII. századi rendi függetlenségi mozgalmakban – az osztályérdekek érvényesülése mellett – ismét elismerték a nemzeti szempont jelentőségét. Kosáry Domokos munkásságának köszönhetően a magyar történelem megszabadulhatott a Habsburg-gyarmat jelzőjétől, azonban a második jobbágyság gondolatvilága egészen a rendszerváltásig tartotta magát.

Az 1980–1990-es évek egyik fontos eredményének tekinthető a Köpeczi Béla szerkesztésében készült *Erdély története* (1–3. kötet). Az 1991-es rendszerváltást követően ismét új kezdeményezésként elindult *A magyarok Európában* című sorozat (szerkesztő: Glatz Ferenc), amelynek újszerű látásmódjával vívta ki az olvasóközönség szimpátiáját. Sajnos ebből a sorozatból is csak az első három kötet látott napvilágot Engel Pál, Szakály Ferenc és Kosáry Domokos tollából.

„A szélesebb értelemben felfogott történeti kultúra és a tudományos igényességgel művelt (academic) történetírás között természetesen volt/van átjárás, kommunikáció, de a történettudomány csak egyik összetevője a történeti relevanciájú kulturális közbeszédnek. A múlt – különösen a modernkori információközvetítés egyre bővülő műfajú és sokféleképpen irányzott mediatizálódása révén – olyan szabad vadászmező, ahol a szakmai konvenciók szem előtt tartásával művelt történetírás újabb és újabb hozadéka is csak vékony szeletét képviseli az egy adott pillanatban jelenlevő nagyon sokféle múltképnek. A szakmai alapozottságú multinterpretálás újabb eredményei normális esetben is csak kettős megkésettiséggel épülnek be – ha egyáltalán beépülnek – a történeti közgondolkodásba.” – írja dr. Gyarmati György, a PTA tanára, az MTA TTI tagja⁵⁴.

⁵⁴ Gyarmati György. Történetírás, történelemtanítás és „nemzettudat-kínálat” a mediatizált múltképek kavalkádjában. / Gy. Gyarmati. // A történelem szálai. Tanulmányok Vonyó József 65. születésnapjára. (Szerk. Fischer Ferenc, Hegedűs Katalin, Rab Virág) – Pécs, PTE BTK TTI, 2010. – 189-203. pp.

A marxi alapokon nyugvó történettudomány szemlélete sajnos még a 80–90-es években is jelen volt/van a történelemtanításban, mi több, egyes európai társadalmakban még mindig az osztályharcos marxi dogma uralkodik, amely szerint a világtörténelem az elnyomók és elnyomottak küzdelmének, ebből kifolyólag pedig a forradalmak története. Ennek egyenes következményeként a történészek egy része még mindig annak függvényében vizsgálja az eseményeket, hogy azok mennyire előremutatónak, haladónak tekinthetők az ideálisnak tekintett államforma szempontjából. A szocialista történet szemlélet szerint a nemesség káros, elnyomó, a haladást akadályozó társadalmi tényező volt, ezért minden, annak felszámolására és eltörlésére irányuló törekvést üdvözölni kellett. A jelen munka elsősorban ezekkel a történelemtudományban rögzült negatív sztereotípiákkal próbál meg szakítani, korabeli források és szociális-gazdasági mutatókkal próbálja meg alátámasztani a nemesség társadalmilag kiemelkedően fontos szerepét.

A marxista történelemfelfogás másik hiányossága, hogy a társadalmakat olyan mai szempontok alapján értékeli, amelyek idegenek az adott kortól. A jelenkori, a modern társadalom szelleméből fakadó elvárásokat visszavetítve a korábbi korszakokra mindenképpen hamis képet kapunk. Egy társadalmat vagy annak egy rétegét csupán azért értékelenebbnek minősíteni, mivel kormányzati formája vagy kultúrája nem hasonló a mienkéhez, mindenképpen hibás feltevés.

A XVI–XVII. századi magyarországi társadalmi folyamatok, ezen belül a társadalomtörténeti mozgalmak megismerésében fontos szerepet játszottak a Szovjetunióban működő tudományos műhelyek. Ennek egyik alapvető oka, hogy a szovjet tudománypolitika a társadalomtudományok területén minden egyes országra és korszakra vonatkozóan fontosnak vélte olyan szakemberek képzését, akik megfelelő marxista-leninista szakértelem birtokában „bírálhassák a burzsoá történetírási hibáit”, illetve korrigálhassák a „baráti” szocialista országokban dolgozó kollégáik kijelentéseit.

Ebbe a felfogásba illeszkedtek be a 60-as évek végétől azon történészek munkái, akik behatóbban foglalkoztak Magyarország történelmével. Vlagyimir Susarin, Tofik Iszlamov, Andrej Puskas és Zseliczky Béla közös munkájának eredménye a „**Magyarország története**”⁵⁵ című

⁵⁵ История Венгрии / Отв. ред. Исламов Т. М. – М.: Наука, 1967. – Т. 1. – 369. с.

háromkötetes munka, amely a kritikusok szerint nagyrészt még ma is megállja a helyét: *„E mű jó néhány ideológiai sablonja – különösen a 19. század végét és a teljes 20. századot illetően – mára reménytelenül elavult, de ez a munka, a maga egészét tekintve, megőrizte alapmű jellegét a magyarul nem tudó történészek számára”*⁵⁶.

A szerzői csoporton belül a középkori témákkal elsősorban Vlagyimir Susarin foglalkozott, akit az utókor inkább pozitivista történészként emleget, ugyanakkor megállapításaiban – a korszaknak és a társadalmi elvárásoknak megfelelően – ott vannak a marxista történelemszemlélet alapirányai is, amelyek az osztályharc jelentőségének eltűlésében, illetve bizonyos fokú gazdasági determinizmusban fogalmazódnak meg. Mindenképpen sajnálatos, hogy *A magyar nép a 15-16. században* című háromkötetes monográfiája csupán kéziratban maradt fenn, mivel ebben a munkájában valószínűleg jelentős szemléletváltással találkozhattunk volna akár az általa erősen kutatott Dózsa-féle parasztháborúval kapcsolatban is⁵⁷.

A történelemtudománnyal foglalkozó szakemberek méltán jegyezhetnék meg, hogy: *„Amíg például a medievisztika mindazok intellektuális menedékhelyévé vált, akik szerették volna a párt ideológiai diktátumát a minimumra csökkenteni, addig a legújabb korról szóló történeti munkák szerzői általában kénytelenek voltak egyéni álláspontjukat az aktuális pártirányvonalhoz igazítani”*⁵⁸. Ebbe a gondolatvilágba konzekvensen illeszkedik be a Susarin, Iszlamov és Puskas által 1990-ben megírt **„Magyarország rövid története”**⁵⁹ című munka, amelyben a magyarországi társadalmi és politikai változások tükrében a szerzők választ próbáltak adni a magyar társadalmat foglalkoztató kérdésekre, illetve az utóbbi évtizedek részben különutas magyar politikáját beépítsék a marxista ideológiába.

Az 1989-es „glasznosztj” jelentős változásokat hozott a szovjet/orosz történetírásban, mivel az ideológiai kontroll enyhülése miatt a történészek szabadabban foglalkozhattak olyan témák kutatásával is, amelyek korábban nem fértek bele a marxista-leninista ideológia kereteibe, s ezek

⁵⁶ Olga Khavanova-Alekszej Miller. A magyar történelem tanulmányozása Oroszországban 1989 és 1999 között. /O. Khavanova-A. Miller // Regio. – 2000. – 2. – 210. p.

⁵⁷ Шушарин, В. П.: Крестьянская война 1514 г. в Венгрии. – М., ИСБ, 1994. – 253 с..

⁵⁸ Olga Khavanova-Alekszej Miller. A magyar történelem tanulmányozása Oroszországban 1989 és 1999 között. /O. Khavanova-A. Miller // Regio. – 2000. – 2. – 210. p.

⁵⁹ Исламов, Т. М., Пушкеш, А. И., Шушарин, В. П.: Краткая история Венгрии: с древнейших времен до наших дней. – М., Наука, 1991. – 608. с.

között volt a nemesség, mint társadalmi elnyomó osztály szerepének kutatása is. Ugyanakkor jelentősen beszűkültek a kutatások támogatására rendelkezésre álló források, aminek következtében a kutatók számára egyre kevesebb külföldi szakirodalom állt rendelkezésre.

A nagy történész nemzedéket követően természetesen feltűnnek még új nevek, azonban ezek száma csökkenő tendenciát mutat. A középkori témákkal foglalkozó Tatjana Guszarova kutatási területe a koraújkor, s ezen belül a magyar nemesség szociális-gazdasági és társadalmi fejlődése⁶⁰. A Moszkvai Állami Egyetem kutatójaként nem csupán publikál, de nemzetközi konferenciákon is fellép, számos korabeli történeti forrás orosz nyelvre való fordítása és kritikai megjelentetése is a nevéhez fűződik. Mint a szakemberek megjegyzik: *„munkásságában szerencsés kézzel ötvözi a nyugat-európai középkor oroszországi tanulmányozásának hagyományait (az erre az irányzatra jellemző módszertani nyitottságot és a történeti forráskritika szigorúságát) a magyar történettudomány hagyományaival, amelyhez tudatosan igazodik.”*

Mára az orosz történelemtudományban egy újabb, a magyar történelemmel foglalkozó generáció nőtt fel, amelynek tagjai már újszerűen közelítik meg a történelmi problémákat. A marxista ideológiai korlátok eltűnését követően elsősorban a legújabb kor problematikus kérdései iránt nőtt meg az érdeklődés, így többek között a vitatott szerepű történeti személyiségekkel, illetve a XX. század elején bekövetkezett területi és demográfiai veszteség témájával foglalkoznak elsősorban.

A magyar történelemnek a Szovjetunióban való kutatása elsősorban a moszkvai kutatóintézetek, ezen belül is a hungarológiai és a balkanisztikai intézetek kapcsolódtak be, s az esetek többségében megelégedtek a legújabb kori események vizsgálatával. Ezek a folyamatok egészen a 80-as évek végéig megmaradtak, lévén, hogy a politikai változások azonban még hosszú éveken keresztül érintetlenül hagyták a régi hozzáállást a történeti kutatásokban.

Az 1945-ben létrejött Ungvári Állami Egyetemen a történelmi kutatások az alapítást követően megindultak, azonban itt is elsősorban az egyetemes történelembe beágyazva oktatták Magyarország történelmét, különös tekintettel az új- és legújabb kori történelmére. Mint a

⁶⁰ Гусарова Т.П. Венгерское дворянство в XVI-XVII вв. /Т. Гусарова. // Европейское дворянство XVI-XVII вв.: границы сословия. Отв. ред. В.А. Ведюшкин. – М.: «Археографический Центр». 1997. – С. 171-191.

korszakkal foglalkozó szakemberek megjegyzik, „ezek részben a politikai és ideológiai doktrínák kiszolgálását célozták meg, ám elsősorban Váradi-Sternberg János és Szopkó Tamás révén tudományos jelentőséggel is bírtak.”⁶¹

Az ungvári történészek (Váradi-Sternberg János, Ivan Mesko, Ivan Hrancsak, Vaszil Hudanics, Mikola Trojan, Vaszil Olah, Vaszil Chajnász, Vaszil Homonáj) is bekapcsolódtak a *Magyarország története* című háromkötetes munka megírásába. Sajnos mára a jelentős politikai szemléletváltás következtében a kötetben szereplő megállapítások többségükben érvényüket veszítették.

A korabeli marxista történet szemléletnek megfelelően a megjelent kiadványokban „... a magyar nép, pontosabban csak a munkások és a parasztok osztálya pozitív megítélésben részesült, míg a földbirtokosok, a nemesség általában, a tőkések és az egyház reakciós, szocialistaellenes erőként jelent meg, amely ellen harcolni kell...”⁶² Ennek a történet szemléletnek az eklatáns példája az 1973-ban megjelent „A boldogság útján” – Kárpátalja vázlatos történelme című kiadvány. Az elsősorban ideológiai és propagandisztikus célból összeállított kötet tele van pontatlan, téves, elavult, anakronisztikus megállapításokkal. Ezek közül mindenképpen említésre méltó, hogy a magyarság e területet erőszakkal hódította meg, s az itt élőket egy évezreden át szociális és nemzeti tekintetben egyaránt kegyetlenül elnyomta; a terület Magyarország gazdasági gyarmata volt; a görög katolikus vallás, illetve egyház idegen jelenség Kárpátalja történetében. Ezeket a megalapozatlan, egyiket-másikat esetleg történettudományi hipotézisként tekinthető megállapításokat a szovjet korszakban bizonyított tényeknek minősítették, hivatalos véleményként kezelték és terjesztették.⁶³

A történelemtudományok fejlődése szempontjából is fontos időszaknak számított az 1989-es esztendő, amikor többek között az ungvári Hungarológiai Központban nemzetközi hungarológiai kongresszust tartottak, amelyen felmerült az a megalapozott társadalmi igény is, hogy végre el kell vetni a régi sztereotípiákat és dogmákat, amelyek beépültek a szovjet kutatók Magyarország történetéről szóló munkáiba.

⁶¹ Kobály József. A magyarság és Magyarország az ukrán történetírás tükrében (1989–1999). /J. Kobály. – Regio. – 2000. – 2. sz. – 111. p.

⁶² Uo.

⁶³ Udvari István. Kárpátalja történelmének alapvonalai. / I. Udvari. // Kárpátaljai Szemle. – 1994. – 8. – 20. p.

Az első, Kárpátalja történelmével foglalkozó szakmai kiadvány⁶⁴ 1993-ban látott napvilágot az Ungvári Állami Egyetem történészai közreműködésével. A kötettel kapcsolatban dr. Udvari István, a Nyíregyházi Főiskola tanszékvezetője így fogalmazott: „*A „Kárpátalja történetének alapvonalai” című könyv egy átmeneti, ellentmondásos időszak, a peresztrojka terméke, s mint ilyen, meghaladja a szovjet–ukrán historiográfia teljesítményét. Mindenképpen előrelépés a szabados cím megfogalmazása, ugyanakkor a szerzőknek nem minden esetben sikerült megszabadulniuk a korábbi korszakok történelmi irodalmának szemléletmódjától és torzításaitól. Ennek egyik oka, hogy az I. kötetben vizsgált korszakkal kapcsolatban igen kevés számú forrás áll rendelkezésükre, illetve azokat is megfelelő forráskritika és válogatás nélkül használták fel a kiadványban. Sajnos a szerzők továbbra sem tudták levedleni a korábbi marxista történetírásból átmentett előítéleteiket a nemességgel kapcsolatban, ugyanakkor a szociális-fejlődés, s azon belül a kézműipar kapcsán elismerik azok szerepét. Ugyancsak megmaradt az osztályharcos elmélet is, amely a magyar földesúr és az elnyomott ukrán paraszt antagonisztikus küzdelmén alapult, azonban a szerzők elfelejtették, hogy a térség nemességének anyagi körülményei (elsősorban a hegyvidéki részeken) alig haladták meg parasztjaikéit. Minden hibája ellenére a kötet szerzői jelentős lépést tettek egy új, előítéletektől mentes Kárpátalja-kép kialakulásához*”⁶⁵

Északkelet-Magyarország (a mai Kárpátalja) múltjának a nemesi családok XVI–XVII. századi szociális-gazdasági fejlődésébe ágyazott történelmének kutatása úttörő kísérletnek számít attól függetlenül, hogy a témának bizonyos szegmenseivel kapcsolatban már számos jelentős történeti munka látott napvilágot. A Kárpátaljai Megyei Állami Levéltárban és a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában ránk maradt iratanyagot áttanulmányozva megállapíthatjuk, hogy a jelentős forrásanyag – amelyek között több százra tehető a történettudomány által mindmáig ismeretlen dokumentum – feldolgozása értékes adatbázissal szolgál a vizsgált négy vármegye (Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros) XVI–XVII. századi múltjának megismeréséhez. Fontos kiemelni, hogy

⁶⁴ Нариси історії Закарпаття. Том I. (з найдавніших часів до 1918 року). [Fejezetek Kárpáton túl történelméből (A legrégebbi időktől 1918-ig.)] Редакційна колегія, відп. ред. І. Гранчак. Ужгородський державний університет, Інститут Карпатознавства, Закарпатська обласна організація товариства охорони пам'яток історії та культури. Ужгород, 1993. – 436. с.

⁶⁵ Udvari István. Kárpátalja történelmének alapvonalai. / I. Udvari. // Kárpátaljai Szemle. – 1994. – 8. – 20. p.

a térség múltját egy igen érdekes, ugyanakkor ideológiai okokból méltatlanul elhanyagolt társadalmi réteg – a nemesség szociális-gazdasági, politikai, kulturális és vallási szerepének vizsgálatán keresztül tesszük meg. A rendelkezésre álló forrásanyag vizsgálata arra is rámutatott, hogy az ideológiai problémák mellett a nyelvi hiányosságok is hátráltatták a téma iránt érdeklődők munkáját: a XVI. század második felében kezdődik meg a magyar nyelv használata a köz- és magánokiratokban, s ennek hiányában az okmányok értelmezhetősége leküzdhetetlen akadályokba ütközik. A XX. század háborús eseményei, a különféle rendszer-váltások során többszörösen átalakított levéltári rendszer miatt az iratanyag jelentős része megsemmisült, illetve olyan irategyüttesek részévé vált, amelyek szervesen nem kapcsolódnak a kutatott témához. Éppen ezért egy-egy fontos dokumentum előkerülése gyakran a véletlen műve. Számos dokumentum már csupán másolatban, illetve különféle szaklapokban megjelent tudósításokban maradt fent. Ennek ellenére sikerült rekonstruálni a nemesi társadalom kialakulásának különböző fázisait, társadalmi széttagolódásának folyamatát, a nemesi birtokok működésének sajátosságait, a nemesség, mint társadalmi réteg szociális-gazdasági fejlődésének főbb momentumait, szerepüket a vármegye – mint a rendi állam alsó rendszere – működtetésében.

A rendelkezésre álló szakirodalom révén sikerült megvizsgálni a nemesség mint a magyar társadalom fontos részének a történelemtudomány által kijelölt szerepét. A XIX. század közepén kialakuló magyar tudományosság egészen az 1940-es évek második feléig fontos társadalmi mozgatóerőként tekint a nemességre, amely a vizsgált XVI–XVII. században gyakorlatilag a rendi állam egyik fontos részét képezte, s megfelelt annak a társadalmi elvárásnak, amely az ország függetlenségének fenntartása, a végvári rendszer működtetése révén rá hárult. Mivel a vizsgált időszakban valódi országgközpontok nem működtek, a politikai és gazdasági hatalomgyakorlás mellett a nemesség tehetősebb rétegeire hárult az oktatás és a kultúra támogatása is.

Az 1945–1990 közötti időszakban a magyar történetírás átvette a marxista társadalomelmélet alapgondolatát, amely a nemességre mint kizsákmányoló, élősködő rétegre tekintett, s többek között annak felszámolására törekedett. Hasonló szemlélet uralkodott a szovjet történetírásban is, amelyet csupán az 1990-es évek második felében sikerült levedleni, azonban a nemesség, mint sajátosan „magyar” társadalmi réteg iránti

ellenszenv továbbra is megmaradt. Mint a munka során végzett elemzések is mutatják, az északkelet-magyarországi nemesség nagy része csupán kiváltságaiban (adómentesség) különbözött a szomszédságában lévő paraszti sorban élő emberektől, éppen ezért részükről a különféle társadalmi mozgalmak során gyakran együttes fellépést is tapasztalunk. Ugyancsak fontos megállapítanunk, hogy a nemesség nem képezett egy zárt társadalmi rendet – az ország érdekében tett katonai, gazdasági és kulturális szolgálatok (állami szintű elismerésként) a nemesség soraiba való felemelkedést is jelentették.

A NEMESSÉG TÁRSADALMI HELYZETE A XVI–XVII. SZÁZADBAN

A kora középkortól kezdődően az európai társadalmakban egy szűk embercsoport töltötte be a vezető szerepet. Ők a nemesség, amely országoktól függően az összlakosság 1–2 százalékát (Angliában a nemesség közel 1 százalékot, Franciaországban és a Német-Római Birodalom területén 1–3 százalékot képezett) teszik ki. Közép-Európában ezek a mutatók jóval magasabban voltak: Csehországban 3, a Magyar Királyságban 4–5, a Rzech Pospolitában pedig 7–8 százalékot tett ki. Az európai viszonyokhoz képest mindenképpen magas mutató, ugyanakkor a társadalom egészét tekintve elég alacsony, lévén, hogy a korabeli társadalom (esetünkben a „gens hungarus” – magyar nemzet) részét csupán a kiváltságos rétegek képviselték.

A polgári társadalmak virágkorában a nemességre, mint a társadalmi fejlődés egyik fékező elemére tekintettek, ezért a nemesi kiváltságok eltörlése egyike volt a polgári forradalmak legfőbb törekvéseinek. Miközben Franciaországban a forradalom elsöpörte a nemességet, s a „harmadik rendet” emelte helyére, addig a reformkori Magyarországon maga a haladó nemesség volt a generálója a társadalmi fejlődésnek, s ezáltal egészen a XX. század közepéig megőrizte státusát. A szocialista történetírás a nemességet megbélyegezte, annak képviselőit a társadalom „rákfeneje”-ként, népnyzúzóként, kíméletlen elnyomóként ábrázolta. Sajnos az efféle történelemszemlélet mindmáig fennmaradt, mi több, a történelmi valóság ábrázolása helyett a tankönyvek inkább a társadalmi osztályok (nemesség, polgárság, jobbágyság) állandó antagonisztikus küzdelmét próbálták kiemelni. Ha megvizsgáljuk történelmi múzeumi tárlóink kiállítási anyagát, ez a szemlélet állandóan visszaköszön, sőt a társadalmi konfliktus némi nemzetiségi színezetet is kap, ahol az elnyomók elsősor-

ban a többségi társadalomból kerülnek ki. A kutatott téma aktualitását az adja, hogy a globalizálódó társadalmakban valóságos nosztalgiahullám kezdődött a nemesség történelmi hagyományai iránt, amelyek sajnos visszahelyeztet is teremtenek, amikor kétes eredetű lovagrendek (például a Szent Szaniszló-rend Ukrajnában) osztanak különféle nemesi címeket és kitüntetések. Az 1991-es rendszerváltásig Ukrajnában sem volt ildomos nemesi felmenőkkel dicsekedni, mi több 1944 után ennek a társadalmi rendnek a képviselőit (akik nem menekültek el a frontvonal közeledtével) üldözték, elhurcolták. Jelentős mennyiségű családi hagyaték pusztult el ekkor, hiszen még azok a családok is elégették a családi levelesláda tartalmát, akik szülőföldjükön maradtak. 2000-ben oroszországi mintára Kárpátalján is mozgalom indult egy Nemesi Szövetség létrehozására, amelynek egyetlen feltétele volt, hogy az illetőnek rendelkeznie kellett a megfelelő nemesi levéllel (vagy annak hiteles másolatával), illetve keresztlevelekkel. Az egykor oly népes magyar nemesi társadalomból ekkor nem sikerült négy családot találni a bejegyzéshez.

A Dózsa-féle parasztháború kezdetének 500. évfordulója mindenképpen méltó apropója a nemesség társadalmi szerepének átértékelésére. A Felső-Tisza-vidék nemességének túlnyomó többsége vagyoni állapotát és életmódját tekintve nem sokban különbözött a velük együtt élő parasztságtól, ezért sok esetben közösek voltak a céljaik. Erre erősítenek rá azok a szabadságküzdelmek is (Bocskai-, Thököly- és Rákóczi-szabadságharc), amelyek innen, a perifériáról indultak, s amelyekben a parasztság és a nemesség képviselői válllatve küzdöttek.

A társadalmi rétegződés már a XI. században megkezdődött. Ekkor kezdődik meg a nemesi jogállást megalapozó kiváltságok kialakulása, amelyek közül a legfontosabb a királyi udvarban való pereskedés joga volt. A társadalmi rétegek kialakulásában fontos szerepet játszott az Aranybulla (1222) elfogadása, majd a rendi társadalom kereteinek létrejötte. Természetesen a nemesi társadalomba való felemelkedés lehetősége nem volt elzárt, azonban ennek megszerzése mindenképpen az uralkodó kegyétől függött, és valamilyen a nemzet vagy az uralkodó irányában tett kiemelkedő szolgálat vagy cselekedet elismerése is lehetett. A megneveléssel együtt járó birtokadományozás pedig lehetővé tette az illető személy számára a társadalom vezető rétegébe való betagozódást is.

Werbőczy István 1514-ben Hármaskönyv (*Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae*) című munkájában úgy fogal-

mazott, hogy eredetileg a honfoglaló magyarság egésze képezte a nemesi rend részét, azonban azokat, akik nem tettek eleget a haza védelmében elvállalt kötelezettségüknek, ezektől a kiváltságoktól megfosztották. A Hármaskönyv szerint a nemesi rendbe való felvételre, illetve az ehhez kapcsolódó birtokadományozásra egyedül a törvényesen megkoronázott király jogosult. A kialakult szokásjog, illetve a vegyesházi királyok uralkodása idején elfogadott törvények értelmében a nemesség társadalmi jogállását 4 kiváltság képezte, amelyeket Werbőczy az alábbiak szerint sorol fel (megjegyzendő, hogy a Tripartitumot a Magyar Országgyűlés soha nem kodifikálta, mégis szerves részét képezte a magyar jogrendnek egészen 1848-ig):

„A nemeseknek négy fő és kiváltságos jogáról. Ámbár pedig a nemeseknek a fejedelmi kiváltságlevelekből és rendeletekből kitetszőleg igen sok joguk van, mindazáltal közülök négy a legfőbb, a melyeket ide iktattam.

1. § Az első tehát az: hogy őket előzetes idézés vagy perbe hívás és törvényes elmarasztalás nélkül, senkinek unszolására, panaszára vagy kérésére személyükben senki sehol le nem tartóztathatja.

2. § Megszorítást szenved azonban ez a jog büntettek és bűnügyek, ugymint: a szándékos gyilkosság, faluk felgyújtása, tolvajság, rablás, vagy haramiaság, sőt az erőszakos parázñaság esetében is, a melyekben a nemesség tiszttségét, címét és szabadságát mindenki elveszti. És így az ilyent a tett színhelyén parasztkézzel is szabad mindig letartóztatni és kihágásához képest elmarasztalni és megbüntetni.

3. § Ha azonban a tett színhelyéről elfutott és ellenfeleinek kezei közül kimenekült; azután nem másképp, hanem csak idézés vagy perbe hívás és törvénykezési eljárás útján lehet őt elítélni és büntetni.

4. § A második főjog az: hogy az egész ország nemesi (a mint előbb említve van) senki másnak hatalma alatt nem állanak, mint a törvényesen megkoronázott fejedelmeknek; sőt fejedelmünk maga is, rendes hatalmánál fogva, bárkinek puszta panaszára és gonosz besugására, közülök senkit, a törvény útján kívül és kihallgatása nélkül, sem személyben, sem vagyonában meg nem háboríthat.

5. § A harmadik az: hogy törvényes jogaikkal és földbirtokuk határain belül fekvő minden jövedelmeikkel, tetszésük szerint mindenkor szabadon élhetnek; midennemű jobbágyi szolgálat, adakozás alól, rovás és egyéb adó, vám és harminczad fizetésétől mindörökre teljesen mentesek és ki vannak véve, csupán csak az ország védelmére tartoznak katonáskodni.

6. § *A negyedik és utolsó (hogy a többit mellőzzem) az: hogyha bármelyik királyunk vagy fejedelmünk, a néhai második, vagy melléknevén Jeruzsálemi András király úr és fenséges fejedelem országos végzeményében (a melynek megtartására minden magyar király, mielőtt a szent koronát fejére tennék meg szokott esküdni) kinyilvánított és kifejezett nemesi jogok ellenére tenni merészelne, akkor örök időre szabadságukban áll, annak ellene szegülni és ellene mondani a nélkül, hogy a hűtlenség vétkébe esnének.*

7. § *A nemesek alatt pedig értsd e helyen általában az összes főpap, báró urakat és a többi mágnásokat, valamint az ország más előkelőit, a kiket (a mint előbb mondtam) mindenkor egy és ugyanazon szabadság előjoga védelmez.*”

A törvények értelmében (különös tekintettel az I. Lajos király által szentesített „ösiségi törvényre”) a nemesség ugyanazokkal a jogokkal bírt „*una eademque nobilitas*” („Ugyanazon nemeseknek kérésébe is beleegyeztünk: hogy az országunk határai közt lakó valódi nemesek még az országunk határai közt fekvő hercegi tartományokban levők is, megannyian ugyanazon egy szabadsággal éljenek.”), az általuk birtokolt földtulajdon sérthetetlen volt, azt a fiúág kihalását követően a leányági rokonság örökölte, s csupán a teljes család kihalását követően száll vissza a koronára.

A törököknek a Balkánon, illetve Magyarország déli határai mellett való megjelenésével kapcsolatban ismét szükségessé válik a nemesi társadalom szerepvállalása, jelen esetben az ország katonai védelme. A XVI. század jelentős változásokat hozott a magyar társadalom különböző rétegei számára is: nem csupán a nemesség, polgárság, illetve a parasztság közötti társadalmi különbségeket erősítette fel, hanem magán a nemességben belül is óriási vagyoni-társadalmi, illetve kulturális különbségeket képezett. Ugyanakkor a nemesség alsó, illetve a parasztság felső rétegei közötti átmenet is csak látszólagos volt. A török veszély állandósulása s a Jagelló-kormányzat tehetetlensége, valamint a törökellenes keresztes háború leállítása jelentős társadalmi elégedetlenséget váltott ki – a társadalmi rend válságba került azáltal, hogy a haza védelméért privilégiumokkal rendelkező csoportok (nemesség, főpapság) nem tettek eleget a társadalmi szerződésben vállalt feladatuknak. Valószínűleg ez lehetett az oka annak, hogy a Felső-Tisza-vidék viszonylag szegény nemessége aktívan kapcsolódott be az 1514. évi Dózsa-féle parasztháborúba.

Miközben elszegényedő nemességről beszélünk, amelyek mindössze 2-3 porta fölött rendelkeztek, a mezővárosi polgárság, illetve akár maguk a parasztok is komoly vagyont halmozhattak fel. Így például Balázsbereg megyei jobbágy hagyatékában a következő ruhaneműk és vagyontárgyak szerepeltek: két ló nyereggel, zablával, 16 forintos köntös, vászonruha, köpenyeg, süveg, lábravaló, fegyverek, egy ezüstkereszt. Ez azonban nem tekinthető általánosnak, mivel a faluhelyen élő parasztság többnyire a szegény kategóriába sorolható. Bár az 1514. évi országgyűlés eltörölte a jobbágyság szabad költözködését, hamarosan mind I. (Szapolyai) János, mind I. (Habsburg) Ferdinánd visszaállította a korábbi szabad költözködés jogát. Elsősorban maguk a földesurak voltak érdekeltek ebben, hiszen a középkor végére a jobbágytelkek 20–60 százaléka üresen állt. A telepítésekre két úton kerülhetett sor: a törökveszély elől északra húzódó népek befogadásával, illetve az ország határain túlról való betelepítésre. A Felső-Tisza-vidék esetében mindkét módszer célravezetőnek tűnt, azonban főleg a második (kenéz-telepítések) honosodott meg elsősorban.

A folyamatos háborús helyzet, illetve a társadalmi bizonytalanság is lehetőséget teremtett az alsóbb társadalmi rétegek számára való felemelkedéshez. A végvári katonáskodás az egyik fontos állomása lehetett ennek a folyamatnak.

A XVI. századi rovás-adó kivetési adatok alapján Magyarországon ekkor kb. 3 300 birtokos nemes, illetve kb. 7 200 egytelkes nemes élt. Anyanyelvét, etnikumát tekintve többségük magyar volt, kivételt képeztek a Bereg vármegyében birtokos rutén, illetve a Máramaros vármegyében élő román nemesek (akiknek ortodox vallásáról kizárólag névanyagukból lehet következtetni).

1. számú táblázat. A birtokkategóriák megoszlása megyénként a XVI. században:

Vármegye	0–10 porta közötti (0–70 fő)	11–100 porta közötti (77–700 fő)	100 portán felül (700 fő fölött)
	(Birtokok a porták százalékában)		
Bereg	24,5	38,1	37,4
Ung	25	53,8	21,2
Ugocsa	29	37,3	33,7
Máramaros	42,4	32,2	25,4

Érdekes megtekinteni Máramaros vármegyét, ahol a birtokosság túlnyomó többsége törpe- vagy kisbirtokos volt, ami elsősorban a régió földrajzi fekvésének köszönhető (a hegyes-dombos területeken a birtokok főleg a folyóvölgyekben, illetve az irtásterületeken koncentráálódtak). A korabeli adatok szerint ekkor Máramarosban 249 nemesi családfőt tartottak nyilván. Bereg, Ung és Ugocsa megyék síkvidéki területein jelentős számban találunk egytelkes nemeseket is, amelyek valószínűleg a korábbi határvédelemmel foglalkozó lakosság leszármazottai lehetnek.

A 100 portánál nagyobb terjedelmű birtokok többségükben vártartományok tartozékai voltak és nagyrészt egységes tömbökben helyezkedtek el. A vármegyénkénti megoszlás szerint Ungban a nevickei, Beregben a munkácsi és szentmiklósi, Ugocsában a nyalábi, míg Máramarosban a huszti váruradalom képezte ezt a birtokméretet. A nevickei uradalom, illetve a nyalábi vártartomány még az Anjou-királyok uralkodása idején került a homonnai Drugeth és a Perényi család birtokába, addig a munkácsi és a huszti uradalmak sorsa kicsit eltérő.

Az 1598. évi házösszeírás alapján a Magyar Királyság területén ekkor 1 000 porta fölötti vagyonnal 24 család, 501–1 000 közöttivel 19 család, 301–500 közöttivel pedig 33 család rendelkezett.

2. sz. táblázat. A birtokkategóriák portánkénti megoszlása (1549 és 1598 között):

Birtokosok portánként	1549	Birtokosok portánként	1598
1000 porta	8	501–1000 porta	19
300–1000 porta	30	301–500 porta	33
100–300 porta	63	201–300 porta	32
0–100 porta	29 733	101–201 porta	71
		50–100 porta	134

A korabeli mércével mérve nagybirtoknak számított a 300 porta fölötti, jómódúnak pedig a 100 porta fölöttivel rendelkező nemes (vagy nemesi család) volt tekinthető. A magyarországi viszonyok szerint közepes nagyságúnak számított az 50–100 portás birtok.

A nemesi társadalmon belüli mozgásra főleg a mohácsi csatavesztést követően került sor, amikor számos család teljes férfiága kihalt (például az Ung vármegyében is birtokos Pálócziak), illetve a kettős királyság idején, amikor a jelentősebb nemesek különböző pártokra való átcsábí-

tása következtében teljesen átrajzolódtak a korábbi birtokviszonyok. Például ekkor kerültek eladományozásra a munkácsi, illetve huszti királyi várak a hozzájuk tartozó uradalmakkal együtt.

3. sz. táblázat. A birtoklás folyamatossága megyénként a XVI. században:

Vármegye	A birtokosok száma a XVI. század közepén	Birtokosok már Mohács előtt
Bereg	101	74
Ung	68	43
Ugocsa	48	35
Máramaros	186	108

Bár elvben továbbra is fennállt az „*una eademque nobilitas*” (egységes nemesség) gondolata, magán a nemesi társadalmon belül is óriási különbségek alakultak ki. A nemesi társadalom csúcán a későbbi főnemességet találjuk. A vizsgált térségben a korábbi nagybirtokosság nem változott, mivel az Ung vármegyében domináns Homonnai Drugeth, illetve Ugocsa vármegyében hasonló pozíciókat betöltő Perényi család pozíciói nem változtak. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a vizsgált 4 vármegyében (Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros) saját törzssökös főnemességgel nem találkozunk, mivel még a fent említett Drugeth és Perényi családok birtokainak túlnyomó többsége a szomszédos vármegyékben (Abaúj, Borsod, Zemplén, Szabolcs) feküdt. A királyi uradalmak zálog- (majd tényleges) birtokosai többnyire más régiókból kerültek ki, az említett várakhoz/uradalmakhoz elsősorban politikai és anyagi érdekek kötötték őket, azokat többnyire saját udvarbíráik és kapitányaik útján kormányozták.

4. sz. táblázat. Nagy- és középbirtokosok a vármegyékben (XVI. század):

Vármegye/család	1543–1553		1598	
	Portaszám:	Lakosság:	Házszám:	Lakosság:
Bereg vármegye				
	1176	8 232	5 400	37 800

<i>Nagybirtokosok</i>				
Munkácsi uradalom	381	2 667	1 988 (Rákóczi Zsigmond)	13 916
Szentmiklós uradalom	Perényi János (53), Perényi Ferenc (11)	448	Telegdy Pál özvegye (224), Telegdy János özvegye (181)	2 737
<i>Középbirtokosok</i>				
	Büdy Mihályné (79)	553	Büdy Mihály (123)	861
	Dobó Ferenc (39), Surányi Miklós (31), Surányi János (31), Jakcsy Mihály (29), Oroszy Demeter (27), Lónyay Péter (25),	1274	Daróczi Ferenc, Dobó Ferenc, Matuznay Gedeon, Matuznay Zsigmond, Melith Pál, Surányi Gábor, Székely György 50	2 450
Ung vármegye				
	627	4 389		
<i>Nagybirtokosok</i>	Homonnai Gábor, Antal, Imre, György (283), Dobó Ferenc (125)	2 856	Homonnai István (1065), Dobó Ferenc (567) Homonnai György 475)	14 749
<i>Középbirtokosok</i>	Leleszi prépostság (45)	315	Leleszi prépostság (117)	819
Ugocsa vármegye				
	596	4172		
<i>Nagybirtokosok</i>	Perényi János és Ferenc (239)	1672	Perényi család (203), Perényi György özvegye (198), Perényi István (194), Székely György (190), Kun László (113)	6 286
<i>Középbirtokosok</i>	Kun János, László és Miklós (81), Surányi János és Miklós (61), Újhelyi család (47)	1323	Kun Gáspár (68), Kun Péter (53), Pethe László (50), Újhelyi család (50)	1547
Máramaros vármegye				
	943	6 601		
<i>Nagybirtokosok</i>				
<i>Husztii uradalom</i>	345	2 415		
<i>Középbirtokosok</i>	Dolhay Imre (63), Brodarics Máté (43), Drágffy Gáspárné (54), Dolhay György (30)	1330	Dolhai Lajos (183), Prépostváry István 65), Bánffy István (50)	2086

Társadalmi pozícióikat tekintve a vizsgált térség (Bereg, Ung, Ugocsa, Máramaros) főnemesei már nem tartoztak az országos bárók közé – virágkoruk a Drugethek számára az Anjou-korban, a Perényiek bárói ágazata számára a Luxemburg korban volt, a későbbiekben kiszorultak az országos politikából, s csupán vármegyei főispáni tisztségeket töltöttek be.

Jóval szélesebb társadalmi rétegnek tekinthető a köznemesség. Természetesen itt sem találunk egységesen elfogadható szabályokat, hiszen az ország különböző tájain más-más kritériumai voltak a birtokos nemes (possessionatus) kategóriának. A köznemesség felső rétegét képezte a „bene possessionatus” („jó birtokosság”), amely a vármegyei nemesség elitje volt – elsősorban belőlük kerültek ki a vármegye alispánjai, szolgabírói.

További széles réteget képeztek a kismemesek (kurialisták, egytelkesek, armalisták, paraszttelken élő nemesek), akiket „taksás nemes”-eknek is nevezték. A kurialisták többnyire egyetlen telket birtokoltak, amelyet maguk műveltek be. A térségben számos olyan település létezett, amely területén többnyire ilyen nemesek éltek. Ilyen kismemesi települések léteztek a nemzeti birokok közé szorítva például Ugocsa vármegyében (Péterfalva, Csatóháza, Csepe).

A korabeli vármegyei statutumok szerint egész teleknek az a nemesi kúria számított, amelyhez legalább 32 hold szántó tartozott. Ennek megfelelően a fél kúria 16, a negyed 8–10 hold szántót jelentett. A XVI–XVII. századi viszonyokra jellemző, hogy a kismemesek jelentős része már nem rendelkezett egész telekkel.

A kismemesek egy külön csoportját képezték az armalisták. Eredetileg a nemesítéssel együtt járt a birtokadományozás is, azonban a XVI. századra jelentősen megcsappant a korona rendelkezésére álló földtulajdon, ezért sok frissen nemesített személy csupán címeres oklevelet kapott (arma – címes). Az armalista nemes saját személyére ugyan adómentességet élvezett, azonban a telek után, amelyen élt, ugyanaúgy adózott, mint a jobbágyság.

Igen jelentős volt a kismemesek száma is. Ugocsa megyében a XVI. század második felében kb. 400 nemes család élt, közülük csak 96-nak volt jobbágya, zsellére vagy szolgája, de a 96 birtokos nemes család között is 56 volt olyan, amelyeknek együttvéve is csak 89 jobbágya, zsellére és szolgája volt.

A kismemesség életformája és házai nem sokban különböztek a jobbágyokétól.

Az ugocsamegyei Gödényháza kúriális községben például 1743-ban 21 armalista nemesnek összesen is csupán 11 ökre és 15 tehene, lova pe-

dig egy sem volt, ugyanekkor a szomszédos parasztfalvakban 4–8 jobbágy is több jószággal rendelkezett.

Ugocsa megyében 1567-ben 16 olyan birtokos nemes élt, akinek legalább 5—50 jobbágya vagy zsellére volt, kivételt csak a Perényi család, illetve a három nagybirtokos nemzetség, a Káták, Hontpázmányok és Gutkelek családjai képeztek.

5. sz. táblázat. Ugocsa vármegye birtokviszonyai az 1567/1574-es dicajegyzék alapján:

Vármegye/Család:	Egész porta:	Fél porta:	Adót nem fizető:	Összesen:	Elhagyott telek:
Ugocsa megye jobbágysága	350	125	1159	1634	231
A 4 nagybirtokos család jobbágysága	290	95	973	1358	184
Perényi család	147	60	642	849	103
Csarnavonai-Surányi család (Káta-nemzetség)	46	25	119	190	27
Rozsályi Kun család (Gut-Keled nemzetség)	66	6	132	204	27
Újhelyi család (Hontpázmány nemzetség)	31	4	80	115	27

Természetesen az Ugocsa vármegye jobbágyságának közel felét birtokló Perényi család esetében sem beszélhetünk a birtokok egy kézben való koncentrációjáról. A család különböző tagjai (férfiági leszármazottak, özvegyek) a fenti táblázatban szereplő vagyont közösen birtokolták.

6. sz. táblázat. A Perényi család jobbágyai Ugocsa vármegyében az 1567/1574-es dicajegyzék alapján:

Birtokos	Egész porta:	Fél porta:	Adót nem fizető:	Összesen:	Elhagyott telek:
Perényi János	82	13	325	420	57
Perényi István	41	37	202	280	12
Perényi György	7	4	40	51	2
Perényi Ferencné, özv. Perényi Mihályné (most Draskovics Ferencné) közösen	4	-	9	13	14
Perényi Erzsébet Czobor Imréné	5	4	33	42	5
Perényi Borbála Forgách Imréné	6	2	30	38	7
özv. Vécsey Istvánné	2	-	3	5	3
Összesen:	147	60	642	849	103

Természetesen a nemesi társadalom a kihalás következtében megfelelő utánpótlás nélkül egy bizonyos idő után elhalt volna. Természetesen az uralkodó osztály gondoskodott saját utánpótlásáról, sok esetben a polgárság vagy a parasztság rétegeiből. Elsősorban a törökveszélyrel szembeszálló katonaelemekből váltak ki a nemesség legújabb képviselői, akik közül sokan szédületes karriert futottak be. Ezek ékes példája Rákóczi Zsigmond, aki végvári kapitányból a későbbiekben Erdély fejedelme és a korabeli Magyarország egyik leggazdagabb ura lett, vagy Thököly Sebestény, aki marhatőzsérből lett báróvá és nagybirtokossá. Sajnos a vizsgált régióban nem találkozunk ilyen karrierrel, azonban a nemesi társadalomba való felemelkedés lehetősége mindenki számára nyitott volt.

A korabeli magyar jog szerint a nemesi társadalomba való felemelkedés kizárólag az uralkodói kegy (legyen az magyar király vagy erdélyi fejedelem) révén történhetett, amelynek külső megnyilvánulása a címeres nemeslevél kiadása volt. Eredetileg a nemesítés birtokadományozással is járt, azonban a XVII. századra ez elmaradt. Természetesen maga a nemesség is megpróbált gátat szabni annak, hogy sorait felhigítsák, többek között országgyűlési határozatokban foglalkoztak a megnevesítés kérdéseivel. Az 1609. évi XXXIII. törvénycikkely például kimondta: *„a címeres nemesi levelek adományozása tekintetében Őfelsége azokat fogja tekintetbe venni, akik ajánlatni fognak a jól érdemesültek közül és méltóknak látszanak”*. 1630-ban az országgyűlés még tovább lépett – a XXX. törvénycikkely szerint: *„nyilvánvaló, hogy némelyek mily nagy alkalmatlansággal munkálkodnak címeres levél szorgalmazásában, olyanok, akik semmiféle érdemmel vagy erénnyel nem ékeskednek, mégis arra törekedni merészkednek”*.

A jobbágyoknak a nemesi társadalomba való felemelkedését is megpróbálták gátolni (elsősorban saját jól megfontolt anyagi érdekeik miatt), mi több, a jobbágy megnevesítését a földesúr beleegyezéséhez kötötték. Ezzel kapcsolatban az 1622. évi XVII. törvénycikkely kimondta, hogy *„címeres nemesleveleket pedig a jövőben jobbágy házakban lakó parasztoknak földesuraik ajánlása és beleegyezése nélkül ne adjanak.”*

A valóságban a földesúr megfelelő pénzügyi ellentételezés esetén megadta a megfelelő engedélyt (exemptio) a jobbágyoknak, sőt megfelelő közbenjárónak is mutatkozott az uralkodói kegy elnyeréséhez. Hasonló példákat vidékünkön is találunk. Az Ung vármegye főispáni tisztségét betöltő Esterházy Mária grófnő (Homonnay Drugeth György országbíró

özvegye) például 1677. május 14-én Kovács alias Dobé Fedor és Iván nevű, Nagyberezna falujában lakó jobbágyaitól felvett 200 forintot, tekintvén némely „főember” szolgálainak mellettük való interpositióját is, s ennek ellenében „*mind őket, feleségeket és két ágon levő s leendő maradékit a nagybereznai Korosztílonszki nevű egész helyes jobbágyságban megnesemesítette*” – a földesúri szolgálat alól felszabadította és vállalta, hogy a nevezett jobbágyoknak a királytól armális levelet szerez. Ha pedig nem tudna a királytól armális levelet szerezni, a grófnő kötelezte magát az egész összeget visszafizetni, s ha nem fizetné vissza, akkor a nevezett a telken mint exemptusa szabadságban lakjék. A grófnő ugyan ezen a napon Volcha Mihály perecsenyi krajnikától, illetve annak Hric és Vaszil nevű öccsétől négyszáz forintot vett fel és hasonló kötelezvényt adott ki számukra.

A nemesi társadalomba való felemelkedés egyik útja a nemes lány feleségül vétele volt. Nem gyakran, de ez is előfordult, s a jobbágysorban lévő személy a feleségnek járó leánynegyed után maga is nemessé válhatott. Ennek a kategóriának a megnevezése az agilis, azaz „*nőnemes*” („*felesége vagy anyja után nemes*”). Általában a leánynegyedet készpénzben fizették ki, azonban II. Ulászló dekrétuma szerint, ha a nemes leány birtoktalan, azaz nem nemes emberhez ment feleségül, akkor „az ország szokása szerint, a leánynegyed fejében kiadandó jószágrésznek örökjogát kell nyernie és annak tulajdonában maradnia”.

Az agilis fogalommal kapcsolatos, rendelkezésre álló szakirodalomból kiemelkedik Péterfalvai Nagy Albert ugocsai alispán ügye, akit nem sokkal a Dózsa-féle parasztlázadás előtt a vármegye nemessége panaszolt be a királyi kancellárián több rendbeli törvénysértés miatt, s többek között felvetették, hogy a nevezett személy nem is tölthetné be a vármegyei tisztséget, mivel nem nemes személy. A vizsgálatot végző Bellyén Albert személynöki ítélőmester és Pogány Zsigmond királyi zászlós megvizsgálta a körülményeket, majd jelentést tett a királynak. Mint a jelentésből kiderült: „*A mi a Nagy Albert nemessége, helyesebben ignobilitása tárgyában emelt kifogást illeti, az szintén alaptalan, mert Nagy Albert a felesége után, meg az anyja után nemes ember és azonfelül pénzen nemességet vásárolt magának.*” Az ügy hátterében a vármegyei nemesség és Perényi Gábor főispán konfliktusa állt, amely a Nagy Albert elleni feljelentésben csúcsosodott ki. Ugyanakkor Nagy Albert korábban is betöltötte az alispáni tisztelet, azonban akkor senki sem emelt kifogást személye ellen.

A felvidéki nemességen belül érdekes kategóriát képeztek az egykori kenézek leszármazottaiból lett ruthén, illetve román nemesek. A kenézeket, mint a térség szélső területeinek betelepítőit külön aspektusban kell vizsgálni a XIV. században, amikor a beregi, ungi és máramarosi betelepítések első hullámára került sor, illetve a XVI. században, amikor a magánföldesúri birtokok munkaerejét gyarapították.

A XIV. században a kenézek elsősorban a királyi váruradalmak (így a viski és a munkácsi) szolgáló népeit szervezték meg, tisztségeikbe a román (illetve a Felső-Tisza-vidéken a „vlach jog” alapján működő rutén) közösség választotta meg, majd azokat a király is megerősítette. Egyes román eredetű családokban a kenézi, majd vajdai méltóság örökletessé vált, jelentős vagyona/földterületekre tettek szert, amelyeket megfelelő katonai szolgálatuk ellentételezéseként a király a teljes nemesség jogával adományozott nekik. 1326-ban a szurdoki, 1336-ban a bedőházi, 1360-ban a váraljai és felsőronai kenézcsaládok kaptak „igazi” nemességet, amely minden adózástól és megszabott szolgálattól mentesítette őket. A közösség képviselői beolvadtak a magyar nemességbe, s a 16. századra teljes mértékben megszűntek a román nép képviselői lenni a királlyal szemben. A máramarosi vajda (a szaploncai kenézek közül való Erdő 1310–1320 között töltötte be a tisztséget) közigazgatási ügyekben a vármegye vezetőjével (comes) és a huszti várnaggyal közösen járt el, kisebb ügyekben azonban személyesen is ítélezhetett. A választás többnyire a leggazdagabb családok képviselőire esett, gazdasági és politikai súlyukat nagyban jelzi az a tény is, hogy a Moldvát betelepítő Bogdan is egyike volt a máramarosi román vajdáknak. A későbbiekben a Moldvából elüldözött Szász vajda fiai sikeresen egyesítették a vajdai és az ispáni tisztséget, s megvalósították a nemesi vármegye kereteit. A román vajdai szerepből magyar nagybirtokosi rangra emelkedő Drágffyak (több mint 100 faluból álló uradalmat alakítottak ki) azonban hamar kiestek az uralkodói kegyből, s felvirágozni készülő máramarosi birodalmuk is összeomlott. A megmaradt kenézi és vajdai intézmény a magánföldesúri tisztek, illetve falubírói szintjére süllyedt.

„Az emberiség kezdettől fogva három részre osztatott, úgymint imádókra, földművelőkre és háborúzókra” – fogalmazta meg a középkori gondolkodás egyik fontos axiómáját a XI. század folyamán egy francia püspök, aki szimmetrikus szerkezetűnek mutatta be a társadalmat, amelyben minden csoportnak megvan a maga feladata és a többiek javát

szolgáló felelőssége. Ebben a megfogalmazásban benne van a középkori társadalom viszonylag egyszerű világképe, amely valószínűleg összhangban volt az emberiségnek a szilárd társadalmi rend iránti igényével is. Tehát a nemes az a személy, aki azért harcol, hogy megvédjen másokat – ezt megteheti kardjával vagy királyának adott tanácsaival egyaránt.

A kora újkori társadalmak, bár Európa-szerte jelentős változásokon mentek keresztül, megmaradtak rendi alapon szerveződő feudális társadalmaknak, amelyek alapját a földtulajdon képezte. Közép-Kelet-Európa országaiban a klasszikus „zsinórmértéktől” eltérően mindösszesen két társadalmi rendről – a nemességről és a parasztságról beszélhetünk. A Magyar Királyság társadalmi berendezkedése némiként eltér a vele hasonló fejlődési pályán mozgó osztrák tartományoktól, illetve Csehországtól, s az összlakossághoz képest az európai mértékhez viszonyítva jelentős számú nemességgel rendelkezett.

Az ország társadalmi berendezkedését jelentős mértékben megváltoztatta az 1514. évi parasztfelkelés, amelynek ideológiai alapját annak a társadalmi szerződésnek a „felrúgása” jelentette, amelyre a nemesség kiváltságai épültek. A későbbiekben Werbőczy István által kodifikált magyar jogrend szerint a nemesség adómentességét, illetve egyéb kiváltságait az ország határainak védelme miatt élvezhette. Az Oszmán Birodalomnak a XV. század végén – a XVI. század elején Magyarország határai mentén való akadálytalan térhódítása a nemesség mint társadalmi osztály létjogosultságát kérdőjelezte meg. Az 1526. évi mohácsi csatavesztés, majd azt követően az ország három részre való szakadása miatt a központi hatalom hiányában éppen a nemesség profitált a kialakult helyzetből – vagyonuk és fegyveres erejük lévén kizárólag ők voltak képesek fenntartani a végvári rendszert és szembeszállni a török hatóságok terjeszkedésével.

A NEMESSÉG SZOCIÁLIS-GAZDASÁGI FEJLŐDÉSE

A korabeli birtokviszonyokról és lakossági arányokról megfelelő képet adnak a különböző adóösszesírások. Az elsődleges források között fontos helyen állnak az ún. dicalis összeírások. A dica a XIV. sz. közepe óta a nem nemes népességtől szedett állami (királyi) egyenes adó, amely az adóbeszedési eljárásból kapta a nevét. Rovásokra, dicakra, azaz négy-szögletes fadarabokra rótták fel a portánként beszedett adót. A rovas-adót eredetileg porták, azaz minden olyan kapu (kapuadó) után szedték, amelyen egy szénával megrakott szekér keresztül tudott menni.

Az állami adózás állandóvá válásával országosan elterjedté vált az általánosan elfogadott adóalap – a jobbágytelek/porta (sessio) vagy ház-hely, amely alapján a jobbágy úrbért fizetett földesurának, illetve adózott az államnak. Az állam országos szinten 40 aranyforintban állapította meg a jobbágytelek értékét. A XVI. század végére az adóbeszedésnek ez a módja már túlhaladottá vált, mert a lakosság szaporodásával, a jobbágytelkek aprózódásával egy portán (telken, aminek eredetileg egy kapu felelt meg) már több család élt, így a kapuk alapján kivetett adó már nem fedte a tényleges jobbágygazdaságok számát. Ettől kezdve a királyi adózás alapja egy eszmei porta-fogalom lett, amely alatt 16 házat – 4 jobbágygazdaságot, ill. 12 zsellérgazdaságot kellett érteni. Az összeírás során a jobbágyok és a zsellérek házait, ill. a „nem nemesi curia” módjára épített házakat írták össze, amelyek a helység birtokosainak telkén voltak, beleértve az egytelkes (praediális) nemesek és szabadosok házait is. Mentésítést csak a nemesi ingatlanok, a falvak bírának házai, kórházak, az uraság borát mérő kocsmák, az alamizsnából élő koldusok kunyhói nyertek. A törvény nem rendelkezett a malmok, parókiák, iskolák, serfőzők, fürdőházak stb. összeírásáról, de a gyakorlat szerint

ezek is mentességet élveztek. A legtöbb településen az összeírások csak a jobbágy- és zsellérházakra korlátozódtak, amelyeknél a birtokos nevét is feljegyezték.

Az adószámítás különbségeit mutatja az a tény is, hogy míg a füstadó (azaz a kéményenként/házanként kivetett adó) éves viszonylatban 700 ezer aranyforint jövedelmet jelentett, addig a portánként fizetett adó összege csak 200 ezer forintot ért el. A kivetett adó összege portánként 1,5 forint volt, ebből 0,5 forintot a zsellérek után a földesúr fizetett [1598. évi IV. törvénycikk. Minden ház után, két időszakban felhajtás mellett egy magyar forint segélyt megajánlanak].

A térséggel kapcsolatos első jelentős felmérést Ernuszt Zsigmond kincstartósága idején készítették, amely az 1494–1495-ös portaszámokat tartalmazza. Ez alapján a régióban az alábbi népességgel számolhatunk :

7. sz. táblázat. A vármegyék helység- és portaszáma 1494–1495-ben:

Megye:	Helységek száma:	Porták száma:	Helységenkénti portaarány:
Magyarország/Erdély	19 112	247 859	12,96
Bereg	180	2 713	15
Máramaros	132	1 718	13
Ugocsa	63	1 319	21
Ung	212	2 531	11,9
A vizsgált régió összesen:	587	8 281	15,2

A vizsgált korszakból három jelentősebb összeírás maradt fent, amelyeket a Magyar Országos Levéltár őriz jelenleg is. Ezek az 1531–1596. évi portánkénti összeírások, az 1598–1608. évi házankénti összeírások, illetve az 1609–1648. évi portánkénti összeírások. A portánkénti összeírás és a házösszeírás jelentősen különbözött egymástól, a számadatok közötti különbség közel tízszerese. 1598-ban az országgyűlés törvényben intézkedett a házak összeírásáról. A nem portánként, hanem házanként való összesítés kamarai kezdeményezése elsősorban annak köszönhető, hogy a 15 éves háború következtében jelentős mértékben csökkent az adózó porták száma. Az 1784. évi összeírás szerint az egy házban élők száma országos átlagban 6,5 személyt tett ki, a síkvidéki területek között a legalacsonyabb lélekszámmal a munkácsi kerület ren-

delkezett (5,4 fő). A témával foglalkozó Dávid Zoltán szerint⁶⁶, mivel a vizsgált korszakban a térség távol esett a hadak útjától, illetve a török hódoltságtól is, s jelentős fejlődésen ment keresztül, ezért érdekesebb a 7-es koeficienst alkalmazni Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék esetében. H. Németh István szerint a porták és a házak közötti mennyiségi adatok átszámítása során arra a megfigyelésre jutottak, hogy a két mennyiség gyakorlatilag megfelel egymásnak, ezért a átszámítások közötti különbségek elhanyagolhatóak.

A XV. század második felében az összeírások Bereg megyében 145 birtokos családot jegyeztek fel. Több közülük a térségben az Árpád-kortól törzsökös, azonban a birtokosság lemorzsolódása folyamatos volt. A mohácsi vészt követően 1549-ben került sor az első pontosabb összeírássra⁶⁷, amely Bereg megyében 1176 portát számlált, s amely 89 birtokos között oszlott meg: 3 egyházi, 1 kórházi (ispotályos lovagok) birtokos – 54 porta, 1 király birtok (a munkácsi uradalom) – 381 porta, 59 család – 741 porta. A 20 portán felüli birtokkategóriában jelen voltak: özv. Büdy Mihályné (79 porta), Dobó Ferenc (39), özv. Ilosvay Andrásné (28), Kusalyi Jakcs Mihály (29), Losonczy István (20), Lónyay Gergely (20), Lónyay Péter, Matuznay Gábor (22), Melith György (23), Oroszi Demeter (27), Perényi János (53), Surányi János (31), Surányi Miklós (31). A portánkénti megoszlás azt mutatja, hogy mindösszesen a nemesség negyede rendelkezett olyan vagyonnal, ami révén a *bene possessionatus* kategóriába tartozott, és megfelelő megélhetést biztosított számára. Az egytelkes nemesek kategóriájában 48 családot tartalmaz a nyilvántartás. Bereg megyében mindösszesen 4 birtokos család (beleértve a királyt is) rendelkezett 50 portánál nagyobb vagyonnal. Több országos jelentőségű család is birtokos a megyében, köztük az ecsedi Báthoriak, a Perényiek, illetve Losonczy István temesvári főkapitány, azonban itteni birtokaik nem jelentősek. A jelentősebb nemesi családok birtokai is több személy között oszlottak meg. Így például a Borzsa felső folyása mentén birtokos Bilkeyek 14 portával, a Ilosvayak 39 portával, a Lónyayak 50 portával, a Perényiek 64 portával, a Surányiak pedig 62 portával rendelkeztek.

Az 1550. évi összeírás alapján Ung megyében 125 helységben 632 portát írtak össze (az összeírásból kimaradt a megye északnyugati szög-

⁶⁶ Dávid Zoltán. Az 1598. évi házösszeírás. – Budapest: a KSH Levéltára, 2001.

⁶⁷ Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. (szerk. Maksay Ferenc) – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990. – 169. old

letében lévő, a Nagymihályi család és rokonsága tulajdonát képező ún. „nagymihályi uradalom”, amely az 1552. évi rovásadó-összeírásban 275 adózó portával szerepelt, azaz Ung megyében ekkor 902 adózó portával rendelkezhetett⁶⁸, amely 3 egyházi és 44 világi birtokos család között oszlott meg: az egyházi birtokosok tulajdonában 53 porta szerepelt, a többi a nemesi családok kezében volt). Itt a nemesség rétegződése sokkal szembevetőbb, mint Bereg megyében, mivel többnyire kismemesi birtokokról beszélhetünk, mi több, 9 helységben csupán egytelkes nemesek éltek kizárólag. A birtokmegosztás mutatja a jelentős társadalmi különbségek kialakulását is. 36 család rendelkezett 5 portáig terjedő vagyonnal, 5 családnak volt 5–10 porta közötti tulajdona, a középbirtok kategóriájába (bene possessionatus) mindösszesen 1 család tartozott, akik 25–50 porta fölött rendelkeztek. A nagybirtokos státust Ung megyében 2 család érte el, az egyikük 100–200 porta közötti, a másikuk pedig 200 porta fölötti vagyonnal bírt. A Zemplén megyében is hatalmas birtokokkal rendelkező Homonnai Drugeth család (Gábor, Imre, Antal és György) rendelkezett 278,5 portával (a megyei porták 44 százalékával). Birtokaik főleg az Ung felső szakaszát birtokló nevickei uradalomhoz tartoztak, de jelentős síkvidéki vagyonnal (Salamon, Záhony) is rendelkeztek. A nagybirtokosok közé tartoztak a Pálóczy-vagyon egy részét megöröklő Dobók is, akik két uradalmat (szerednyei és pálóci) – 134 portát mondhattak a magukénak. 10 portán felül egyedül a lelepi konvent, illetve a Szritey (Szürtei) család birtokolt, illetve kisebb birtokokkal rendelkeztek a több évszázados múltra visszatekintő Csicsery, Deregnyey, Orosz, Chapy, Szritey, Helmeczy, Korláth, Némethy, Palágyi, Tarnóczi családok.

Az 1549. évi portánkénti összeírás Magyarország egyik legkisebb megyéjében, Ugocsában 53 helységben 596 portát sorol fel. Ugocsa szempontjából fontos megemlíteni, hogy a megye délnyugati határszélén (Péterfalva, Bökény, Farkasfalva, Tivadar) jelentős számú kismemes élt. A nemesi társadalom rétegződése itt is figyelemmel kísérhető, mivel a Perényi család bárói ágának képviselői (Perényi János és Ferenc) rendelkeztek 239 portával (40 százalék). A Perényi János által birtokolt 201 porta a nyalábi és a szőlősi uradalom között oszlott meg. A jelentősebb birtokosok között volt még a rozsályi Kun család (37,4 porta), a Surányi család (63,6 porta), az Újhelyi család (49,3 porta), de jelen vannak más megyékben jelentős birtokokkal rendelkező családok, mint a Báthori, Ártándy, Petrovay, Büdy, Vetéssy.

⁶⁸ Lásd: A 16. századi birtokviszonyok – 837. o.

Máramaros megye 1549. évi összeírása igen specifikus helyzetet mutat be, mivel a vizsgált térségben itt a legmagasabb a megyei kisnemesiség létszáma, összesen 176, akik elsősorban román, illetve ruszin származásúak voltak. A nyilvántartott 810 portányi vagyomból messze kiemelkedik a huszti királyi váruradalom (az 5 máramarosi koronavároson – Huszt, Visk, Técső, Hosszúmező, Sziget – kívül ide tartozott még Bustyaháza, Dúlfalva, Talabor, Száldobos) 205,5 portával (25 százalék). A nemesi tagozódás itt figyelhető meg a leginkább, mivel a 343,4 porta (42,4 %) az 1–10 portával rendelkező nemesség között oszlott meg, míg 261 porta (32,2 %) a középbirtokosság kezében összpontosult. A köznemesség közül kiemelkednek a vármegyei közhivatalokat is a kezükben tartó családok, mint a Dolhay (103,5 porta, ezen belül Dolhay György 29, Dolhai Imre 62,5), Petrovay (23), Sztojka (20), Komlóssy (9), a Bilkey (8 porta), Leordinay (4), Lipcsey (4). Máramarosban birtokos volt ekkor számos szomszédos megye nemessége is, így a Drágffy (54,5), a rozsályi Kun (13,5) család, illetve a Bilkeyekkel rokonságba kerülő Nagyváthy (22), valamint a csebi Pogány családba beházasodó Brodarith Mátyás huszti kapitány (43).

**8. sz. táblázat. Portánkénti birtokviszonyok
a vármegyékben 1494–1598 között:**

Megye:	Bereg	Ung	Ugocsa	Máramaros
Porták száma:				
1494-1495	2567	2410	1271	1718
1549	1239	632	596	810
1576	1083	648	460	-
1578-79	986	672	314	-
1582	952	669	264	-
1588	527	498	264	-
1593	519	439	247	-
1596	241	230	102	-
1598	4479	4527	2232	1006

Mint a fenti táblázat is mutatja, az 1576 és 1596 között eltelt 22 év alatt óriási népességsökkenés tapasztalható a vizsgált területen: Bereg megyében 22 százalékra, Ungban 35 százalékra, Ugocsában 22 száza-

lékra csökkent az adózó lakosság lélekszáma, ezzel a nemesség jövedelme is. Ez elsősorban a Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség közötti háborúskodásokkal magyarázható, amely a lakosság pusztulásához, illetve elmeneküléséhez vezetett.

Az 1598. évi házösszeírás a korábbiakhoz képest jelentős változást mutat a térség birtokviszonyaiban (a két évvel korábbi összeírás alapján a porták és háza közötti átszámítási arányszáma Bereg megyében – 18,5; Ung megyében – 19,6; Ugocsa megyében – 21,8). A Dávid Zoltán által bevezetett és alkalmazott ház/lakosságszám-számítási koeficiens alapján az említett megyék adózó lakosságának száma az alábbiak szerint mozgott: Bereg megye – 31 353 fő, Ung megye – 31 689 fő, Ugocsa megye – 15 624 fő, Máramaros megye – 7 042 fő⁶⁹.

Az 1598. évi házösszesítés adatai alapján a vizsgált térségben az alábbi adatokat találjuk.

A vármegye összeírt házainak száma 1598-ban 4 479 volt, ebből 191 képezte csak kisebb nemesek tulajdonát. A legnagyobb birtoktömböt továbbra is az egykori királyi uradalom képezte, amelyet az országgyűlési tiltások ellenére többször is zálogba adtak. A vizsgált korszakban a zálogtulajdonos a Mágóchy család volt, amelynek képviselői (Mágóchy Gáspár, András, Ferenc) nevéhez jelentős telepítések kapcsolódnak a Latorca felső völgyében. Az összeírás idején az uradalom fölött Rákóczi Zsigmond rendelkezett, aki 1587-ben feleségül vette Mágóchy András özvegyét, Alaghy Bekény Juditot. A munkácsi uradalomhoz ekkor községben és mezővárosban 1988 ház tartozott. A Telegdy család vagyona két birtokközponttal oszlott meg, özvegy Telegdy Pálné (Szentmiklós) 224 házzal, özvegy Telegdy Jánosné (Podhering) 181 házzal rendelkezett. A jelentősebb nemesi családok kezén az alábbi birtokok összpontosultak: Lónyay család (165), Ilosvay család (147), Büdy Mihály (123), Matuznay család (111), Daróczy család (99), Dobó Ferenc (97), Melith Pál (94), Surányi Gábor (59). Természetesen a családi kezelésben lévő vagyon tovább aprózódott, hiszen többnyire 2-3 család-fő rendelkezett felettük. Összességében elmondhatjuk, hogy a korábbi vizsgálat névanyagához képest jelentős változás nem tapasztalható, csupán a Kusaly Jakcs és a Losonczy családok tűntek el, illetve növekedett a Borzsa felső szakaszán birtokos családok, a Bilkey, Ilosvay,

⁶⁹ Amennyiben az adózás alól felszabadított népességet, illetve a nemességet 10–15 százaléknak tekintjük, a vizsgált négy vármegye összlakossága 94–98 ezer fő között mozoghatott.

Komlóssy és Lipcsey családok vagyona, amelyek 1598-ra együttesen 221 házzal rendelkeztek.

A vizsgált régió másik három vármegyéjében érdekes tendencia alakult ki: a vagyon részben néhány nagyobb család kezében koncentrálódik, ugyanakkor a vármegyében jelentős számú kisnemesség is található, amely a vármegyei életben jelentős ellensúlyt is képez a nagybirtokos főnemességnek.

Ung megyében 1598-ban a következő módon oszlott meg a birtokállomány: a nyilvántartott 4 527 házhelyből 2 303 különféle kisnemesi családok kezében összpontosult, a maradék fölött – ami a vármegye közel felét jelentette – pedig gyakorlatilag két család, a Homonnai Drugethek és a Dobók rendelkeztek. A Drugeth család 1540 ház (Drugeth György 475, Drugeth István 1065), Dobó Ferenc pedig 567 ház tulajdonosa volt.

Hasonló képet mutat Ugocsa megye is. Itt a 2 232 összeírt házhelyből a vármegyei nemesek tulajdonát 973 képezte, míg a többi a Perényi (595), a rozsályi Kun (262), a Székely (232) és az Újhelyi (75) család között oszlott meg.

Az 1598. évi máramarosi házösszeírásban nem szerepelnek a huszti uradalom adatai (ekkor az uradalom kincstári kezelésben szerepelt, majd egy évvel később Rudolf király Giorgio Basta generálisnak adományozta), ezért csupán a vármegyei nemesség vagyonát vizsgálhatjuk. E szerint összeírára került 1006 házhely, amelyből a kisebb nemesség 556 házzal bírt. A középbirtokosság képviselői közül jelen voltak: Dolhay János (183), Prépostváry István / Pérpóstváry István apja, Bálint szerezte meg a Drágffy-vagyon egy részét zálogként / (65), Bánffy István / Károlyi László 1583-ban vette zálogba 6 000 forintért a korábban a huszti várhoz tartozó bocskói uradalmat, amelyet vejei, Bánffy István és Erdélyi Mihály örökölték meg / (50), a rozsályi Kun család (37), a csebi Pogány család (26), Kornis György / Dolhay Ilona és Kornis Gáspár gyermekeként örökölte a Dolhay-vagyon egy részét / (28).

Erre az időszakra esik a Máramarosban és a szomszédos Bereg vármegyében törzsökös Lipcsey család felemelkedése is, amely részben birtokszerzéssel, örökléssel és főleg verhovinai telepítésekkel bővítette birtokait. Hasonló utat jártak be a vármegye kisnemesi családjai, amelyek elsősorban a vármegyei tisztviselői karban (szolgabírók, esküdtek) jeleskedtek. Ezek a szarvaszói Birtok, a Petrovay, a kövesligeti Riskó, a bilkei Bilkey, a Sztojka, a Kricsfalvi Bencze, a somosi Rád és Kricsfalusi

családok tagjai, amelyek 8–20 porta nagyságú vagyonnal bírtak. Az 1–4 portányi vagyonú családok ismertebb képviselői a budfalvi Bud, a fejfárfalvi Cziplé, a szarvaszói Gerhes, a kalinfalvi Jurka, a sajói Kotecz, a sajói Mán, a kisbocskói Maros, a kalinfalvi Nemes, a bereznai Thegze, az uglyai Volaz, az alsórónai Sztán család voltak.

Az 1526-ot követő kettős királyválasztás, majd a Magyar Királyság 1541-es három részre való szakadása révén teljes egészében átalakultak a birtokviszonyok: a korábban királyi tulajdonban lévő váruradalmak, illetve a Szapolyai család magánvagyonra különböző nemesi és főnemesi családok tulajdonába ment át. Ennek a folyamatnak a következtében a nemesi rangra való emelést a továbbiakban már nem követte a birtokadományozás, s megjelenik egy új társadalmi réteg, az armalisták rétege. A magyar királyi udvar megszűnését követően annak feladat- és szerepköreit az arisztokrata családok veszik át, amelyek révén a kultúra és az oktatás is új feladatokat lát el.

A XVI. századi nemesség számára jelentős problémákat okozott a Közép-Európába is begyűrűző árforradalom, amely gyakorlati szempontból folyamatos gazdasági lecsúszást jelentett számukra. Mindezek ellensúlyozására olyan stratégiát próbáltak kidolgozni, amely politikai és gazdasági hatalmuk megőrzését próbálta biztosítani. Három út állt a rendelkezésükre: 1.) a földek hatékony megművelése, s ezáltal jelentősebb bevételek biztosítása; 2.) a hagyományos feudális jogok megerősítése és a kötelező földesúri szolgáltatások kiterjesztése; 3.) az állam nyújtotta hivatalok, lehetőségek igénybe vétele.

Miközben Nyugat-Európában a nagy földrajzi felfedezések révén megnyílt a lehetőség a gazdasági fejlődésre, Magyarország a XVI. század elejétől közel négy évszázadra soknemzetiségű birodalmak rész-országává (perifériájává) degradálódott. Bár igencsak hatékornak bizonyult, a török államberendezkedés nem vette igénybe a korábbi államberendezkedési modelleket, s valószínűleg ennek is köszönhető, hogy szinte nyoma sem maradt. Mind a Magyar Királyságban, mind pedig annak ellenpólusában, az Erdélyi Fejedelemségben a fennálló társadalmi rend működtetése elsősorban a nemesi társadalomhoz köthető. Ennek főleg anyagi okai lehettek, birtokaik jövedelmei alapján egyedül a nemesek engedhették meg maguknak, hogy valamilyen vármegyei közhivaltalt, netán országgyűlési követi megbízást vállaljanak magukra, amelynek szinte valamennyi költségét maguknak kellett állniuk.

Természetesen a Habsburg-udvar megpróbálta a Magyar Királyságot is bekapcsolni közvetlen irányítási rendszerébe, azonban erről hosszú ideig le kellett tenniük. Ennek kül- és belpolitikai okai egyaránt voltak, így a rendi kormányzás rendszere egészen a XVII. század második feléig fennállt. A magyarországi rendiség ugyanakkor támaszt talált Erdély fejedelmeiben is, akik a török szövetségben vívott háborúikat követően, a Habsburgokkal kötött békeszerződéseikben sohasem feledkeztek el a protestáns vallásgyakorlás és a rendi jogok védelméről.

Belpolitikailag Magyarországon a Habsburgoknak sohasem sikerült végrehajtaniuk azt a birtokkoncentrációt, amellyel az örökös tartományokban jelentéktelenné zsugorították a köznemességet és biztosították az arisztokrácia udvarhűségét. Mi több, a végvárrendszer fenntartása érdekében gyakran vettek fel jelentős kölcsönöket, amelyek törlesztéseként a még meglévő királyi várak és uradalmak előbb zálogként, majd örökös tulajdonba magyar nemesekhez kerültek. Miközben a végvári rendszer sok esetben csak részlegesen tudott ellenállni a török martalócok fosztogatásainak, a magyar vármegyék és földesurak sok esetben a hódoltsági területekről is behajtották a nekik járó adókat.

A NEMESI CÍM- ÉS A CÍMERADOMÁNYOZÁS FOLYAMATA

A királyok által adományozott címerábrázolások Európában a XIII. század végén – a XIV. század elején tűntek fel Franciaországban IV. (Szép) Fülöp uralkodása idején. Németországban az első címert 1305-ben adták ki, Magyarországon pedig Károly Róbert uralkodása (1307-1342) idején. Az első olyan oklevelet, amely teljes egészében ábrázolta az adományozott címert, Zsigmond király kancelláriája adta ki 1398. október 16-án a Csentevölgyi család részére.

A XIV. század végén a külföldi kancelláriák színes armálisokat kezdtek el kibocsátani. Az ilyen típusú oklevelek tömeges kibocsátása 1414-től kezdődött meg, amikor Zsigmond mint római király magyar kíséretével jelent meg a konstanzi zsinaton. A király és kísérete utazásai során a külföldi uralkodók is adományoztak címereket a magyar főuraknak: 1502-ben XII. Lajos francia király például a Csanád-nemzetségből származó Telegdy Imre követnek engedélyezi, hogy címerpajzsát a francia Szent Mihály-rend láncával ékesítse.

A mohácsi csata (1526) után a magyar heraldikában jelentős változások mennek végbe. A Habsburg-dinasztia trónra kerülésével új társadalmi réteg – az armálisos nemesek – alakult ki. E korig a címert kizárólag nemes embernek adományozták, ezután éppen fordítva, a címerrel együtt kapták meg az emberek a nemesi címet is. Az ország három részre való szakadása után a keleti régióban kialakult Erdélyi Fejedelemség is alkalmazta a címer- és nemesség adományozásának jogát.

Címeradományozásra, valamint nemesség adományozására a magyar törvények alapján kizárólag a királynak volt joga. Ennek a jognak egyetlen feltétele, hogy az adott uralkodót a Szent Koronával koronázzák meg (Werbőczy István. Tripartitum. Pars I., 6. paragrafus, 1464. évi

23. t. cikk, 1563. évi 64. t. cikk.) Amennyiben a király a koronázása előtt meghalt, az adomány csak akkor érvényes, ha a jogutód, azaz a következő király megerősítette azokat. Hasonló volt a jogalapja az erdélyi fejedelmek címeradományozási jogának is. 1848-ig az armálisokat a király, a kancellár és a kancelláriai titkár írták alá. Az okiratokat az 1741. évi XXXIII. törvény értelmében az ún. „Királyi Könyvek”-be vezették be.

A magyar gyakorlatban létezett külföldi uralkodói címeradomány is, azonban ezek csak akkor emelkedtek jogerőre a magyar királyság területén, ha az uralkodó megerősítette azokat. A nemesítést és a címeradományozást a királyi kancellárián lehetett kérelmezni. A beadványban a kérelmet rövid vagy hosszabb formában írták le, majd érdemeiket, illetve pártfogóikat említették meg. A beadvány alsó részében állt azon címernek a rajza, amelyet a kérelmező jóváhagyni és adományozni kért. Pozitív döntés esetén a kancellária meghozta a végső döntést, amelynek dátuma egyben az armális kiadásának dátuma is volt. A nemesítés és a címeradományozás akkor vált érvényessé, amennyiben azt az illető személy lakhelyének megyegyűlésén hivatalosan is kihirdették.

Néha maga a közbenjáró párfogó is levelezésben állt a királyi kancelláriával, amelynek több példáját is ismerjük, így Benicky Ferenc Ferenczffy Lőrinc kancelláriai titkárhoz írott levelét: *„Laurentio Ferenczffy. ..Azonis igen kerem k [egyelmed] egj io akaro baratom kert azon hogj egj Chymer levelet szerezzek neky, mellynek supplicatioját im fel küldtem, kerem azért k[egyelmed] mint io akaró Vramott az en szolgataimerth, ha lehetséges k[egyelmed] szereze meg azt á Chymer levelett Czassar vrunktol őő felsegetől, es ha őő felsege megh engedj, irassa megh k[egyelmed] szepen, es mykora lehessen keszen az Chymer level, es mytth fogh k[egyelmed] teőle kyvanny, adgja k[egyelmed] tuttomra en teőlem varya k[egyelmed] az aratt, en magam megh kuldem k[egyelmed], chyak k[egyelmed] irya megh nekem az aratt, my legen, de kerem en erettemis engedgjen k[egyelmed], ha Isten el-tett megh igjekezem k: szolgalny. magam penzevel fizettek megh az Chymereslevelert, minthogj nekem szukseghemben szolgait. ... Poson. 1635. XI. 25. Beniczky Ferencz”*

A XVI. század közepétől címeres levelet a jobbágyok és a polgárok is szerezhettek, ha pénzen megváltották magukat. A nemesítést a földesúri hatalom alóli felszabadítás (manumissio) előzte meg. A manumissziós levélben a földesúr – az osztályos rokonokat is felsorolva – igazolta a job-

bágy származását, illetve a felszabadítás tényét, valamint megjelölte annak teljes összegét (ami lehetett készpénzben vagy akár természetben is). Ezután a nevezett földesúr, illetve rokonainak aláírásai, valamint pecsétjei következtek. Ilyen manumissiók levelet állított ki 1665. július 2-án Fodor Balá(z)s nevű jobbágyának Ilosvay János (Bereg vármegye Nagyilosva községének birtokosa): „*fizetett nekem az Fodor Balás nevű jobbágy száz harminc magyar forintokat...*”. Az osztályos rokonok közül az elbocsátó levelet aláírta és pecsétjével ellátta Lipcsey Gergely és Ilosvay Gergely is.

A manumissió összege személyenként általában 50–60 tallér, a telekkel együtt pedig 200–400 tallér lehetett. A királyi kancellária díjszabása változó volt, mivel eredetileg nem rögzítették a hivatalos árszabást. Egy 1572-es adat szerint a királyi kancellária két oklevelet 20 forintért adott ki: „*Im mi Listhius uramtól (Listhius János veszprémi, majd győri püspök, kancellár) váltottunk ki két levelet húsz forinton, egyik Vayda Christoff czimer-levele, az másik más szolgánké. Azért azt akarjok, hogy mikor ez mi levelünkkel Listhius uram embere megtalál, hogy mindjárt adj húsz forintot neki. Nec secus facturus. Valetе feliciter. Datum Vienna die 12. Novembris 1572. – Eckius comes a Salmis manu propria*”. Később az országgyűlés megpróbálta szabályozni a királyi kancellárián kiadott okmányok taksáit (1609. évi LXXIII. törvénycikk. A nagyobb kancellária taksája vagyis, hogy a királyi kancellárián a leveleket és kiváltságokat miképpen váltásák ki?). E szerint az új adományokról szóló oklevelek 12 forinttól 100 forintig terjedtek, míg „8. § *A czimeres nemeslevelekért, a melyeket valakinek fekvő jószágok adományozása nélkül adtak, huszonöt forintot; fekvő jószágok adományozásával pedig minden jobbágy után még ötven dénárt kell hozzáadni; a leírás díja is az érdemet túl ne haladjon; és pedig az egyszerű leírásért fizessenek két forintot; a diszesebbéért, a mely aranynyal van ékesítve: négy forintot.*”⁷⁰ A manumissió összegét a földesúri támogató vagy ajánló kapta, aki intézkedett a királyi udvarban a nemesi levél kiállításával kapcsolatban. Mivel a nemesítés és a címerkiadás nem járt együtt birtokadományozással, az így nemesi rangra emelt személy (illetve családtagjai) nem mentesültek az adófizetés alól.

A címeres levél (armalis) nem volt okvetetlenül nemesi levél is egyben, mert címert adományoztak nem nemeseknek nemesítés nélkül, il-

⁷⁰ 1609. évi LXXIII. törvénycikk. A nagyobb kancellária taksája vagyis, hogy a királyi kancellárián a leveleket és kiváltságokat miképpen váltásák ki?

letve már nemesi rangra emelt személyek is kaptak (kaphattak) új címert, illetve korábbi címerüket is kibővíthették.

Az ország három részre való szakadása után a keleti régióban kialakult Erdélyi Fejedelemség is alkalmazta a címer- és nemesség adományozásának jogát. Azonban az erdélyi kancellária által kibocsátott címerek, főleg a XVII. század elején már a hanyatlás korszakát mutatják. János Zsigmond utódainál, különösen Báthori Zsigmond és András bíboros-fejedelem uralkodása alatt adományozott címerek a késői reneszánsz stílusában készültek, ugyanakkor a heraldika szempontjából igen gyenge minőségű munkák. Nem felelnek meg a heraldika szabályainak, mi több, művészeti szempontból is silányak. A legtöbbről hiányzik a sisakdísz, helyette egy koronát ábrázoltak, nincsenek leírva a takarók színei, vagy leírhatatlan színeket alkalmaztak.

A Habsburgok trónra kerülését követően fokozatosan a német heraldika nyert teret. I. Miksa és I. Rudolf királyok címerei gyakran felülmúlták a reneszánsz korabelieket. Ezek többségét raszinyai Bocskai György, Rudolf császár udvari festője és miniátora készítette Prágában. Ezek a címerek nemcsak a címerek magas művészi kidolgozásával tűnnek ki, hanem a gyönyörűen kidolgozott iniciálékkal és az első sor kiemelkedő ornamentikájával. Annak ellenére, hogy az alkalmazott színek és mázak nem felelnek meg teljesen a „régí” heraldika szabályainak, a címeralakok stilizálását és a címer belső megosztását tekintve a szabályokat mindig szem előtt tartották.

A XVII. századtól kezdődően a hanyatlás miatt a heraldika egyre inkább dekoratív jelleget öltött. A címer a privilegizált nemesség jelképévé vált, s a dekoratív jelleg kialakulásával új, a heraldika által korábban nem ismert kiegészítők jelentek meg: pajzstartók, kitüntetések és rendjelek, jelmondat, rangjelző koronák stb. A rangjelző koronák különösen a XVII. században jöttek divatba, s az arisztokráciának a köznemességtől való megkülönböztetésére használták. Alkalmazásukkal a koronák a pajzsra kerültek, a sisakot a sisakdísszel és a takaróval együtt a korona egyik ágára helyezték, annak ellenére, hogy a koronának külön kellett volna állnia. A rangok közötti különbségeket a koronák ágainak száma jelentette.

Kiállításuk alapján háromféle armálist különböztetünk meg: 1. az oklevél tartalmazza a címer teljes leírását, ugyanakkor hiányzik a címerkép; 2. az oklevélben mind a leírás, mind a címerkép megtalálható; 3. hiányzik a leírás, csupán a címerkép szerepel az oklevélben.

Formájukat tekintve ezek az oklevelek levélszerűen összehajtott pergamenlapok voltak, amelyekre színes selyemzsinórral függesztették fel a királyi pecsétet (csupán a XVIII. században jelennek meg a könyv-alakú armálisok). Az okmányok nyelve a latin, ritkább esetekben előfordulnak német, illetve magyar nyelvű címeradományok is.

Az uralkodó által kiállított címereslevél a korabeli privilégiumlevelek belső szerkezetét követi, azaz három részből (bevezetés, tárgyalás, befejezés) áll⁷¹. Az armálisok belső szerkezetét egy magántulajdonban lévő címeradományozó oklevélen keresztül szeretnénk ábrázolni:

I. Bevezetés

– *Mi Lipót, Isten kegyelméből mindig felséges választott római császár, Németország, Magyarország, Csehország, Dalmácia, Horvátország, Szlavónia, Szerbia, Galícia, Lodoméria, Róma, Bulgária stb. királya, Ausztria főhercege, Burgundia, Brabant, Stíria, Karintia, Krajna hercege, Morvaország őrgrófja, Luxemburg, továbbá Felső- és Alsó-Szilézia, Württemberg hercege, Svécia fejedelme, Habsburg, Tirol, Kiburg és Görz grófja, Elzász őrgrófja, s római szent birodalom grófja stb. stb. (Intitulatio - a kibocsátó megnevezése) emlékül hagyjuk jelen írásunkkal mindazoknak, akiket illet (Inscriptio - a közösség megszólítása), hogy*

II. Tárgyalás

számos hívőnk alázatos kérésére figyelmessé téve s azután magunk is látva s tapasztalva alattvalóinknak Tar Andrásnak hűségét s szolgálati érdemeit (agenda – az oklevél kiadásának általános magyarázata), amiket legelőbb is országunknak s magyar szent Koronának érdekében, azután pedig személyünk iránt a hely s idő különfélesége szerint, valamint az adott alkalmakkor híven, s állandóan felmutatott, s tanúsított, s jövőre nézve is hasonló állhatatosságra késznek nyilatkozott (narratio – az érdemek konkrét vagy általános magyarázata), azért is

Tar Andrást s általa feleségét Tar Máriát jobbággyi állapotukból, amelyben eddig éltek, királyi kegyünknel és hatalmunk teljéből különösképpen kiváltjuk, s országunk, Magyarország s hozzácsatolt részeinek nemessége közé iratjuk, azaz iktatjuk.

Hozzájárulunk továbbá, s tudtunkkal és megfontolásunkkal megengedjük, hogy ők mostantól továbbra a jövő s örök időkre ugyanazon megtiszteltetésben, kiváltságokban, szabadságjogokban s előnyökben részesüljenek, mint országunknak, Magyarországnak s hozzácsatolt

⁷¹ Áldásy Antal–Fehérpataky László. Magyar címeres emlékek I. – Budapest, 1904 – 15-16. pp.

részeinek többi valódi, s kétségtelenül létező mindkét nembeli nemesei élveztek eddig, akár jog, akár szokás alapján, valamennyi összes jövőbeli utódaik, illetve örököseik, s mindkét nembeli leszármazottjaik (**dispositio** – a nemesítés tényének megerősítése, illetve az ehhez kapcsolódó jogok felsorolása).

Ezen irányukban tanúsított kegyességünk s jóindulatunk jeléül mint a valósid, s kétségtelenül létező nemesség címerét a következő jelvényt adományozzuk nekik: éspedig a fennálló katonai pajzsot (bőrrel bevont fa), amely háromfelé, mintegy éles szögben egyenlőtlenül van felosztva, melynek középső része a pajzs felső pereméhez függőlegesen van erősítve; előrenyúl aranysárga mezővel bevont részét egy egyfejű fekete sas kiterjesztett szárnyakkal, szétterpesztett lábakkal egyenest állva, a másik párhuzamos kék színű részét ezüst sarlóshold egy hatágú aranycsillaggal díszítve foglalja el.

Végül a pajzsra támaszkodó katonai sisak a királyi méltóság jelvénye látható, amit két fekete sasszárny, s közte a sarlóshold a hatágú arany csillaggal díszít; miket jelen soraink elején a festő művész által megfestett képen látható. Ugyanezen Tar Andrásnak, s nevezett házastársának s mindkét nembeli leszármazottjainak ezt kegyesen adományozzuk (**címerleírás**).

Elhatározván, s tudunkkal engedélyezzük, hogy ők mostantól, s továbbra a jövő, s örök időkre ezen pajzsot, mint nemességi jelvényt országunk, Magyarország és hozzácsatolt részeinek többi valódi és kétségtelenül létező nemességének szokása szerint élvezzék, mint azok élvezték, akár jogi, akár szokás alapján és pedig mindenütt a háborúban, a harcokban, ütközetekben, dárdavetéseknél, tornáknál, párbajoknál, s egyéb katonai és nemesi gyakorlatozásoknál, továbbá minden királyi ünnepélyeknél, menetelnél, felvonulásoknál, s általában mindenütt ott, ahol a többi megjelentek közül őket meg akarjuk különböztetni. Sőt közismertté tesszük, s tudtul adjuk jelen soraink által mindezt, s ezen dolog emlékét pecsétünkkel, amit mint magyar király használunk erősítjük meg, hogy Tar András, s neje valamint minkét nembeli leszármazottaik, akik Isten kegyelméből születendők lesznek, időtlen időkig ezt kapják (**corrobaratio** – az oklevélben foglaltak megerősítése és hitelesítése).

Kelt az Úr 1600. évében, római birodalmunk 32-ik, Magyarország 36. évében, s Csehország 34. évében (**datatio** – az oklevél kiadásának időpontja), városunkban Bécsben írva hűséges, s kedves kancelláriusunk a tinini püspök úr Főtisztelendő Zaklin Balázs úr által megírva.

(Aláírva Főtitstelendő Szécsényi György esztergomi érsek, s bíbornok kanonok stb. stb.) következik a főpapok, főrendek a magas hivatalnokok aláírása, s végül a királyi aláírás és a tinini püspök ellenjegyzése (*series dignitatum* – méltóságsor, *subscriptiones* – aláírások).

Őfelsége, a császár által kiadott ezen nemesi oklevél amellyel Tar Andrásnak, feleségének és összes mindkét nembeli leszármazottjainak a nemesség adományozva lett kihirdettetett, s tudomásul vettetett, s ezen alapon Tar András, s felesége Papp Mária, valamint összes leszármazottjaik a többi valódi nemesség kebelébe felvétellett és pedig Magyarországnak csatolt részei és megyénk Ugocsa nemesei közé, miután ennek senki se mondott ellen. Azután a megyei méltóságok aláírása következik.

Újhelyi Újhelyi István, Ugocsa megye bírói székének jegyzője.”⁷²

A kancellária által kiállított nemeslevél akkor lépett életbe, ha azt egy éven belül a vármegyei közgyűlésen kihirdették. A visszaélések elkerülésére a kihirdetésre kizárólag a lakhely szerinti vármegyében kerülhetett sor: „A nemesítés módjára nézve megtartandók az ez iránt hozott korábbi határozatok és a kik magukat más vármegyékben tétetik közzé (nem azokban, a melyekben laknak), azoknak a megnyert czimerlevelek mit se használjanak”⁷³. Több megyében magának a meg-nemesített személynek is meg kellett jelennie a közgyűlésen, így például 1652-ben Ung vármegye arról határozott, hogy meg nem jelenés esetén a nemesi levelet nem publikálják. A nyilvános kihirdetésre azért volt szükség, hogy amennyiben a privilégiumban foglaltak valaki számára sérelmesek voltak, az illető személy a törvényes módon tiltakozhatott annak életbe léptetése ellen. Ilyen esetekre egyébként sor is került. A Szatmár megyében is birtokos Barkóczy László a Csenger városában 1615. május 20-án megtartott megyegyűlésen tiltakozott Kawor Mátyás nemesi levelének kihirdetése ellen, mivel Kawor a nevezett földesúr Ung megyei Solymos nevű birtokáról szökött meg jobbágyként, ahol már főbenjáró bűnök miatt elítélték. Ugyancsak a nyilvánosság révén próbálták megakadályozni a visszaéléseket is, mivel a nemeslevelet szerző jobbágy – a kancelláriai tisztviselők „befolyásolása” révén – olyan személyeket (családtagokat, rokonokat) is beíratott a nemesi levélbe, akikről az eredeti manumissió nem szólt.

⁷² A magántulajdonban lévő nemesi levelet egykori tanítványom, Szakállas Dóra bocsátotta rendelkezésemre.

⁷³ 1655. évi XXXVI. törvénycikk. A nemesítésnek korábbi módja megtartandó, és a közzététel abban a vármegyében történjék, a melyben a közzététel lakik.

Bár még 1514-ben Werbőczy István ugyanazokkal a jogokkal bíró, egységes nemességről beszél, azonban már a XV. század végén jelentős szakadékok választják el a nemesi társadalom alsó és felső rétegeit. A nemesi telkén gazdálkodó, 1–2 portányi vagyonnal rendelkező kismanesek gyakran hasonló, vagy rosszabb körülmények között éltek, mint jobbágyaik, éppen ezért a különféle társadalmi mozgalmakba (1514. évi parasztlázadás) is velük együtt kapcsolódtak be. A vagyoni különbségek az ország különböző döntéshozó fórumain való megjelenéssel, illetve a döntésekre való hatásukkal is kapcsolatban voltak.

A XVI. századra gyökeresen megváltoztak a nemesi társadalomhoz való tartozás kritériumai is. A nemesség egy jelentős része már nem vett részt a harcokban, inkább birtokán gazdálkodott. A nemes nem feltétlenül származott ősi családból, hiszen az uralkodói kegy, vagy esetleg valamilyen sikeres tett paraszti sorból is a nemesi hierarchia csúcsára röpíthetett bárkit. Ugyancsak társadalmi feszültségeket okozott, hogy a nemesi társadalomba való feljutás gyakorlatilag mindenki számára nyitott volt. Ezt némiként ellensúlyozta a nemesség saját „vérfrissítésre” való igénye, hiszen megfelelő utánpótlás hiányában maga a társadalmi réteg is kihalásra lett volna ítélve. A társadalmi felemelkedés egyik lehetséges útja a megnemesítés volt, amely különböző módokon következhetett be: uralkodói kegy révén valamilyen kiemelkedő tett elismeréseként; nemesi pártfogó közbenjárására; vásárlás útján.

A NEMESSÉG ÉS A VÁRMEGYEI KÖZIGAZGATÁS RENDSZERE

A vármegyék – mint a közigazgatás regionális szervei – királyi ispánságok formájában Szent István uralkodása idején jöttek létre. Az államalapító uralkodó által létrehozott 45 ispánság között már ott találjuk a borsovait és az ungit is, amelyek területei egybeestek az egri püspökség két főesperességének területével. Mindkét ispánság határőrizeti funkciókat is ellátott, mivel a gyeprüendszer előtt feküdtek.

A tatárjárást követően – amely során a borsovai ispánsági vár is elpusztult – fokozatosan alakul ki a nemesi vármegye, annak valamennyi intézményével együtt. Bereg vármegye első említése 1261-ből való, ekkor már comitatus, 1299-ben pedig megjelenik a közigazgatásban a beregi ispán 4 szolgabíró élén. Bereg megye felosztását illetően a XIV. században a korabeli okmányokat figyelembe véve 4 szolgabírói járást különböztettünk meg, amelyeket a XVII. századig nem saját neveiken, hanem az illető szolgabírák neveivel illették: például Hetey László járása (későbbi Tiszaháti), Guthy Benedek járása (későbbi Kaszonyi), Gecsey Miklós járása (későbbi Felvidéki), Bégányi Mihály járása (későbbi Munkácsi).

Az ungi ispánság területén a szervezett megyei életről már 1286-ból vannak adataink, amikor Mesku ispán idejében bizonyos Butkay András egy Tamás nevű papot kegyetlenül megvert, majd egyezség útján annak 60 arany márkát, és az Ung vármegyében fekvő Ásvány nevű faluját adta vérdíj fejében. Az utolsó Árpád-házi királyok idején Ung megyében, akárcsak a szomszédos vidékeken, Aba Amadé, az északkeleti országrész „kiskirálya” gyakorolta a hatalmat, s fennhatósága egészen Munkácsig terjedt. 1322-ben – miután sikerült leverni Petenye fia Péter vezette felkelést – I. Károly király Drugeth János nádort Homonna és Ungvár örökös urává, Ung és Zemplén megyék főispánjává nevezte ki.

A vizsgált térség két további megyéjének kialakulása jóval későbbi időszakra tehető. Máramaros Ugocsával együtt a „szent királyok vadá-

szó erdeje” volt, az Árpád-házi királyaink előszeretettel fordultak meg a vadban gazdag tájon: Imre király 1199-ben, V. István 1272-ben járt itt. Míg a királyokat a vadászat, az egyszerű népet a már a római korban is bányászott só vonzotta erre a vidékre, amely a történészek szerint nagyban hozzájárult ahhoz, hogy „a vidéken műveltebb társadalmi élet keletkezett”.

V. István 1271. évi kiváltságlevele alapján valószínűsíthető, hogy Bereg és Ugocsa ekkor már létező megye volt. Természetesen Ugocsa megye határai ebben az időszakban jóval jelentősebb területet fogtak közre, mivel a későbbi Máramaros is hozzá tartozott. A vármegye legnagyobb birtokosa ekkor a király volt, lakossága pedig nagyobb részben az általa befogadott vendégekből állt, akik elsősorban földművelők, halászok, vadászok stb. voltak, kik a király ott tartózkodása alatt különféle feladatokat teljesítettek. Ugocsa megye kialakulásában fontos szerepet játszott V. István (1239–1272) gyakori itt-tartózkodása, amely egy állandó királyi lakhely kialakítását tette szükségessé. Ebből a „domus regalis”-ból, illetve a körülötte letelepedett hospesek lakhelyeiből alakult ki a később az oklevelekben Királyházaként említett Nyalábvár, mint a megye megerősített központja.

Máramaros nevét először 1119-ben említették először az írott forrásokban: „*cum in Maramorisio tempore venationis venatum ivissemus*”. A vidék jelentősebb benépesülése a koronavárosok megalapításával kezdődött. A Tisza-menti sószállításokat biztosította a viski földvár, amelynek felépítésére 1271-ben előbb V. István, majd később IV. (Kun) László adott engedélyt a Huntpázmány-nemzetségből származó Mykov (Mikó) és Chepán (Csépán) vitézeknek. A kiváltságot azért kapták, mert testvérük, Echelleus (Ekhellős) az Ottokár cseh király ellen folytatott háborúban hősi halált halt. A testvérek később részt vettek abban az ütközetben is, amelyet Habsburg Albert és Nassaui Adolf a német császári trónért folytatott, amelyben Chepán különösen kitűnt bátorságával. Éppen ezért a király ismét megerősítette őket birtokukban, amelyről később, 1300-ban a család „*a király és az ország rendjei kérésére*” lemondott. Ugyanazon oklevél alapján került Visk (és tartozékai) Máramaroshoz „*különösen a Máramarosban levő népek, vagyis hospesek segedelmére*”.

Visk várának romlása a huszti vár felépülése után indult meg. Újjáépítésére valószínűleg azért nem került sor, mert a medrét folyton vál-

toztató Tisza csökkentette a bal oldali útvonal szerepét. Huszt alapítása a tatárjárást követő országrendezés idejére tehető, valószínűleg ekkor épült fel vára is. Az erősség a viski várat váltotta fel a Tisza-melléki falvak, illetve a szerveződő Máramaros vármegye védelmére.

Máramaros fontos szerepet töltött be a szomszédos országok, így Lengyelország, illetve Moldva határainak ellenőrzése szempontjából. Bár a Kárpátok az ország határainak védelmében fontos szerepet játszott, a különböző szorosokon mégis megoldató volt a rajtuk való átkelés. A magyar királyok különböző telepítések révén az országhatárok külső részein próbáltak meg határőrvidékeket kialakítani.

A nemesi vármegye kialakulását követően létrejöttek annak közigazgatási egységei, a szolgabírói járások. Ez az megoszlás eleinte változó lehetett, a későbbiekben a szolgabírói járások határai állandósultak. A vármegye nemessége akár évente több alkalommal is gyűléseket (congregatio generalis) tartott, amelynek helyszínei – mivel a vizsgált vármegyéknek nem voltak állandó székhelyeik – folyamatosan változtak. A gyűlések helyszínei lehettek valamely, a vármegyei területén lévő mezővárosban, jelentősebb nemes birtokán, esetleg magának a főispánnak a birtokközpontjában.

A nemesi vármegye hármas funkcióját (önkormányzatiság, végrehajtás, igazságszolgáltatás) a vármegye kinevezett, illetve megválasztott tisztségviselői látták el. Ezek a főispán (az uralkodó nevezi ki), az alispán (előbb egy, majd kettő), a szolgabírák (eleinte négy, majd lehetett több is), illetve az esküdtek.

A nemesi vármegye jog- és feladatköre:

I. „törvényhozói” jogkör: a vármegye közgyűlése választotta meg az országgyűlésre küldött követeket, azok számára a meghívóban szereplő napirend alapján megfelelő utasításokat fogalmazott meg, amelyeket a követnek képviselnie kellett, s az elfogadott határozatokról be kellett számolnia a vármegyének. Az országgyűlés által elfogadott és az uralkodó által szentesített törvényeket a közgyűlésen való felolvasással hirdették ki. A vármegye javaslatokat, sérelmi feliratokat fogalmazhatott meg, amelyeket az országgyűlések megnyitása előtt felolvashattak. A törvények által nem szabályozott ügyekben a vármegyei közgyűlés helyi normákat alkothatt, ezek azonban nem ütközhetek a magasabb szintű jogforrásban. A helyi statútumok általában csak az illető vármegye területén voltak érvényesek.

II. végrehajtói jogkör:

a) a törvények, királyi rendeletek, illetve kormánysszékek rendeleteinek végrehajtása (amennyiben törvénybe ütközönek vélték egy-egy rendelkezést, a közgyűlés megtagadhatta annak végrehajtását);

b) adózás: a megyei költségek megállapításának joga, adónemek megállapítása, az adók mértékének meghatározása, adók kivetése;

c) tisztviselő választás: a vármegyei tisztviselők háromévenként való megválasztása, fizetéseiknek megállapítása, a tisztviselők munkájának ellenőrzése, azok visszahívása;

d) katonai igazgatás: a hadiadó beszedése, újoncozás, a katonai egységek elszállásolásáról való gondoskodás;

e) belső közigazgatás: a közigazgatási egységek (járások, kerületek) határainak, székhelyeinek megállapítása/kijelölése, a községek és a városok fölötti felügyelet gyakorlása;

f) rendészeti feladatok: a rendvédelem, a közegészségügy, az út-, tűz- és mezőrendészet megszervezése;

g) főgyámi feladatok ellátása: a megyei nemes árvák és özvegyek személyi és vagyoni ügyeinek kezelése;

h) jobbágyigazgatás: közreműködés a községi választásokban, az úriszék felügyelete, közreműködés az urbáriumok végrehajtásában;

III. igazságszolgáltatási jogkör: a megyei bírák megválasztása és elbocsátása, az első- és másodfokú büntető- és magánjogi ítélkezés lebonyolítása, a vármegyei közgyűlés az úriszéki ítéletek feljebbviteli fórumaként működött, illetve bizonyos esetekben az ítélet-végrehajtás is a vármegye feladatkörébe tartozott.

A királyi tisztviselőként működő ispánokat (comes) a XV. században váltják fel a főispánok (comes supremus), akiket tisztségükben továbbra is az uralkodó erősített meg. Gyakorlati szempontból a központi hatalom regionális képviselőinek feleltek meg, akiknek a hatás- és feladatköre a királyi parancsok és rendeletek megtartásában, azok végrehajtásának ellenőrzésében merült ki, illetve hozzájuk tartozott az adó-, pénzkamarai és sókamrai ügyek felügyelete is. Ezen feladatuk ellátásáért a helyi vám- és révjövedelmekből részesültek, illetve a szolgabírákkal közösen őket illette a vármegyében behajtott bírságok kétharmada is. Általában a főispánok 1–2, egymással szomszédos megye irányítását is elláthatták. A vizsgált térségből Zemplén és Ung, illetve Szabolcs és Szatmár megyék irányítása általában egy család kezében összpontosult: az elsőben a

Drugeth, az utóbbiban a Báthori család képviselői töltötték be a főispáni tisztséget. A 1486. évi LX. törvénycikkely nagyban hozzájárult a főispáni tisztségnek a vármegyei birtokosság kezén való maradásához, hiszen előírta, hogy a megye előljárójának helyi birtokosnak és helyben lakónak kell lennie: „*a királyi felségnek az ő főpapjai és bárói tanácsával és akaratával mindenik megyében valamely bárót vagy más jeles és jómódu birtokos embert, a ki tudniillik megfelelőnek és alkalmasnak látszik, kell megyei ispánná kineveznie.*”⁷⁴ Ugyanezen törvény írja elő, hogy az alispánoknak is az illető vármegyéből kell származniuk, s az alispánok, mint a vármegye közigazgatásának vezetői a megyegyűlés előtt teszik le a hivatali esküt. Az 1504. évi II. törvény egyértelműsíti az alispánok megválasztásának szabályait: „*...a vármegyei ispán bármely alispánt ama megye igazi nemeseinek a számából és gyülekezetéből válasszon, a melynek tisztségét viseli... A kit azonban semmi alkalommal sem lehet vagy szabad az illető megye nemeseinek beleegyezése vagy akarata nélkül kiválasztania*”⁷⁵ Azaz a korábbi gyakorlattól eltérően, amikor a főispán személyesen nevezte ki az alispánt, a továbbiakban egyeztetni kényszerült a vármegyei nemesség képviselőivel is. Természetesen itt is számos félreértésre került sor, ezért az 1548. évi LXX. törvény egyértelműsítette a szabályokat: „*Az alispánokat ne az ispán egyedül nevezze ki, hanem az ország decretumai értelmében az egész vármegye megegyezésével kell megválasztani.*”⁷⁶

A múltban bekövetkezett események kapcsán a magyar rendek több alkalommal is igyekeztek törvényben rögzíteni, hogy mind az országos, mind pedig a főispáni tisztségeket az uralkodók kizárólag magyar alattvalókkal tölthetik be. Erre utal az 1439. évi, illetve az 1553. évi törvény is, amely megfogalmazza: „*Ő Felségeik ... a királyi felség atyja közönséges decretumának tartalma szerint, ... minden tisztségüket magyaroknak és ez ország szent koronájának alávetett nemzetből való embereknek osztogassák.*”⁷⁷

A magyarországi jogrendben a tényleges főispáni tisztségek mellett létezett az örökös, illetve örökletes főispáni cím is, amelyet az uralkodói

⁷⁴ 1486. évi LX. törvénycikk. Hogy az egyes megyék élére ispánokat kell tenni, és hogy ezek az ispánok ugyanabból a megyéből kötelesek maguknak tekintélyes férfiakat alispánokul kiválasztani; és azok esküjéről.

⁷⁵ 1504. évi II. törvénycikk. Az esküt tenni vonakodó ispánok büntetése; és hogy az alispánokat a főispánok tegyék meg, de ne a vármegye hozzájárulása nélkül.

⁷⁶ 1548. évi LXX. törvénycikk. Alispánválasztás.

⁷⁷ 1553. évi XVII. törvénycikk. A tisztségek magyaroknak és nem idegeneknek adományozandók.

kegy bizonyos országos tisztségekkel (világi vagy egyházi országos főméltósággal), vagy családokkal kötött össze. Így például az egri püspök hivatalból Nógrád és Heves megyék főispánja is volt egyben, a Szapolyai család Sáros megye, a Perényi család pedig Abaúj megye örökös főispáni tisztségét kapta meg. Mivel így a főispáni cím is öröklődött (igaz, ezeket a főispánokat is az uralkodónak kellett megerősítenie), s sok esetben kiskorú személyek is viselték azokat, a vármegyei hatóságok irányítása apránként átment az alispán kezébe.

Az alispán (vicecomes) eredetileg a főispán köznemesi származású familiárisa volt, azonban a nemesi megye fejlődése révén számos funkciót egyesített a kezében, többek között a politikai, jogi, pénzügyi és katonai hatalmat gyakorolta a nemesi közgyűlés megbízásából. Mint a közigazgatás fejét 6 éves időtartamra választották meg, a főispán csupán ellenőrzési hatáskörrel rendelkezett tevékenysége felett. Az alispán a nemesi közgyűlés előtt tette le a szolgálati esküt. Az első magyar nyelvű esküt Zrítey István ungi alispán tette le 1550-ben, amelyet a közgyűlés jegyzőkönyvébe is magyar nyelven jegyeztek be: *„Én esküszöm az egy élő Istenre, és az ő szent anyjára, és az ő választott szentire, hogy én mindenneknek én előttem törvénykedőknek, minden barátságot, adományt, félelmet és kedvezést és személyválogatást hátrahagyván, igaz törvényt én tehetségem szerint és igazságot és igaztételt én teszek és szolgáltatok, az megmondott dolgokban semmit soha nem hagyván.”*⁷⁸ A főispán akadályoztatása, vagy a vármegyétől hosszabb ideig való távolmaradása esetén hatásköreit az alispán is gyakorolhatta. Az alispán munkáját a másodalispán segítette.

A megyei önkormányzat fontos része volt a szolgabírói hivatal. Maga a tisztség a XIII. században jön létre, eleinte főleg bírói funkciókat töltöttek be az ispán segítőiként. Az 1435. évi II. decretum már jelentős mértékben kiszélesítette a szolgabírák jog- és hatáskörét, a nemeseket kötelezi az általuk meghozott ítéletek elfogadására és bírsággal sújtja az azokat elfogadni vonakodókat⁷⁹. Az 1547. évi törvények szabályozták az ítéletek elleni feljebbvitel lehetőségét is, amely értelmében a szolgabírói ítéletekkel szemben *„ügyet a vármegye székére szabad feljebb vinnie vagy felebbeznie... Ha az itt hozott ítélettel sincs megelégedve, akkor*

⁷⁸ Gálócsy Zoltán. Ung vármegye főispánjai és tisztségviselői a legrégibb kortól 1867-ig. /Z. Gálócsy. – Budapest-Beregszász: Hatodik Síp Alapítvány, Mandátum Kiadó, 2000. – 95. p.

⁷⁹ 1435. évi (II.) II. törvénycikk. A szolgabírák választásáról.

*a királyi felség törvényszékére szabad felebbeznie*⁷⁸⁰. Ugyanezen országgyűlés határozata intézkedik a vármegyei hatósággal való szembeállás büntetésével is: „*Ha maga a vármegyének az élén álló ispán vagy más ur avagy nemes ezekben a végrehajtásokban nyiltan, ellenségesen és fegyveres kézzel az alispán és szolgabírák ellen támadna, és azokat vagy azok valamelyikét gyalázná és becsmérlné: legott a visszaüzés büntetésével, vagyis hetvenkét forinttal bűnhődjék: ha pedig megverné, megsebesítené vagy fogságba ejtené, a nagyobb hatalmaskodás büntetésébe, és ha megölné, a hűtlenség vétkének a büntetésébe essék.*”⁷⁸¹

A szolgabírók joghatósága eleinte az egész megyére kiterjedt, a későbbiekben önálló működési területekre – járásokra osztották fel a megye területét, amelyet többnyire az adott szolgabíróról neveztek el. A négy szolgabíró (a számuk a későbbiekben emelkedhetett) az alispánnal együtt alkotta a megyei törvényszéket. Mivel munka- és feladatkörük jelentős módon növekedett, újabb vármegyei tisztségek és hivatalok is létrejöttek. Az írásos ügymenet felgyorsulása miatt jött létre a jegyzői (notarii) tisztség, akinek a feladatai közé tartozott a levelek, ítéletek megfogalmazása. A jegyzőt maga a vármegye nemessége választotta, többek között feladatai között szerepelt a megyei levéltár kezelése és őrzése is. Velük kapcsolatban („*ezeket a leveleket az alispánok, szolgabírák vagy esküdtársak, vagy közülök azok, a s egyszersmind a jegyző írják is alá*”), illetve a vármegye pecsétjéről az 1550. évi LXII. törvény rendelkezik, amelyet „*miután azokat megnyerték és elkészítették, ... szekrényben vagy ládában tartsanak és onnan csak akkor vegyenek ki, a mikor törvényszék tartása alkalmával a vármegye nevében valamely levelet kell megpecsételni.*”⁷⁸² Ezeket a bizonyos leveleket az illetékes megyei hivatalnokok („*kik irni tudnak*”) és a jegyző írják alá. (Ung vármegye első pecsétlenyomata 1571-ből maradt fenn). Amikor II. Ferdinánd király 1628-ban homonnai Drugeth János gróftól Ung vármegye örökös főispánjává nevezte ki, a kinevezési oklevél mellé egy, a vármegye címerével ellátott, drágakövekkel díszes pecsétnyomót adományozott. A beiktatás során az új főispán a pecsétnyomót a vármegyének adta át, amelynek közgyűlése a régi pecsétet összetörte.

⁷⁸⁰ 1547. évi XXXI. törvénycikk. A szolgabírók ítéletét a vármegye székére, és innen a királyi táblára szabad fölebbezni.

⁷⁸¹ 1547. évi XXXII. törvénycikk. Annak a büntetése, a ki az alispán vagy szolgabíró ellen támad, ha mindjárt maga az ispán lenne az.

⁷⁸² 1550. évi LXII. törvénycikk. Minden vármegyének legyen pecsétje, a melyet az alispánok és szolgabírák meg esküdtársak pecsétjei alatt szekrényben kell tartani.

A megyei bíraskodást segítették az esküdtek (iurati assessores, iurassores), akiket a megyei közgyűléseken alkalmasszerűen választottak. Magát a vármegyei tisztséget az 1486. évi VIII. törvény intézményesítette. Ung megyéből a legkorábbi adat az esküdti hivatal működéséről 1444-ből való, azonban a későbbi éveken ennek ismét nincs nyoma.

A vármegyei nemesség kollektív döntéshozó szerve a közgyűlés (*generalis congregatio*) volt, amelyen minden, a megyében birtokkal rendelkező nemes részt vehetett. A közgyűlésen döntöttek a vármegyét érintő valamennyi fontos kérdésben, a tisztviselőknek kötelező volt a megjelenés, a nemesek, illetve maga a főispán is helyettesíthette önmagát, ilyenkor a megbízott személy az illető szavazatával is rendelkezett. A tanácskozások nyilvánosak voltak, megfelelő ügyrend mellett működtek, amelyek megsértőit pénzbírsággal sújtották. A szavazásokat többségi elv alapján bonyolították le. A vármegyékben háromévenként került sor tisztújításra, amely során megválasztásra került a teljes tisztviselői kar. Mivel a vizsgált korszakban a megyék állandó székhellyel nem rendelkeztek, a közgyűlések helyszínei is folyamatosan változtak. Bereg vármegye közgyűlésének helyszínei: Gulács (1654), Nagymuzsaly (1664, 1691), Beregvégardó (1661, 1672–1674), Munkács (1674, 1680), Surány (1666, 1686), Vári (1688–1692), Gecse (1693), Déda (1675–1677), Borzsova (1697).

A megyék mindennapi életében fontos szerepet töltöttek be a bírói székek (*sedes iudiciaria*, amelyeket a mindennapi szóhasználat *sedriaként* tartott számon). Ezek a törvényszékek mind közigazgatási, mind pedig igazságszolgáltatási funkciókat elláttak. Mint már feljebb kifejtettük, a nemesség sarkalatos jogai közé tartozott a vármegyei törvényszék döntéseivel szemben a nádori törvényszékhez fellebbezni. Az egyházi birtokok lakói fölött a területileg illetékes püspök, míg a jobbágyság fölött a vármegyei joghatóság alól kikerülő földesúri bíróság (úriszék) gyakorolta a joghatóságot. A képet tovább árnyalta, hogy királyi kiváltsággal számos mezőváros (vidékünkön Beregszász, Vári), illetve földesúr rendelkezett pallosjoggal (*ius gladii*), amelyek szintén önállóan ítélezhettek alattvalóik felett. Az 1649. évi urbárium alapján a munkácsi uradalom így intézkedett az alattvalói által elkövetett bűncselekményekkel kapcsolatban: „*Vérbírság, divortium vagy paráznaság, házasság között való elhagyás, lopás, órság és több akármely excessusokbeli bírságok is, az egy forintos bírságot superálván*

(mely az ispánt illeti), azon felül való birságok a dominus terrenstris számára exigáltatnak”⁸³.

Bereg megyében kisebb megszakításokkal a sedria 1345–1353 és 1429–1439 között Beregvégardón, majd 1492-ig Lampertszászon (a későbbi Beregszászon), majd Nagybégányban, illetve 1496-tól ismét Beregvégardón működött. Ung megyében 1518-ig Kapos mezővárosa volt a törvényszék helyszíne, majd 1522-től Ungváron működött. Ugocsa megyében a törvényszék folyamatosan a korábbi megyeszékhelyen, Sásváron tartotta üléseit.

A vizsgált régióban a vármegyei főispáni tisztséget betöltő személyek gyakorlati szempontból két csoportba sorolhatók: Ung és Ugocsa megyékben a hatalmas földbirtokokkal rendelkező őshonos arisztokrata családok képviselői, családok tagjai töltötték be a tisztséget, amely gyakorlatilag nemzedékenként öröklődött, míg Bereg és Máramarosban a meghatározó királyi birtok (a munkácsi és huszti váruradalom) főtisztjei, később pedig zálogos, illetve tényleges tulajdonosai képviselték a központi kormányzatot. A XVII. század második felében Bereg vármegyében lesz ettől eltérés, amikor a munkácsi uradalommal szembenálló vármegyei nemesség képviselői töltik be a tisztséget.

A főispáni tisztségek betöltői megyénként:

Ung megye: Drugeth Ferenc (1522–1532), Drugeth István (1533–1540), Drugeth Gáspár (1541–1551), Drugeth Ferenc (1552–1576), Drugeth Ferenc (1577–1586), Drugeth István (1587), Drugeth Gáspár (1588), Drugeth Bálint (1603–1609) Drugeth György (1603–1625), Drugeth János (1626–1646), Drugeth György (1646–1661), Drugeth Györgyné Esterházy Mária (1662–1678).

Bereg megye: Fornosy Pál (1515–1523) munkácsi várnagy, Fornosy László (1523), Ártándy Pál (1528–1532), Büdy Mihály (1539–1546), ifj. Büdy Mihály (1547–1567), Deregyői Daróczy Szeráf (1567), Szentjánosi Lajos (1568–1570), Bay Ferenc (1570) munkácsi várnagy, Dobó Ferenc (1571–1574), Mágóchy Gáspár (1574–1586), Rákóczi Zsigmond (1590–1603), Melíth Pál (1603–1606), Mágóchy Ferenc (1607–1614), Daróczy Ferenc (1614–1617), Esterházy Miklós (1617–1635), Nyáry István (1635–1642), Esterházy Miklós (1643), Lónyay Zsigmond (1644–1653), Barkóczy László (1653–1659), id. Csáky István (1660–1668), ifj. Csáky István (1662–1689).

⁸³ Urbáriumok a XVI-XVII. századból. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta Maksay Ferenc. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1959. – 895. p.

Ugocsa megye: Perényi Ferenc (1480–1512), Perényi Gábor (1512–1526), Perényi János (1527–1560), Perényi Gábor (1560–1568), Drugeth Miklós és István (1569–1571), Perényi István (1572–1575), Perényi János (1576–1587), Perényi Gábor (1608–1638), Perényi Gábor (1639–1677), Perényi Pál (1677–1688), Barkóczy György (1688–1691).

Máramaros megye: Perényi Gábor (1510–1520), Pogány Zsigmond (1521–1525), Ártándy Pál (1526–1530), Gritti Alajos (1531–1533), Kávássy Kristóf (1540–1543) huszti várnagy, Brodarith Mátyás (1546–1549) huszti várkapitány, Szalai Benedek (1550–1555), Szalai Benedek és Korláth Mihály (1556–1557), Hagymássy Kristóf (1558–1567) huszti kapitány, Nyakazó Ferenc (1568–1572) huszti kapitány, Kornis Gáspár (1576–1584) huszti kapitány, Lónyay Albert (1585–1588), Kornis Gáspár (1592–1594), Szoklyai Szabó Balázs (1594–1599), Georgio Basta (1604–1607) tábornagy, Homonnai Drugeth Bálint (1609), Nyáry Pál (1611), Ungvári Bornemissza József (1613), Bethlen István (1616–1648), Rhédey Ferenc (1648–1667), Thököly Imre (1667–1670), Teleki Mihály (1670–1690).

A királyi Magyarország az ország három részre szakadását követően is megőrizte sajátos helyi államigazgatási formáját, a vármegyerendszert. Ez a jogfolytonosság a nemesi rendi jelleg továbbélését is jelentette. Ennek a vagyon és kiváltságok alapján szerveződött rendszernek nem csupán az irányítói, de haszonélvezői is a nemesi társadalom képviselői voltak. Bár a helyi hatóságok az államirányítás különböző szintjeinek (törvényhozás, végrehajtás, igazságszolgáltatás) helyi képviselői voltak, érdekeik ritkán estek egybe a központi hataloméval. A XVI. századra a rendi állam kiépülésével megkezdődött az államhatalmi feladatok szétválasztása, amelyben fontos szerepet játszott az országgyűlés, a törvényhozás egyetlen fóruma, amelynek követőit a megyegyűléseken a nemesiség választotta, döntéseit pedig kihirdette. Az országgyűlés határozatait az uralkodónak kellett szentesíteni, s amennyiben a király nem kívánta összehívni az országgyűlést, a vármegyei hatóságok megtagadhatták az általuk törvénytelennek ítélt rendeletek végrehajtását. Ez a kölcsönös egymásra utaltság egészen az 1657-es lengyel, majd 1660-as török betörésig kiválóan működött, amikor az Erdélyi Fejedelemség, mint közbeiktatott biztonsági szelep elvesztette politikai és katonai súlyát.

A NEMESI TÁRSADALOM BELSŐ RÉTEGZÖDÉSE

A XIV–XV. század folyamán megkezdődik a nemesi osztály különböző társadalmi csoportokra való bomlásának folyamata. Bár maga Werbőczy István munkájában továbbra is az egységes nemesség elvét alkalmazza, azon belül részben vagyoni, részben pedig méltóságbeli különbségek jönnek létre, amelyek gyakorlatilag elválaszthatatlan távolságot képeznek a csoport alsó és felső széle között. Természetesen a csoportokon belül tapasztalunk „átjárást” (például házasság útján), ez azonban csak ritka kivétel.

A középkor folyamán a nemesi társadalomhoz való tartozás ismérve a földbirtokkal való rendelkezés volt. Bár az eladományozható királyi földbirtok összezsugorodása miatt ez a szabály később enyhült, mégis, a közfelfogás szerint nemessé az a személy válhatott, akinek az uralkodó birtokjogot adományozott, illetve címer adományozásával a nemesség közösségébe befogadott.

A nemesi társadalmi ranglétra alján találjuk az armalista nemességet, amely gyakorlatilag birtok nélküli volt, s nemesi kiváltságok csupán személyükben illették meg őket, s amennyiben birtokaikat nem váltották meg, azok után megfelelő adókat (taxát) kellett fizeniük.

A következő csoport az egytelkes nemesség, amelynek képviselői 1–2 jobbágytelektől nagyobb birtokkal nem rendelkeztek. Ezen társadalmi csoport képviselői életmódjukban nem sokban különböztek a jobbágyaiktól, azonban jogviszonyuk egészen más volt: mind személyükre, mind birtokukra nézve mentesek voltak az adófizetési kötelezettségtől. Természetesen bizonyos adózási kötelezettségeknek nekik is eleget kellett tenniük, így az 1 forintos hadiadót az egytelkes nemesek birtokaira is kivetették, azonban az egyház által folyamatosan szorgalmazott tizedfizetési kötelezettség bevezetését sikerült kivédeniük.

A nemesi birtok jogalapját képező hadkötelezettség is jelentős mértékben átalakult. Míg a XIV–XV. században a nemesség személyenkénti hadba szállása valamennyi vármegye számára kötelező volt, addig a XVI. század folyamán a katonai teherviselés arányosítása miatt elsősorban a birtokos nemesség lesz a katonakiállító kontingens. A korabeli szabályozás szerint az egytelkes nemeseknek 10 kúria után 1 lovas kellett közösen kiállítaniuk: „... az egytelkes nemesek pedig, vagyis a kiknek nincsenek jobbágyaik, minden tíz ház vagy udvar után szintén egy lovas katonát kötelesek küldeni, a ki legalább is lándzsával, pajzsával és kézíjjal s ha lehetséges, páncczával legyen ellátva”⁸⁴. Ezzel összefüggésben alakul át a nemesség képviselői joga az országgyűléseken is. Így például az 1525. évi rákosi dekrétum csak azok megjelenését teszi kötelezővé a hatvani országgyűlésen, akik legalább 100 forint értékű ingósággal rendelkeznek, a többiek esetében megjegyzi, hogy „9. § Az egytelkes nemeseknek pedig tíz közül egyet kell küldeniök.”⁸⁵ Ezzel gyakorlatilag a kismemesség, amely korábban meghatározó eleme volt az országgyűlésnek, kizorul az országos törvényhozásból, s a továbbiakban kizárólag a megyegyűléseken tudja befolyását kifejteni.

A kismemességnek a hadkötelezettségéből való felmentése könnyen együtt járhatott volna a jobbágysorba való lesüllyedéssel, azonban a török hódoltság kora, s az ennek következtében kialakult új katonáskodó elem, a végvári katonáskodás, mint a társadalmi felemelkedés útja megmentette ezt a társadalmi réteget.

A nemesség és főnemesség közötti társadalmi különbségek is hamar kikristályozódtak Magyarországon, hiszen már a XV. század elejére gyakorlatilag önálló osztállyá alakultak át. Ugyanakkor az közép- és nyugat-európai országokkal ellentétben a nemesség közötti különbségek különböző címek formájában még nem manifestálódtak. Egyes dunántúli (Szentgyörgyi és Bazini) és horvátországi családok (Zrínyi, Frangepán, Korbáviai) nyugati mintára királyi adomány nélkül is viseltek grófi címeket, ezeknek azonban Magyarországon nem volt jelentőségük, csupán azok ausztriai és velencei kapcsolataiban számítottak. Örökös grófi címeket ugyan adományoztak a magyar uralkodók (V. László Hunyadi János kormányzónak a Beszterce örökös grófja címet), azonban ezek el-

⁸⁴ 1492. évi XX. törvénycikk. Hány lovas legyen egy banderiumban? és miképpen kelljen a birtokos meg az egytelkes nemeseknek hadba vonulniuk?

⁸⁵ 1498. évi I. törvénycikk. A közönséges vagy országos gyűlést Rákos mezején minden harmadik évben meg kell tartani; és azok büntetése, kik az országgyűlésre el nem jönnek.

sősorban az adott terület feletti birtokosi és közigazgatási hatalmukat jelképezte. Corvin János és Újlaki Lőrinc hercegi címüket is csupán azért viselhették Magyarországon, mivel királyi családból származtak (Hunyadi Mátyás magyar és Újlaki Miklós bosnyák király fiaként). Természetesen a szomszédos országok uralkodói bizonyos szolgálatok elismeréséül főnemesi címeket adományoztak magyar urak számára. Ilyen volt Perényi Imre nádor, aki 1517-ben I. Miksa császártól a Habsburg-Jagelló családi szerződés megkötésében játszott szerepéért a Német-Római Birodalom hercegi címét (princes Sacrae Romanae Imperii) adományozta siklósi⁸⁶ címmel: „*pro veris illustribus ducibus Sarossiensibus et principibus Sacri Romanii Imperii habeantur, dicantur, et honorentur*”. A korabeli források szerint sem Perényi Imre, sem családjának tagjai nem viselték a hercegi címet, címzésükben az Abaúj örökös főispánja (comes) előkelőbb helyen szerepelt.

A különálló, örökletes főrendiség kialakulása a Jagelló-Habsburg kortól számítható, ekkor kezdődik meg a nemesség címek alapján történő megkülönböztetése. Eredetileg az uralkodó által kinevezett országos főméltóságok (nádor, országbíró, bán, vajda) tartoztak az „igaz bárók” rendjébe, ők is csak hivatalviselésük idejére. Később ez a csoport kiegészült az udvari méltóságokkal. A XV. századra az országos főméltósági tisztségekkel már nem jártak együtt szolgálati birtokok, ezért feladataik ellátása során ezek a főméltóságok csupán saját családi birtokaikra támaszkodhattak. Az országos főméltóságok hivataluknál fogva a királyi tanács tagjai is voltak.

Az országos főméltóságok között az első helyen a nádor (palatinus)⁸⁷ állt, aki távollétében a király helyettesítője is volt. A rendi társadalmon

⁸⁶ Neumann Tibor. Hercegek a középkor végi Magyarországon. – Rubicon. // <http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/hercegek-es-hercegsegek-a-kozepkori-magyarorszagon-konferencia-osszefoglaloi/>

⁸⁷ A nádor (palatinus) már Szent István korától működő tisztségviselő. Eleinte a királyi udvar jövedelmeit gyűjtötte össze és kezelte, illetve felügyelte a király és környezete eltartására rendelt birtokokat. A királyt helyettesítő bíróként ítélkezett az udvar népei fölött, majd a XII. századtól saját bírói székkel is rendelkezett. Az 1222-es Aranybulla az ország minden lakosára kiterjesztette bírói hatáskörét, csupán a nemesek fő- vagy jószágvesztéssel járó ügyeit nem intézhette a király hozzájárulása nélkül. A XIII. századtól a nádor egyben a kunok bírója is. A király megbízásából gyakran tartott nádori közgyűléseket egy vagy több megye nemessége részére, ahol ítéleteket is hozott. Mivel udvari funkcióinak jelentős részét más tisztségviselők vették át, jelentősen megnőtt politikai szerepköre, gyakran közvetít a király és a nemesség között. A király távollétében (külföldi hadjáratok során) annak helyettese és Pest vármegye örökös főispánja. 1486-ban szabályozták a nádor hatáskörét: trónörösedés esetén és a király kiskorúsága idején az ő feladata az országgyűlés összehívása, ő a kiskorú király gyámja, gyámkodása idején mindenki éppúgy engedelmeskedni tartozik neki, mint a királynak. A nádor a nemesi (hadi) felkelés vezetője, az országos főkapitány, feladata a nemesség ügyeinek intézése, az uralkodó és a nemesség közötti konfliktus rendezése. A XVI. század elején a nádort már az országgyűlés választja, ezért egyben a rendek érdekeinek képviselője is. // Bertényi Iván. Főbb magyar méltóságviselők a középkorban. A nádor, az országbíró és a tárnokmester. – História – 1979. – Nr. 1.

belül bírói funkciókat (a jászok és a kunok bírása) is betöltött, illetve a nemesi felkelés főparancsnoka is volt. A vizsgált időszakban a 4 vármegegyében birtokos családok képviselői közül egyedül Esterházy Miklós (1625–1645) töltötte be a nádori tisztséget, azonban őt elsősorban a du-nántúli nemességhez érdemes besorolni.

Az országbíró (*judex curiae regiae*)⁸⁸ a királyi udvar főbírája volt, illetve szükség esetén a nádor helyetteseként is működött. Ezt a fontos tisztséget több helyi birtokos is betöltötte (a megbízatásuk többnyire élethosszig tartott), így Perényi Gábor (1566–1567), Homonnai Drugeth Bálint (1608–1609), Homonnai Drugeth György (1618–1620), Esterházy Miklós (1622–1625), Homonnai Drugeth János (1636–1645).

A horvát báni tisztségre⁸⁹ az adott region földbirtokosai a hatalmas távolság miatt nem pályáztak, lévén a bánnak helyi birtokosnak is lennie kellett, illetve az országrész kormányzása állandó személyes jelenlétet is feltételezett.

Az erdélyi vajda⁹⁰ a horvát bánhoz hasonlóan a Magyar Királyság egy különálló részének kormányzója volt. A mohácsi csatavesztést köve-

⁸⁸ Az országbíró (a korai időszakban királyi udvarbíró) a XII. században tűnt fel és vette a nádortól a királyi jelenlét bíróságának a vezetését és egy időre a királyi udvar pénzügyeinek intézését. Miután gazdasági jellegű ügyköreit hamarosan elveszítette, az udvarbíró (ill. immár országbíró) fő feladata a jogszolgáltatás lett. 1222-ben az Aranybulla úgy rendelkezik, hogy a királyi udvarban, a kúriában mindenki felett ítélni lehet és az ott elindított peres ügyet ítéletével bárhol befejezheti. Az 1290-es törvény kimondja, hogy – a nádoréhoz hasonlóan – az országbíró kinevezéséről is az uralkodó dönt, a királyi tanács meghallgatása után. Bár a királyi tanács tagja, s hallathatja szavát a kül- és belpolitikai kérdésekben, legfontosabb tevékenysége a királyi udvarban folytatott ítélezés, ill. az ehhez kapcsolódó oklevéladás. Miután az 1370-es években az a kísérlet, hogy a királyi városok peres ügyeit is az országbírói ítélőszék elé utalják, meghiúsult, az országbíró megmaradt a nemesek ügyeiben eljáró bírónak. Tevékenységében időnként – mintegy személyes alkalmazottjaként (familiárisaként) – az alszágbíró támogatta, aki a XIII. század utolsó harmadában egy időre szinte teljesen függetlenül is az országbírótól, s a királyi jelenlét bíróságán a maga nevében ítélezett. Az országbírói ítélőszék kiterjedt oklevéladását a bírói ügyekben is szakértőként szereplő országbírói ítélőmester irányítása alatt az országbírói jegyzők intézték. // Bertényi Iván. Főbb magyar méltóságviselők a középkorban. A nádor, az országbíró és a tárnokmester. – História – 1979 – Nr. 1.

⁸⁹ A bánok a középkori Magyar Királyság különleges területi hatalommal felruházott tisztségviselői voltak. A bánok feladata a tartomány: Szlavónia, Dalmácia és Horvátország kormányzata volt, amely elsősorban az igazságszolgáltatást, pénzügyigazgatást, a bíraskodást és a hadügyeket jelentette. A báni kormányzatot Könyves Kálmán hozta létre, a bán gyakorlatilag a királyt helyettesítő széles jogkörökkel rendelkezett. Pénzt verettek, báni gyűléseket tartottak, hadat is gyűjthettek veszély esetén előzetes királyi engedély nélkül, amit területüknek a központtól való távolsága indokolt. Területükön az ispánok nekik tartoztak engedelmisséggel, nem a királynak. // Zsoltos Attila: Magyarország világi archontológiája 1000-1301. – Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 2011. – 41-48. old.

⁹⁰ Erdélynek az országos központtól való nagy távolsága miatt a király a báni méltósággal gyakorlatilag megegyező hatáskörrel rendelkező méltóságot állított. A méltóság először princeps formában tűnik fel 1111-ben, Könyves Kálmán egyik oklevelében, majd a XIII. században a tisztséget a szláv eredetű vajda (vojvoda) szavál illették. A vajda széles jogkörökkel rendelkezett, gyakorlatilag a király általános helyettese volt, területén a nádor sem ítélezhetett. A vajda a király bírói, hadügyi és pénzügyi joghatóságát gyakorolta, vezette az erdélyi haderőt, beszédette és kezelte a királyi jövedelmeket, illetve

tően ez a földrajzi és rendi különállás is volt az alapja az önálló Erdélyi Fejedelemség kialakulásának. A Szapolyai-Habsburg szembenállás során nevezte ki az Ung és Bereg vármegyében is birtokos Dobó Istvánt I. Ferdinánd király Erdélyi vajdájává (1553–1559).

A tárnokmester (*tavernicorum regalium magister*)⁹¹ eredetileg kincstartói funkciókat látott el, majd a rendi társadalomban a szabad királyi városok főbírája lett. A vizsgált térségből Homonnai Drugeth Ferenc (1527–1533), Perényi Gábor (1554–1557) töltötték be ezt a tisztséget.

A bárók rendjének második fontos csoportját az udvari méltóságok (tisztviselők) képezték. A mohácsi csatavesztést követően, amikor a budai királyi udvar gyakorlatilag megszűnt, az udvari méltóságok befolyása korlátozottá vált, azonban bárói címük továbbra is fennmaradt. Az udvari méltóságok szerepe elsősorban a királykoronázások, illetve az országgyűlések során értékelődött fel, gyakorlati befolyásuk elsősorban attól függött, hogy milyen gyakran tudtak az uralkodó mellett tartózkodni. Az udvari tisztségek fenntartása egyet jelentett az állami keretek folytonosságának biztosításával, az uralkodó számára kiadásokkal nem járt, a tisztségviselőnek a királyi udvarban való tartózkodása költségeit magának kellett finanszíroznia.

Udvari tisztségeket a vizsgált térségből az alábbi nemesek töltötték be:

1.) királyi főlovászmester (*agazonum regalium magister*)⁹²: Nyáry Ferenc (1545–1553).

bíráskodott. Az uralkodó tetszése szerinti időre nevezte ki az erdélyi vajdát. A XV. századtól gyakran két vajda kinevezésére is sor került. A vajda jelentős jövedelmekkel rendelkezett: a koronabirtokokhoz tartozó várak és uradalmak jövedelmeit ő kezelte, megillette az Erdélyből kiszállított só vámjának 1/3-a, illetve a bírói ítélete kapcsán elkobzott 2/3-a. Alvajdáját familiárisai közül maga nevezhette ki. Az erdélyi vajda hatásköre nem terjedt ki a székely és a szász székekre. Ítéltőszékét előbb Szentimrén, Tordán, majd a XV. századtól Kolozsváron tartotta.

⁹¹ A királyi tárnokmester méltósága a XIII. század elejére fejlődött ki. Miután átvette a királyi udvarbíró gazdasági feladatkörét, fokozatosan a bírói hatáskört is megszerezte a királyi városok peres ügyei felett. A XIV. században azonban már az államháztartás vezetője, az ország pénzügyi és gazdasági politikájának tényleges irányítója. Ténykedése kiterjedt a pénzverés-, a királyt illető só-, vám-, bányajövedelmek (az ún. „regale”-k) kezelésére, s az ezt ellátó intézmények személyzetének ő lett legfőbb igazgatási és bírói hatósága is. Hatalma alá tartoztak a koronajavak, irányította a várgazdaságokat, főnöke volt a királyi udvarba befolyó jövedelmeket kezelő királyi tárnokoknak. A XIV. század második felétől gazdasági jellegű tevékenységét fokozatosan átadta (elsősorban a kincstárnak), s maga a királyi városok egy csoportjának (az ún. tárnoki városoknak), ill. ezek bíróságainak állandó feljebbviteli bírójaként működött 1848-ig. Ebben a minőségében a XIV. század végétől polgári bírói társakkal ítélkezett. Középkori oklevéladó tevékenysége messze elmaradt a nádoré és az országbíróé mögött. A késői feudális korban a harmadik helyet foglalta el a világi méltóságviselők hierarchiájában, s ilyen minőségben a nádor és az országbíró akadályoztatása esetén ő elnökölt az országgyűlés felső tábláján, a helytartótanácsban, ill. a hétszemélyes táblán. // Bertényi Iván. Főbb magyar méltóságviselők a középkorban. A nádor, az országbíró és a tárnokmester. – História – 1979 – Nr. 1.

⁹² A királyi főlovászmester eredetileg a királyi istállók és ménesek felügyelője, tisztségét először 1055-ben említik először. A középkorban jelentős hadügyi feladatai is voltak, ennek jeleként a koronázások

2.) királyi főudvarmester (curiae regiae magister)⁹³: Esterházy Miklós (1618–1622).

3.) királyi főajtónálló (janitorum regalium magister)⁹⁴: Nyáry István (1631–1643)

4.) királyi főpohárnok (pincenarum regalium magister)⁹⁵: Homonnai Drugeth György (1610–1618).

A fentiekből, Esterházy Miklós és Homonnai Drugeth György példáján azt látjuk, hogy a király személye körüli szolgálat mintegy „előszobája” volt az országos tisztségek ellátásának.

A bárók számos kiváltsággal rendelkeztek, ezek közé tartozott a személyes országgyűlési részvétel, a saját zászló alatt való hadba vonulás (ezért nevezték a bárókat zászlósuraknak is), vörös viasszal pecsételési joga stb. A bárói méltóságok nem voltak örökletesek, de mivel a bárók egyben az ország nagybirtokosai voltak és vagyonuk öröklődött, leszármazottaikat is számon tartották, s a későbbiekben akkor is meghívták kaptak az országgyűlésre, illetve a királyi tanácsba, amikor éppen a család tagjai közül senki sem viselt országos vagy udvari tisztséget.

A különböző címek és rangok használata már Luxemburgi Zsigmond uralkodása idején megkezdődik, amikor a báró kifejezést már azokra is alkalmazzák, akik nem töltötték be országos vagy udvari méltóságot. Az országgyűlésre név szerint történő meghívást vagyonuk és tekintélyük szerint az ország legnagyobb birtokosai kaphattak. Ez a folyamat a banderális rendszer kialakításával van összefüggésben, amely alapján az ország legnagyobb birtokosainak saját katonai alakulatokat kell fenntartaniuk és szükség esetén

és egyéb ünnepi alkalmakkor a király előtt vitte a kardot. 1526 után az országgyűlésre érkező uralkodó és a rendek elszállásolásának egyik fő felelőse. A királyság egyik bárója, a világi rendek közé tartozott, feladatait és hatásköreit több országgyűlési törvény szabályozta (1608. I. cikkely, 1687. X. cikkely).

⁹³ A főudvarmester a XIV. században az Anjouk idején átszerveződő királyi udvartartásban az asztalnok-, ajtónálló-, lovász- és pohárnokmesterek helyetteseinek vezetője, a XV. században az ajtónállómesteri tisztséget is betöltötte. Mint az udvar feje, az udvari lovagok ügyeiben ítélkező lovagi bíróságnak is elnöke. 1526 után az udvarmester feladata állandó királyi udvar hiányában megszűnt, de a cím viselőjét továbbra is a bárók közé sorolták. A főudvarmester a koronázásnál a kettős keresztet vitte a király előtt.

⁹⁴ Az ajtónállómester / csöszök ispánja eredetileg a királyi udvarházak és az udvar csöszzeinek (akik ajtónálló és hívívó feladatokat láttak el) felügyelője. A király idézőpecsétjével az országos hívívó hálózatainak segítségével az udvarba rendelte mindazokat, akikkel a király beszélni akart. Ők hordozták körbe a véres kardot is, amikor hadba hívtak. A csöszök ispánja egyben a palotaőrség parancsnoka is volt. Ajtónállómesterként a források először 1261-ben említik. Az ajtónállók, vagyis a királyi testőrök előjárója volt: gondoskodnia kellett a királyi lakosztályok és a királyi család biztonságáról. A királyi testőrség létrejöttéig a testőrség parancsnoka, 1608-tól feladatai közé tartozott az országgyűlés rendjének biztosítása.

⁹⁵ A főpohárnokmester az udvar, illetve a királyi udvarházak rendszerét felügyelő udvari főtisztviselő. A régi magyar királyi udvartartásban a királyi pincék, a királyi asztalra kerülő italok, ivóeszközök tartoztak a felügyelete alá. A tisztség első említése 1148-ból való. A királyi koronázások alkalmából a menetben, mint a bárók egyike Szent István kardját vitte a király előtt.

hadba vezetniük. Külön törvénycikkkel foglalkozott a csapatok létszámával és felszerelésével: „1. § *Hogy minden egyes egész banderiumban négyszáz, egy fél banderiumban pedig kétszáz katonának kell lennie, a kiknek egyik fele része fegyveresekből, másik fele része pedig könnyű fegyverzetűekből, köznyelven huszárokból, álljon.* 2. § *A többi báróknak pedig, a kiknek nincsenek banderiumaik, az ő méltóságukhoz és vagyonuk állásához, meg jobbagyaik számához képest kell a hadban szolgálniok.*”⁹⁶

Ezeket a viszonyokat az 1498. évi XXII. törvénycikkely kodifikálta, amely név szerint felsorolta mindazon bárókat, akik jobbagyaik száma alapján maguk állítják ki a csapataikat, míg a többi birtokos esetében a megye állította ki a csapatokat. A különleges státus biztosítása érdekében a nevezett bárók maguk szedhették be jobbagyaiktól az erre a célra kijelölt hadiadót. A törvény által nevesített 40 báró között a vizsgált régió főurai is megtalálhatók, a sorrend valószínűleg a vagyoni állapotot is tükrözi: „14. *Peréni Gábor... 17. Palóczi Antal, 18. Homonnai János...*”⁹⁷. A korabeli viszonyok alapján a mágnási státus elnyerése és folyamatos megtartása 1000–1200 jobbaggyal rendelkező birtokot feltételezett. Ugyanakkor a jelentősebb vagyon nem járt együtt társadalmi felemelkedéssel, ehhez elsősorban a királyi kegy elnyerésén keresztül vezetett az út. Hasonlóképpen az előkelő származás sem jelentett biztosítékot a mágnási rendben való megmaradásban, hiszen a vagyon szétaprózódása miatt nagyon sok főúri család kiesett ebből a rétegből.

A különböző főúri címek kialakulása és állandósulása már a Hunyadi-korban megkezdődik. A Mátyás király által adományozott örökös főispáni címek (*comes perpetuus*) a közfelfogásban egyet jelentettek a Nyugat-Európában használt grófi (*comes*) címmel. Erre utalnak az 1498. évi törvény rendelkezései is, amelyek az alábbi címeket rögzítették: „*tekin tetes és nagyságos örökös és szabad ispán urak: Zápolyai István, a szepesi terület örökös ispánja... a bazini és szent györgyi grófok, a frangepáni és corbáviai grófok*”⁹⁸

A XVI. század első felében Magyarországon is megjelenik az adományozott, öröklődő bárói cím, amely az országos/udvari méltóságot viselő

⁹⁶ 1492. évi XX. törvénycikk. Hány lovas legyen egy banderiumban? és miképpen kelljen a birtokos meg az egy telkes nemeseknek hadba vonulniok?

⁹⁷ 1498. évi XXII. törvénycikk. Azokról a báró urakról, kik a zászlós egyházi férfiakkal együtt hadakozni vagy katonáskodni kötelesek.

⁹⁸ 1498. évi XXII. törvénycikk. Azokról a báró urakról, kik a zászlós egyházi férfiakkal együtt hadakozni vagy katonáskodni kötelesek- <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=1145>

bárok „nagyságos” (magnificus) címével egyenértékű. Ezzel a gyakorlattal I. Ferdinánd az osztrák örökös tartományokban bevett gyakorlatot szerette volna Magyarországon is alkalmazni, s adományaival új híveket szerezni. Ugyanakkor Magyarországon számos olyan nagybirtokos család élt, amely bár gyakorlatilag királyi adományként soha nem kapott, mégis bárói, illetve grófi címeket használt. Ilyenek voltak például a Perényiek és a Homonnaiak, amelyek valóságos királyi rangemelése jóval későbbre tehető.

Az új típusú, örökös bárói címek adományozására elsősorban hadi tettek alapján került sor, közülük is kiemelkedett Dobó István, Eger várának védője, aki az uralkodónak tett szolgálatai, illetve Erdély vajdjaként való működése elismerésül 1553. május 26-án kelt oklevélben őt és elszármazottait bárói rangra emelte, s többek között felhatalmazta a „magnificus” cím használatával és a vörös viasszal való pecsételési joggal. 1564. november 15-én Dobó öccse, Domokos is hasonló adományban részesült saját személyére és utódaira.

A nemesi rangok közötti különbségek a szóban és írásban jelölt megszólításokban és címzésekben is megjelentek. A címzések és megszólítások minden korban a megszólító és a megszólított társadalomban elfoglalt helyét fejezik ki. A nemesi társadalom legkorábbi címzései közé a vitézlő („egregius”) tartozott, amely kijárt a nemesség mindazon tagjainak, akik a nemesi felkelés kihirdetésekor saját költségükön képesek voltak hadba szállni. A nemesség nagy részét kitevő egytelkes kisenemesség a nemes („nobilis”) címzést használta. A „nemzetes úr/asszony” megszólítás minden, a nemes nemzethez („gens hungarus”) tartozó személyt megilletett, bővített formában a „nemes, nemzetes és vitézlő” kifejezést is használták a kis- és köznemesség esetében. Ez a megszólítási forma főleg a török hódoltság korában élte virágkorát.

A nagyságos („magnificus”) címet a XV-XVI. századtól kezdődően azok az urak viselték, akik a királytól, vagy a fejedelemtől bárói címet kaptak. Az Erdélyi Fejedelemség kialakulását követően az uralkodó fejedelem is a Nagyságos címet viselte.

A tekintetes („spectabilis”) és a nagyságos („magnificus”) címeket kizárólag a főnemések használhatták. A grófokat az „illustrissime comes” (kiválóságod) megszólítás illette meg. Ugyanakkor nem volt ritka, hogy ezeket a címzéseket gyakran együtt is használták. A kancelláriai gyakorlatban a „felülcímzést” elnézték, míg valakinek alacsonyabb rangú címzéssel való megszólítása sértésnek számított.

Az általunk vizsgált XVI–XVII. század során a nemesi társadalmon belül is különböző gazdasági állapotú rétegek alakultak ki. A vagyoni különbségek a két véglet között akár százszorosak, vagy esetenként ezerszeresek is lehettek – a nemességen belül saját hierarchiák jöttek létre: az ország életére döntő befolyással bíró kis létszámú főnemesség; a vármegyék irányítását a kezükben tartó jómódú köznemesség és hatalmas létszámú kismanesség. A nemességen belüli különbségek természetesen nem csupán vagyoni jellegűek voltak, címekben, rangokban, illetve az ezekhez kapcsolódó kiváltságokban is más jogok illették meg őket.

A NEMESSÉG VALLÁSI HOVATARTOZÁSÁNAK ASPEKTUSAI

A „gens hungarus”-hoz – mint uralkodó osztály – való tartozás igénye főleg a XVI. század elején erősödött meg, és Werbőczy István megfogalmazásában nyert végső formát. A korabeli nemzetfogalom szerint a gens Hungarica része volt mindenki, aki a regnum Hungarica (Magyar Királyság és társországai) alattvalója volt. Természetesen ebbe mindenképpen belefért az a tény is, hogy az illető személy vagy csoport más eredetű, nyelvű vagy szokású (lingua et moribus) volt. A „nemes nemzet”-hez való tartozás egyben valamely privilegizált kategóriát is jelentett, eközben az illető személy (egyben a magyar király alattvalója) beszélt a román (oláh), szláv (rutén, tót) nyelvet, ugyanakkor büszkén vallotta magát magyar nemesnek. A régióban fellelhető kevés lélekszámú oláh és rutén nemesség az országos vagy vármegyei boldogulás érdekében igyekezett beolvadni a magyar nemesség soraiba, átvéve annak nyelvét, szokásait és vallását is. A rutén nemességgel kapcsolatban a témában járatos A. Petrov megjegyzi: *„Ennek a népnek nem volt befolyásos és gazdag nemessége. Az az egy-két ember, aki a jobbágy-sorból felküzdötte magát, a magyar nemességbe olvadt. A kurtanemesek, katonai személyek, az egykori várjobbágyok, szabadosok (jobbagyones castri, libertini) stb. és a kenézek-soltészek, lassanként parasztokká, közjobbágyokká lettek.”* A középkori Magyarországon való boldogulás egyik alapvető feltétele az uralkodó római katolikus valláshoz való tartozás volt. Az 1056-os nagy egyházszakadást követően Magyarországon jelentős számban éltek a görög keleti (ortodox) felekezethez tartozó népek (vlachok, rutének), őket a középkori katolikus vallásfelfogás skizmatikusoknak (szakadároknak) tekintette, akiket csupán egyetlen hajszál választott el az eretnekektől. Ezeket a népcsoportokat a területileg illetékes egri püspök, illetve a területen működő szerzetesterendek (pálosok, domonkosok, ferencesek) megtérítésre váró embertömegnek tekintették, s így is kezelték.

Éppen ezért nem véletlen, hogy a jelentősebb birtokokkal rendelkező (vagy azokra szert tenni kívánó) nemesek valamennyien katolikussá lettek, s kegyurakként részt vettek kolostorok, templomok, oltárnokságok alapításában és támogatásában. A Bereg és Máramaros megyében birtokos Bilkey család tagjai például előbb a bilkei Szent-Kereszt, illetve Komoródon a Boldogságos Szűz Mária görög szertartású (ortodox) kolostorok alapítói voltak, majd később a katolikus hitre tértek, a XVI. század második felében az Erdélyi Fejedelemség alattvalóiként újra hitet cseréltek, ezúttal a protesztáns vallásra tértek át. A velük rokon Dolhay család is hasonlóképpen járt el: Dolhay Szaniszló előbb, miként ősei a keleti egyház híve volt, majd római katolikus hitre tért, s mint Zsigmond király udvartartásának tagja elkísérte az uralkodót a konstanzi zsinatra is.

A XV–XVI. század fordulója Európa történetének egyik legellentmondásosabb korszaka. A reneszánsz, a világot jelentősen kitágító földrajzi felfedezések és az Európát fenyegető törökveszély mellett az emberekben jelentős igény alakult ki a vallásosság, az erkölcsös élet iránt. A magyar királyok főkegyúri jogának gyakorlása közben a főpapi székek betöltésénél nem a megfelelő tudás, vagy vallásos buzgalom volt a meghatározó elv – az uralkodók sokszor aktuálpolitikai döntéseket hoztak, illetve gazdasági megfontolásokból egy-egy egyházmegye vagyónának kormányzását világi személyekre bízták.

A korabeli Magyarországon ennen a szellemiségnek a hordozója volt a ferences rend szigorúbb, obszerváns ága – nem véletlenül közülük kerülnek ki a Dózsa-féle parasztháború lelki támogatói, illetve a későbbi református prédikátorok. Az új vallási igények szükséglete, az erkölcsös, példamutató papság hiánya volt a legújabb kutatások szerint a reformáció elsődleges kiváltó oka.

A mohácsi csatavesztés nem csupán a középkori magyar állam szerkezetét rendítette meg, de végzetes csapást mért az egyházra is, hiszen a csatateren maradt a klérus vezető rétege is (az esztergomi és a kalocsai érsek mellett elesett 6 püspök). A reformáció terjedését a mohácsi csata, majd a török előrenyomulás következtében kialakuló kaotikus politikai viszonyok és a katolikus egyházi struktúrák pusztulása nagyban elősegítették. A kettős királyválasztás, majd az azt követő polgárháborús helyzet következtében a lutheranizmus jelentős főúri pártfogókra talált és főleg a városi polgárság (szepesi és erdélyi szászok) körében terjedt el. Igazi diadalmenetet azonban a Svájcból kiáradó református, vagy

köznéven a kálvinista vallás nyert. A reformáció első szakaszában a tanítás még nem vált felekezet-formáló erővé, hiszen a hívek meglege-
tősen szabadon válogattak a teológiai tanítás elemeiből és az egyházi
cselekményekből. Erre utalnak majd a beregszászi zsinatok határozatai
is, amelyek gyakorlatilag megalapozták a kálvinizmus alaptanításait (a
fűlbegyónás elvetését, az úrvacsora vételének szabályait stb).

Az 1526-ban bekövetkezett mohácsi katasztrófa után a helyzet meg-
változott. A magyar egyházi élet számos vezetője elesett, ez pedig azt
jelentette, hogy irányítók nélkül maradt az egyház. A főpapi réteg el-
vesztése miatt keletkezett űr, és a fennálló zavaros helyzet miatt az
egyházmegyék lakossága, valamint az alsópapság egy része még fogé-
konyabb lett az új tanok és a vallási megújulás eszméi iránt. Habsburg
Mária királyné, illetve Brandenburgi György örgróf voltak a lutheraniz-
mus legelőkelőbb pártfogói. A mohácsi csatavesztést követően kialakult
kettős királyság szintén bonyolította a helyzetet, hiszen sem Habsburg
Ferdinánd, sem pedig Szapolyai János nem tudtak, de nem is akartak
erőszakosan fellépni az új vallás iránt. A nemesség a maga részéről a
zűrzavaros helyzetet saját vagyona gyarapítása érdekében próbálta meg
kihasználni – jelen esetben a védtelenné vált és előljárók nélkül maradt
egyházi vagyon rovására. A mohácsi csatából menekülő Báthori István
nádor például sikeresen kifosztotta a pécsi káptalan kincstárát.

Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyékben a különböző ko-
lostorok és azok birtokai kivételével alig találunk jelentősebb egyházi
vagyonot. A tömeges reformációt megelőző korszakban (1549) az alábbi
egyházi birtokokról maradt fent információnk:

Az egyházi birtokos megnevezése:	Ung	Bereg	Ugocsa	Máramaros
Domonkos rend		28		
Pálos rend	8	7		5
Leleszi konvent	44,5	9		
Ispotályosok		10		
Világi egyház				4
Ortodox egyház				4
Összesen:	52,5	54	-	13

Az egyházi vagyon szekularizációjában elsősorban azok alapító
kegyurai jártak elől, Ungban a Homonnai Drugethek, Beregben a mun-

kácsi uradalom tulajdonosai, Ugocsában pedig a perényi család. Az erőszakos foglalások, illetve anyagi létbiztonságuk megszűnése az amúgy is erkölcsi válságban lévő szerzetesrendekre végső csapást mért, s közülük csupán a ferencesek és a pálosok tudtak fenntartani néhány kolostort. A vizsgált térségben kivételt képezett a premontrei rend leleszi Szent Kereszt konventje, amely Ung megye reformációja után is képes volt fennmaradni – az általuk végzett hiteleshelyi feladatok elvégzése társadalmi elfogadást képezett.

Az Északkelet-Magyarország vármegyei fölötti egyházi joghatósággal rendelkező egri püspökség is elvesztette korábbi befolyását. A kettős királyság időszakában hol nem volt főpásztora, hol pedig egyszerre kettő is megpróbálta érvényesíteni hatalmát. Időnként a királyok világi földesuraknak adományozták el a püspökség birtokait. A felvidéki protestantizmus terjedését nagyban elősegítette, hogy a Perényiek (Abaúj, Zemplén, Ugocsa), a Homonnai Drugethek (Zemplén, Ung) és a Drágffyak (Szatmár, Szilágy, Kraszna) is az új hit mellé álltak. 1543 után a püspöki szék is betöltetlenül maradt, majd az 1548-ban kinevezett Oláh Miklós a háborús helyzet miatt nem tartózkodott székhelyén.

Eger 1552-es ostromát követően a többségében protestáns főkapitányok (Mágochy Gáspár, Rákóczi Zsigmond) nagyban hozzájárultak a kálvinizmus megerősödéséhez. A reformáció igen hamar elterjedt az Északkelet-Felvidéken, előbb annak lutheri, majd a kálvini ága. Ezzel párhuzamosan a katolikus egyház szervezete gyakorlatilag teljesen megszűnt. Ung megye és Ungvár 1546-ban reformálódott, Bereg megye és Munkács 1532-ben, Máramarosban Técsőn 1547-ben, Viskén 1523-ban terjedt el a reformáció.

A kettős királyság időszakában, majd pedig az erdélyi állam kialakulásának korában katolikusnak, lutheránusnak vagy kálvinistának lenni politikai hitvallást is jelentett, társadalmi világnézetet is, illetve egyéni-családi érdekek kifejeződését is. 1555 korszakossá vált az európai vallásgyakorlás szempontjából, mivel az augsburgi birodalmi gyűlés törvényben szabályozta, hogy a fejedelmek szabadon választhattak a római katolikus és az evangélikus felekezetek közül, alattvalóiknak pedig követniük kellett a fejedelem vallását, vagy elköltözhettek egy másik fejedelemségbe. A dokumentum arról is rendelkezett, hogy a fejedelmek nem folytathatnak hittérítő tevékenységet más államok területén, határaikon túl élő hittestvéreiket nem védhetik meg, felekezeti indokból

nem lehet háborút indítani. A cuius regio, eius religio elv azonban csak a katolikus és a lutheránus felekezetekre tért ki, a kálvinista felekezet képviselői nem élveztek birodalmi védeltséget.

A felvidéki reformáció Eger, Sárospatak és Debrecen kisugrázásának volt köszönhető. Fráter György bíboros, nagyváradai püspök, helytartó 1551-es meggyilkolását követően a Szapolyai-országországban is megszűntek azok az utolsó akadályok, amelyek a protestantizmus terjedése előtt álltak. A gyilkosság – amely mögött megrendelőként maga I. Ferdinánd állt – a hitújítás mellé állította a tiszántúli és az erdélyi nemesség jelentős részét. Mivel a Habsburg-vezetés tétlenségével bebizonyította, hogy képtelen megtartani és megvédelmezni a térséget, a keleti ország-rész 1556. április 26-i Kolozsváron megtartott országgyűlése kimondta a száműzetésben élő Izabella királyné és János Zsigmond (II. János) visszahívását. Ennek megszervezésével és katonai biztosításával helytartóként Petrovics Péter lugosi bánt, a Szapolyaiak rokonát bízta meg: *„(A rendek) most őfelségéik képébe tették Petrovics Péter urat, kinek minden birodalmat, a királyi méltósághoz illendőket, kezébe engedtek a római király és püspök az országban levő minden hadával.”*

Petrovics a protestantizmust a kialakuló önálló keleti ország-rész (a leendő Erdélyi Fejedelemség) összekötő cementjének tekintette, s éppen ezért támogatta a protestáns prédikátorok működését. 1552-ben János Zsigmond szolgálatai elismerésül (elvesztett temesi és lugosi birtokai kárpótlásaként) a munkácsi királyi uradalmat adományozta Petrovicsnak. Munkács urának pártfogása mellett nem csupán háborítatlanul működhetek a protestáns prédikátorok (többek között Beregszász polgárai tiltakozása ellenére összetörték és kiszórták a templom oltárait, bemeszelték a freskókat), de 1552-ben két zsinatot is tartottak, amelyen szabályozták a protestáns hitelveket. A katolikus egyház maradványainak felszámolására 1556-ban került sor, amikor a városi polgárok megtámadták és legyilkolták a kolostorok lakóit.

Az ungi reformáció kétségtelenül a Homonnai Drugeth családnak a Perényiekkal való rokonságára vezethető vissza. A Drugethek a kettős királyválasztást követően rokonuk⁹⁹, Szapolyai János mellett álltak ki, amit az uralkodó megfelelő módon honorált is: Drugeth (II.) II. Ferenc Ungvár várát és az Ungvár örökös grófja címet kapta meg. Drugeth Ferenc Perényi

⁹⁹ Szapolyai János apja, István nádor első felesége Drugeth Margit, illetve (VIII.) Drugeth János felesége Szapolyai Krisztina volt.

Erzsébettel kötött házassága, illetve a vidékre érkező prédikátorok is nagymértékben hozzájárulhattak a reformáció terjedéséhez. Természetesen itt is érvényesült az „akié a föld, azé a vallás” elve, azaz a jobbágyok követte földesurát az új vallásba. S ez nem csupán az egykori katolikus vallású jobbágyokat érintette, a földesúr megpróbálta saját görög keleti vallású rutén alattvalóit is „megtéríteni”, ami csak rövid időre, illetve formálisan sikerült.

A protestantizmus elsősorban a mezővárosokban terjedt el gyorsan, 1550-ben Nagykaposon, 1555-ben pedig már Ungváron is protestáns prédikátor működött. Eleinte a Perényiek által pártfogolt lutheránizmus, majd erdélyi hatásra a kálvinizmus hódított tért. 1570-re gyakorlatilag az ungi főesperességet teljes egészében felszámolták.

A köznemesség a maga falvaiban megpróbálta a saját szájíze szerint formálni a vallásgyakorlást. Így például az Ung megyében jelentős közszerepet ellátó Csicsery család két ága különböző felekezetekhez tartozott: az egyik megmaradt katolikusnak, a másik protestáns lett.

Ugocsa megyében a Perényiek voltak a hitújítás támogatói. A család nádori ágához tartozó Perényi Péter (koronaőr, a szentmiklósi uradalom birtokosa Bereg megyében) és fia, Gábor a protestantizmus lutheri ágazatát támogatták. Az Ugocsában birtokos bárói ág képviselői – I. Ferenc és II. Mihály¹⁰⁰ – nevelőapjuk, Serédy Gáspár felsőmagyarországi főkapitány udvarában tértek át. Perényi Ferenc 1554-ben feleségül vette Bebek Ferenc lányát. Később apósával együtt elszakadt I. Ferdinándtól és János Zsigmond erdélyi fejedelem pártjára állt. Izabella királyné visszatérését követően Perényi elfoglalta a szőlősi kolostort és kifosztotta. Az ostrom során pusztultak el Kapisztrán Szent Jánosnak a kolostorban őrzött ereklyéi. Természetesen a császáriak sem maradtak tétlenek: Telekessy Imre felsőmagyarországi főkapitány előbb a kovászói várat vette be, majd ostrom alá vette a szőlősi várat is. A több napos ostromot követően Perényi Ferenc és családja fogságba esett.

Máramarosban elsősorban a koronavárosok polgárai, illetve a magyar nemesség képviselői lettek a protestáns tanok hívei, míg a román és rutén kisnemesség megmaradt ősei görög keleti hitén. Ennek az egyháznak a lelki gondozásában fontos szerepet játszottak a munkácsi (Bereg) és a körtvélyesi (Máramaros) monostorok kalugyerei, amelyek szerény, de biztos jövedelmet biztosító vagyonnal is rendelkeztek.

¹⁰⁰ Szüleik: Perényi (V.) István (1514-ben főlovász, 1525-ben főpohárnokmester) és Frangepán Isota (Erzsébet), Frangepán Kristóf országos főkapitány, horvát-szlavón-dalmát bán nővére.

Magyarországon az egyházi téren az 1681. évi soproni országgyűlés XXV. törvénycikkelye rendelkezett a földesúri jogról, kimondván, hogy a protestánsok szabadon gyakorolhatják vallásukat az országban, de a földesurak jogainak épségben tartása mellett (*salvo tamen iure dominorum terrestrium*); de a törvénycikkely nem tartalmazta a földesúri jog meghatározását, így ezt követően több mint félszázadon keresztül egyes túlbuzgó katolikus földesurak erre a cikkelyre hivatkozva olyan cselekményeket követtek el, amelyeket a protestánsok erőszakoskodásnak tekintettek.

A protestáns terjeszkedés ellenhatásaként a tridenti zsinat (1545–1563) katolikus megújulásának képviselői éppen a „*cuius regio, eius religio*” elvet fordították a maguk javára, amikor elsősorban a fő- és köznemesség rekatolizációját tűzték ki fő feladatukul. Ebben a folyamatban az uralkodói támogatás mellett fontos szerepet játszott a jezsuita rend, amely ugyanazokat a vívmányokat emelte át fegyvertárába, amelyekkel annak idején a protestáns prédikátorok is sikert arattak.

Ebben a folyamatban azonban a vizsgált térség állampolitikai-közigazgatási berendezkedése is jelentős különbségeket adott. A Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség határvonalainak első hivatalos megállapítására a spyeri szerződésben (1570. augusztus 16.) került sor, amely értelmében János Zsigmond (II. János) lemondott a választott király (*rex electus*) címéről, és cserébe a fejedelmi (*princeps*) címet kapta meg, a fennhatósága Erdélyre, illetve a Magyar Királyság Kapcsolt Részekre (*Partium Regni Hungariae*) – Máramaros, Bihar, Kraszna és Közép-Szolnok vármegyékre terjedt ki. Ez azt jelentette, hogy a vizsgált térség a továbbiakban két állam határrégiójának számított, ahol a hivatalosan megkötött megállapodások ellenére mindennaposak lehettek a kisebb-nagyobb incidensek. A helyzetet mindenképpen bonyolította, hogy a felsőmagyarországi nemesség egy jelentős része mindkét uralkodó alattvalója is lett, hiszen birtokaik a határ mindkét oldalán feküdtek.

Szapolyai János Zsigmond 1571. március 14-én bekövetkezett halálát követően az erdélyi rendek éltek is szabad választói jogukkal és somlyai Báthori Istvánt választották fejedelmükké. Ugyan Báthori István titokban azonnal hűséget esküdött, I. Miksa király a korábbi fejedelem főtanácsosát, Bekes Gáspárt támogatta, akinek seregében számos felvidéki nemes – Chapy Kristóf, Perényi György, Lónyay, Melith Pál – harcolt. A döntő ütközetre a Maros menti Kerelőszentpálnál került sor, ahol Bá-

thori csapatai győzelmet arattak. Innen datálhatjuk egy viszonylagos békés korszak kezdetét, amely a Báthoriak „aranykora” néven vonult be a történelembe és egészen a tizenötéves háború kezdetéig (1591) tartott. Báthori István több, a lázadásba bekapcsolódott nemest, így rokonát, Telegdy Mihályt is teljes vagyronvesztésre ítélte, aki családjával Erdélyből a Bereg megyei Szentmiklóusra költözött.

A tizenötéves háború, majd az azt követő Bocskai-szabadságharcot lezáró bécsi béke (1606) nem csupán a szabad protestáns vallásgyakorlatot engedélyezte Magyarországon, de Bocskai Istvánnak élete végéig tartó használatra átengedte Ugocsa, Bereg, Szatmár vármegyéket, ezzel ismételten átrajzolta a politikai térképet, mivel Ung megye továbbra is a királyi Magyarország része maradt.

Bocskai István végrendeletében – amelyben az önálló erdélyi fejedelemség fenntartásának szükségességét is megemlíti: *„valameddig pedig a Magyar Korona ott fen nálunknál erősebb nemzetségnél, a németnél léssen, és a magyar Királyság is a németeken forog, mindenkor szükséges és hasznos egy magyar fejedelmet Erdélyben fen-tartani, mert nekik is oltalmokra, javokra léssen”* – fővezérért, az ugyancsak protestáns Homonnai Drugeth Bálintot jelöli meg utódának *„iffuságához képest megért jó erkölcsű, Istenfélő természetiért, józan életiért, és Magyarországban régi Tekintetes és Nagyságos uri nemzetéért ezzel az Országgal is Erdéllynek hasznos szövetségéért, hogy innen nagyobb gyámola lehessen, mindenkor javalljuk, hogy a Nemes Ország mi utánunk nem mást, hanem a Tekintetes és Nagyságos Homonnai Bálint Uramat vegyék, válasszák és esmérjék fejedelmeknek.”* Az erdélyi rendek más-ként döntöttek, azonban a szabad fejedelemválasztó jog gyakorlása egyet jelentett a külső, olykor katonai jellegű beavatkozásokkal is, amelyek több alkalommal felsőmagyarországi fejedelemjelöltek az országba való bevitelét is jelentette.

A már régóta esedékes és a hitújítás kérdéseire válaszolni hivatott tridenti zsinat (1545–1563) céljai között szerepelt a katolikus tanítás szabatos megfogalmazása, az egyház belső reformja, szervezeti és egyházfegyelmi megerősítése, valamint a további egyházszakadás meggátolása és a katolikus misszió felkarolása. A zsinat reformhatározatainak végrehajtásában Magyarországon élen járt a Hunyadi családdal rokon Oláh Miklós esztergomi érsek (1493–1568), korábbi egri püskök, aki jól ismerte Felső-Magyarország gondjait, ezért értő kézzel látott hozzá a

problémák orvoslásához. Ebben a munkájában a Jezsuita Rend jelentett számára nagy segítséget, amelyet 1561-ben telepített le az érseki székhelyként működő Nagyszombaton. A rekatolizáció folyamatában fontos szerepet játszott a Szentírás magyar nyelvre való fordítása Káldi György jezsuita páter által, aki 1626-ban Bécsben adta ki *Szent Biblia, az egész kereszténységben bevőtt régi deák böltüből* című munkáját. Ugyancsak jelentős előrelépés volt, hogy az uralkodó a felsőmagyarországi főkapitányi tisztséget többnyire katolikus személyekkel töltötte be, akik támogatásukról biztosították a jezsuita missziókat.

A felvidéki nemesség rekatolizálásában az első jelentős sikereket Pázmány Péter érte el, aki számos nemest is megtérített, akik közül többen is döntő befolyást gyakoroltak a térség vallási és politikai életére.

Közülük is kiemelkedik Galántai Esterházy Miklós, a család vagyónának megalapozója, Bereg megye főispánja, a későbbi nádor, illetve Homonnai Drugeth György, Zemplén és Ung megyék főispánja, országbíró.

A Bereg megye területének több mint felét birtokló munkácsi uradalom birtokosai (Mágóchy Gáspár, Rákóczi Zsigmond, Mágóchy Ferenc) többnyire protesztánsok voltak, így bármiféle rekatolizációs törekvésnek útját tudták állni, a Szentmiklóson és Podheringen birtokos katolikus Telegdy család a maga részéről nem volt képes jelentősebb befolyást gyakorolni a megyében. A helyzet gyökeresen megváltozott, amikor Mágóchy András felsőmagyarországi főkapitány özvegye, Dersffy Orsolya 1612. november 22-én feleségül ment a rekatolizált Esterházy Miklóshoz, majd követte férjét a vallásban is.

A lengyelországi száműzetésben felnőtt, majd unokatestvérét Bocskai István táborába is követő Drugeth György 1610 körül (Nádasdy Katalinnal, a törökverő „fekete bég” Nádasdy Ferenc és Báthori Erzsébet lányával 1610. január 6-án való házasságkötésekor valószínűleg még protestáns) Pázmány Péter hatására tért át a katolikus hire. Kortársai szerint *„középszerű tehetségű férfiú, kit inkább a hiúság, mint a nagy tetteket sugalmazó ambíció vezérelt, ki alkalmas eszközül kínálkozott mások által kitűzött célok elérésére”*, ezért valószínűleg az érvényesülés útját látta a katolikus valláshoz való visszatérésben. A főúr azonban nem csupán saját maga tért vissza az anyaszentegyház kebelébe, illetve protestáns híveit sarkallta erre, de hozzálátott a görög keleti egyházhoz tartozó rutén jobbágynak a megtérítéséhez is. A görög keleti és a római katolikus egyház közötti szakadás (skizma) megszüntetésére több

kezdeményezés is volt a XVI. században, különös tekintettel a szomszédos Lengyelországban. Az ottani 1596-os breszti unió sikerén felbuzdulva Drugeth György 1612-ben Krupecky Athanáz przemysli püspök segítségével elindította az első lépéseket az unió felé. A megállapodás helyszínéül a Zemplén megyei krasznibrodi monostort választották, amelynek a Drugethek voltak a kegyurai. A papság és a szerzetesek hajlottak a megállapodásra (mivel ezáltal kikerültek volna a jobbágysorból), azzal a feltétellel, hogy görög szertartásrendjük sértetlen maradjon. Az unió kimondására pünkösdi ünnepén került volna sor, amelyre meghívták Krupeckyt és papjait. Azonban a jobbágyság még nem készült fel a vallásváltásra: „*A Szűz Isten anyjának felajánlott szent hajlékot mely Homonnától a harmadik jelzőkőnél fekszik, az istentelenek dühe elpusztította, de az később helyreállított és csodák és népszerűségek által híressé vált; magára a szent pünkösdi ünnepre csődült ide az ajtatoskodók nagy serege. Ugyanis a katolikus Vladika (így hívják az oroszok püspökeiket) Krupecky Atanáz przemysli püspök, hogy a szent hajlékot fölékesítse, az ajtót kissé bezáratta; a skizmatikusok azt kiáltják, hogy ők a templomból kizáratnak s nem tűrik a jogtalanságot, egyúttal emelőrudakat ragadnak, s az ajtószárnyakat betörni készülnek. A püspök kimegyen s a dühöngőket szavaival csillapítani akarja, de nem boldogulván velük, a szentélybe vonul vissza, hol az istentelen sokaság által az ablakon át nyilakkal kegyetlenül megtámadtatott s az odaérkező Drugeth gróf által véresen és félholtan alig kiszabadítottok; első szava az volt, hogy a grófot kérte, bocsásson meg a gonoszoknak. A bűnös pártzandulók a hegyek közé vonultak vissza, félvén bűnös lelkiismeretüktől s a Drugeth által utánuk küldött katonáktól. A Vladika szelídsége a népet csodálatosan kiengesztelte és fényt hozott a katolikus vallásra, mely büntetésekkel illeti elleneit és nem boszulja a jogtalanságot mással, mint bocsánatadással és türelemmel.*”¹⁰¹

¹⁰¹ Sztavrovsky Gyula. A krasznibrodi monostor. // Adalékok Zemplén vármegye történetéhez, 1896. – 143. p.

ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG JELENTŐSEBB NEMESI CSALÁDJAI A XVI–XVII. SZÁZADBAN

A SZIGETI VASS CSALÁD

A vármegyei szinten jelentős társadalmi rangot, ezáltal fontos tisztséget betöltő kismanesi családok tipikus képviselője a Szigeti Vass család, amelynek képviselői a XVII. században Bereg vármegyében az alispáni tisztségig küzdöttek fel magukat. A Máramaros megyéből származó család 1456-ban (Akna) Suhatagra, majd Rónaszékre kapott királyi adományt, illetve (Akna) Szlatina egy részét is birtokolta. Az első ismert őse Péter deák, aki Jajcza ostrománál tüntette ki magát, s a nemesítése után az Antal nevet vette fel. Vass Antal 1546–63-ban több alkalommal is betöltötte Máramaros vármegye alispáni tisztségét. Ekkor a család még csak egy máramarosszigeti házzal és egy malommal rendelkezett. Vass Antal kérésére I. Ferdinánd király megerősítette a család nemességét, aki Gulácsi Oroszi Katalinnal kötött házassága révén lett Bereg megyei birtokos. Ekkor szereztek Beregben Gulács, Badaló, Ugornya, Hete, Nyíresfalva, Szatmár megyében Cséke, Máramarosban pedig Hidegpatak részbirtokokat. Fia, idősebb Márton (†1589) ezeket Daróczy Magdolnával és Zokoly Annával kötött házasságai révén tovább bővítette, majd miután Gulácson vásárolt egy nemesi kúriát, végén végül át is települt Máramarosból Bereg megyébe.

Vas Márton fia Vas Gábor (†1634), aki csíkszentkirályi Andrassy Zsófiát vette feleségül, 1625-ben Bereg megye alispánja volt. Feleségére nevelőanyja, Pálffy Kata (Illésházy István nádor özvegye) 8000 forintot hagyott a végrendeletében, amivel a család tovább bővítette birtokait Beregben. Vass Gábor homo regiusként szerepelt, nagy vagyonszerzőként tartották nyilván a vármegyében. Özvegye Ibrányi Mihályhoz ment férjhez, aki kiskorú gyermekei, Márton és Erzsébet gyámja is lett.

Az ifjabbik Vass Márton (†1667) 1642-ben már Bereg megye táblabírája, majd 1651-től pedig hét éven át alispánja. Első felesége mostohaapja lánya, Ibrányi Anna volt. Annak halála után Fekete Annát, Csomaközy Boldizsár özvegyét vezette oltárhoz (1652), harmadik felesége Sarvasághy Erzsébet lett.

1658-ban Vass Mártont nagy megtiszteltetés érte: Mosdóssy Imre halálával megüresedett a Szepesi Kamara egyik tanácsosi posztja, amelynek betöltésére felkérték. Az 1567-ben a felső-magyarországi megyék pénzügyeinek irányítása céljából létrehozott Szepesi Kamara a kincstári birtokok felügyelete mellett a katonai ügyek finanszírozásával is foglalkozott, többek között ide tartozott a végvárok pénzügyeinek ellenőrzésére, a katonaság részleges fizetésére és a hadianyag beszerzésére is. A Kassán működő Szepesi Kamarát 2 tanácsos irányította, Vass Márton a senior consiliarius (rangidős tanácsos) tiszteletét töltötte be egészen 1667-ben bekövetkezett haláláig. A tanácsos az őszi betakarítási időszakot általában gulácsi birtokán töltötte, ilyenkor kereste fel a felső-magyarországi vármegyék, köztük Bereg törvényhatóságait is. Erről tanúskodik több levele is: *„Nemes Beregh Vármegye törvényszékire be menvén mind ilyen szűk állapotokban is respectusban vevék az eő Fölséghe Armadaia szükségét hét száz köből búzát ígértek s adni fognak eő kegyelmék, s azt töb ezen vármegyékben meg vött búzával együtt be is foghiak vitetni és hordatni fogyasztás nélkül... (Gulács, 1661. február 9.)”*

Vass Márton tanácsosi munkájáért, ami 8 év 2 hónapot tett ki 4991 forint 52 dénár fizetést kapott. Mivel egyik házasságából sem született gyermeke, vagyonát húga, Erzsébet gyermekei örökölték. Szigeti Vass Erzsébet négyszer ment férjhez, gyermekei második és negyedik férjétől születettek. Házastársai: Szentpétery István, Ibrányi Mihály, Kende Mihály, Lekcsey Sulyok György – valamennyien Szatmár és Bereg vármegyében birtokos családok képviselői.

A család másik ága Vass Antal kisebbik fia, Benedek ágán (idősebb Márton öccse) folytatódott. Benedek anyja halálakor még kiskorú lehetett, s mivel a neveltetése sokba került, ezért öröksége egy részét elzálogosította bátyjának, illetve bizonyos Lukács deáktól 75 forintot vett fel, amelyekért bizonyos arany-ezüst „marhákat” adott zálogul. Ezeket később húga, Fancsikay Jánosné, Vass Sára váltotta ki. Gulácson volt udvarháza, ahol Petky Anna nevű feleségével 1584-ben visszaváltotta ököritői, gulácsi és tivadari jószágát és azokat tovább bővítette. Házasságukból három gyermek, köztük György nevű fiai születtek.

Vass (I.) György (†1666) 1625-ben már Bereg vármegye táblabírája volt. 1628-ban tiltakozott unokatestvére, Vass Gábor és iktári Bethlen István főispán által bizonyos máramarosi birtokok cseréje ellen, majd a későbbiekben kiegyezett azokkal. Több birtokot is szerzett, így többek között 1633-ban kiváltotta Borbála húgának gulácsi udvarházrészét. Az 1662. évi január 12-én kelt végrendeletében „derekas javacskaí között” említi gulácsi kúriáját, amelyhez három népes és egy pusztá telek tartozott. Kétszer nősült. Első felesége neve ismeretlen, második házastársa Csomay Anna volt. Az 1665. évi Bereg megyei közgyűlésen még táblabírónak választották, az 1667. január 2-i jegyzőkönyv már elhunytként említi. Első feleségével kötött házasságából született két gyermeke: Fejér Mihályné Vass Erzsébet és János.

(IV.) János már fiatalon jelentős adósságokat halmozott fel. Feleségével, Gulácsy Zsófiával (az asszony bevallása szerint) „az Istennek látogatása és súlyos nyavajám miatt” nem élhetett együtt, ezért néhány évig tartó házasság után, 1671-ben különváltak. Vass János Debrecenbe költözött, de költekező életmódja, majd birtokainak elzálogosítása miatt a család nehéz anyagi helyzetbe került. Többek között a gulácsi udvarházat is elzálogosította 300 forintért. Amikor 1692-ben ismét visszakerült Gulácsra, olyannyira elszegényedtek, hogy még a család nemesi mivoltát is kétségbe vonták. Gulácsy Zsófiával kötött házasságából egy ikerpár, Benedek és András, illetve egy leány, Erzsébet született, akiket Vass Erzsébet unokája, Kende Mihály nevelt fel.

A Szigeti Vass család példája mutatja, hogy az aprólékos birtokszerzést egyetlen pazarló személy hogyan tudja olyan formában devalválni, hogy a korábban az egész vármegyét irányító família nemesi mivoltát még tulajdon falujában is megkérdőjelezték.

Függelék:

Rosályi Kun István szatmári főispán levele szigeti Vas Mártonhoz, a Szepesi Kamara tanácsához

Rozsály, 1659. április 12.

Generosi Domini, Domine Affinis et vicini mihi observandissimi
Servitiorum meorum paratissimorum semper commendationem.

Isten kegyelmeitek iduességhez sok jókkal és szerenczés jó egészséghez
hosszu élettel megh áldgya, szívből kívánok. Mivel minden esztendőben
máramarosi jószághombul adójokban be adot három ezer és másfél száz

kő sóim véghet harminczados uraimékkal sok bajos dolgaim legyenek, mely féle sok közüll mostanis három bokor szálllyokon bizonyos számúakat akarván Tokay felé a Tiszán alá szállítatnom nagyszőlősi harminczados uram akarattyából Kisvárdánál árestálták. Szalkára is szállítván ugyan afféle számú sóimat, azokat is hasonlóképpen árestálni akarván, nem mulathatam el, hogy Kegyelmeteket felölle ne requirállyam, jóllehet úgy hiszem egyébaránt is harminczados uram által ezen én sóim felől Kegyelmetek informátusok lévén, eszében vehette miczodás sok lehetnek azok, de hogy mégis vagy két szóval declarállyam, szükséghe.

Réghtul foghván szokása volt annak az jószághnak, hogy minden esztendőben három ezer és másfél száz kősókat szállíczon ki adóban, kiis szállították s ez utánis kiszállyták, az kiből ot az erdélyi ditióbanis se harminczadot, se vámot, sem egyebet semmit nem vesznek. Mivel esztendőként való proventus is, it az mi Kegyelmes urunk koronás királlyunk, eő Felsőghe birodalmában sem tartozom semmivel: mert én nem úgy adom s adatom el afféle sókat, hogy osztán az vevők megh ne adgyák az harminczadot belölle, az után énnékem arra semmi gondom, csak az meddigh az én jussom benne, addigh illik kártulüres lennem. Mint hogy az 1655. esztendőben celebráltatott országh gyűlésében az magham és az Nemes Vármegye követünknek ezen dolgot instructióban adván, az Nemes Országheleiben terjesztették, egyedül csak az én instantiámra; méltónak ítélvén az országh státusi és akkori Kegyelmes Urunk eő Felsőghe abbéli mellettem való instantiájokat, ugyanczak speciális articulust akartak róla edálni, de Szilágyi Ferencz uram lévén egyik követtye vármegyénknek ottan, instált az Országh előtt, hogy közönségesen irattassék az a articulus, úgy mint az 83. Anni 1655., hogy többeknek is használlyon, teczván az is az Nemes Országhnak s akképpen edáztatott, úgy vagon mostanis.

Egyéb aránt nem lótt volna, ha énaz iránt való akkori méltatlan bántódátosomat is az Nemes Országh eleiben per Ablegatos nem terjesztettem volna, mellyet obtineálván másoknakis azzal használván, nem kelene ahozképest semmiben injuriáltatnom, szent lévén egyszeri statuma (sic!) az országhnak. Kegyelmeteket azért mint jóakaró uraimat szeretettel és illendő beczülettel kérem, azt a LXXXIII. Articlust megh olvasván, jóllehet azon kívül is, el hiszem Kegyelmetek memoriteristudgya, ahoz képest ide alá harminczados vrainéknak paranczollyon, eő kegyelmék ebbéli proventusomban ne molestállyanak, efféle sóimat ne árestállyák és harminczad alá ne hajczák az meghírt Articulus ellen; Ha pénzen veszek sókat soha bizony abból azharminczadot nem defraudálom s azzal az Fiscus jövedelmét nem impediálom, az ollyannemis illik hozzám, az Istenis oltalmazzon affélétül, csak az én iussomban ne bántassamkárrel magamat nem onerálom, nemis szoktam afféle kereskedéssemmel magamnak kártennem, az szerint az Fiscusnakis tudván az köz igazát a mikor annak ideje, magamnak nemvencicálom, sőt annak módgya s szokása szerint ki adom. Kegyelmetek ebbéli hozzám meghmutatandó jó akarattyát megh

szolgálom, jó akaró szolgálóiok is maradván, kívánom Isten Kegyelmeteket éltesse sok esztendőkhig kedves jó egészségben.

Datum in Rosály die 12. Aprilis Anno Domini 1659.

Generosarum Dominum Vestrarum Affinis et vicinus paratissimus
Stephanus Kun de Rosaly m. p.

Szigeti Vass Mártonnak, a Szepesi Kamara tanácsosának végrendelete

Kassa, 1667. január 2.

Kiadott decretuma lévén a felséges mindenható Istennek, hogy minden e világra született ember egyszer meghaljon, azt a' mindennapi experientia csalhatatlanul bizonyította; kire nézve, én is ezt bizonytalan órára nem akarván halasztani, az mit Isten kegyelméből érdemem felett sokszor vettem, akartam rövideden azokról, tovább való állandó akaratomat, állandó írásban vennem, és hagynöm oly véggel, hogy ha ennekutánna más különböző nem következik. ez minden résziben meg tartassák.

Elsőben is azért az én édes lelkemet ajánlom a' Szent Háromság Istennek szent kezébe mind örökkön örökké, az én gyarló testemet pedig annak idejében az ő elsőbbem annyának. a' földnek, a' kiknek Isten ezt adja érni. nem rendetlen pompával. hanem csak ahoz illendő renddel, kövessék eltakarításomat, és semmi nemű ezüstöt testem koporsójába ne ruházzanak lelkek veszése alatt, hanem fekete bársonnyal rajta levő címerekkel tétesék reá. de az is csak olly formában, hogy eltakarításom után le vehessék, és valami illendő jóra fordíttathassák. – Minthogy pedig annak hol létének története bizonytalan, ha Isten kegyelmes rendelése az léssen, hogy az én kedves feleségem életbe érje azt; úgy alkalmaztassa a' mint jobban szerit számát talállya: kinek segítségében legyenek az én kedves atyámfiai: Kende Gábor. Kende Adám, közelében pedig tokaji főkapitány Szentpéteri István ur, és Megyeri) Ferencz ur. kiknek is én mindenkor voltam töllem lehető dolgokban tökéletes attyokfia és kész szolgájok, kikhez vagyok is ollyan reménységben, meg nem csalatkozom, és kívánom, hogy Isten ő kigyelmeket. ebeli jóakarattyaért minden kívánt jókkal megáldja. Ennek is pedig istenes véghezvitelére kérem, kényszerítem az káptalanbeli pap urak közül, ha jelen lehetnek Ragyóczi uramat, Ragyóczi Péter uramat. – a' páter jezsuiták közzül pedig az én meghitt kedves atyámfiat Tordai uramat, kiért Isten ő kigyelmeket is minden testi lelki jókkal szerencsésen megáldja, 's az édes feleségem is illendő becsülettel meg jutalmazza.

Minthogy pedig tovább való gondoskodásim is vagynak, kik hogy véghez menyenek, és azon helyben maradjanak, szomjúsággal kívánom, kiknek véghezviteléhez máshoz úgy nem bízhatom, mint az én kedves feleségemhez, nemzetes Sarmasági Erzsébethez, kit is hogy véghez vigyen, hanem egyszer másszor, ha Isten néki annyira terjeszti életét, keresztény lelki

esméretére kérem kényszerítem. kibe hogy jobban is előmehessen, 's azokat véghezvihesse, mind azért, mind azonkívül is, az lévén telyes akaratom, hogy mindennemű javaim, keresett jószágaim; 'a kik mind eddig voltak, most is de facto vagynak, vagy ezután Isten jóvoltából lehetnének mind-azok, mindenütt, míg dispositióim felöttök nem változnak az ő kezénél, birodalma alatt szabad directiójába telyes életig maradjanak, abba senki semmi utón meg ne háborgassa, java. tisztessége, lelke vesztése alatt azért is, hogy mikoron az én édes társamat elvettem, feles adósságomat majd többet ezer tallérnál az ő értékéből fizettem meg, nemzetes Csérnél Pál és Jékei Ferencz uraméknak, 's más hova is, a' hova kívántatott, azért azon adósságoknak megfizetéséért 's mind azért, hogy azt tudhatyák, én azon gulácsi házomat igen sok kölcséggel építtettem, s' körülötte való telekeket nehezen szerzettem: azért azon udvarházamat, minden hozzávaló pertinentiákkal és hozzávaló birodalmakkal, valamelyekkel én birtam, éltéig hagyom az én kedves feleségemnek. Sarماسági Erzsébetnek 2000 magyar forintokba, úgy hogy telyes éltéig ha kedve lesz birodalmához, senki ki ne válthassa, hanem békességesen bírhasa, mindazonáltal az édes feleségem pusztulni ne hagyja, hanem következő szükségre úgy tarcsa; lehessen köszönet benne jövődöbéli successor atyámfiaitól. Hogy pedig ebben bátorságosabb megmaradása lehessen az édes feleségemnek, annak oltalmára kérem kényszerítem Istenére, jó szerencséjére kassai fő generális uramat 's méltóságos egrí püspök uramot s az mikor Isten módot ad benne, mivel ő nagyságok mi töllünk távolban lakik az én atyám helyett való kegyelmes uramot, méltóságos gróf Palatínus Wesselény Ferencz uramot, és szerelmes házas társat gróf Szécsi Anna Máriát ő nagyságokat szükségében szegénynek nyujcsák atyai kegyelmességeket.

Az pedig bizonyos, hogy én a' kassai lakás miatt, vagy abból következett sok nyavalyám miatt igen kifogytam a kölcségemből, azért ha mindjárt akkor az édes feleségem mindenüve eleget nem tehetne is hagyományimnak, azon legyen, hogy azután következő időkbén kinek kinek hagyományaimat meg adja. a' ki pedig meg lehet, azt sok időre ne halassza, hogy Isten ebell jó cselekedetéért őtet is megáldja. Úgy vagyon ugyan, hogy azzal nem dicsekedhetünk, hogy igen jó serény szolgálatú szabadosink voltak volna, mind az által azt nem tekintvén, vagy marhából, vagy következőképen búzából mindeniknek hagyok 10–10 forintot, oly okkal, ha igazán szolgál-nak 's kedvét keresik asszonyuknak. A három inasnak: Jankónak, Palkónak, 's úgy Bankónak is a' ménesből egy-egy gyermeklovat, 's a' viselt kötösimet, a' ki érdemesebb lessz reá.

Kovács Gáspárnak minden szerszámaival együtt a' bőr dolmányomat, ha két viselt süvegem lessz, egyikét. Azon is panaszkodnak, szegény édes atyám károsan elégítette volna meg őket a' nyiresfalvi jószágból, erre ugyan kérem, kényszerítem a' kedves feleségemet, hogy az a' panasz is le szálljon, mentül hamarabb lehet, mind Kovács Gáspárt, 's mind a' két Szegedit vagy ökrökkel, vagy tinó-binó marhákkal, még 40 forintig contentállya, mint

hogy én a' Kovács Gáspár igazságában nem sok fogyatkozást tapasztaltam, én javallanám édes feleségem, hogy magadhoz köteleznéd, minthogy mindenüvé el is küldhetnéd, és akármely dolgot reá bízhatnál.

A' muzsaji házamat is, minden szöllőssel együtt hagyom az édes feleségemnek, a' mint hogy azt többnyire maga is építette.

Úgy a' tájai házamat és tarczalit s minden szőlőimet, ezeket az édes feleségem bírja, 's belőlök dispositiomat effectuállya.

Az Páter Franciscanus barátoknak mind eddig, úgy ezután is, minden termett búzának tizedjét, feleségem külön rakassa, 's kezekbe adja, 's valamikor a' 3 helyen 25 hordó bora lészen, az három helyre: Kassára, Szendrőre, Sebesre, minden esztendőre egy hordó bort adasson.

Az Rádi barátoknak is illendőképen, a' mint jobban lehet, 's reá érkezik, adjon az édes feleségem bort, búzát, szalonnát, pénzt is, ezekre a' klastromokra 50. 50 forintot, azt is az édes feleségem megadja, ha mindjárt nem lehet is, következőképen ne halassza továbbra, hanem mihielyt meg lehet, adja meg.

A kassai házamat is hagyom az édes feleségemnek, 's az szerént a' szamosközi: pátyodi, sályi, óvári és mindenütt való jószágomat, valamelyeket én birtam, s tovább is birnom kellett volna, minthogy mindezek majd többnyire feleségemmel együtt keresett jószágok.

Méltóságos Egri Püspök Uramnak hagyom a' Kun Istvántól maradt lóra való szerszámot egy tisztességes orozattal, azt az édes feleségem mindjárt meg adja. Generális Uramnak ő nagyságának ha minden oltalommal lészen, Vadas Gábortól maradt botot hagyom. Az nemes egri káptalannak, ha a' török rabok sarczokban ígért skarlát szőnyeget meg hozzák, két skarlát szőnyeget. Úgy a páter jezsuitáknak is azokból, mind a' Franciscanus barátok kápolnájához, ha pedig abban változás esnék, az mostan itt Kassán levő skarlát szőnyegekből, mindenüvé egy-egy adassék.

A' páter jezsuitáknak, tudván istenes igyekezetüket, ahoz képest vagyon tizenkét egyben járó ezüst pohár, azokat hagyom Szent Xaverius oltárára azt az édes feleségem, ha én addig ki nem adnám is, adja ki mindjárt, 's annak idejébe fordítsák arra, a' mire jobbnak Ítélik; a' poharak pedig csak belől aranyosok. 's rajtok kívül az Forány Mihály czímere, azon megismerik. Ezen páter jezsuitáknak a' szathmári residentiához feleségem holta után hagyom az Óváriban utóbb vett 900 tallérban lévő udvar házamat, minden hozzá való pertinentiákkal, azt ő kigyelmek bírják. Az nagy Muzsalyban lévő ravasos (?) magam vett szőlőmet is hagyom ezen páter jezsuitáknak, oly véggel, hogy mikor módja, alkalmatossága adatik ő kigyelmeknek, Gulácsra is el látogassanak, 's én érettem is minden esztendőben misét mondjanak.

Vagyon most is de facto, öt öreg, asztagom Gulácson, annak is egy részét a sebesi, szendrői barátoknak hagyom, osztozzanak egyaránt vélle, akár az árával, akár a' búzájával, másikat azon asztagok közzül hagyom Magyarországon elterjedett szegény koldusoknak, akár pénzé tegyék akár mire fordiccsák, abban az édes feleségem ellent ne tarcsón. Sőt minden segicsséggel légyen.

Minthogy pedig az Isten bölcs Ítélete minket feleségemmel együtt minden maradék nélkül hagyott, ahoz képest tovább való gondoskodásaim is lévén, az minemű keresményeink feleségemről szállottak, 's ezután is találtatnak, azok egyenesen feleségem holta után két részre oszollyanak. – Az egyik részről az édes feleségem úgy disponáljon, a' mint lelki esmérete jobban meg nyugszik. s' nemzetcsége kedvét jobban keresi. – én pedig a' magam részére jutandókról úgy disponálok: hogy a' gulácsi házammal együtt a' felének hason felét – feleségem, magam holta után, hagyom Kende Adám öcsémnek, és fiának Kende Mihálynak de olly okkal, hogy valamig élnek, feleségemet semmibe megneháboriccsák, hanem mindenben kedvét keressék.

A csekei jószágomnak is felét, az kit magam kerestem, feleségem holta után hagyom a' két öcsémnek Kende Gábornak és Adámnak, de úgy, hogy ezek is feleségemet semmibe meg ne bántsák, annyival is inkább szomorítsák, – a' Szamosközben és Pátyodon s másutt is, a' kit más szükségre nem hagytam, – az magam részére jutandót, feleségem holta után hagyom meg irtt atyám fiainak: Kende Adám uramnak, és fiának Kende Mihálynak, az minthogy a végett, mint magam keresménye végett senki nem panaszkodhatik.

Tudva lehet az minden emberséges embernél, hogy a parasztság tolvajsága miatt mennyi kárt vallottunk, kiváltképen feleségem, kinek feles pénzt, s minden arany marháját is egyszersmind elvitték. Hogy azért az iránt is annyi kárba ne maradjon, azon gulácsi udvar házamat hozzá lévő ő jószágimmal együtt – a' ki nem oly sok, – kötöm ezer tallérba a' végre is, hogy azon summába, azon udvar házat minden hozzá való pertinentiáival, kedvét keresőbb nemzetének elhagyhassa, azon summáig, különben ki se vehessék kezéből, hanem depositis deponendis. De azt is olly kár nélkül birja, hogy ne pusztíttassék, hanem minden benne lévő házi eszközökkel megtartassák; hogy jövődőben azon épséggel juthassanak öcsém Kende Adám keze alá, vagy maradékának Kende Mihálynak akkor, a' mikor a' megírt summát leteszi.

A fehér cselédeknek is – a' kik betegeskedésemben körülöttem nyughatatlankodtak –, úgy mint Oláh Balázsné, Ilonka 's Kovács Orzsinek hagyok nékik 15 forintot személyekre. Ilonkának és Kovács Orzsinek, mivel ezek voltak többet körülöttem, hagyok 2-2 ökörtinót azt is az édes feleségem idejére meg adja.

Minthogy pedig a' tájai szölleim Járaitól vetetődtek, 's némely részi előbbi feleségemről Fekete Annáról állottak, némely részét pedig, magam saját pénzemből exsolváltam, és noha ugyan szegény akkori feleségem ezekből senkinek semmit nem hagyott, sőt kiváltképen Kánási Mihály uramot minden javaiból excludalni akarta, 's kívánta. hanem az egész szöllőből – melyeknek nagyobb része jutott Görgői Jobb és Pécsi Mihály uramék kezekhez – olly okból az öccsének Tivadari Miklósné asszonyomnak hagyott volt valami pénz jövedelmekből, ha azon szölleket mind épen megmaraszthatom kezemnél, de mivelez nem lehetett, mert azon nemzettel elébb kötött végettek 's azokat ne-

kem ki kellett adnom, annak idejében, azért annak terhe alól fel szabadultam, mind- azáltal hogy még is ne panaszkodhassék megírt Tivadari Miklósné aszszonyom, azon szőlőlőkből két darabot, egyet Búrja nevűt, másikat tetőn valót hagyok megírt Tivadariné aszszonyomnak. szabad legyen véle, ha fel osztja is Ivánási Mihály urammal, 's ha nemis – mivel ő kigyelméről semmi emlékezeti nem volt szegény feleségemnek, sőt hogy megemlítettem is neheztelte, hanem hogy mégis rám ne sohajcsón ő kigyelme, szükség kívül is, magam jó akaratomból adtam volt ő kigyelmének egy néhány tallért, kívül is ő kigyelme. mint senkitől nem hagyott jóval contentus lehet. – A több tájai szőlőket feleségem holta után a Kis-hasznost – Remetét. vagy azoknak árokat hagyom két felé; felét a páter Franciskánusoknak, kassai klastromhoz a' végett, hogy minden esztendőben két misét mondjanak érettem, annyiaval inkább Istent imádjának, a' felét pedig, vagy az árának felét hagyom a' kassai tanuló kis papoknak, azok is hasonlóképen Istent imádjának érettem. – a' tájai házamat pedig szőlőmmel együtt feleségem holta után hagyom Kende Adámnak és fiának Kende Mihálynak.

A' mi kevés ezüst marhával áldott meg Isten arról is teszek illy rendelőst: az édes atyánkról való egy hegyes tör vagyón, s egy forma két kötő vasra való kard, melyet magam csináltattam meg, más is ahoz hasonló, egyiken veres karmazsin tarsolly, másikon szederjes karmazsin tarsoly, azokat is hagyom feleségem holta után Kende Adám uramnak, és két fiának: Mihálynak. Gábornak, vagy a' kik azok közül élni fognak.

Vagyón két merő hüvelyű ezüstös kardom, és egyik kardhoz való pallosom. Azon két kardokat is hagyom Kende Adám gyermekinek. A' szebbiket pallosostól fiának Mihálynak, 's a szerént a' magam ezüstös botomat is. A karaczel tollos buzogányomat a' másik fiának, de ezeket mind feleségem holta után, olly véggel, hogy kedvét keressék feleségemnek valamig él. és semmibe meg ne báncsák.

Vagyón három aranyos kantárom, a' veres selymen valót hagyom Kende Gábor öcsémnek, vagy nagyobbik leányának Erzsóknak, de azt is feleségem holta után. A' két mindennapi szerszámomat is hagyom Kende Adám maradékinak, osztozzanak annak idejébe egyaránt véle.

Az aranyos páncczel sisakomat és karvasamot hagyom Kende Adám nagyobbik fiának.

Vagyón körülbelül egy öreg aranyos csészém, azt hagyom a' húgomnak Ispán Ferenczné aszszonyómnak.

Vagyón egy-két kötő vasra való pallosom ezüstös-firanyos melyet magam csináltattam, azt hagyom az én kedves öcsémnek Lázár Tamás urnák.

A' zöld skárlát-arany fonatos gombu nyári mentémet is hagyom Lázár Tamás uramnak, ezt az édes feleségem meg adja ő kigyelmének, de úgy hogy ő kigyelme is mindenben kedvét igyekezzen keresni feleségemnek.

Vagyón 2 aranyos kantár selyem (lóra) való szerszámok kiket magam építkedtem meg, de mivel feleségem hozta magával. azokat hagyom szabad dispositiójába mint magáét.

Pallosok, hegyes török is vagynak, azokat a' ki a' maga részéről való, a' szerént hagyom a maga dispositiójára, — hanem az magamé közzül vagyon egy német spáde forma aranyos hegyes tör, azt is hagyom Kende Adám öcsémnek, és maradékainak, úgy mint a' többit feleségem holta után.

Vagynak ezüst serlegek is, azokközül a' magamrészére valóban hagyok Vass Györgyné nénémnek, leányának Kovács Istvánnének egy-egy selleget, azt is annak idejébe az édes feleségem ki rendeltesse. Vagyon egy fehér aranyos kanna azt is egyik ezüst palaczkommal együtt hagyom Mező Martonnének feleségem holta után.

Uray Simonnak vagyon egy kardja nállam, melyet szegény Vadas Grábor ur hagyott volt, azt is megadja az édes feleségem, Barát Márton nevű jobbagya is vagyon 50 ftokba nállam zálogba, azt is feleségem holta után, egy pénz nélkül vissza hagyom neki.

Kovács Istvánnak hagyom a kisari jobbagyomat Péterfi Miklóst.

Vass Györgyné aszszonyomnak pedig vagy maradékainak a badalói jobbagyomat Szöllősi Mártont, az is kevés híjjá lévén, másfélszáz forintomba vagyon, ezt is feleségem holta után hagyom ő kigyelmének. Ezeket pedig, kiváltképen a' barabási jószágomat hagyom a' gulácsi párticula földért, melyet én két izbe vettem meg, elsőben Hódasi Mihálynétól. azután magától Vass Györgyné aszszonyomtól, — azért ne sohajcsanak maradéki reá, mert azért a haszontalan kis földért Bécsben is elég volna annyi, a' mi azért adatott. Azért abban nincsen semmi, mivel Vass Györgyné aszszonyomtól örökaron vettem volt meg, egyébiránt is idegen kéztől váltottam perrel bajjal kölcséggel, 's minthogy csak egy falat is : sem maga sem maradéki rajta nem lakhatnának. Ha pedig nehéztelnek, hanem ugyancsak az particula rész földre vágnak : én is revocálom minden testamentombeli hagyásomat, a' föld is hagyassák meg nekik, ha letevődik érette adott minden pénzem.

Nem különben az is bizonyos lehet, valami felyebb való fel vett kölcséget itt a' kamarán ki legfelyebb is nem hiszem ezer forintra mennyen, annyival inkább meghaladja 's az is bizonyos, hogy én annál az ő felsége szolgálati mellett, mind egésségemben, mind értékemben, kiváltképen az ő felsége ármádiája miatt sokkal többet vallottam, jószágomat pusztítván, majorságomat el predálván, kik véget praefectus uramat ő Nagyságát egy néhányszor megtaláltam, de az volt az ő Nagysága tecczése, hogy mivel a' mostani időben ő felsége, a' mi kegyelmes urunk sok kölcségbe vagyon, legyek várakozásban boldogabb időben nyucsam be könyörgésemet ő felségének, ő Nagysága minden utón fogja segíteni: egyébiránt is lévén oly atyai kegyelmessége ő felségének szolgálóihoz, hogy eféle állapotban kegyelmességével szokta éltetni, 's noha nem csak ilyen kevéssel, hanem nagyobb kegyelmességével. Azért alázatos könyörgés által meg kell találni ő felségét, engemet is alázatos hívét, éltessen ebbéli kegyelmességével, maradékimmal együtt, kiben hogy fogyatkozás esnék, nem reményiem. Mindazáltal ha ő felsége azon kegyelmességében engemet meg nyomorodott hívét arra nem méltóztatna, hogy abba engedelemre lépnek, mind azért, mind pedig

azt is meggondolván, hogy az özvegy asszonyoknak reménységen kívül lehetnek sok bajai, hogy azért abban is maga oltalmára jobban rá érkezhessék az édes feleségem, most is – úgy mint az előtt, minden ingó bingó javaimat jószágimat. ezüst arany marháimat – valamelyek voltak, hagyom az édes feleségemnek, teljes éltéig békességesen birni. A gulácsi házamat pedig a' mint ezelőtt, úgy most is, minden hozzá való birodalmával, és örökségével kapáló szántó földeivel hagyom kötöm 2000 forintba az édes feleségemnek maga éltéig. Ha pedig valakinek el akarja adni, 's kötni. 1000 ezüst tallérig szabad akarattya szerént elhagyhassa, köthesse, mivel mint pénzét felest költtettem el. a' kiből más adósságokat exolváltam. mind pedig sok kárt vallott mellettem, oda veszvén minden arany marhája, az pórság közé. a' ki nem keveset tett volna csak egy zacskóban 300 válogatott tallér lévén, melyet elvittek, – a' melly két szőlőt az én kegyelmes Uramtól, palatinus Uramtól vettem, a' tarczali hegyen, azokat hagyom feleségemnek, azokból úgy dispónáljon, a' mint akarja.

A' narancsszin skarlát nagy mentémnek a posztóját, rajta lévő szerzőmával együtt hagyom Kende Ádámnak, a bélését pedig feleségemnek. Kende Gábor uramnak a' hajskarlát torokkal bélelt mentémet hagyom, s az mostan csinált karmazsin sejmisinór övemet is.

A' gulácsi zálogos örökségemből az Hetey Ferenczné félét, mellyet 40 frért váltottam ki, Vass Györgyné Csomay Anna asszonyomtól, a' Kósáktól zálogosított Bálint házbeli örökségemmel hagyom Kovács Gáspárnak s maradékinak, osztozzanak vele feleségem holta után.

Vass Györgyné asszonyomnak, és Kovács Istvánnénak, mivel az pórok felverésekor feles kárt is vallottak miattunk, egyébiránt is sokat szolgáltak, hagyom nekik feleségem holta után a barabási portiomat 's az muzsalji hegyen Kukja nevű szőlőmet.

A kisari jobbágyomat Juhász Mártont hozzá való telekével, feleségem holta után hagyom Kovács Gáspárnak és maradékinak, ha pedig az idő alatt ki váltanák is, fele summáját néki hagyom, kiváltásának idején kezébe adják, ha pedig vagy egyik vagy másik, ezek közzül contentus nem lenne az én dispositiommal, és a' megesmert igasság ellen rugódozna, kiváltképen Kánási Mihály és Tivadary Miklósné asszony. vágy mások is: azon fél minden keresményeimből való részét el veszítse. 's maradjon feleségemre, és szabad dispositiójára.

A' melly jószágokat impetráltam palatinus uramtól, kit per defectum seminis, kit regius consensussal valamelyeknek a' donatioja legatariusimra száll, azokat hagyom Kende Adámnak és maradékinak ha Isten akaratát érnek, az igasság uttyán kereshessék meg, úgy mind a Tivadari familia jószágát, és Borzsovay Györgyét, de ezek közzé nem értvén a' Szennyes! jószágot, mivel az feleségem nemzetéről áll, 's az maradjon az ő maga dispositiójára.

Mínthogy pedig a hetei jószág állapottyát nem tudom haszöllé a' legatariusaimra donatioja, ahoképest az idén még lássák, hogy valaki elébb

ne kérje, ezt is hagyom Kende Adám urnak feleségem holta után, 's maga is kérje meg, hogy idegen kézre ne jusson, hanem magáé és maradékié legyen.

Mínhogy pedig ember nem tudja éltéig mire juthat, vagy mi szükség követi ahozképest akarok arról is ilyen dispositiot tennem, hogy az ilyen kényszerítő szükségekben, ezekben az édes feleségem annak meg orvoslására, és véghezvitelére, mint egyiket, így másikat az felül megírt jók közzül eladhassa, és azon 's nem más szükségek végben vitelére fordiccsa, azt is hozzá tévén, hogy az mi feltéve nincsen, azok is mindenek maradjanak feleségemre, és disponálhasson belőle. Mindazáltal kérem az édes feleségemet, a mennyibe lehet, ha kiváltképen meg nem szomorította. mutassa az öcsémhez Kende Adámhoz, 's maradékihoz mindenben jó akarattját, mivel feleségéről néki is testvér atyafiai. Ha holtom történik pedig, testemre a' liaszin skarlát vagy a' narancsszin kanavász dolmányomat, s meg a' királyszin övemmel együtt . . .

Actum Cassoviae die 2 januarii Anni 1667. Vass Márton m. pr. L. S.

Mivel én nem tudtam, hogy a' páter Francziskánusok ő kigyelmek nem kötelesek bizonyos határozott imádságokra, hanem csak szintén jó akaratyból való áhitatosságokra, azért én azt hagyom ő kigyelmek jó akaratjókra, el hívén, hogy ő kigyelmek el nem mulasztják én érettem is Istent imádni. Vass Márton L. S.

A DOLHAY CSALÁD

A családi legendárium szerint a család őse az a rutén herceg, aki a honfoglaló magyarokat átvezette a Kárpátok hágóin, s ezért a munkácsi táborban Árpád nagyfejedelemtől kapta jutalmul a Dolha környéki birtokokat: *„Ezen orosz hercegtől származtak volna utóbb Boris és Ils¹⁰², kik közül az előbbi a Tiszától a Borzsováig, – utóbbi pedig a Borzsovától a Latorczáig s fel egész a lengyel határig elterülő vidéket birta volna örökül. Ezen nagy kiterjedésű uradalom állítólag egy határral volt körülvéve s még a XIV. század elején is egységes, osztatlan területet képezett”*. A valóság sokkal prózaibb: a család ősei IV. Béla király idején telepedtek át Kunországból (a mai Moldova) Máramarosba. A vlach (oláh) eredetű nemzetség családtörténete (ebből származtak le a Hosszúmezey (később Dolhay), a Bilkei¹⁰³, a

¹⁰² Az Ils nevű fejedelmi személy nevétől eredeztetik az Ilosva nevű folyó toponimiáját, illetve az Ilosva nevű település megalapítását. // Petrovay György. A komlói Komlósy család története 1344-ből. – Turul, 1895/1.

¹⁰³ Petrovay György. A Bilkeyek (1338–1711). – Turul, (Első közlemény.) 1894/1. A Bilkeyek előbb az ugoceai megyei Ardó és Rakasz birtokát szerezték meg, majd a névadó települést, Bilkét (mint kenézségi birtokot), illetve Rákóczot és Mészitzét.

Lipcsei, a Bilkei Gorzó¹⁰⁴ és a Komlóssy családok¹⁰⁵) 1366-tól tekinthető hitelesnek. Ezzel kapcsolatban a család egyik ágából származó Petrovay György szatmári főleveltáros így értekezik: „Az oláh eredet és a közös származás mellett szól ... birtokának kiterjedése is, a mely jóformán meg- egyezett a szomszédos ilosvai, az ezzel határos bilkei és az e mellett fekvő dolhai uradalmak területével s mintegy rá mutat, hogy e négy nagy bir- toktest, négy testvér osztályrészét képezte, s valószínűnek látszik, hogy az első névleg ismert ősök Komlósy Torpa Mihály, Bilkey Karácson vajda, Hosszúmezey Szaniszló vajda és Ilosvay Maxem édes testvérek, s mind- annyian Oláh Tatamér fiai voltak.”

A Dolhay család első ismert őse (Hosszúmezey) I. Szaniszló, a beregmegyei¹⁰⁶ oláhok vajdája, aki 1330 táján testvéreivel együtt mene- kült Moldvából, ahonnan Dragos vajda üldözte el őket.

A Dolhayak és rokonaik, mint a munkácsi királyi uradalom egyik kenézcsaládja kapták meg Kerecke és Kusnica birtokát idősebb Er- zsébet királyné (Károly Róbert felesége) adományaként. Igazi nemes- séget Dolhay Szaniszló szerzett, akinek hűséges szolgálatai fejében Korjatovics Tódor, a munkácsi uradalom birtokosa Sarkad községet ado- mányozta. Ennek fejében a Dolhayaknak vissza kellett adniuk a királyi uradalom korábbi részét képező Kereckét és Kusnicát.

A korabeli okmányokban igen gyakran olvashatunk a család tagja- inak rokonaik, illetve a szomszédos birtokosok ellen elkövetett hatal- maskodásokról. Így például Leordinai Orda Mihály 1471-ben elfoglalta a korábban Dolhay Ambrusnak átengedett dolhai, zádnyai és bronkai részjóságokat, illetve a dolhai udvarházat, majd 600 aranyért eladta azokat Ilosvay Lászlónak és Zirmay Flórisnak. Mátyás király az emlí- tett hatalmaskodás elkövetőit fővesztésre ítélte. Leordinai és az ügyben szintén érintett Petrovay Mihály (Dolhay Bogdán fia) kiegyeztek roko- nokkal, Dolhay Ambrussal és fejük váltságául átengedték neki dolhai, bronkai, zádnyai és rozsályai birtokaikat, amelyekbe Mátyás király pa- rancsára 1471-ben az új tulajdonost be is iktatták.

A Dolhayak állandó viszályban voltak rokonaikkal, a velük a jánosvajdafalvi János vajda-féle örökségben osztályos családdal. En-

¹⁰⁴ Petrovay György. A bilkei Gorzó család története 1339-től napjainkig. // Turul, 1894/4.

¹⁰⁵ A Komlóssyak birtokai közé a Bereg megyei Komlós, Kövesdet, Falucsát, Pálfalva, illetve Sarkad, Nyíresfalva és Medencze tartozott. // A komlósi Komlósy család története 1344-ből. – Turul, 1895/1.

¹⁰⁶ A későbbiekben Petrovay György korrigálja állítását és Hosszúmezey Szaniszlót az Ung megyei oláhok vajdjának írja.

nek egyik áldozata lett 1465-ben Szarvaszói Gerhes Ostást, akit állítólag Dolhay Ambrus fojtatott a Tiszába. Dolhay Ambrus mellett III. Péter is udvari karriert futott be. Mátyás király udvarában mint apród szolgált, majd II. Ulászló alatt előbb udvarnok (1490–1501), allovázmester (1503–1510), majd pedig királyi kamarás (1513–1518). Érdemei elismerésül 1499-ben adományba kapta a rablás és fosztogatás miatt elítélt (kerékbe tört) Dragomérfalvi Demeter birtokait.

1535-ben Dolhay Tamás főbenjáró bűnt követett el (második feleségét ismeretlen okból megölette). Ezért Kávássy Kristóf huszti kapitány elfogatta és János király ítélete értelmében lefejeztette. Birtokait elkobozták és a huszti várhoz csatolták. Ezeket csak fia, III. György szerezte vissza, aki Báthori András országos főkapitány közbenjárására I. Ferdinánd királytól új adományt nyert birtokaira. Dolhay György 1571-ben tovább bővítette a családi vagyont, 400 forintért Kis-Muzsajban egy fél udvarházat vásárolt a hozzá tartozó földekkel együtt.

1569-ben Dolhay György megegyezett unokatestvéreivel, II. Imrével, Dolhay Ilonával, illetve annak férjével, Kornis Gáspárral, hogy minden fennálló perüket beszüntetik és megosztottnak a családi birtokokon. E szerint Kirva, Taracköz, Kőkényes, Irholcz, Nereznicze, Gányafalva, Kalinfalva és Dombó, valamint az ökörmizei, kelecsényi és repinyei részjóságok végérvényesen Kornis Gáspár, neje és mindkét ágú leszármazottaik tulajdonába került, míg Dolha, Zádnya, Bronka, Ravaszmező, Kerecke, Kusnica, Szurdok és Batiza, valamint a rozsályai, leordinai, ruszkovai és ruszko-polyánai részek Dolhay Györgynek és Imrének jutottak.

Dolhay Györgynek Sztojka Klárával kötött házasságából két gyermek, (IV.) Péter és Zsófia születtek, akik gyámságát rokonuk, Kornis Gáspár főispán látta el. Sztojka Klára a házasságba jelentős birtokokat vitt, így Vajnághon egy udvarházat, illetve részbirtokokat Vajnághon, Darván, Kricsfaluban, Kövesligeten, Herincsén, Zerfálván, Ökörmезőn, Vízközön, Kelecsényben és a két Holyatinban. (IV.) Péter megosztozott a birtokokon testvéreivel, majd 1594-ben 775 forint kölcsön fejében minden birtokát lekötötte sógorának, Bejczy Balázsnak. Vele a Dolhay család ezen ágazata utódok nélkül kihalt.

A család Dolhay Ambrus legkisebb fia, (III.) Péter ágán folytatódott. Továbbvivője II. Imre, akinek házasságából egyetlen gyermek, (X.) János született. Ez utóbbinak kiskorúsága alatt Dolhay (III.) György volt

a gyámja. A családi birtokok számos per tárgyát képezték, többek között közeli rokonaikkal, a Kornisokkal. (X.) János Bekényi Thetey Annával 1587-ben kötött házasságából négy fiú született: Zsigmond, (IV.) György, (XI.) János és (VI.) Péter.

1608-ban a Dolhayak 500 forintért megvásárolták a kelecsényi, vízközi, ökörmezei és alsó- és felsőholyatini birtokokat.

(VI.) Péter igen fiatalon halt meg, egyetlen örököse fia, Pál lett. Dolhay Pál 1652-ben halt meg. Három gyermeket hagyott maga után: Gábor (már gyermekként meghalt), (V.) György és Mária (Losonczy Bánffy Gábor, későbbi dobokai főispán felesége). Dolhay György valamilyen főbenjáró ügybe keveredett, amelyből kiszabadulandó egyezséget kötött Teleki Mihály erdélyi kancellárral, hogy halála után rá és leszármazottaira hagyja a Dolhay-vagyont. Bár az egyezséget mind I. Apaffy Mihály erdélyi fejedelem, mind I. Lipót király jóváhagyták, később Dolhay György pert indított Teleki özvegye, Veér Judit ellen a rá nézve sérelmes egyezés miatt.

Dolhay (V.) György bizalmas híve volt Thököly Imrének, a „kuruc királynak” (aki egyben máramarosi főispán és a huszti uradalom birtokosa volt az anyai ági Bethlen-Rhédey rokonság révén). 1703–1705 között mint huszti főkapitány tevékenykedett. Birtokán, Dolhán került sor 1703. június 8-án az Esze Tamás vezette kuruc felkelők és a Károlyi Sándor szatmári, illetve Csáky István beregi főispánok vezette nemesi seregek ütközetére. A csata után Dolhay György szedette össze és temettette el az elesett kurucokat. Dolhay kétszer is nősült: első felesége Szuhay Erzsébet, második csebi Pogány Krisztina volt. Második házasságából egyetlen leány, Borbála született.

Dolhay György 1708 elején halt el, a huszti református templom sírboltjában temették el. Özvegye báró Perényi Imréhez ment férjhez, akit II. Rákóczi Ferenc fejedelem kinevezett a kis Dolhay Borbála gyámjává. A kis örökös mindössze egy évvel élte túl apját. Vele végérvényesen kihalt a Dolhay család. Birtokaik a rokon Ilosvai, Bilkei és Petrovay családokra szálltak.

A család címere: kék kerek talpú pajzsban arany vadászkürt, felette ezüst-hegyű és tollú, arany nyíl vesszővel átlőtt félhold, amelyet mindkét oldalon két-két hatszögű arany heraldikai csillag kísér. A pajzs fölött pártos sisak, rajta heraldikai koronában a pajzsbeli kürt látható a nyíl vesszővel és csillagokkal. Sisakkarók: kék-arany (jobb), kék-ezüst (bal).

Függelék:

Osztálylevél néhai Dolhay György gyermekei, Dolhay Péter és Dolhay Zsófia között

Dolha, 1588. márczius 25.

My Koltsey Caspar és Koltsey János, Ilosvay Georgy, Lupchei Ferentz, Dolhay János, Darvaj Peter, Bylkey Ferentz, Feyes János hetheny, Csiorba Gaspar Dolhay, aggiuk Emlékezetre myndeneknek, kyknek illyk, ez my leveleonknak Rendyben, hogy mikoron mynketh Cornis Caspar Uram, Ztoyka Georgy Uram es Bylkey Matthe Uram, az zegeny megholt Dolhay Georgy Uram utolso testamentoma zerynth, az eo fyanak Dolhay Peternek, es leanianak Dolhai Sophi azzonnak, mostan Beythy Balas uram hazastarsanak, testamentomos gondvyseloy es Tutorj Ide Dolhara, Ky Maramaros varmegieiben vagion, Giemeoltzolto Boldogh azzony Napjara giwytedttenek volna, az Zegeny meghholt Dolhay Georgy uram Jozaganak es Marhajanak, Dolhay Peter Keozeot es Dolhay Sophia azzonj Keozeoth, kyt zegyn Dolhay Georgy uram testamentom Zerynth hagiott ket fele oztani, Tudni illyk Araniat, tallért, garast es mindenfele pynzt, ezuesteot, Arany myvet es poharakat, Mosdokatth, az Vaynagj udvarhazath, portioyual egietemben, Daruan, Chritzfalvan, Keovesligeten, Herenchen, Zerfalvan, az Dolhay házhoz mynden felseo jozagatth mynden ezuestet, Aranyat és Ingó Byngo Marhayat, azért my az feleol meghirt Tutorokual egietemben, Isten Zerynt, és az u Igazsaga Zerynth, mynden Aranyat mynden pynzt, myndenfele ezustet es marhath, az testamentum continentyaya Zerinth, igazan Dolhay Peter Keozeoth es Dolhay Sophi azzony Keozeoth megh Intezuen minden fele marhatth ket rezre oztottunk es Igazytattunk, melj el Igazytot Jozagroll es aranyrull, Tallerrul, pynzreol es ezüst marharull, igaz layistromot attunk, mind Dolhay Peternek es Dolhay Sophi azzonnak, mely Regestromoth my megh Ereositetteonk kezeonk Irassaul es petheteonkell es my eleottunk ez feleol megh Irth Cornis Caspar uramath, Ztoyka Georgy uramath es Bylkey Matthie Uramat, Udj mint tutorokath, Dolhay Peter uram es Dolhay Sophi azzony Beythy Balasne azzonyom cuietaltha es az testamentomnak contentiaya Zerynth tellyes menedeket attanak kezeket beadván, az tutoroknak magok mentzegere, kynek bizonsagara eoreok Emlekezetteol my Arbiterek leuoén, attuk az my petsietes leveleonketh Kezeonk Irassaul megh ereositven.

Keolt Dolhan az feleol meg Irt Napon 1588. eztendeoben. Ilosvay Gyeorgy, Feyes János, Casparus Czorba, Iohannes Dolhaj, Darvaj Peter, Idem Franciscus Bilkey m. p. Ioannes Keltchey m. p. Idem Caspar Keolczey m. p.

Anno 1588. Giemeoltzolttho Boldog azzony nap utan való kedden ozlas zerynt Jutót Beythy Uram zamara ezüst, arany, penzh, és egieb felek ruhák zam zerynth ezek:

Mas fel zaz tallér.

Tizenket penzes garas hatth forinth.
 Egyueleges tallér het forinth tizenket penz.
 Garas feyr penzel egyuelegh eoth forinth.
 Bapka hat forinth negyven penz.
 Negywen eoth Arany.
 Zaznegjuen hatodfel forinth tizenhárom penz.
 Molnár Jacob adossagaban jutót huzoneoth forinth.
 Az Sугan Lazlo és Kurilo János adossagabol jutotth harmintzketh
 forinth.
 Az Dolhay Sophy azzonyom Jobbagia Chiakan Gyeorgy ados tiz
 forintal azt is Balas Uram megwegie.
 Az juhok arrabol attunk harmintz három forintoth és harmintz niolczad
 feli pénzt.
 Hatt pey Zekeres lovak Zerzamostol.
 Egy hyntho zeker weres poztoval boritoth.
 Keth eoregh Arantias syma pohár.
 Ismét ket kisseb Aranyas syma pohár fedeleteoll.
 Ket feyr syma pohár egyk oregh mas kisseb.
 Ket arantias fedeles virágos kupa.
 Egy fehyr pohár keozep zereo.
 Egy ezusteos szerethen dio pohár.
 Egy eoregh ezüst kanna syma.
 Egy kissebb Kanna abrinthos, araniazoth az Abronthia.
 Egy ezüst mosdo Korsostull.
 Tizenegy ezüst kanal az tize oregh Arantias, az mas kisseb sima.
 Egy wekonj zakadozath partha eu.
 Egy kis partha eu Aranyas.
 Egy eoregh partha eu lantzostul arantias.
 Egy estheo ezüst aranyas kez eleo.
 Egy Gieongy lantzotzka.
 Egy Kithyn arany lantzotzka.
 Egy bonthiok Nyakban ueteosteol ezüst arantias.
 Egy eoreogh aranjlantz, zazharmintz nioltz zem benne.
 Heath eoreogh arany giureo.
 Negy apro arany giureo kezfogasos.
 Egy gieongieos feketheo.
 Egy Arany zyn dupla tafatha zoknya fekete barsonal hanth.
 Egy feyr theoveobeth zoknya fekete barsonnal premezeth.
 Egy zeold dupla tafatha zoknya fekethe barsonnal premezeth.
 Egy fekete barsonj zoknya, az ualla synorozot.
 Egy weres dupla bársony zoknya ezüst synorozasos az ualla. Egy
 orozlan szyn zoknya weres bársony az preme.
 Egy weres dupla bársony kis suba nestel belleth, fekethe az preme.
 Egy fekethe dupla Bársony kis suba nestel belleth ezusth synorozassos.

Egy Arany zyn dupla sarga tafota kis suba nestel belleth Keotesses az preme.

Egy darab roka niak gerezna harmintz niak. Az masikban wacion roka nyak negyuen heth. Az harmadykban wacion roka nyak eothen heth. Egy roka mail gerezna harmincz niolcz mail benne.

Mas roka mail gerezna tizenioltz mail benne. Az harmadik gereznaban huzonegy mail wacion. Keth darab nest thorok.

Egy viselő zeold tafota kis suba nestel belleth feketehe barson preme.

Ket gioltz vethes Kendeo Kezkeneo.

Ket gioltz warroth Kendeo Kezkeneo.

Egy paraszt wankos hej.

Tiz temerdeksahoz abroz weg.

Tiz feyeritet Wazon lepedeo.

Ket abroz egy Kendeo Kezkeneo sahos.

Egy sahoz abrozz.

Egy wekonj Wazon lepedeo.

Mas wekonj wazon lepedeo.

Egy eoregh sahos abrozz.

Egy vékony gioltz lepedeo.

Egy sahoz abroz lengiel orzagy.

Egy wekonj wazonj lepedeo.

Egy gioltz lepedeo.

Egy sahos Kendeo Kezkeneo.

Keth Kendeo Kezkeneo.

Tizenhatodfel singh sahoz abroz.

Mas tizenhárom singh sahoz abroz.

Feel wegh wekonj wazonj.

Feel wegh wekonj abroz.

Feel wegh temerdeksahoz abroz.

Három Kendeo Kezkeneo egy wegben.

Egy darab temerdeksahoz abroz.

Egy fel wegh temerdeksahoz abroz.

Egy fel wegh temerdeksahoz wazonj abroz.

Egy fel wegh temerdeksahoz abroz.

Egy feel wegh temerdeksahoz wazonj.

Egy feel wegh temerdeksahoz wazonj.

Egy wasas so szekereth.

Minden apróstul, okreosteol, tehenesteol harmincz eot barom.

Harmintz ketzke fiastul.

Mindensted foguan tizenket di(s)zno.

Harmintzhárom Menes minden apostull.

Egy rez Mosar.

Ioannes Keoltchey mp. Idem Caspar Keoltchey mp. Casparus Chiorba,
Dolháj János mp. Darvay Peter, Bylkej Ferentz, Feyes János.

A DOLHAI ÉS PETROVAI PETROVAY CSALÁD

A család első ismert őse Hosszúmezey (I.) Szaniszló, az Ung vármegyei oláhok vajdája, aki 1335-ben költözött be rokonaival együtt Magyarországra. Kenézségül Hosszúmezőt (Dolha, akkor még Bereg, később Máramaros megye), illetve Láz (Ung megye) birtokokat kapta. 1405-ben Zsigmond király kivette birtokaikat a vármegyei tisztviselők hatásköre alól, majd 1411-ben Szaniszlónak és fiainak adományozta Petrova, Leordina, Ruszkova, Ruszpolyana (ma Havasmező), Szurdok, Rozsálya, Sajó és Batiza falvakat.

Hosszúmezey Szaniszló Bogdán nevű fia lett a Petrovay család alapítója, unokája, az 1446-ban Máramarosban szolgabírói tisztséget betöltő Mihály már Petrovaynak írta magát. Petrovay Mihály a harcmezőn többször is kitüntette magát. 1467-ben rokonaival együtt elkísérte Mátyás királyt moldvai hadjáratára. Ennek során István vajda csapatai lest vetettek a királyi seregnek és december 15-én éjjel megtámadták a felkészületlen magyarokat. Petrovay és rokonai testükkel védték a sebesült királyt, amelynek jutalmául 1469. szeptember 17-én kelt oklevelével mind magukat, mind pedig birtokaikat kivette a máramarosi főispán, az alispán és szolgabírák fennhatósága alól. Perbe kizárólag a király személyes jelenléte esetén a nádor és az országbíró ítélőszéke elé lehetett megidézni őket. Ezt a kiváltságot egészen 1650-ig élvezte a család, ekkor az erdélyi országgyűlés eltörölte. A Dolhay Ambrussal kötött egyezség következtében Petrovay Mihály mentesült ugyan a fejvesztés alól, de el is veszítette minden jogát a dolhai, zádnyai és bronkai birtokokra.

Mihály fia, János, Máramaros vármegye követe (1505) és alispánja (1508–1519) közös őse az egész Petrovay családnak, illetve a Boilasko, Mihálka, Filipcsuk, Vaszies, Pálkus, Illés, Popán, Gaborán, Nyikorics, Jencsi, Nyetrebics és Ivanyik nevet felvett ágaknak. Petrovay János utoljára 1539-ben szerepel az okmányokban. Ekkor már jelentős birtokokkal rendelkezett a Visó és Iza völgyében, nevezetesen ide tartozott Petrova, Leordina, Ruszkova, Ruszka Polyana, Szurdok, Sajó, Sajópolyana, Sospatak, Rozsálya, Batiza és Bedő községe. A fent említett birtokegyüttes az egyik legnagyobb volt a vármegyében, így nem csoda, hogy egy 1530-as oklevélben Petrovay Jánost, a család fejét a vármegyei előljáróság mint „*a mi urunk, rokonunk és barátunk*” (dominus fraterque et amicus noster) címezi.

Fia, (I.) Pál 1544-ben Máramaros vármegye alispánja. Öccsét (I.) Pétert 1548-ban, 1549-ben, 1550-ben, 1553-ban és 1558-ban választották alispánná. Mivel ez a tisztség a huszti várnagysággal volt összekötve, két udvarházat is vásárolt Huszt városában. Az ugocsai Zoárdffy-örökségből Mátyfalva birtokát szerezte meg, illetve több kisebb Bereg megyei jószága is volt Lipcsén és Bilkén. Petrovay (I.) Péter három házasságából egyetlen fiúgyermeket hagyott hátra, aki utódok nélkül halt ki.

A család birtokait, Bezőt, Ruszkovát, Polyánát, Leordinát és Szurdokot nagybátyjai, (I.) István és (II.) György örökölték.

A család tagjai továbbra is jelen voltak a vármegye közéletében, Petrovay János 1616-ban, 1617-ben, 1619-ben és 1622-ben is Máramaros alispánja volt.

Petrovay (III.) György hadi pályára lépett, 1665–1667-ben mint Tokaj várának alkapitánya szerepel. Elzálogosította bezői birtokát, előbb Sáros, majd Ung megyében telepedett le. Itt 500 forintért vette zálogba Darma részbirtokát, illetve Korláth-Helmecen szerzett kisebb birtokot. 800 magyar forinton gróf Homonnay Drugeht György özvegyétől pedig zálogba vette az ung megyei egész Orosz-Mocsár nevű falut. 1659-ben megörökölte nagybátyja, Geszterédy Zsigmond sásvári udvarházát és birtokait.

Házasságából két fia, (V.) János és (IV.) György született. Petrovay János több alkalommal Ung vármegye alispánja volt (1688, 1693). Felesége, bedegi Nyáry Zsuzsanna révén jelentős vagyoni birtokosa lett több vármegyében, köztük Szerednye, Eszeny, Hluboka, Gejőcz, Császlócz, Ág-Telek, Köblér, Dobróka, Andrasócz, Ignécz, Iglincz, Lehócz és Sztatinka Ung megyei falvakban. Birtokuk központjává a császlóczi kúriát választották ki. Nyáry Zsuzsanna révén rokonaik között tarthatták számon herceg Esterházy Pál nádort, a Homonnai Drugeth, a Bercsenyi, a Zichy, a Keglevitch grófi családokat.

A CSEBI POGÁNY CSALÁD

A Bereg és Máramaros vármegyében birtokos Pogány család Zala megyéből származik, első okiratilag igazolt őse Herczegh (nobilis de Enyereh), aki IV. Béla király idejében élt. A források szerint Herczegh unokája, István (1379–1400) viselte elsőként a Pogány (de Cheb) nevet.

Az I. Imrétől (Herczegh fia) származó család elsősorban a Dunántúlon és Horvátországban volt birtokos, csupán a XVI. században alakul ki a tiszamelléki ág, amely Máramaros vármegyében jutott jelentős birtokokhoz. I. Imre 1273-ban, IV. László király csehországi és ausztriai hadjáratai során kitüntette magát, amelyet egy 1279-ben kelt adománylevél is megemlít, miszerint „*Imre mester, noha e csatában maga is keményen megsebesült, mégis az ellenség közül egy vitézt foglyul vitt a király elébe*”. A király adományaként kapta ekkor Apsa (Máramaros megye) pusztabirtokot. A család egyik tagja, I. Miklós 1326-ban kapta I. Károly királytól a család címerét, amely egy arany sólymot ábrázol, kiterjesztett szárnyakkal, szárnya alatt arany lóhere, csőrében zöld gally, arany lombokkal.

A csebi Pogány család dunántúli felemelkedése annak is köszönhető, hogy sikeres házasságaik révén a Kanizsay és a Bánffy családok szűkebb familiájába is bekerültek. Pogány (III.) Péter Mátyás király egyik tehetséges hadvezére volt, részt vett az ausztriai hadjáratokban, aminek köszönhetően pozsonyi ispáni kinevezést kap, ezáltal pedig az országbárok közé is emelkedik. 1495-ben II. Ulászló Úrmezey Tamás gyermektelen halálát követően annak máramarosi birtokait, köztük Úrmezőt csebi Pogány Péternek adományozta. 1499-ben tovább bővíti máramarosi birtokait: beiktatást nyer Fejéregyháza, Jood, Konyha, Szelistye, Borsa, Szacsal, Dragomér, Felsőbocskó, Nyágva, Alsó- és Felső-Visó helységekre. Mivel utódai nem voltak, birtokait unokaöccseire hagyta. Közülük is kiemelkedett (I.) Zsigmond, aki nagybátyja segítségével jelentős udvari karriert is befutott, majd 1494-ben Máramaros megye főispánjává és sókamaragróffá (Comes et Camerarius salium in Marmatia) nevezte ki az uralkodó. 1498-ban újabb birtokot szerzett a megyében – Veresmartot, 1505-ben pedig Úrmező számára vásárjogot szerzett. Tekintélyét mutatja, hogy a gyermek II. Lajos mellé kinevezett országtanács egyik tagja is. Mivel felesége hozományából jelentős összegeket költött el, ezért többek között Úrmező városát a hozzá tartozó 15 faluval együtt 2000 forint összegben feleségének zálogosította el. 1526-ban a mohácsi csatatéren vesztette életét.

Testvére I. János Sára nevű lánya révén lesz jelentősebb birtokos Máramarosban Brodarith Mátyás huszti főkapitány, azonban egy nemzedék múlva a vármegyében lévő Pogány-birtokok – miként az összeírások is tanúsítják – ismét a család kezében összpontosulnak. (I.) Zsigmond fia,

(IV.) Péter egyezséget kötött apja özvegyével, többek között 5115 forintért visszaváltotta a neki elzálogosított máramarosi jóságokat, illetve általános örökösödési megállapodást is kötöttek, amely értelmében annak minden ingó- és ingatlan vagyona halála után rászáll. Szerdahelyi Dersffy Erzsébettel kötött házasságából 5 gyermek született. A leszármazottak 1554-ben megosztottak a család zalai és máramarosi birtokain, amely utóbbi (Úrmező, Nyágova, Veresmart, Karácsonfalva, Felső-Apsa) I. Menyhárt ágát illette meg. A megállapodást 1562-ben a vasvári káptalan előtt meg is erősítették azzal a kitéttel, hogy a Bánffyak ellen folytatott perhez a máramarosiak kötelesek évente 50 forinttal hozzájárulni.

A csebi Pogány család máramarosi vagy tiszai ágának alapítója (I.) Menyhárt, aki 1550 és 1566 között szerepel az okmányokban. 1550-ben pereskedett unokatestvérével, Brodarithné Pogány Sárával, de mivel az hűtlenné vált a Szapolyai-házhoz, Izabella királyné minden vagyonát elkoboztatta és Pogány Menyhártnak adományozta. 1558-ban a huszti uradalomhoz tartozó Visk mezővárosával volt határvitája, amelyet Hagymássy Kristóf főispán és huszti főkapitány rendeletére a vármegyei bíróság tárgyalta meg. Pogány Menyhárt vármegyei tisztségeket is betöltött, így 1559-ben alispánná választották. 1566-ban Debrecen mellett a magyarországi hadjáratról visszavonuló krími tatárokkal folytatott ütközetben esett el. Kornis Annával kötött házasságából két fia, (IV.) György és (V.) Péter születtek. Az árvák gondnokságát nagyapjuk, Kornis Gáspár máramarosi főispán, huszti főkapitány látta el.

Pogány (IV.) György a vármegyei nemesség bizalmát bírva több alkalommal is betöltötte az alispáni tisztséget: 1597-ben és 1599-ben. Katonaemberként Báthori Zsigmond hadjárataiban mind Magyarországon, mind Erdély határvidékein megfordult. Felesége, Figedi Krisztina révén Pogány (IV.) György rokonságba került a Homonnai Drugeth, a Losonczy, a Rozgonyi és a Báthori családokkal, köztük magával a fejedelemmel is. A Figedi-rokonság révén fiúk, (VII.) György – aki 1634-ben a megye alispáni tisztségét is betöltötte – az ecsedi Bárthori István országbíró örökségéből rá maradt cserepi várat 10 ezer forintért tartozékaival együtt átengedte rokonának, Telegdy Annának és férjének, Nyári Istvánnak.

(VII.) György Sztojka Ágotával kötött házasságából születtek a család további ágainak fejei: (IX.) György – férfiági leszármazottak nélkül halt meg; (VII.) István, (III.) Boldizsár (négy alkalommal volt a vármegye alispánja – 1667, 1668, 1682, 1683) és (V.) Imre. Az utóbbi szék-

helyét Ung megyébe helyezte át. Később a Pogány család ezen, (IV.) Györgytől származó főága átszármazott Ugocsa és Bereg vármegyébe is, ahol egészen a XX. század közepéig birtokos volt. Kastélyuk a bereg megyei Balazséron a mai napig látható.

(IV.) György öccse, (V.) Péter 1629-ben maga is a vármegye alispánja, akárcsak fia, (II.) Menyhárt, aki 1639–1659 között hat alkalommal volt a megye előljárója, illetve unokája, (III.) Menyhárt 1673 és 1703 között csak két évben (1682, 1683) nem került megválasztásra, akit ezért az okmányokban többnyire, mint „antiquusvice comes” emlegetnek. (III.) Menyhárt öccse, (III.) Gáspár 1670-ben töltötte be a vármegye előljárói tisztségét.

A GÖNCZ-RUSZKAI KORNIS CSALÁD

Az Abaúj vármegyéből származó család a XV. század elején tűnt fel, mint Göncz-Ruszka birtokosa. János 1445-ben, már a vármegyei közéletben kiváló szerepet játszik. Benedek a XVI. század elején teleki prépost és a nagyvárad püspök helytartója. A család Szapolyai János híve, így kerültek többen is Erdélybe. Kornis Gáspár házasság kapcsán került Máramaros vármegyébe, miután feleségül vette a Dolhay-vagyon egyik örökösőjét, Dolhay Ilonát, aki tekintélyes vagyont (Kirva, Taracköz, Kőkenyes, Irholc, Nereznice, Gányafalva, Kalinfalva és Dombó egészét, valamint az ökörmezei, kelecsényi és ripinyei részjóságok) vitt magával. Első felesége halála után Kornis újra nősült, Szalontai Tholdi Erzsébetet, a szomszédos Ugocsa megyében birtokos Újhelyi Zsigmond özvegyét vette feleségül.

1571-ben Máramaros vármegye alispánja (korábban ezt a tisztséget a Dolhayak töltötték be). A királyság és az erdélyi fejedelemség határterületének vezetőjeként gyakran kell helyt állnia a különböző portyák visszaverésében, így 1575-ben, amikor a szatmári főkapitány csapatai betörnek Máramarosba és többek között felpredálják Kornis birtokát, Kirvát is. Bekes Gáspár csapatainak betörése idején már valószínűleg máramarosi főispán és huszti kapitány is. Kapitányi kinevezését úgy kaphatta meg, hogy azt a korábbi tulajdonosok tartották megszállva, csupán a kerelőszentpáli csata után foglalhatta el az erősséget.

Kornis Gáspár élete 1574–1594 között szorosan összefonódott a huszti váréval. Végvárként először is hozzálátott a megerősítési munkálatok-

hoz, amelyekhez az erdélyi országgyűlés 1576-ban portánként 25 dénárt szavazott meg.

Kornis Gáspár nemcsak Erdélyben, de külföldön is szolgálta uralkodóját, így többek között 1577-ben a Dancka (Gdansk) városa elleni hadjáratban 1582-ben jelentős konfliktus bontakozott ki a huszti főkapitány és a máramarosi koronavárosok között, akik Kornist hatalmaskodással vádolták. Báthori István lengyel király, Erdély fejedelme július 18-án a litvániai Grodnóban kelt utasításában meghagyta Kornis Gáspár főkapitánynak és a többi hivatalnokoknak, hogy *„az öt koronaváros lakosait sanyargatni ne merészeljék, az ekkor megújított szabadalmaikban, s az előbbieken is megőrizték.”*

Az új fejedelem, Báthori Zsigmond is megtartotta Kornist főkapitányi tisztségében. 1590-1595 között tovább folytak az építkezések a várban. Erre a korszakra esik a vár történelmének egyik tragikus eseménye – Gálffy János tanácsúr, a fejedelem egykori nevelőjének kivégzése.

A tizenötéves háború (1591/1593–1606) jelentős változásokat hozott a magyarországi politikában, számos török hadjáratra került sor a maradék Magyar Királyság ellen. A szultáni hadvezetés mozgósította krími vazallusát is, s az információk szerint 50 000 fős seregével maga Gázi Girej kán is táborba szállt, azzal az elképzeléssel, hogy az al-dunai utat lerövidítve a Kárpátokon kelnek át. Kornis Gáspár *„a török által Magyarországra rendelt 80 ezer tatár közelgetése hírére a szorosabb utakat mindenfelől nagy munkával bevágatta. A tatárok azonban, kik Moldva felől jöve, Erdélyben, annak szoros őrizése miatt át nem törhettek, ide Máramarosba Ökörmező felül, a Nagy-Ág vize lefolyása után véletlenül és hirtelen Huszt tájékára beérkeztek. ... Megtudván azonban kémjei által a haza kebelében dülő veszedelmes elem nagy sokaságát, azok Khánját Chereit hat lóval, szekérrel s több e vad nép előtt kedves dolgokkal megajándékozta és megkérte, hogy ... e föld népét kímélné meg”*. A megvesztegetés hatásos volt, mivel a tatárok Szatmár megye irányában távoztak.

1594-ben a „háborús párt” nyomására Báthori Zsigmond is változtattott addigi politikáján, s csatlakozott a törökellenes koalícióhoz. Bár több győztes csatát is arattak, 1596-ban változott a hadihelyzet, többek között elesett Eger vára is, majd a törökök a mezőkeresztesi csatában is győzedelmeskedtek. Az erdélyi fejedelemség szempontjából katasztrofális következményekkel jártak Báthori Zsigmond egymást követő lemondá-

sai, illetve az azokat követő visszatérések. 1597 decemberében Rudolf és Zsigmond titkos szerződést kötött, amelyben a fejedelem Erdély átadásáért két sziléziai hercegséget, Oppelnt és Ratibort, valamint évi ötvenezer forint járadékot kap, illetve a császár közbenjár a pápánál, az unokahúgával, Mária Krisztiánával kötött házasság felbontása érdekében.

Az ország átvételével megbízott biztosok Bocskai István mellett Kornis Gáspár is támaszkodhattak, aki többek között az országos főkapitányi tisztséget is megkapta. Másodszori visszatérése után Báthori Zsigmond unokatestvérének, András bíboros, warmiai püspöknek adta át a fejedelmi trónt, csapatai azonban vereséget szenvedtek a császáriaktól, magát a fejedelmet pedig feldühödött székelyek verték agyon.

Báthori Zsigmond harmadik visszatérése után Kornis Gáspár hónapokra börtönbe került. Báthori csapatainak 1601. augusztusi goroszlói veresége után kiszabadult ugyan, azonban Tordán havasalföldi martalócok lemészárolták.

Dolhay Ilonával kötött házasságából egy György (1567 körül) nevű fiú, illetve négy lány (Weér Mihályné Kornis Anna, Kun Péterné Kornis Zsófia, Bernád Lászlóné Kornis Kata és Mikolai Ferencné Kornis Borbála) született. Az apa 1594 januárjában adta át fiának az őt megillető örökséget: a kirvai udvarházat a hozzá tartozó termőföldekkel, emellett Taracköz, Irholc, Kökényes, Nereznice, Gánya, Kalinfalva, Dombó, három ökörmezei részjóság, Izka, Ripinye, Kelecsény, Szinevér tulajdonosa lett, aki 1595-ben megegyezett testvéreivel az őket megillető leánynegyeddel kapcsolatban. Kornis György a szomszédos Ugocsa megyéből házasodott: választotta Salgay Katalin, Salgay Bálint, a vármegye másodalispánjának lánya lett. A feleség hozománya révén sikerült a család gazdasági helyzetét helyrebillenteni, amiért cserébe a férj 1602-ben kétezer ezüst tallérért anyai örökségét, ezer aranyforintért pedig az apai örökséget, a göncruszkai birtokot is Salgay Katalinra íratta.

Kornis György folytatta a családi hagyományokat, így 1603-ban és 1604-ben Máramaros megye alispánja volt. Később Bocskai István pártjára állt, a fejedelem követeként utazott 1605-ben Moldvába, majd Lalla Mohamed nagyvezír nándorfehérvári táborába. Ekkor végrendelkezett felesége javára.

1610-ben a beszercei országgyűlésre igyekvő Báthori Gábor ellen Szék városában a katolikus főurak állítólag egy merényletet készítettek elő, s miután az lelepleződött, az összezsapásban több nemest, köztük

Kornis Györgyöt is megölték. Az országgyűlés Kornis Györgyöt és Boldizsárt fő- és vagyonvesztésre ítélte.

Kornis Gáspárnak Tholdi Erzsébettel kötött házasságából két fiúgyermek, Boldizsár és Zsigmond született.

Kornis Boldizsár, aki 1604-ben a székelység főkapitánya volt. Már Basta kormányzása idején az országtanács tagjai között szerepel. Mikor csapatai, vonakodva a Bocskai elleni küzdelemtől szétoszlottak, a magyarországi harctereket kereste fel. 1607-ben Rákóczi Zsigmond erdélyi fejedelmetanácsosa lett, 1608-ban háromszéki főkapitány. Felesége, Keresztúry Kata a korabeli források szerint közel százezer forintos hozományt vitt a házasságba. 1610-ben – férji becsületében megsértve – többekkel összeküzdött Báthory Gábor ellen, amiért életével kellett lakolnia. A király és a nádor közbenjárása ellenére 1610. július 11-én az ítéletet végrehajtották.

Kornis Zsigmond 1603-ban Básta seregében harcolt, 1610-ben – bátyjának, Boldizsárnak cinkostársa lévén – száműzték, és Erdélyből menekülni kényszerült. Magyarországon ismerkedett meg későbbi feleségével, Pálffy Ilonával. Később visszatérve, Bethlen Gábor meg I. Rákóczi György fejedelmek alatt mint jeles tanácsos, bihari főispán, aranysarkantyús vitéz (II. Mátyás király pozsonyi koronázása alkalmából avatta fel) nagy tekintélyre tett szert. 1636-ban Rákóczi György vezéréként több ízben megütközött a törökökkel. Nagy uradalmai voltak Bihar, Záránd és Szatmár vármegyében. Mivel házassága gyermektelen maradt, bátyja, Boldizsár idősebbik fia, Ferenc örökölte a család vagyonát.

Függelék:

Megegyezés Dolhay Ambrus leszármazottai között a családi vagyon felosztásáról

1569. október 5. (in Septer, f. IV. p. Michaelis arch.)

II. János választott magyar király bizonyítja, hogy egyfelől néhai Dolhay Ambrus fia: János fia: néhai Tamás fia: György (e), valamint említett Dolhay Ambrus fia: Demeter fia: néhai ifjabb Péter fia: Imre (e), másfelől Ruzsai Kornys/Cornis Gáspár (e) és felesége: a fenti Dolhay Ambrus fia: Péter fia, néhai Imre leánya: Ilona kiegyeznek az előbbiektől által az alábbi jószágok okán a királyi udvarban indított perükben. Ennek értelmében megszüntetik a köztük lévő pereket, és érvénytelenítik a perrel kapcsolatos okleveleket. Dolhay György és Imre a Kyrwa, Tarazkewz, Keokenyes/Kerkenyes, Ilhocz, Neresnicze, Ganya, Kalinfálwa/Kalyinfálwa és Dombo nevű birtokokat a reájuk vonatkozó okleve-

lekkel együtt, továbbá azokat az Eokeormezeo-i, Pypin-i és Keleczen-i vásárolt birtokjogokat és javakat, amelyek most Kornys Gáspár és Dolhay Ilona kezén vannak, örökjogon az utóbbiaknak, valamint örököseiknek adják. Ennek viszonzasaként Kornys és felesége azokat a Dolha, Zadnya, Bronka, Kwznicza, Rawazmezeo, Kereczke, Rozallia/Rozallya, Zurdok/Zwrdok, Lewerdina, Poyana, Batyza és Rwzkova/Rwzkowa (Maramarus vm) birtokbeli részjószágoakat, amelyeket Ilona apjától örökölt, a reájuk vonatkozó oklevelekkel együtt engedik át örökre szólóan Dolhay Györgynek, Imrének és örököseiknek. A felek abban is megállapodtak, hogy a birtokaikhoz tartozó, de idegen kézben levő javakat közösen szerzik vissza, és egyenlően osztják el. Magszakadás esetén a javak a másik félre és örököseire szállnak. Ezenfelül vállalják, hogy egyezségüket királyi jóváhagyással és törvényes iktatással erősítik meg.

Átirat: II. János király 1570. március 15-i oklevelében, amely szerint a papírra írt, pátens alakú eredetijét a szöveg alatt a király bíróági pecsétje erősítette meg.

A Dolhay-leszármazottak közötti vagyonmegosztási oklevél átírása

1570. március 15. (in Alba Iulia)

II. János választott magyar király Rwzka-i Kornis/Cornis Gáspárnak (e) – felesége: néhai Dolhay Imre (e) leánya: Ilona nevében is tett – kérésére jóváhagyólag átírja 1569. október 5-én kelt saját oklevelét arról, hogy a nevezettek egyezséget kötöttek Dolhay Imrével (e) és Györggyel (e) Maramarus vármegyei bizonyos jószágaik felől. Ezenfelül szolgálatai jutalmául Kornis Gáspárnak és feleségének, valamint utódaiknak és örököseiknek adományozza az egyezséggel szerzett javakban lévő királyi jogát is.

Átirat: Báthory Zsigmond 1591. január 26-i oklevelében, amely szerint a regálpapírra írt, pátens alakú eredetijét a szöveg alatt a király pecsétje, valamint az ő és [Csáky Mihály kancellár] aláírása erősítette meg.

Utasítás Máramaros vármegyei hatóságai számára, hogy Kornis Gáspárt és feleségét, Dolhay Ilonát iktassák be birtokaikba

1570. március 15. (in Alba Iulia)

II. János választott magyar király megparancsolja Maramarus vármegye alispánjainak és szolgabíráinak, hogy iktassák be Rwzka-i Cornis Gáspárt (e) és feleségét: néhai Dolhay Imre (e) leányát: Ilonát Kyrwa, Tarazkeoz, Keokenyes, Ilhocz, Neresnicze/Neresnecze, Ganya, Kalynfalwa, Dombo birtokokba, továbbá az Eokeormezeo, Pipinye és Keleczen (Maramarus vm) birtokbeli vásárolt részjószágekba, illetve a bennük levő királyi jogba, amelyek őket Dolhay Györggyel és Imrével (e) kötött egyezségükhöz adott jóváhagyása alapján illetik meg.

Belefoglalva Bertoc Ioan és Kricsfalvi Andrei 1571. március 25-i jelentésébe.

Ruszkai Kornis Gáspár, felesége Dolhay Ilona beiktatása Máramaros vármegyében fekvő birtokaikba

1571. március 25. (in oppido Zigeth, XVI. d. statut.)

Zarwazo-i Bertok Ioan és Kryczfalwa-i Krichfalwy Andrei Máramaros vármegyei szolgabírák jelentik II. János királynak, hogy 1570. március 15-én kelt iktatóparancsára Ruzka-i Cornis/Cornys Gáspárt (e) és feleségét: Dolhay Ilonát március 6-án (VI. Martii, f. III. a. Gregorii papae) ellentmondás nélkül beiktatták a Keleczen/Kelechyen/Keleczyen-i, Pipinye-i¹⁰⁷ és Eokeormezeo-i vásárolt részjóságokba, március 9-én (f. VI. a. dom. Reminiscere) Ilhocz birtok kétharmad részébe, illetve Dombo, Kalynfalwa/Kalinfalwa, Ganya, Neresnicze/Nereznicze birtokokba, március 10-én (sab. a. dom. Reminiscere) pedig Keokenyes, Tarazkeoz, Kyrwa (Máramaros vm) birtokokba és a bennük levő királyi jogba. Ilhoczy Ioan(n) a saját és osztályos atyafiai (fr. cond): Mihalyka Francisc, Mihai és másik Francisc (n) nevében március 9-én ellentmondott Ilhocz birtok egyharmad része iktatásának, melyet őseiktől örökölték, és ezidáig zavartalanul birtokoltak, amiért őt, általa pedig említett atyafiait is, március 23-ra (ad XV. d.) a királyi udvarba idézték. — Megjelent szomszédok: Keleczenben: Pipinye-ről Bilke-i Bilkey Gergely (e) Pipinye-i bírója: Barany Jakab, Heteny-i Feyes István jobbágya: Pop Oztas, Bilkey Máté jobbágya: Pahwta Máté, Bilke-i Layak Ferenc jobbágya: Pahwta János, Kys Ferenc jobbágya: Gyurko Lukács. — Kelechyen-ről Iloswa-i Karachyon Ferenc jobbágya: Swt Máté, említett Bilkey Máté jobbágya: Salenyk Alex, Loyak Ferenc jobbágyai: Trayan Marc és Salenyk Lazar, Dolhay György jobbágya: Bozuga Petru. — Pipinye-ben: Keleczyen-ről említett Bilkey Máté jobbágya: Salenyk Lazar, Dolhay György jobbágya: Bezeghi Petru, Loyak Ferenc jobbágya: Franczowitt Marc. — Vezkeoz-ról Bilkey Máté jobbágya: Fechye Iwasko. — Pipinye-ről Kys Ferenc jobbágya: Lazar presbiter, Bilke-i Gergely bírója: Barany Jakab, Bilkény-i Péter deák özvegyének jobbágya: Gyurko Simon. — Eokeormezeo-ben: Nemesek: Kriczfalwa-i Bencze Ferenc, Keowesliget-i Pisko László, Belezna-i Legze Mihály és György. — Voczko-ról néhai Lepcze-i György (e) özvegyének jobbágyai: Kys László és Thimko Ioan. — Eokeormezeo-ról Bilke-i Ferenc jobbágya: Halykowicz Grigore, Bilke-i István jobbágya: Dorogh Miklós, Heteny-i Feyes István jobbágya: Botha Ioan, Bilke-i/Bilkey Gergely jobbágyai: Vaczko Ștefan és Grilecz Nicolae, Bilke-i Kys Ferenc jobbágya: Gergely Tamás, Dolha-i György jobbágya: Petriczka Luca, Dolha-i Imre jobbágya: Elege Lukács, Bilkey Tamás jobbágya: Kalinicz Maczko. — Ilhoczban: Nemesek: Bedeo-i Bedey Gergely és Mihály, Thywadar Ferenc és Simon, Uglya-i Negriticz Ioan, Feyer Máté, Georgy Tamás és Volaz Francisc. — Nyagowa-ról Chyeb-i néhai Pogan Menyhárt (e) jobbágyai: Sowago Tamás és Foris Mihai. — Dombo, Kalynfalwa, Ganya, Neresnicze, Keokenyes, Tarazkeoz, Kyrwa birtokokban az Ilhocz-i birtokban megjelentek, valamint Ilhocz-i Mihalyka Ioan és Francisc (n).

¹⁰⁷ Valószínűleg elírás található valamennyi szövegben, lévén, hogy a Máramaros vármegyei birtok valódi neve Ripinye (Repenye). A település az Ökörmezői szolgabírói járásban

Átirat: Báthory Zsigmond 1591. január 26-i oklevelében, amely szerint a zárt alakú eredetijét a kiállítók kívülről zöld viaszba nyomott pecsétjeikkel erősítették meg.

Egyezség Ruzskai Kornis Gáspár, felesége Dolhay Ilona és az irholeczi nemesek között

Kirva, 1572. október 27.

(Kyrwan, Myndzent hawanak huzonhededik napian)

Bedeo-i Vana Gergely, Zarwazo-i Gerhes János, Zlatina-i Nan János, Zarwazo-i Bank Gergely, Zapploncza-i Stecz János választott bírakként bizonyítják, hogy egyfelől vitézlő és tiszteletes Cornys/Kornys Gáspár és felesége: Dolhay Ilona, másfelől Irhocz Mihalka/Mihalyka János, László, Ferenc, másik Ferenc és Gergely nemesek – mivel az előbbieket felkérték II. János királytól a királyi joggal együtt az utóbbiak Irhoch/Irhocz-i (Maramaros vm) jószágát, de azokba való iktatásuknak a tulajdonosok ellentmondtak, amiért Kornys és felesége pert indított ellenük – kiegyeznek a királyi udvarban régóta folyó birtokperükben. Ennek értelmében megszüntetik a köztük lévő pert, a Mihalka atyafiai [megtartják az Irhocz-i jószágukat], de ennek fejében 100 Ft-ot fizetnek két részletben: december 6-án (Zent Miklos napian) és 1573. február 1-én (hus hagio vasarnap) Cornys Gáspárnak és feleségének. Továbbá őseikhez hasonlóan a Kyrwa/Kirwa-i uradalmi központnak vannak alárendelve, ezért ha Cornys vagy utódai a vármegyei hadhoz csatlakoznának, őket három lóval kövessék. Ellenkező esetben viszont nem kell hadba vonulniuk, és védelmet kapnak a fejedelemmel és a vármegyével szemben. A Neresnecze-i Niomas Erdeo-t pedig úgy használják, hogy Irhoczról elindulva estére visszaérjenek, a Berlazka-i havason levő esztenát bérbe vehetik, hazafelé pedig juhaikat bárhol terelhetik. Az egyezség megszegőjét az alispán 100 Ft fizetésére kötelezze.

Átirat: Báthory Zsigmond 1591. január 26-i oklevelében, amely szerint a papírra írt, pátenus alakú, magyar nyelvű eredetijét a fogott bírák szöveg alá zöld viaszba nyomott pecsétjeikkel erősítették meg.

KIS-RHÉDEI NEMES ÉS GRÓF RHÉDEY CSALÁD

Az Aba nemzetségből származó család jelesebb képviselői a XIV. században tűnnek fel. Nagyrédei János 1466-ban kapott címeres levelet Mátyás királytól. A család vagyonának megalapítója Rhédey Ferencz (1560-1621) volt. A pályafutását mint egyszerű végvári katona kezdte. 1596-ban már füleki kapitány volt. Harcolt Basta katonái ellen, majd 1604-ben Bocskaihoz csatlakozott, aki a felvidéki hadserege fővezérévé nevezte ki, majd 1606-ban a főrendek közé emelte. 1607 végétől

Báthori Gábor kinevezése alapján haláláig váradi kapitány és Bihar vármegye főispánja. 1608-ban II. Mátyás aranysarkantyús vitézzé ültette. Ugyanebben az évben Károlyi Katát, Bethlen Gábor feleségének húgát (Bánffy Dénes özvegyét) vette feleségül. A leánykérést maga Bethlen Gábor hajtotta végre, aki így értesítette leendő sógorát: „*Az Úr Istennek szent neve legyen áldott, én mindeneket becsületesen véghez vittem uram ... Az kgd becsületes ajándékát beadtuk, kgdtől szeretettel elvettük, vissza kgdnek hasonló ajándékot küldtünk, szolgálatunkat ajánlván kgdnek és kérjük vegye jó neven. Én pedig kérem a sz. Istent, hogy kgteknek ebbeli elkezdett dolgának kezdetét az miképen őfelsége megáldotta, véghez is így áldja meg, szentelje szent lelkével*”. Bethlen Gábor nem feledkezik meg Rhédey Ferenc katonai virtusairól sem, erről 1616. június 22-én kelt levelében ír: „*Az kegyelmed becsületes jó híre neve, noha mindenkor fénylett, de ennyivel inkább fog ezután fényleni, mivel hazánk ellenségeit Isten kegyelmed gondviselése, vigyázása által szégyenítette most egyszer meg. Az úr Isten kegyelmedet sok esztendeig éltesse jó egészségben és adjon erőt kegyelmednek ő felsége az ő nagy nevének és szegény hazánknak oltalmára való szolgálatára.*”

Férje halála után Károlyi Kata Bethlen Gábor öccséhez, Máramaros és Hunyad vármegyék főispánjához ment feleségül. Károlyi Kata férje udvarába vitte 10 esztendőös fiát, Rhédey Ferencet is. Az anya minden lehetőséget felhasznált fia előmenetele érdekében – többek között férjével megegyeztek gyermekeik összeházasításáról.

Bethlen Druzsina kezével Rhédey Ferenc igen jelentős birtokok ura lett, így többek között a huszti váré és uradalomé. I. Rákóczi György fejedelem 1648. július 1-jén kelt oklevelében Rhédey Ferencnek adományozta a máramarosi örökös főispánságot. Az utóbbi 1648. július 17-én kiállított térítvényében megígéri, hogy a hatalmaskodásoknak véget vet Máramarosban, hogy a szegény nemességet támogatni fogja: „*Én Rhédey Ferencz: adom tudtára mindeneknek az kiknek illik, hogy az én kegyelmes uram Erdély országának méltóságos fejedelme Magyarország nagy részeinek ura, és székelységnek ispánja, az boldog emlékezetű tekintetes nagyságos Iktári gróff Bethlen István uram, Hunyad- és Máramarosvármegyének örökös főispánja halála után Máramarosvármegye főispánságát kegyelmességébül nekem adván, parancsolt ez alább megírt négy conditiókról adnom ő nagyságának reversalist cuin assecuratione, tudniillik:*

1) Minden igyekezetemmel azon leszek, hogy az sok abusosokat meg-orvosoljam és minden igazság és ország törvénye ellen való hatalmas-kodásokat s az együgyűeknek opprimálásokat jó karban s rendben állassom.

2) Az szegény nemességet az utánam való tiszteteknek húzásoktól vonásoktól felszabadítani igyekezzem s azt meg nem engedem.

3) Minden czégéres vétkekben élőket törvény szerént, haladék nélkül megbüntetni, s istenes életre szoktatni igyekezzem.

4) Az én kegyelmes uramnak, fejedelmemnek hozzám mutatott kegyelmességét is alázatosan meghálálni igyekezzem teljes erőim s értelmem szerint.

Az ő nagysága kegyelmes parancsolatjához azért alázatos engedel-mességemet mutatván, ő nagyságának tartozó kötelességem szerént alázatosan assecuralom ő nagyságát, hogy mindenekben az megírt négy capitulatio szerint igyekezzem hivatalomban eljárni s ő nagyságának ebbéli kegyelmességét teljes életemben igaz, tökéletes hűséggel megszolgálni, bizonyos levén az ő nagysága minden időbeli hozzám alázatos szolgáljához való kegyelmességében. Kinek bizonyosságára adom ez levele-met, pecsétemmel és kezem írásával megerősítvén.

Datum in Yinczfalva die 17, Mensis Julii Anno Domini 1648. (P. H.) Rhédey Ferencz m. p."

A vármegye közönsége is segédkezet nyújtott Rhédeynek, 1650-ben például rendeletet hozott a közgyűlések rendes lefolyásának lehetővé tételére, mert a gyűléseken „rut zugás, kiabálás és rendetlen állapot” uralkodik, „mely miatt más bene dispositus vármegyékben is rossz hí-rünk van”. Ezzel kapcsolatban a megye elhatározza, hogy „az imperti-nens emberek disciplinában tartassanak.”

1654-ben Rhédey lengyel honfiúsítást is nyert. Ekkor volt a huszti vár „aranykora”, hiszen például messze földön híres iskolájába még a szomszéd megyék és a királyi Magyarország nemesei is járták gyer-mekeiket.

II. Rákóczi György szerencsétlen lengyelországi hadjáratában nem vett részt, azonban annak következményeiből birtokai részesültek: a vi-dékre 1657-ben betörő Lubormirsky György hetman serege Visk „jeles jó mezővárost” is porrá égette.

Az elégedetlen erdélyi rendek lemondatták Rákóczit, s helyébe Rhédey Ferencet választották, aki pár hónap múlva, 1658. január 24-

én önként lemondott a „nehéz és veszedelmes” tisztségről. Nem sokkal lemondása után, 1659. június 13-án kelt oklevelével I. Lipót király neki és László nevű fiának szent-római birodalmi grófi címet adományozott. A közügyektől haláláig nem vonult vissza, egyike volt Apaffy Mihály fejedelem tanácsosainak. Sokat áldozott az oktatási intézményekre, jelentős összegekkel támogatta a debreceni, sárospataki és szatmári iskolákat, Máramarosszigeten pedig egy kórház építését és fenntartását rendelte el („*Máramarosban minthogy Ispitály nincsen, azért Szigeten csináljanak egy Ispitályt, melynek erectiójára hagyok 100 aranyat és ugyanott Szigeten lévő ó-malmomat is hagyom azon Ispitályhoz, melyre a szigeti bíró viseltyen gondot.*”)

A nagyúr igen szerette hazáját, ezért még tulajdon unokaöccsét, Zólyomi Miklóst is fogságra vetette, amikor az a törökök támogatásával trónkövetelőként kívánt fellépni. Ekkor a törökök Ali temesvári pasa vezetésével Huszt alá vonultak, és követelték Zólyomi kiadását. A seregben tartózkodott Evlia Cselebi is, akinek munkájából fennmaradt a vár leírása is.

II. Rákóczi György 1660-ban bekövetkezett halála után előbb Barsay Ákos, majd Kemény János került Erdély trónjára. Kemény elég gyakran váltott leveleket Huszt urával, annál is inkább, mivel felesége, Lónyai Anna is a biztonságos erődítményt választotta otthonául.

A törökök elől Máramaros felé visszavonuló Kemény rendeletet küldött Rhédeynek, a Huszt várába menekült gyáva nemeseket várába be ne fogadja, hogy „*magokat a haza közönséges szolgálatától mentesítsék.*” Ugyancsak meghagyja, hogy a várat élelemmel bőven lássák el, mert seregével a nyomában jövő török sereg elől hátrálva itt akar táborni.

A törökök Barsay meggyilkolása után Apaffy Mihályt ültették a fejedelmi trónusra. A kiürült kincstár feltöltésére Apaffy felszólította Rhédey Ferencet, hogy Huszt várából adják ki neki a kincseket. Rhédey Kemény tanácsára azt válaszolja neki, hogy Huszton „*semmiféle országos pénz nincsen, de ha volna is, akkor sem bocsáthatná ki, mert saját javai is másnak hatalma alatt vannak.*”

Rhédey Ferenc 1663-ban elveszítette örökösét, László fiát. Bethlen Miklós, aki ekkor járt Huszt várában, így írja le a nagyurat és környezetét: „*Oda érkeztem I. junii, és ott Rhédei Ferenc, noha menyétől, fiától megfosztatott, igen keserves ember, nagy örömmel látta, egynéhány nap ott tártta, és aztán Erdélybe békülde. Huszton egy férj nélkül való, más*

férjes, de mégis özvegy, két igen szép ifjú úri dáma pántlikás köntösömet s magamat sokat nézett, dicsért, szeretett”.

Huszt ura 1667 októberében halt meg és november 20-án helyezték örök nyugalomra a huszti vár új kápolna sírboltjában. Temetésén jelen volt egész Máramaros vármegye. Huszt vára és uradalma kijelölt örökössei Gyulaffy Mária és Thököly István gyermekei voltak, akiknek kiskorúsága idején az özvegy, Bethlen Druzsina kormányozta a birtokokat.

Bethlen Druzsina életében Apaffy nem tett további lépéseket Huszt megszerzésére, azonban annak halálakor 1670-ben Teleki Mihályt, a Thököly Imre kiskorúsága idejére kinevezett főispán-helyettest küldte a várba: *„Januarius 18-ikán Huszton volt. E nap halt meg Huszton Rhédey Ferencz exfejedelem özvegye, Bethlen Druzsianna. Az elhunyt-nak törvényes örökösei a még mindig Törökországban élő Zólyomi Miklós, a gróf Tökölyi István gyermekei és Barkóczi Sándorné lettek volna, de az erdélyi fejedelmi tanács már azelőtt kimondotta, hogy Husztot magánember birtokába — főleg magyarországiéba — nem engedi, hanem az örököseket kárpótolja.”*

Rhédey Ferencsel kihalt a család máramarosi ága, azonban erdélyi és magyarországi ágait 1744-ben, illetve 1808-ban grófi rangra emelték.

A BÁRÓ ROZSÁLYI KUN CSALÁD

A Gut-Keled nemzetségből származó rozsályi Kun család Szatmár megyéből származott át Ugocsa és Máramaros megyékbe, ahol jelentős birtokokkal szerzett örökség és vétel útján. A Gutkeled nemzetség ugocsai birtokait Thyba fia Miklós kapta adományul V. Istvántól, a királynak atyjával folytatott harcában tanúsított hűségéért. Ezek Salánk, Fekete-Patak, Magyarkomját, Oroszkomját, Kis- és Nagy Karaszló voltak.

A Kun család első ismert őse az 1291-ben élt Kun (Kun de Rosály Comes), akitől a nevét is kölcsönözte. A család első hiteles őse Kun Jakab, aki testvérével, Miklóssal közösen birtokolta a Szatmár megyei Csaholcz községet, ahol 1425-ben határjárást is eszközöltek. 1462-ben Budán Mátyás király Atyai János magva szakadtával az Ugocsa megyei Salánk községben lévő birtokát osztályos rokonságának, rozsályi Kun Jakab fiainak: Miklósnak, Lászlónak, Kristófnak, Jakabnak és Jánosnak adományozta. 1476-ban pedig Gacsályi György és atyja, János, valamint

egy másik György salánki birtokukat 2000 Ft-ért örök áron eladják az imént említett Kun Jakab fiainak. 1483-ban Dengeleghi Bernát vagyónát szintén a Kunok öröklik. Az osztályos rokon családok kihalása után 1509-ben Kun János már egyedüli birtokosa a nemzetségi birtokoknak.

Kun Pál egyike azoknak, akik 1526-ban a Budáról menekülő Mária királyné által hajókra rakott kincstárat fosztogatták. 1527-ben Ferdinánd király rozsályi Kun Jakabtól elkobozta salánki birtokát, és hívének, malomvízi Kenderessy Lászlónak adta, de a család hamarosan visszaszerzte a birtokot, sőt gyarapította is jószágát, mivel 1550-ben Gacsályi László halálával a vagyona szintén a Kunokra szállott. 1550-ben János Zsigmond megerősítette a Kun testvéreket (nevezetesen Domokost, Gergelyt, Pétert, Lászlót és Istvánt, továbbá Imrét és Miklóst) birtokaikban, illetve azokhoz újabbakat adományozott.

1608. december 24-én az Ugocsa megyei Salánkon meghalt Kun Gáspár, akit a helyi református templomban temettek el (sírköve a mai napig megtalálható). Lánya, Anna, annak férje, Barkóczy László és rokonuk, Kun László, szatmári főispán között 1612-ben került sor a vagyonmegosztásra és az ősi javak visszaadására. A későbbiekben a Barkóczy-örökség néven ismert birtoktest az alábbi birtokokat képezte: Salánk, Felső-Karaszló, Ölyves, Mátyfalva, Kövesd, Alsó-Karaszló (részjószág), Fekete-Patak (részjószág), Komjáth, Kis Almás, Nagy Almás, Komlós, Csongova, Tiszabecs, Maszárfalva, Bene.

Kun Gáspár özvegye, Pellini Nagy Anna végrendeletéből (lásd a függelékben) tudjuk, hogy a birtokmegosztás ellenére a családi viszálykodás tovább folyt, ami során 1616-ban Kun László katonáival megtámadta Salánkot és kirabolta: „...azokban az ... marháknban való kárvalásomért, ki ő miájok esett ... az felől megnevezett Rozsályi Kun László uram kezemtől hatalmasúl, ország törvénye ellen elfoglalat... minémű egyéb uton való igazságom azon Kún-jószágban vagyon, hagyom azt is azon örögbik unokámnak, Barkóczy Lászlónak.”

Barkóczy László megpróbált érvényt szerezni jogainak, ezért a leleszi konventet kérte fel a közvetítésre. 1627-ben Bethlen Gábor erdélyi fejedelem utasítására a leleszi konvent ismét kiszállt a vármegyébe, ahol „a jó szomszédság okáért Kun László fejedelmi tanácsos és szatmári főkapitány egyező akaratából” a megye határában fekvő Nagyhosszú nevű erdőt a határjárást követően kettéosztották: a továbbiakban két része Bereg, egy része pedig Ugocsa megyéhez tartozott.

Kun László Szatmár vármegye főispánja, Szatmár várának főkapitánya hűséges szolgálatai elismerésül báró címet kapott az uralkodótól. 1647-ben halt meg örökös nélkül, öccse, István pedig, mint a rozsályi Kunok utolsó férfitagja 1659-ben halt meg szintén örökös nélkül.

Kun István előbb Bethlen Gábor udvarában szolgált mint a fejedelem fegyverhordozója, majd 1648-ban a linzi béke pontjainak megfelelően vette át Szatmár vármegye főispáni tisztségét. A „*tekintetes jó személyes ifjú úr ember*” akkor került a figyelem középpontja, amikor ifj. Bethlen István (Bethlen Gábor fejedelem unokaöccse és kijelölt örököse) özvegye, Széchy Mária férjéül választotta. A levél 1634. október 18-án Monóban kelt levelében Kun István felkérte unokatestvérét, Lecskey Sulyok Istvánt, hogy összes „rokonaival és kedveseivel” legyenek tagjai a „*tulajdon házából*” induló nászkíséretnek, amely őt elkíséri Dévára „*nóvember hónapban megtartandó menyegzőjére Széchy Máriával, ifjabb Bethlen István meghagyatott özvegyivel*”. A házasság csupán három évet tartott, s botrányos körülmények között ért véget. Mivel Széchy Mária hosszabb ideig nem tért vissza szatmári birtokaira, Kun István katonáival megostromolta annak dévai udvarházát, azonban az asszonynak sikerült felmenekülnie a várba. A férj, „*hogya az asszonyt nem kaphatta s nem keríthette volna, azon haszontalanul teprenkedvén, bánkódván, pusztán hagyván a házat*”, majd hazament. A felek azonnal elindították a válópert, amely hosszú ideig tartott. Kun István később újra megházasodott, második felesége iktári Bethlen Kata (Bethlen István lánya, Gyulaffy Sámuel özvegye), harmadik felesége Kálnoky Katalin (Kálnoky Sámuel erdélyi kancellár testvére) lett, akik felől 1659-ben kelt végrendeletében, mint „kedves élete párjaként” végrendelezik. Az 1659. február 18-án kelt végrendeletében (lásd a függelékben) rendelkezett a család birtokai, ezen belül 8 máramarosi falu (Szeklyence, Gernyerste, Siliste, Husztköz, Mihálykafalva, Sándorfalva, Sófalva és Ötvösfalva)¹⁰⁸ örökléséről. Magtalan elhalása esetére nőtestvére, Tholdy Györgyné Kun Kata fiai, Tholdy György és Miklós lettek az elsőrendű örökösök. Végrendeletében Kun István kiköltötte, hogy felesége csak akkor örökölhessen, ha megmaradt protestánsnak „*megmarad az igaz reformáta vallásban és pápistához nem megy férjhez*”, ellenkező esetben „*jószágimmal ... Tholdi György öcsémre legádom*”.

¹⁰⁸ A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. III. Kötet – Budapest: Franklin Társulat Nyomdája, 1885 – 377. o.

A magvaszakadt család örökösödési kérdéseivel az országgyűlés is kénytelen volt foglalkozni. Az 1659. évi CXVII. törvénycikk értelmében: „Megállapították, hogy az említett ágakból származó nevezett örökösök, a Kun családnak összes fekvőjóságait, melyek néhai Kun Istvánnak halála s fiágban megszakadása következtében egyrészről a fennemlített néhai Kun László és másrészről idősb Kun Anna közt kötött, s ama Kun-féle javak egy részének valóságos haszonvételével s birtokával erőre emelt bizonyos szerződés alapján, mely mind a két jelzett ágnak, ugymint idősb és ifjabb Kun Anna örököseinek utódlási jogát a mondott Kun-féle javakban megerősíti, ... azoktól, kiknek kezénél vannak (Salánk birtokra nézve néhai Barkóczy László örököseinek joga épen maradván) - az előadottak igazságának kiderítése mellett, osztály útján, mindennemű jogorvoslatok s bekövetkező akadályok mellőzésével, magoknak megszerezhezzék s azokból az őket megillető részeket, a melyek az előbb jelzett örökösöknek a leszármazási ágazat szerint kijárnak, átvehessék”¹⁰⁹.

Függelék:

Özvegy Rozsályi Kún Gáspárné végrendelete

1616. marcius 24.

Az Atyának a Fiúnak és a Szent-Lélek nevében, Ámen. Én Pelíni Anna, az néhai Nemzetes és Vitézlő Rozsályi Kún Gáspárnak meghagyott özvegye, noha testemben beteg, de elmémben fogyatkozás nélkül csendes és ép lévén, az én javaimról, melyeket az Úr isten az ő irgalmasságából adott énnékem, utolsó akaratomból illen testamentomot teszek.

Elsőben az én lelkemet az én Istenemnek az kittil vettem, vissza ajánlom és adom, testemet pedig az földnek, az ő anyjának.

Az Nemzetes és Vitézlő Barkóczy László uramot fiamot, és az én leányomot Kún Annát, az ő kegyelme házastársát azon kérvén, hogy ő kegyelmének Barkóczy László uramnak fiamnak, és Kún Annának, szerelmes leányomnak, az testemnek eltakarítására szorgalmatos gondviselések legyen, úgy, hogy az Úr-Isten az lelkemet az testemből kiszólítván, testemet innét Imregrül Barkóczy László uram fiam házából, az mikor módjok és alkalmatosságok leszen, az salánki udvarházamba, melyben az én szerelmes urammal harminczhét esztendeig laktam, holta után is peniglen mind ez ideig birtam és mostan is birok, vigyenek, és én szerelmes fiam Kún Gáspár felől, él-é, vagy megholt? Bizonyos hírek érkeznek, és ha még él és az Úr-Isten

¹⁰⁹ 1659. évi CXVII. törvénycikk. Kijelentése annak, miképpen keressék a Kun-családból való folyamodó emberek a Kun-család fekvőjóságait. - <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=4199>

meghozza, Barkóczy László uram és asszonyom Kún Anna és Kún Gáspár fiam, együtt temessék az én testemet tisztességesen az salánki templomban. Mivelhogy peniglen az én szerelmes megholt jó emlékezetű uram az mely sírban temettetett, az igen szoros, ez okáért az hon két szerelmes gyermekem fekszik: azt az sírt bontsák fel, mely az térdeplő székem alatt azon templomban vagyon, – és abban temessék az én testemet. Mig peniglen az testem az föld színén leszen, addig Barkóczy László uram fiam és Kún Anna leányom, hol egyik, hol másik, mellette legyenek testemnek.

Az mikor engemet az én Istenben elnyugodt uram elvett, ugyanakkor szép jószágomat kezéhez vette, és költségemet, pénzemet, arany- és ezüstmarhámat szegény szerelmes uramhoz hoztam magammal és majd 6000 forint érő örökséget szerzettünk együtt; úgymint szőlőket, szántóföldeket, réteket és az salánki malmot is, ki az Bósva vizén vagyon, együtt építettük: azért ezekben 6000 forintig igazságomat hagyom az örögbik unokámnak Barkóczy Lászlónak, úgy, hogy ha ez Barkóczy László deficiálna, azon jószágom szálljon másik unokámra Barkóczy Jánosra és azután rend szerint az több unokáimra és maradékokra.

Az felől megírt salánki udvarházomat minden hozzá tartozó javaival, úgymint szőlőivel, szántóföldeivel, réteivel, erdeivel, malmával és minden egyébféle hasznaival, és ugyanazon udvarházamhoz tartozandó jószágomat, mely Kún-jószágnak neveztetik, úgymint Salánkon, Nagy-Komjáton, Kis-Komjáton, Nagy-Karazlón, Kis-Karazlón, mellyek mindenestül, az udvarházzal és hozzá való pertinentiákkal vadnak Ugocsa vármegyében, Item Tisza-Becsen, Nagy-Paládon, Rozsályban, mellyek vadnak Szathmár vármegyében, mely udvarháznak, jószágnak és pertinentiáknak szabad uraságában vagyok, hagyom az fentebb megnevezett örögbik unokámnak Barkóczy Lászlónak és ez után az több unokáimnak, az felől megírt mód szerint.

Az mi penig illeti az én ezüst- és aranymíveimet és egyéb ingó-bingó marháimat, mellyeket az én szerelmes fiam Kún Gáspár Rozsálban vitt volt oltalomnak okáért, úgy mint hív kézhez: Kun László és felesége Abrámfői Kata asszony kezekhez, és azokban az ingó-bingó marhákbán való kárvallásomért, ki ő miájok esett, egy egész sessiót az felől specificált Salánk nevű faluban, kiben Gergely Gáspár nevű jobbágyom lakott, minden pertinentiáival birtam és azután az felől megnevezett Rozsályi Kun László uram kezemtől hatalmasul, ország törvénye ellen elfoglalta, – abban és azokban mindennemű igazságomat, hagyom ugyanazon unokámnak Barkóczy Lászlónak, az felől megírt mód és rend szerint.

Ezenkívül is az minemű egyéb uton való igazságom azon Kunjószágban vagyon, hagyom azt is azon örögbik unokámnak Barkóczy Lászlónak, és ennek magva szakadván, az több unokáimnak is, hogy az ország törvénye szerint azon igazságomat kereshessék.

Készpénzem egyyelmással vagyon kétezer forintig, kinek az felét hagyom az én szerelmes leányomnak Kun Annának, felét penig hagyom az három férfi unokáimnak, tanúságokra, tudniillik Lászlónak, Jánosnak és Perencznek.

Az egyik ezüst örög selleg-poháromot hagyom Lászlónak, az másikat Jánosnak unokáimnak; Perencznek kisebbik unokámnak hagyom az apró pohárokban annyi érot, mint az felöl megirt ezüst két selleg-pohárnak egyike érne.

Az én szerelmes fiamnak Barkóczy Lászlónak hagyom két nest-Subát és hat fekete szekeres-lovamat.

Ménesemet hagyom az én szerelmes fiamnak Jánosnak.

Az két leányunokámnak Annának és Juditnak hagyom két aranylánczaimat, kis subáimot és szoknyáimot.

Ezeknek kívülette peniglen, valami arany- és ezüst-mívem és égyébféle marhám vagyon: hagyom az én szerelmes leányomnak Kun Annának, mindenestül, minden ingó-bingó marháimmal együtt, akármi névvel neveztesse.

Vadnak Salánkon négy gabona- és egy zab-asztagim és 34 hordó borom; azon gabona-asztagimnak egyikét és egy hordó boromat salánki egyház szükségére hagyom; az több asztagimot, boraimot, 12. ökreimet és mindenféle néven nevezendő lábasmarháimot és majorságomot, mind Salánkon s mind egyebütt mindenütt, hagyom az én szerelmes leányomnak Kún Annának és gyermekinek.

Gáspár pap fiának, az előbbi ígéretem szerint hagyom egy rókahát meztelen subát, vagy a helyett 25 forintot készpénzt, mellyet adjon meg neki az én szerelmes fiam Barkóczy László. Actum in possessione Imegh, die vigesima quarta Mensis Martij. Anno Domini Millesimo Sexcentesimo decimosexto.

Coram me Sigismundus Nyomárkay m. p. P. H. — Coram me Joannes Bernatt m. p. P. H. — Coram me Stefanus Darmay m. p. P. H. — Coram me Franciscus Palotai m. p. P. H. — Coram me Stefanus Ztoropkay t P. H. — Coram me Caspar Horváth f P. H. — Coram me Jo. Feiuary m. p. P. H. — Coram me Matias Yeres m. p. P. H. — Coram me Mikhael Pilisy f P. H. — Coram me Ambrosius Horvát m. p. P. H.

(Mind barna viasz, papírfölzetes pecsétek.)

Rozsályi Kún István végrendelete

1659. február 18.

In nomine sacro-sanctae Trinitatis et individuae Unitatis, Amen.

Én Rozsályi Kun István, hálaadó alázatos szívvel, lélekkel, meg emlékezvén arról, hogy az mindenekkel szabadosan bíró hatalmas istennek az emberi nemzetben minden rendbeli emberekre kiváltképen való kegyes gondviselése legyen; engemet is szegény bűnös fiát, szolgáját, ingyen való kegyelméből az ő képére teremtett, és az ő isteni bölcsessége szerént okos lélekkel meg ékesített, és keresztyén szülék által ez világra adván, az ő igaz isteni ismeretire juttatott, értelemmel, jó ítéllettel föl ruházott, külső áldási-

val is érdemem kívül (meg vallo) meg ajándékozott. Íme nem nézván sok erőtlenségimet, életemnek megért idejére is juttatván, ez mai napig életben meg tartott. Mely sok jótéteményiért az én kegyes istenemnek, sem gondolatimmal, sem nyelvemmel elégséges hálákat nem adhatok; mindazáltal istenemnek velem közlött irgalmasságaért ezt mondom: Légyen áldott, légyen szent, mind öröken az ő dicsőséges nagy neve, Amen.

Mínthogy peniglen azon mélységes titkú, megfoghatatlan bölcsességű, fölségű, és nagy dicsőségű istennek igaz ítéletiből, az bűn miatt reánk szállott halált minden embernek meg köll kóstolni, én is azon halandóság alá vetetvén, ebben az sok nyomorúsággal tellyes világban meddig nyújtsa ő felsége testi életemet, nem tudom. Melyre képest, mínthogy az úr isten mind ez óráig, életemnek egyenes értelmét, nyelvemnek az ő isteni áldása szerint mozgását épen megtartotta, lölkömnék csöndességet engedett, vigyázván azért az én rövid életemre, az én szerelmes hűtös társomnak, és istennek kegyelmességéből leendő maradékimnak és atyámfiainak az én holtom után való állapotjokra, az szent istennek ez iránt való parancsolatját előttem viselvén, mind peniglen sok keresztyén élet s nagy rendő embereknek böcsületes példájukat akarván követni, az mennyire az én nagy kegyelmő istenemnek segítsége velem lészen, ő szent felségétől nyújtott kevés javaimról, szabad akaratom szerént testamentalis dispositiót akarok tennem. Annak okáért alázatosan könyörgök az én teremő kegyes istenemnek, szent fiának drága érdeméért, adgyon erőt, és vezérellye segéllýé igazgassa úgy az én elmémet, hogy ez, és minden igyekezetem, szolgállyon ő szent felségének tiszteletire, dicsőségére, az én szerelmes feleségemnek, maradékimnak és kedves atyámfiainak boldog előmeneteles állapotjokra. Mindeneknek előtte azért igen szükséges ezt declarálnom, mivel hogy az rozsályi jószág csak fiu ágra succédait eddigien, noha az fölséges istennek atyai kegyelmességében nem kételkedem, mind az által minden familiák ez gyarló életnek rendi szerint változás és fogyatkozás alá lévén vetetvén, igyekezem minden tehetségemmel azon, hogy ha az istennek ő szent rendöléséből, az én nemzetemnek az Kunfamíliának, fiu ágon (kiben csak egyedül én maradtam), én rajtam vagy maradékomon magva szakadna, tehát in hoc casu, az Kun jószág ne idegenre vagy távul levő atyafiakra, hanem az legközelb való leány ágon lévő atyámfiára szálljon. Ebbeli atyafiságos keresztyén kívánságomat, az én szegény atyámfiainak javokra az úr isten meg áldotta; mert elsőben is Máramárosban lévő minden jószágimat az méltóságos erdélyi fejedelemtől ő nagyságáiu! etc. per novam donationem, cum libera mea dispositione, obtineáltam; annak utánna az rozsályi jószágimat is, melyek Zakmár vármegyében vadnak, ugyanazon méltóságos fejedelemtől Rákóczy Györgyiül, Erdélyországnak fejedelmétől, Magyarország részeinek urátúl, az székelyek ispánjátúl, nekem kegyelmes uramtúl ő nagyságáiu! cum libera mea dispositione meg kértem az diplomának continentíája szerint; mely dologban tekintetes, nagyságos Barkóczi László uram ellenkezvén, édes anyja után, az én defectusomon, az salánki jószág-

hoz, az rozsályi jószágoknak is némely részéhez jussát praetendálta. Azonban, mind császár ő fölsége requisitiója, mind pedig az méltóságos erdélyi fejedelem admonitiója, super ineunda amicabili compositione accedálván, és egy néhány ízben, sok tekintetes urak és fő rendek interponálván közöttünk magokat, végre amicabiliter meg alkudtunk. Mely contractus szolgál csak az én defectusomra, az mint annak tenora meg mutatja. Isten ez dolgot is jó karban engedvén vinnöm, mind az méltóságos erdélyi fejedelem donatioját, s mind Barkóczi László urammal való contractusomat, császár és koronás király urunk ő fölsége az diploma szerént regius consensusával confirmálta, mellyek legitima statutióval meg is erősítettetnek, az mint arról való relatoria az nemes leleszi conventben exstál.

Az kegyelmes úr isten az ő áldását ez eránt is mutogatta hozzánk, hogy mostani szerelmes házas társommal is, nemzetes nagyságos Kálnoki Kátával együtt, magzattal bennünket meglátogatott, de az úr isten az ő szent és kedves tetszéséből, kicsiny ideig tartván szemünk előtt, magához vette az menyeyei karnak társaságában, az idvezült anyaszent egyháznak száma közébe, kiért is legyen áldott az ő neve örökén. Soha, s mostan is meg nem rövidültek az kegyelemmel büvelkedő szent istennek kezei, és valamikor ő szent fölségének akarátja, maradékokkal bennünket meg látogathat, kiben légyen az ő szent akarátja, cselekedjék úgy az mint ő fölségének tetszik. Mind az által az én szerelmes feleségemnek holtom után csöndes és békeséges állapotjára vigyáztván, mind úgy hogy ha maradékom lenne (kiben megnyugszom az istennek szent tetszésén) egy bizonyos dispositiót akarok ez iránt az édes feleségem részére tennem. Mínek okáért, vagy maradékom vagy nem, az édes feleségemnek külön, mind nevem viseléséig, mind pedig éltéig, bizonyos részjószágimat hagyom, ez ide alá megírt rend, mód, és conditiók alatt.

Dispositio haeredis.

Hogy ha az úr isten az ő bő kegyelméből fiúi maradékokkal meglátogatna, azoknak az én libera dispositiómra való donatióval és Barkóczi László urammal való contractusommal semmi kárt nem tettem, semmiben is jussát meg nem bántottam sem változtattam, hanem az én fiúi maradékimnak minden jószágimban azon jussa lészen, és úgy bírhatja mint én, az várodi anyai jószágom kívül, körül ide alá bővebben szólunk.

Ha azért az úr isten fiúi maradékokkal megboldogétana, tehát minden jószágom, úgymint Ugocsa vármegyében az Salánki jószág épen, valamint én mostan bírom (Barkóczi László uramnak pro successione in casu defectus seminis mei engedett jobbágyokon kívül), item: rozsályi, szekeresi, monoi, máramarosi jószágim, egy szóval Magyarorszában, Partiumban, Erdélyben minden helyekben levő jószágim, fiu ágon levő maradékimé legyenek, és ezen jus és successio, mind addig fön légyen, valamíg csak egy az fiu ágon az én nemzetemben fön lészen. Hanem deficiálván az én nemzetem fiu ágon, minthogy azon túl az én jószágomnak successiója az én libera dispositiómtól függ, tehát ez iránt így disponálok és rendölöm jószágomnak successióját,

hogy in casu defectus seminis mei, seu familiae meae Kun; mox et de facto minden jószágim, vigore novae donationis et contractus, con sensusque regii, azon jussal az' én leány maradékimra, usque ad ultimam deficientem szálljanak és devolváltassanak. Deficiálván penig leány ágon lévő maradékimban is, azon jószágok szálljanak Tholdi György öcsémre és több atyámfiaira, az ide alább megírandó dispositióm szerént.

Ha azért az úr isten, fiu vagy leány maradékokkal bennünket megáldana; akár fiu, akár leány lenne, minden jószágom (az mint íram) övé lenne, az feleségemnek ide alább külön legált jószágokon kívül és azokon kívül, melyeket külön atyámfiainak disponálok.

Az én gyermekimnek peniglen, akár fiu, akár leány lenne, minden jószágomon az én szerelmes feleségem Kálnoki Kata légyen tutrix, mind személyére, mind jószágára nézve, ha szintén nevemet változtatná is, csak hogy pápista emberhez ne menjen férjhez, és megismert helvética religiójában álhatatos legyen, kiben nem is kételkedem. Mert egyéberánt ha vagy pápista emberhez menne férjhez, vagy igaz helvética religióját változtatná, és az bálványozó pápistaságra térne (kit az fölséghes isten kegyelmesen távoztasson), tehát in hoc deplorando casu az én gyermekimnek tutorságát mingyárt amittálja, hanem az én maradékomnak mind személyére s mind jószágára nézve, az én szerelmes öcsém uram, tekintetes és nagyságos Rhédei Ferencz uram légyen tutorok és curatorok; és in hoc casu, propria duntaxat autoritate, mind gyermekimet, s mind jószágokat, feleségemtől el vehesse absque ullo iuridico processu et ómnibus iuridicis remediis abscissis. Sőt pro maiori securitate et firmiori fundamento, alázatosan instálok az én kegyelmes uramnak, az méltóságos Rákóczy Györgynek, Erdélyországa fejedelmének, Magyarország részeinek urának, az székek ispányának etc. és ő nagysága után az ő nagysága maradékiból és nemzetéből igaz reformata helvética valláson leendő fejedelmeknek, hogy ő nagyságok kegyes emlékezetben vévén jó emlékezőtő eleimnek is, magamnak is, az magyar nemzethez, hazánkhoz és fejedelmekhez álhatatos hűséget, az én maradékomra kegyes inspectióval és protectióval méltóztassanak ő nagyságok lenni, mind feleségemet gyermekimnek és jószágoknak tutelájában protegálni, az míg megírt mostani igaz vallásában megmarad. Ha peniglen casu quo miserabili azt meg változtatván, meg nevezett Rhédei Ferencz uramnak, az én gyermekim és jószágok tutelájának apprehendálásában kegyelmes assistentiával lenni méltóztassanak. Hogy ha penig megírt Rhédei Ferencz öcsém uramat, az úr isten ez világból ki szólítaná, tehát az én kedves atyámfia, sógorom, tekintetes nagyságos Kemény János uram ezen autoritással legyen tutora az én maradékimnak. De minthogy az úr isten az ő igazságos ítéletiből, az én megemlétt kedves sógoromat Kemény János uramat, az kegyetlen tatár ellenségnek keserves rabságában adta, áhéttatos szívvel lélekkel kérem és kívánom az irgalmas istentől, hogy ő kegyelmét szabadítsa és hozza meg édes hazájában nemzete közzé. De ha az bölcs istennek szent decretoma az, hogy ő kegyelme azon siralmas rab-

ságában tegye le világi életét, az irgalmas isten szent lölkével vigasztalja, hogy nagy bátran, teljes bizodalommal igaz hitnek általa, boldogul adhassa meg lelkét az Jésum Christusnak markában. Ezen állapotban azért, Rhédei Ferencz öcsém uram után, az én kedves öcsém uram nemzetes Ibrány Ferencz uram, azon autoritással légyen az én maradékomnak tutora és testamentariusom. Ha penig az időközben ő kegyelmének is halála történék, tehát ez állapotban, hogy ha Tholdi György öcsém emberkorban lenne, és elégséges ember lenne reá, az én maradékom tutorsága, mint Rhédei Ferencz uramat és Kemény János uramékat, azonképen ötet concernálja. Ha penig Tholdi György öcsém elégtelen ember lenne az tutorságra, tehát ez iránt is alázatosan instálok az én mostani kegyelmes uramnak, ő nagysága után maradékiból leendő fejedelmeknek; méltóztassanak ő nagyságok, istenfő, keresztyén reformata religioból levő böcsületes urat vagy főembert az én maradékomnak tutorúl denominálni, az kinek az én maradékomnak és jószágoknak gondviselésében olyan autoritása légyen, mint megírt Rhédei Ferencz öcsém uramnak.

De én alázatosan esedezem az én kegyelmes istenemnek, hogy az én szerelmes feleségemet igaz reformata vallásában szent fiának érdemeért mind holta napjáig meg tartsa, isteniül adandó magzatinak kegyes szent életben, jó erkölcsben, igaz isteni tisztöletben való fölnevelésére segítse, és az úr isten jó erkölcsű, engedelmes, szófogadó magzatokkal áldja. De mivel ez utolsó megrothadott időben, sok istentelen, és édes szüleiket nem böcsülő fiaknak, leányoknak szomorú példájukat ugyan bokrosán látjuk, ez iránt is szerelmes feleségemnek securitására kívánok vigyázni. Ha azért az úr isten az édes feleségemet tölem magzatokkal megmarasztja, az gyermekit fölnevelvén, és fiaival meg nem alkudhatnék együtt, vagy pedig fia megházasodnék és fiával együtt nem akarna lakni, tehát ez állapotban, az feleségemnek éltéig külön hagyom az kis-szekeresi curiámat, simulcum possessione Kis-Szekeres, item darnói, kis-naményi, orosz-i, kis-ari, maitisi, gyarmati, matolcsi, gulyácsi és hetei egész jószágimat; item Nagy-Szekeresen két jobbágyokat és hat pusztákat, hogy ott majorkodtathasson; item várallyai szöllőt az ott való jobbágyokkal együtt; item az remete-mezői és balotafalvi jobbágyokat. Ezeket éltéig bírhasa feleségem, ha fia, vagy egyszersmind leánya lenne is. Ha penig csak leány maradékom lenne, az úr isten azt engedné feleségemnek, hogy leányát férjhez adná, és velők együtt nem alkudhatnék vagy nem is akarna, tehát ezen folyúl specificalt jószágokat, külön maga bírhasa, és ezen kívül, az monoi curiát és jószágot, úgy-mint: monoi, csikófalvi, kelenczei, újlaki, egerháti, nagy-burii, gyökeresi jószágokat. Item praedium Szál-Dobos és benedekfalvi szöllőket. Hoc declarato, hogy ezen monoi jószágokat az feleségem bírván, az folyúl megírt szinýrvárallyai szöllőt és jobbágyat remittálja leányának Rozsályhoz bírni. Dispositio fratribus Tholdianis haeredibus existentibus. Az ilyen állapotban is azért, hogy ha tudnia illik, az úr isten az ő bölcsességes áldásából, engemet fiúi vagy leány maradékokkal látogatna, mind az által megemlé-

kezvén az én testvér atyámfiarúl öcséimrúl is, úgy mint Tholdi Miklósról, Istvánrúl és Györgyrúl, kiknek az édes anyjokkal egy testvér voltam. De ez siralommal emlétendő háboruságos időben, szegény Tholdi István öcsémet az tatár ellenség Erdélyben le vágta, maradván csak egy kisded leánykája. Szegény Tholdi Miklós öcsém penig az lengyelországi hadakozásban tatár kézben esett; él-e meghalt-e nem tudatik, ennek nem lévén semmi maradéka feleségén kívül. Annak okáért, ez három atyámfiainak és maradékoknak is, az kik életben fognak lenni hagyom Bihar vármegyében és azon vármegyéhez az ország constitutiója szerént applicáltatott és incorporáltatott vármegyékben lévő, mind örül álló, mind acquirált jószágimat, az várodi curiával és szállókkal együtt, cum universis eorumdem pertinentiis, osztozzanak egyaránt azokkal.

Dispositio sororibus Barbaráé et Clarae Barchi.

Megemlékezvén arról is, hogy idvözült édes atyám, néhai tekintetes nagyságos Kun László, néhai nemzetes Barchi Péternével Kun Anna asszonynyal, egy testvér atyafi volt, mely Kun Annának leányi néhai nemzetes Sulyok István uram özvegye Barchi Borbála asszony, és nemzetes Pongrácz Pál uram felesége Barchi Klára húgom asszonyomék ő kegyelmek. Minthogy penig az nagy atyánk, néhai tekintetes és nagyságos öregbik Kun István de Rosaly, az chaholczi jószágnak némely részét ad utrumque sexum szerzetté volt, idvözült atyám szegény Barchi Péternének ebbeli részéért, más helyekben, az rozsályi és szekeresi jószágokban, adott volt bizonyos számú jobbágyokat, az mellyeket el akarván idvözült Barchi Péterné nénem asszony adni, idvözült atyám idegeneknek nem engedte, hanem ötszáz forintokon vette kezéhez; az mint arról való levélből kitetszik. Azután ismét, én újabban accordáltam volt ő kegyelmekkel az chaholczi jószág végett, és ő kegyelmeket abban való részekért in superfluo contentáltam, megengedvén az ötszáz forintokat ő kegyelmeknek; Szabolcs vármegyében levő achadi portióval és ahhoz tartozó preediumokkal, és Gyarmaton egy udvarház helylyel és colonialis pusztával; és azon felyül, hogy az én holtom után az nagyari részjószágom ő kegyelmekre szálljon, mely nagyari részjószágot ő kegyelmeknek testamentom szerént is meghagyok, hogy az én holtom után (ha tudniillik maradékom lenne, mert in casu defectus arról másképpen disponálok), azon nagyari jószágomat, cum universis pertinentiis, mindjárt apprehendálhassák, reserválván feleségemnek és utánna az én haeresemnek, vagy Tholdi György öcsémnek és utánna való legatariusimnak egy pusztát az határ kedvéért; hac expressa conditione et vinculo, hogy az én legatariusimat az chaholczi jószágban, sem penig azoknak az rozsályi és szekeresi jószágoknak bírásában, mellyet idvözült atyám néhai Barchi Péternétől ötszáz forintokon vett volt kezéhez, semmi úton-módon, színy és praetextus alatt ne molestálják, ne impedíálják ő kegyelmek. Dispositio haeredibus utriusque sexus destitutus. Minthogy az mi világi, gyarló, árnyékhoz hasonló, hamar elmúló s futó életünk egyedül az mindenható istennek kegyelmes rendöléséből oly megváltozhatatlanképen

függ, hogy még csak hajunk szála is az ő szent akaratja ellen le nem esik, annál inkább életünk, halálunk, ennek az mindenható, kegyelemmel bővelkedő istennek bölcs rendöléséből áll. Hogy azért az én kegyelmes istenemnek el nem fogyhatatlan (így) irgalmassága és mindenben jóltevő atyámnak teremtmének bölcs tetszése és rendölése az, hogy engemet ez gyarló nyomorúságos életből mind fiúi és leány maradék nélkül magához szállítson, legyen mindenben szent, dicséretes, és örökkén áldandó az ő atyai akaratja és bölcs rendölése. *Dispositio relictæ facta hæredibus deficientibus. In hoc casu ergo defectus seminis mei utriusque sexus, az feleségemnek az én nevem viseléséig hagyom ezeket az jószágimat, úgy mint: castrum Rosaly (az Tholdi György declarálandó successióbeli részén kívül), possessiones Nagy és Kis-Rosaly, Méhtelek, Zaita, Pete, Kis-Géc, Atya, Chaholcz, Nagy-Hodos, Nagy-Palad, Gaczaly, Száraz-Berek, Tiszta-Berek és Cziko-Falva; item bot-paládi, garbóczi, lázári, pusztá-daróczi, tamás-várallyai, kányaházi portiokat, színnyérvárallyai portiót az ott való szöllővel együtt. Item, az máramarosi nyolcz falukat, úgy mint: Szeklyenczét, Gernyest, Silistét, Husztközt, Mihálykafalvát, Sándorfalvát, Sófálvát, Ötvösfalvát; item, az kövesligeti és több máramarosi portiokat, melyeket az havas kedvéért szerzettem volt. Item, Pozsony vármegyében spaczai jószágomat és ahhoz tartozó portiokat cum omnibus pertinentiis. Hoc declarato:*

1. hogy az ide alább specificálandó successiója Tholdi György öcsémnek kiadassék és observáltassék az én jószágomban is, az ide alá megírandó *declaratio* és *conditio* szerént.

2. hogy az remetemezei és balotafalvi jószág, esztendőnként negyven-negyven szekér ganéjt és karót, az szokás szerént az várallyai szőlőben praestálják és meghordják, egyéberánt való szolgálattal az feleségemnek ne tartozzanak. Az feleségemnek penig éltéig in casu defectus seminis mei, hagyom ezeket az jószágimat: curiam Kis-Szekeres falustul; item, nagyszekeresi portiót, az majorházon és hat pusztákon kívül, mely Rozsályhoz való lészen, az mint alább declaráltatik; és maitisi, darnói, kisnaményi, oroszi, borzovai, mándi, gyarmathi, kisari, gulyaczi, hetei; item curiam et possessionem Tisza-Becz, et portionem Milota. Item, Barkóczi László urammal való contractusom szerént szabad dispositiómban lévő salánki jószágomat, úgy mint: salánki szőlőhegyen lévő házat, az ott való két szöllővel együtt, Előhegy alias Hajtás, és Asszonyszőlő dictis, hozzá tartozandó pertinentiáival és határral, Salánkon lévő két jobbágyokkal, Soldos Jánossal és Acz Istvánnal, és ez két jobbágyok fundusa között lévő egy pusztával. Item, Magyar- és Orosz-Komjátit, nec non komlósi, kövesdi, rakolczi, dolhai, ravaszmezei, kereczkei portiokat cum reliquis appertinentiis Dolhensibus.

His intacte observatis conditionibus:

Primo: hogy az én holtom után mindjára az én legatarius atyámfiainak Tholdi Györgynek és Miklósnak (az kik tudniillik akkor életben lesznek), pro indubitata successionem excindáltassék és assignáltassék, és csak

magok autoritásával is immediate apprehendálhassák az én rendölésem szerént, az rozsályi kastélyban az öreg palota alatt való két bolt, pitvarával és árnyékszékes kamorájával együtt Tholdi Györgyé legyen és apprehendálhassa. Távoztatni akarván pedig minden falubeli portioknak megszagatását, *pro successione universorum bonorum Rosalyensium*, Nagy- avagy Kis-Rozsályban egy pusztá, *pro successione vero universorum bonorum Maramarosiensium Szeklenczén* is egy pusztá, Tisza-Beczen is egy pusztá; item *pro successione universorum bonorum Salankiensium*, Komjáton egy pusztá, Nagy-Szekeresen egy pusztá Tholdi György öcsémnek adassék, úgy hogy ezen successiónak szintén olyan ereje legyen, mintha feleségemnek legált folyúl specificált mindenik faluban, külön-külön része excindáltatott volna, *pro indubitata successione*. Kis-Szekeresen peniglen és Gyarmaton, az én holtom után egy-egy pusztá adassék az én öcsémnek Tholdi Miklósnak. Az kis-szekeresi és több specificált oda tartozó jószágoknak successiójára nézve az mint alább is declaráltatik.

Secundo; hogy az rozsályi tisztek, kiváltképen az porkoláb és drabantok, valamint feleségemhez az én nevem viseléséig hűtel lesznek kötelesek, úgy Tholdi György öcsémhez is hűtösök lesznek és legyenek mindjárást halálom után; hogy feleségem nevemet változtatván és maradékim nem lévén, egyedül Tholdi Györgyhez tartsák az hűséget.

Tertio: az mikoron pedig feleségem nevemet változtatná, tehát az feleségemnek nevem viseléséig neki legált minden jószágim, úgy mint: *castrum Rosaly integre*, az föllyebb specificált minden jószágival, színnyérvárallyai portiói is és szőlők; máramarosi nyolcz faluk *cum universis pertinentiis* Tholdi György öcsémre és utána való *legatariusimra* imraediate mindjárt vissza szálljanak és apprehendálhassák és feleségem is *eo casu*, minden halogatás, villongás és ellenkezés nélkül kezéből kibocsássa. Ha pedig ki nem bocsátaná, tehát az éltéig neki legált jószágimtól is elessék, *medio unius vice comitis*, et *alterius iudicis nobilium*, ac *iurati*; *iisdem insufficientibus*, *supremorum comitum eorundem comitatum*, *ubi bona exequenda adjacebunt*, *etiam assumptis comitatum gentibus* si *necesse fuerit exequendum*, *omnibus juridicis remediis* ‘*abscissis*, *sed nec diaetae*, *belli*, *messis*, *vindemiae*, et *aliorum juristitorum temporibus obstantibus*.

Quarto: az mely jószágokat peniglen feleségemnek éltéig hagytam, az feleségemnek holta után az én *legatariusimra*, úgy mint Tholdi Miklós és György öcsémre és haeresekre szálljon *simpliciter*, az ide alább megírandó dispositióm szerént, és csak magok hatalmával is apprehendálhassák, *omnibus juridicis remediis abscissis*, et *temporibus juristitorum non obstantibus*, *etiam cum assistentia comitatum in quibus bona eadem adjacerent*.

Quinto; hogy az feleségem az én jószágimban semmit is ne abalienálhasson, semmi színy, mód és *praetextus* alatt, melyet ha cselekednék (kit nem vélek) tehát *in hoc casu* az én maradékim és *legatariusim*, *propria duntaxat autoritate*, *simpliciter*, minden-pénz és pörlekedés nél-

kül, afféle jószágot idegeny kézből is kivehessek, et insuper comperta rei veritate, az elidegenedett jószágért Tholdi György és utánna való legatariusim, az feleségemtől valahol akarják, kétannyi jószágomat foglalhassák el, toties quoties, medio unius vicecomitis, et iudicis Nobilium, ac iurati ejusdem comitatus, ubi talia bona exequenda adjacent, omnibus iuridicis remediis abscissis.

Sexto: hogy az míg feleségem Rozsályt bírja, ne pusztítsa, hanem inkább építse, elégedendő jövedelem és jószág lévén Rozsály építésére.

Septimo: hogy Rozsályban mindennemű lövő szerszámok és munióik, az én holtom után nemes Zakmár vármegye egy szolgabírája és egy vagy két assessora által consignáltván, annak pöcsétes lajstroma Tholdi György öcsém kezében adassék; ha feleségem kívánja, neki is; mint peniglen az hűtös porkoláb kezében adassék. Az mely porkolábnak azokra szorgalmatos gondviselése legyen, és azon lovőszerszámokból, Rozsályból semmit is sohová se feleségem ne vitessen, se ne osztogasson, hanem az rozsályi possessor Tholdi György, és több utánna való legatariusim számára megtartassanak, és az mikor feleségem nevemet változtatná, akkor az lajstrom szerént, minden lövő szerszámok megszámláltassanak és connumeráltassanak ha az relictá által abalienáltatnék, azoknak dupla valoráig, feleségemnek éltéig legált jószágból eximáltassék az legatariusimnak.

Octavo: mindezeket az édes feleségemnek úgy hagyom, hogy igaz reformatá helvetica religióban állhatatos legyen, és pápista emberhez férjhez ne menjen, se pápista ceremóniákkal, se titkon se nyilván ne éljen, sőt pápista szolgálkat és cselédet tudva és szántsándékkal ne tartson.

Ha peniglen különben cselekednék, tehát in hoc deplorando casu, az én maradékim vagy penig Tholdi György öcsém, és legatariusim, feleségem dossát, florenos quadringentos le tevén, minden jószágimból, valamelyeket akar nevem viseléséig, akár penig az ő éltéig hagytam nekie, azoktól elesék. De hiszem az fölséges istent, hogy mind igaz helvetica vallásban megtartja holtiglan, mind istenfélő igaz reformatá evangelica religióban levő férjjel megáldja, és tölem legált jószágimnak bírásában megtartja.

Ez dispositiómon peniglen az édes feleségem meg ne ütközzön, idegenségnek ne gondolja, hanem hozzá való igaz tökéletes szeretetemnek és indulatomnak, tökéletesen megnyugodván azon, hogy nem csak világi boldog életére vigyázok, hanem lölkének is örök boldogságát kívánom.

Végre erről is akarván emlékezetet tennem, és keresztyén szeretettel az én szerelmes feleségemet kérnem és intenem, hogy ha ez én böcsületes szolgálím és jámbor jobbágyim (az mint az emberi gyarlóság szokott lenni) ellene találtak viteni, azok ellen való neheztelését tegye le, és az én holtom után bosszuállással őket ne illesse, hanem inkább jó akarattal kötelezze magához míg az idegen elméjüeket is, hogy annál nagyobb hűséggel és szorgalomossággal szolgáljanak nekie.

Tholdi György öcsémnek in casu defectus seminis mei utriusque sexus ezeket legalom:

Primo: az én holtom után immediate hagyom Tholdi György öcsémnek monoi udvarházamat, az odavaló minden jószágimmal; nevezet szerént: monoi, kelenczei, újlaki, egerháti, nagyburi, gyökeresi jószágimat; és praedium Száldobos; benedekfalvi szőlőket, et possessionem Remetemező és Balotafalva minden pertinentiaival, hogy az én holtom után mindjárt apprehendálhassa mind két ágon levő maradéka, excepto Czikófalva ki csak fiu ágat illet, mert az rozsályi pertinentia is birattassék Rozsályhoz az rozsályi possessortúl.

Secundo: pro successionem Tholdi György öcsémnek neki hagyott részét, úgy mint rozsályi kastélyban és Nagy avagy Kis-Rosályban, Szeklenczén, Tisza-Beczen, Komjáton egy-egy pusztát, az én holtom után mindjárt apprehendálhassa.

Tertio: az mely jószágokat az feleségemnek in casu defectus seminis mei nevem viseléséig hagytam, ha mikor feleségem az én nevemet változtatja, tehát azon jószágok, úgy mint: castrum Rosaly; necnon Nagy-et Kis-Rosaly, és az több Rosályhoz való fölül specificált jószágok, item szinnyérvárallyai szőlő és jobbágy; az máramarosi nyolcz faluk cum reliquis portionibus, valamint feleségemnek hagytam, item az spaczai jószág is cum reliquis portionibus et pertinentiis mindjárt Tholdi György öcsémre és utána való legatariusimra szálljanak immediate, és simpliciter apprehendálhassák ut supra scriptum. Item; mivel Rosályhoz szükségesképpen kívántatik az nagyszekeresi portio, határra és majorkodásra nézve, azért feleségem férjhez menésekor az nagyszekeresi majorház, hat pusztákkal együtt, Tholdi György számára Rosályhoz applicáltassék; azon kívül az több nagyszekeresi jószág az feleségem élteig Kis-Szekereshez való légyen.

Quarto: az melyeket oda föllebb feleségemnek élteig hagytam, azok közül az feleségem holta után Tholdi György és utána való legatariusim számára hagyom.

Primo: curiam et possessionem Tisza-Becz cum portioné Milotaiensis.

Secundo: az salánki szőlőhegyen levő házat az ott való folyúl specificált két szőlőekkel, és Salánkon levő két jobbágyokkal, és egy pusztával együtt. Item possessiones Magyar- és Orosz-Komjáthi, az komlósi, kövesdi, rakolci, dolhai, ravaszmezei, kereczkei portiókkal együtt; úgy hogy az feleségemnek holta után immediate Tholdi György öcsémre és utána való legatariusimra szálljanak, et omnibus viis et módis apprehendálhassák, az ide alább declarálendő rendölt successiók szerént. Mely successiójok ilyen conditio és modalitás szerént léssen.

Conditio seu modus et ordo successionis.

Primo; ezeket az specificált jószágokat penig Tholdi György öcsémnek és fiu ágon levő maradékinak hagyom sub hac conditione; hogy ha Tholdi György fiu ágon deficiálna, ezen jószágok in eo casu Tholdi Miklósrá és fiu ágon levő maradékira szálljanak. Hogy ha penig az Tholdi familia fiu ágon tellyességgel deficiálna (kit isten kegyelmesen távoztasson), tehát in hoc casu az föllyúl specificált jószágok fele az Tholdi leány ágra, fele penig néhai Sulyok István özvegyére Barchi Borbálára, Pongrácz Pálnéra Barchi Klára húgom asszo-

nyomékra és ő kegyelmek maradékokra egyenlőképen szálljon immediate; de ilyen modalitással, hogy azon jószágok az leány ág között föl ne osztassanak, hanem mindenkor az leány ágon lévő öregbik atyafi légyen director és főgondviselő azon jószágokban, az tartson hütös udvarbíró és számadó tisztartókat az jószágban, attúl dependeáljanak és azon director atyafi azon jószágoknak jóvedelmét, hasznait, annuatim annak idejében az több atyafiaknak, juxta ramum consanguinitatis, proportionaliter kinek-kinek részét, igazán eloszsa és kiszolgáltassa sub amissione directoratus et portionis suae; hoc declarato, hogy az director atyafi, az mit magára és cselédjére költ, azt szorgalmasan föliratván, praecise az maga részére tudódjék. Az miket penig az józágnak oltalmazására és gondviselésére költ, az közönségesen oszolván, kinek-kinek rata portiója szerént computáltassék; hoc etiam addito, hogy az director atyafinak szorgalmatos gondja legyen az rozsályi templomnak, mind penig az rozsályi kastélynak építésére az közönséges expensából.

Secundo: hogy az mikor feleségem férjhez menne, és Tholdi György öcsém az rozsályi jószágot az feleségemnek nevem viseléséig neki legált több jószágokkal együtt apprehendálhatja; tehát divisiójok szerint neki jutott bolyai jószágbeli részét, éppen mindjárást, mindenestől engedje és remittálja Tholdi István árva leánykájának. Az nagydobosi jószágot peniglen egészen in hoc casu, az én kedves hugomasszonynak Barchi Klára asszonynak, Pongrácz Pál uram házastársának, és két ágon lévő maradékinak, az több Nagy-Doboshoz való jószágokat is, úgymint: nagydobosi, szálkai, ilyki, gemsei, beszterczei, parasznai, nyírcsaholyi, kis- és nagykoczordi, tunyogi, hodászi, gebei, sámsoni portiákat. Item, bánházi, ártánházi, boziti, geszteredi, martonfalvi, zelemei, monostori és Angyalháza nevű praediumokat, Szilágy-Csaholy és az ott való majorságszölőkkel együtt engedje; csak szintén successiót reserválván magának mindenikben. Hoc notandum, hogy ezeket ő kegyelmek apprehendálván, az nagyari portiót az szekeresi possessornak remittálják. Contentus lévén az specificált neki legált jószágimmal ha apprehendálhatja.

Tholdi Miklós öcsémnek peniglen in casu defectus seminis mei hagyom :

Primo: meggondolja az jó öcsém Tholdi Miklós az én atyafiságos szeretet és dispositióm hozzá, hogy az Bihar vármegyei jószágok éppen mindenütt minden pertinentiáival együtt, csak magáé és maradékaé leszen, sub praemissa tamen conditione, hogy ha Tholdi György neki legált jószágimat apprehendálhatja, és az míg fiu maradéka leszen.

Secundo; ha mikor az isten ez árnyékvilágból az édes feleségemet kiszóllítja, tehát az ő holta után az feleségemnek éltéig legált kisszekeresi jószág, úgymint curia et possessio Kis-Szekeres, item nagyszekeresi portio Rozsályhoz legált majorházon és hat pusztákon kívül; item, maitisi, darnoi, kismaményi, oroszai, borsovai, mándi, gyarmati, kisari, gulyácsi és hetei jószágok, mox et immediate Tholdi Miklós öcsémre és fiu ágon lévő maradékira szálljanak, et omnibus viis et módis apprehendálhassák.

Conditiones fratrum Tholdianorum.

Primo: az mutua successio ezen három atyafiak között az Kun jószágban in casu defectus seminis in perpetuum fönnálljon ilyen módon: hogy

ha Tholdi György vagy fiu ágon lévő maradéki in haerede masculini sexus deficiálna, in eo casu, az tőlem neki legált jószágá immediate Tholdi Miklósrá és fiu ágon lévő maradékira szálljon, juxta gradus seu propinquitatem consanguinitatis et numerum personarum. Ha penig Tholdi Miklósnak vagy fiu maradékának magva szakadna, tehát azon deficiált minden jószágok Tholdi Istvánra és fiu ágon lévő maradékára szálljanak immediate. Hasonlóképpen Tholdi Miklós és István öcséim fiu ágon deficiálván, az nekiek legált jószágim, Tholdi Györgyre és fiu ágon lévő maradékira szálljanak.

Hogyha penig megnevezett Tholdi öcséim mind hárman az fiu ágon deficiálnának, in eo casu az Kun jószágok szálljanak az leány ágra, fele az Tholdi atyafiakra, fele penig Sulyok Istvánnéra Barchi Borbálára, és Pongrácz Pálnéra Barchi Klára húgom asszonyomékra, és két ágon lévő maradékokra az fölyül megírt modalitás szerént.

Secundo: hogy ha penig az úr isten az ő bölc s tetszéséből, mind az Tholdi öcséimnek, mind penig Barchi Borbála és Klára hugomasszonyoméknak, mind két ágon defectusok lenne, in hoc casu az fölyül deciaráit minden jószágim, az én kedves atyámfiára tekintetes nagyságos Rhédei Ferencz uramra, nemzetes Ibrany Ferencz és Ráthóti Gyulafi László öcsém uraimra és ő kegyelmek két ágon lévő maradékokra egyaránt szálljanak; de úgy hogy az rozsályi és több jószágok is el ne osztassanak, hanem közönségesen bírattassanak, az öregbik atyafi legyen director et administrator bonorum, az mint fölylebb de modo successionis in prima conditione meg vagy on írva.

Tertio: ezt sem praetermittálván, minthogy az istennek áldása az ötet félőkö n vagy on, annakokáért kérem és intem az jó öcséimet, az isteni félelmet, kegyes szent életet előttök viseljék, igaz, keresztyén orthodoxa religi óban, megismert igaz isteni tiszt őletben állhatatosan megmaradjanak; ha penig valamelyik közülök (kitől az fölséges isten kegyelmesen oltalmazzon) igaz reformata helvetica religi ójától elszakadna, tehát az ilyen religi ójától degenerált atyafi, minden t őlem neki legált jószágítól elessék és vallásokban, igaz helvetica religi ójokban megmaradó atyafiak, juxta prasdeclaratum módúm consanguinitatis et successionis, afféle degeneráló atyafinak túlem legált minden jószágít csak propria ipsorum autoritate, aliorum etiam (si quorum voluerint) ope implorata, comperta prius degeneratione, omnibus juridicis remediis abscissis, elfoglalhassák, vehessék és magok között dividálhassák.

Quarto: az mint fölylebb is emlitem, igyekeztem ez dispositiómat úgy rendőlnöm az Tholdi familiákra nézve is, hogy kinek-kinek részjószágá, csoportosban és alkalmazatosban jusson; kívánom is az jó öcséimtől, az én dispositióm intacte megtartassék és egymást minden impetitorok ellen, egyező értelemmel, fáradsággal, költséggel oltalmazzák. Ha peniglen találkoznék oly háborgó atyafi közülök, az ki ezen dispositiómat bontogatná, tehát in hoc casu az három atyafiak között édes anyjokról és atyjokról álló jószágok aequaliter osztassanak el, de az acquirált és libera dispositiómban lévő jószágomhoz afféle háborgó atyafinak semmi köze ne légyen, hanem az mi része lenne afféle háborgó atyafinak az én acquisitumomban, azt amittálja

és föllyül megírt mód és successio szerént az egyességben élő atyafiakra szálljon; *propria duntaxat autoritate, vel vero supremi aut vice comitum, etiam assumpta comitatus gente si necessum fuerit illius comitatus in quo talia bona reperiuntur, omnibus iuridicis remediis abscissis occupanda.*

Quinto: hogy az Tholdi atyafiak az tülem nekik legált jószágimból semmit is el ne idegenítsenek, és ha mikor jámbor szolgáljuknak érdemes szolgálatjuk kívánja, tehát nem föllyebb, hanem egy ház jobbágyot ötven forintban, egy pusztát huszonöt forintban inscribáljanak, de azt is minden kötelező *conditio* és *vinculum* nélkül, hogy *dum et quando* az én legatariusim és *successorim* redimálhassák. Ha pedig valamelyik az én legatariusim közül ez ellen az Kun jószágot utcunque abalienálná, tehát az több *succedáló* atyafi afféle elidegenített jószágot omnibus viis et módis occupálhassa.

Sexto: nem akarom feledékenységben hadnom azt is, hogy Tholdi György és Miklós öcsémnek bizonyos *summa* pénzék volt kezemnél, mely pénzből Tholdi Miklós öcsémnek alkalmasént kezében is adtam volt egyszer is másszor is, de maradtott nálam is. Mindazáltal tudhatják az jó öcsém, jószágimnak szerzésére mennyit költöttem, mely jószágokat ő nekik legálok. Többi között remetemezei és balotafalvi jószágomon tizenhárom ezer forintom vagyon, melyet nekik legáltam. Azért az jó öcsém az szerelmes feleségemet az én holtom után abbeli pénzekért soha, semmi úton-módon és *praetextus* alatt ne háborgassák ne is háborgathassák. Ezek után, mivel az én jószágimról mind Östül maradtott Kun jószágról, mind az magam *acquirált* jószágimról, sok rendbeli levelek vadnak, kirül szükséges hogy az én *successorim* szorgalmatos gondot viseljenek, minek okáért az én holtom után mindgyárast az nemes Zakmár vármegyének egyik *viceispánja*, *nótáriusa* és *szolgabírája* Rosályban jövéen, minden leveleket egy ládában zárjanak, kinek két pléhet csináltatván, pöcsételjék be, és egyik kulcs Tholdi György öcsémnél, az másik pedig Rhédei Ferencz uramnál álljon, hogy az mikor az levelekhez akarnak nyúlni, ő *kegyelme* rendeléséből legyen.

Továbbá: Megemlékezve az én *kegyelmes* istenemnek velem méltatlan edényével való sok jótéteményéről, gyarló életemben igyekeztem tökéletes szívvel az isten anyaszentegyházának *promotióján*, de igen kevéssel lehettem, annak okáért az én holtom után, az édes feleségem, ezzel is megmutatván keresztyén-ségét, az *ecclesia* számára adgyon ezer tallérokat, ilyen móddal és renddel, hogy minden esztendőben Rosályhoz való minden *dézmát* odaadgya, annak fölötte minden *majorságinak* és *proventusinak* tizedét oda rendölje és assignálja, az melyeket minden esztendőnként pénzzé tévén, minden esztendőben az nagybányai böcsületes bírának és tanácsnak, mint *fidelis conservatoroknak* kezében szolgáltassa, minden fogyatkozás nélkül *annuatim*, mind addig, míg az ezer tallér *summa* kitelik. Ha pedig az feleségem (kit nem remélek) azt nem cselekedné, tehát az *testamentariusok* Tisza-Beczet occupálván és jó tisztartókat állítván hozzá, minden *jövedelmeket* az ezer tallérig az *ecclesia* számára *convertálják* míg kitelik; az után *remittárják* az rozsályi *possessor*nak. Az mely ezer tallérokat oly böcsületes embereknek, az kiknél de *rehabitione securitássok* lehet,

interesre adgyák ki ő kegyelmek ez végre; mivel az én nemzetimnek temetések az kisszekeresi templomban vagyon, tehát az böcsületes nagybányai bírák és tanácsok, az kisszekeresi bíráktól requiráltatván, azon kisszekeresi templom építésére, pro necessitate elégedendő költséget adjanak az interes pénzből, mindenkor megmaradván az ezer tallér; magok is ő kegyelmek nem szánván fáradságokat, ex pietate christiana azon templomnak fogyatkozásit és romlásit megtekinteni nem röstelvén. Azon föllyül, ha mikor az pénznek interessé nevelkedik annyira, hogy egy promotiora elégséges, tehát akkori püspök és Zakmár vármegyei esperes uramék consensusokból es Commendálásukból, jó erkölcsű tudományú érdemes ifjaknak promoveálásokra fordítsák, de az kik ne legyenek innovatorok és az ecclesiában patvarkodók és zűrzavar szerzők. Az mint eddig, úgy ezután is az szakmári és némethi iskolákban az rozsályi possessorok annuatim tíz-tíz köböl búzát, és zakmári és némethi scholákban hasonlóképen annuatim tíz-tíz köböl búzát praestállyák és administrállyák. Az rozsályi schola mesternek augeáltam volt fizetését, az mint conventiójából megtetszik, azért az szerént meglegyen ez után is fizetése, és oly schola mestert tartsanak, a ki érdemes, alkalmas légyen, tudgya az succrescens ifjakat tanítani; mindenkor pedig négy succrescenceket tartsanak, egyegy dalmánt megadván nekik, mind pedig nekik rendölt dézmát és egyéb jövedelmeket és praebendákat kiszolgáltassák az szokás szerént.

Megemlékezem arról is, hogy jó emlékezetű idvözült eleim itt Rosályban mindenkoron tudós és értelmes praedicatorokat tartottanak, kiknek noha bizonyos fizetések az ecclesia könyvében meg vagyon, mindazáltal, az midőn oly istenfélő, bölcs, igaz tudományú lölki tanítók voltak ez helyben, kiknek magokviselésében és hivataljokban való híven forgolódásokban megnyughattanak, az ordinarium salariumokon kívül ex beneplácito az rozsályi possessorok fizetéseket esztendőnként megjobbították, kit én is az mennyire tőlem lehetett, megcselekedtem mind ez ideig. Kérem azért és intem az én successorimat és legatariusimat, az kik isten kegyelméből rozsályi possessorok lesznek, azon jószágos cselekedetnek elkövetésére; kiváltképen ha oly tudós avagy academicus lölki tanítót parancsol isten közikbe, az esztendőnként rendölt fizetésén föllyül mutassák hozzájuk kegyes promotiójokat; nevezet szerént, az én szabados jó akaratomból való rendeléséből, adgyanak nekik az rozsályi possessorok az rozsályi proventusból esztendőnként huszonöt forintot és négy sing fajlandis posztót.

Istennek reám való gondviseléséből így disponálván már ezen testamentumomban specificált jószágimról és ingatlan javaimról, kívántatott volna ugyan, hogy az mi kevés minden névvel nevezendő istentől adatott ingó javaim és clenodiumim vadnak, ugyan ezen testamentumomban disponáltam volna azokról is, de az időnek háborús volta és sok alkalmatlanságim miatt mostan arra nem érkezhettem; hanem az jó isten életben, egésségben megtartván, igyekezem tellyes tehetségemmel, hogy mentől hamarább azokról is vagy ezen testamentumomban, vagy külön más levélben kezem írása és pöcsétem alatt jó rendölést tehessek.

Nagy kívánságom és régtől fogva való szorgalmatosságom volt, hogy ez testamentumomnak megcsinálása és írása, és szerelmes feleségemnek, atyámfiainak és utánna való successorimnak jó karban való hagyása lehessen. Mellyet az az én kegyelemmel büvelkedő szent istenem, idején, egészséges koromban, csöndes elmével és békességes lélekkel végben is engedett vinnöm. Kiért legyen szent, szent, szent az seregeknek ura istene mind örökkén örökké. Alázatosan könyörgök ő szent fölségének, ez én utolsó dispositiómat, az maga dücsőségére és az ő vitézkedő anyaszentegyházának előmenetelire és az én legatariusimnak csöndes megmaradásokra igazgassa. Az míglen penig az irgalmas isten az én gyarló testi életemnek rövid napjait nyújtja, ne távozzék el tőlem, hanem az ő irgalmában vezérellyen, és ez siralom völgyének révpartján által vivén, az Ábrahámnak kebelében szólítson be, szent fiának az én egyetlen egy idvözétőmnek érdemeért. Végezetre kérem és intem az én szerelmes feleségemet és kedves öcséimet, hogy szent és fegyhetetlen életet éljenek, az anyaszentegyháznak és Krisztus szolgálóinak és szegényeknek, az ő reájok bizattatott javokból jó alamizsnálkodó dajkái és sáfári legyenek, hogy mikoron az mi pályafutásunknak végét elérjük, az Krisztusnak amaz irgalmassággal tellyes szavát hallhassuk: Jöjj be- jó szolgám az te atyádnak örökségében. Amen, Amen, Amen.

Actum conclusum in castro Rosaly, die decima octava mensis Februarii, anno domini Millesimo sexcentesimo quinquagesimo nono.

Stephanus Kun Rosaly m. pr.

Petrus Melith de Briber comitatus de Zabolcz supremus comes m. pr.

Coram me Andrea Mikolai de eadem Mikola vicecomite comitatus Zathmariensis m. pr. Coram me Stephano Szakony jurato comitatus Zathmariensis notario m. pr. Coram me Samuele Mathocz judice nobilium comitatus Zathmariensis m. pr. Coram me Stephano Szabó de Balogh jurato assessore comitatus Zathmariensis m. pr. Coram me Johanne Rayki de Rayk judice nobilium comitatus Zathmariensis m. pr. Coram me Georgio Katona jurato assessore comitatus Zathmariensis m. pr. Coram me Francisco Darvay judice nobilium comitatus Zathmariensis m. pr.

A BÁRÓ PERÉNYI CSALÁD

Ősi, Abaúj vármegyéből származó család, a Kassa mellett fekvő, névadó Perény községet Dobos Orbán, a család törzsatyja kapta 1293-ban III. András királytól. Dobos Orbánnak három fia született: I. Miklós, I. János és I. István, tőlük származik a Perényi-nemzetség. A család felemelkedése az Anjou-dinasztia idejére esik. I. Miklós előbb Sáros, majd 1345-ben Szepes vármegye főispánja. 1352-ben részt vett Lajos király litvániai hadjáratában, Belz vára alatt megmentette az uralkodó életét. Unokája,

III. Miklós (I. Péter fia) 1380-ban Zemplén vármegye főispánja, főpohárnok- (1387–1390), majd főlovászmester, 1390-ben szörényi bán volt.

IV. Miklós lovászmester (III. Miklós fia) (1417–1418, 1420–1428), máramarosi ispán, a Vág folyó kapitánya 1428-ban Galambóc ostromakor két alkalommal is végrendelkezett. I. János főpohárnokmester (1390–1396) a család törzsatyja; három fia maradt: I. Imre (fiában az ága kihalt), I. Simon (tőle származik a család ma is létező bárói ága) és II. Péter (akitől a Perényiek ún. nádori ága származik; ez utóbbit egyik kései tagjáról, Imre nádorról (†1519) nevezték el, azonban a „terebesi” jelző talán helytállóbb, mert Terebes (Zemplén vármegye, ma Trebisov) 1387-től volt állandó birtokuk és egyik székhelyük).

Perényi (I.) Simontól, akit 1374-ben testvére, Imre megöletett, származik a Perényiek most is virágzó bárói ága. (III.) Péter, Simon fia királyi familiáris, 1395-től Zemplén megye ispánja, 1397-ben macsói báni kinevezést kapott, s mint ilyen tagja lett az országbárok körének. Mint bán kapta királyi adományul Szikszót és Alsó-Vadászt Abaúj vármegyében. 1402–1414-ben Ugocsa vármegye főispánja (a vármegye a családi uradalmak következtében majdnem teljes egészében Perényi birtok lett: a nagyszőlősi uradalmat 1399-ben, a nyalábvárit 1405-ben szerezte meg), 1397–1401 között székelyispán, 1408-ban Máramaros, 1408–1414-ben Zemplén, 1414-ben Abaúj és Ung vármegyék főispánja. 1401-ben átmenetileg beregi ispán, 1401 elején egyúttal ismét macsói bán. 1402-ben sárosi várnaggyá és szepesi ispánná tette meg az uralkodó. 1408-ban Zsigmond király beválasztotta a legszűkebb bizalmasait tömörítő Sárkány-rendbe is. A felvidéki Debrői-féle felkelés leveréséért a királytól 1411-ben Sztropkó várát kapta meg adományul. 1415-ben Magyarország egyik legmagasabb közjogi méltósága – országbíró lett. A családi birtokokat Abaújban is gyarapította: 1411-ben kapta meg Nagyidát és Szikszót, az előbbiben várat is építtetett. 1424-ben halt meg. Kétszer házasodott, második nejétől szekcsői Herczeg Annától születtek gyermekei: X. Miklós, II. Simon, III. Pál (készmárki kapitány), IV. János.

Ezek közül X. Miklós 1441-ben testvérével, Pállal együtt viselte a készmárki kapitányi tisztséget. Később Felső-Magyarország főkapitánya, mint ilyen esett el 1444-ben a várnai csatában. Felesége Palóczy Hedvig volt. IV. János (kisebb) 1430-ban Máramaros, 1434-ben pedig Szepes vármegye főispánja, királyi asztalnokmester. Ulászló lengyel királynak a magyar trónra való meghívását kezdeményező követség egyik tagja.

Fia, V. János (az ifjabb), 1457-ben Ugocsa vármegye főispánja, 1491-ben királyi ajtónállómester. Neje, Modrár Katalin, akitől I. Gábor, I. Mihály, Jób és V. István nevű fiai születtek. A két középső fiú ága utódok nélkül halt ki. I. Gábor Ugocsa és Máramaros vármegye főispánja, II. Ulászló és II. Lajos alatt (1504-től) királyi főkamrás. Jelen volt 1494-ben a lőcsei tanácskozásban, amikor Ulászló király testvérével egyezkedett. 1514-ben Ugocsa vármegye jobbágysai is csatlakoztak a Dózsa György vezette parasztlázadáshoz. Birtokainak központját, Nyalábot is ostrom alá vették a felkelők, de mivel nem rendelkeztek az ostromhoz szükséges felszereléssel, csak a kaput perzselték meg. Nagyobb sikerrel jártak Nagyszőlősen, ahol felgyújtották Perényi udvarházát, sőt a családdal hadilábon álló kisbirtokos családok egy részét is csatlakozásra bírták. Perényi Gábor és kísérete a bevehetetlen huszti várban húzta meg magát. Eközben Máramaros vármegye koronavárosaiban – Viskén, Hosszúmezőn, Técsőn, sőt magában Huszton – a polgárok egy része rátámadt a nemesek vagyonára.

Perényi Gábor főispán rokonaival együtt részt vett a mohácsi csatában, ahol elesett az ellenséggel vívott küzdelemben. Felesége, Frangepán Katalin (Frangepán Ferenc kalocsai érsek nővére) 1530-ban nyalábvári uradalmába hívatta a török elől Husztra menekült Komjáthy Benedeket János fia nevelőjéül. Itt, Nyalábvárában készült el Pál apostol leveleinek magyar nyelvű fordítása, amely 1533-ban Perényiné költségein látott napvilágot Krakkóban. Perényi Gábor és Frangepán Katalin házasságából két fiú, VI. János és Péter született (az utóbbi ága utódok nélkül halt ki).

VI. János Ugocsa és Máramaros vármegye főispánja volt. Drágffy Zsófiával kötött házassága révén tovább növelte a Perényi-vagyont. 1552-ben, halála után özvegye kormányozta Ugocsa megyét. Házasságukból több gyermek, így Péter, Gábor, VII. János, VII. István (1571–1574 között Ugocsa vármegye főispánja volt) született.

VII. István Dobó István, az egeri hős unokahúgát, Annát (Dobó Domokos lányát vette feleségül). Házasságukból Zsófia nevű lányuk született. A korán árvaságra került Zsófiát unokabátyja, Dobó Ferenc vette magához. Előbb Székely György, majd Forgách János felesége volt. Második férje halála után visszatért gyámjához, aki végrendeletében megtette a Dobó-vagyon egyik örökösévé.

V. István (V. János fia) 1514-ben főlovász, 1525-ben főpohárnokmester volt. Neje, Frangepán Isota (Erzsébet), Frangepán Kristóf országos főkapitány, horvát-szlavón-dalmát bán nővére volt. Frangepán Isota három-

szor ment férjhez: Egerváry Lászlóhoz, Perényi Istvánhoz, majd Serédy Gáspárhoz. Perényi Istvánnal kötött házasságából két gyermek, II. Mihály és I. Ferenc született.

A fiúk mostohaapjuk, a nagy vagyonszerző udvarában nőttek fel. Itt tértek át a Perényi fiúk a protestáns hitre. Ebből a megfontolásból kötöttek házasságot is: Perényi Ferenc 1554-ben feleségül vette Bebek Ferenc lányát. Később apósával együtt elszakadt I. Ferdinándtól és János Zsigmond erdélyi fejedelem pártjára állt. Több alkalommal megtámadta a császári seregeket, amit megbosszulandó Wolfgang Pucham tábornok megostromolta a nagyidai várat (Perényi birtokát) és lerombolta azt.

Izabella királyné visszatérését követően Perényi elfoglalta a szőlősi kolostort és kifosztotta (a néphagyomány szerint azért, mert a szerzetesek fogva tartották a főúr lányát). A császáriak sem maradtak tétlenek: Telekessy Imre felső-magyarországi főkapitány előbb a kovászói várat vette be, majd ostrom alá vette a szőlősi várat is. A több napos ostromot követően Perényi Ferenc és családja fogságba esett. 1563-ig volt I. Ferdinánd foglya, akkor Szikszón kívül minden elkobzott birtokát visszakapta. Bebek Katalinnal kötött házasságából született gyermekei: VIII. János, Margit (Bánffy Bálint, majd Forgách György neje), I. György, II. Ferenc és III. Mihály (a két utóbbi utódok nélkül halt meg). II. Mihály zempléni főispán és főpohárnokmester I. Ferdinand pártján állt. 1557-ben Munkács várának ostromakor egy ágyúgolyó okozta a halálát. Székely Katalinnal kötött házasságából két lány, Borbála, Czobor Imréné és Erzsébet, Forgách Imréné születtek. A korszak egyik fontos forrásműve Perényi Mihály naplója, amelyet halála után veje, Forgách Imre folytatott.

Függelék:

Perényi György Perényi Ferencznének egy szőlőt ajándékoz

[Nagy-Ida, 1620. nov. 8.]

Nos Georgius de Pereny comes supremus comitatus Abaujvariensis etc. Adgyuk tutára mindeneknek az kiknek, illik, a mi levelünknek rendiben, hogy megtekéntvén az tekintetes és ngos Préni Ferencz uram szerelmes házastársának a nsgos Kerechienj Katha asszonnak hozzánk való jó akaratját és atyafiságát attunk ő kglmének az Tornyosnémeti hegyen egy Zalaskó nevű szőlőt örökben, ki ezelőtt az Istenben idvezült öcsénké Prénj Mihályé volt, kinek egy felől szomszédgyában az tekintetes és ngos Préni Ferencz uram szőlője, másh felől pedig Zankvit Alberté, attuk, ajándékoztuk ő kglmének és conferáltuk talilege et conditione, ut nee nos nec heretles

nostri, ad quos proprietates harum spectare dignoscerent aufenv et recuperare praesumant. Kinek nagyobb bizonyosságára attuk ez mi kezünk írásával megerősített pecsétetes levelünket.

Dátum in Castello Nagy Ida 8. clie novembris, anno domini Millesimo sexcentesimo vigesimo.

Idem qui supra comes
Georgius de Pereni m. p. (P. H.)

Perényi Ferencné Kerecsényi Kata végrendelete

[Nagy-Ida, 1622. febr. 9.]

Atyának, fiúnak és az szentlélek Istennek, teljes szent háromság egy bizony Istennek nevében kezdem el ez mostani kis testamentomomnak írását.

Mindeneknek előtte hálákat adok az én kegyelmes Istenemnek, hogy engemet, szegény bönös szolgáló leányát ez világra adván, az szent keresztség által az ő zászlója alá beirt és az ő szent fiának ártatlan halálával megszabadított az pokolnok kárhoztjátúl és az ő szent lelkének általa az örök életnek dicsőségére elválasztott, melyet minden kétség nélkül elhittem, hogy megad énnekem az én kegyelmes Istenem.

Azon is hálát adok az én Istenemnek, hogy ez világi jókkal is mindenekkel, nem az én érdemem szerint hanem az ő ingyen való jó voltából kegyelmesen meglátogatott volt, de kiváltképpen az én kétszeri házasságomban oly Istenfélő keresztyén és velem egy hiten lévő nagy méltóságos nemzetségből való szerelmes uraimval áldott volt meg, kikkel én ez világon nagy csendesen, lelkem nyugodalmára éltem, kiért az ur Isten ő kegyelmeknek is az örökéletnek koronáját adgya meg.

Mivel hogy az minémű jókkal az ur Isten az én árvaságomban engemet meglátogatott, az en reám sem atyámról sem anyámról nem maradott, hanem kit szegény Dobó Ferencz uram¹¹⁰ jóakarattyaából adott és ki az én szerelmes uramrul Forgách Mihály uramrul maradott én reám, azért az én atyámfiai semmi törvénnek színe alatt az én szerelmes uramat meg nem háboríthatják és megse háborgassák, mert én szabad vagyok, az én javaimrul minémű testamentumot akarok tenni.

Azért az én szerelmes uramnak az tekintetes Nagyságos Perényi Ferencz uramnak és az én szerelmes bátyám uramnak az nagyságos Kerecsényi László uramnak teszek ilyen testamentumot, hogy valami jószágom énnekem vagyon, kiknek kötés levelek mind megvagyon, fele az én szerelmes uramé legyen és fele az édes bátyámé legyen, kivévén azt belőle, az mely létavai jószágot én pénzemen váltottam ki, mivel hogy az én szerelmes uramnak sok fáraccsága volt, azért az pénzért az maradjon ő gyűlmének osztozás nélkül. Egyéb ingó bingó marha, arany ezüst miv, köves, gyöngyös öltözetek és ruhák, egy summában valamim énnekem volt, mindenek igazán, kétfelé osztassanak, fele az édes uramé legyen és fele az édes bátyámé, ezt hozzá

¹¹⁰ Dobó Ferenc 1602. január 28-án kelt végrendeletében feleségére, Kerecsényi Juditra hagyta a Báthori család (István lengyel király és Kristóf vajda) 16 222 forint összegű tartozását.

téven, hogy az mely szegény árvák most én mellettem szolgáljak, azoknak ruháimból az mit hagyok és költséget is, azokat igazán megelégtítsék, hogy az árváknak Istene előtt számot adhassanak.

Elsőben *Magocznak* egy veres virágos bársony-szoknyát és az mely szoknyát most viselek a megy színű perpetuat és egy fekete virágos bársony kis suba, nesttel béllett fekete peremmel perémezve, ezekhez köcségére adjanak 25 forintot.

Dorkának adgyák az fekete, sima bársony szoknyámat és az viselő fekete virágos bársony n(y)esttel béllett kis subámat és 25 forintot.

Boricának az szederjes tabit szoknyámat, és egy szoknyának való perpetua vagyon, az fekete kamuka n(y)esttel béllett öreg hosszú subámot, és 25 frtot.

Ilonkának az hajszinű viselt szoknyámat és az fekete atlasz kis subámat és 10 frtot.

Annának az két alsó szoknyámat és letőtt viselt kis subáim közül egyet.

Az vén asszonnak huszonöt frtot, az szegény kegyesnek is minthogy régen szolgált 25 frtot és egy borjas tehenet, ezenkívül is ha szerencséje találkozik, az édes uram ne hagyja szegént.

Az mosó asszonnak Margitnak 10 frtot.

Az szegény *Veres Jánosné*t minthogy messze földről hoztam volt velem és most is igen szegényül bírja magát és ezután talám nem leszen olyan táplálója mint én voltam, agyanak neki 10 frt és egy tehenet.

Az inasomnak Jancsinak adjanak 16 frtot.

Az kis tót leánkának az Dórának adjanak 6 frtot, hogy ha penig az ur Istennek az akarhatja, hogy ez mostani betegségemből meggyógyíccson és tovább halassza haláloamat, az idő alatt az én házam népe ha valamelyik vagy férhez menne vagy az szolgálatot elhadná, annak része leszáljon az testamentumból mert én azt másképen fogom megelégténi az ő szolgálatjául.

Mivel hogy ez mostani háború időnek állapotjához képest az mennyire lehetett kezdetem volt építeni az itt való szent egyházat az végre, hogy az én testem itt temetessék el, hittem hogy a mi héja leszen az szent egyház épületinek, az én szerelmes uram az ő maga jó emlékezetieért és én hozzám való szeretetiért, mivel hogy az én testem itt fog fekünni, nem hagyja, hanem megépítteti. Kérem is hogy engemet itt temetessen, sőt ha az ur Isten másutt venne el is az világból, úgy láthassa az ur Istennek szent színét, hogy engemet ide hozasson és itt temétesen. Nem is kívánok *ha* édes uramtul nagy pompával való temetést, hanem csak az én állapotom szerint legyen tisztességesen.

Ennek az én testamentomomnak, kit tulajdon magam kezemvel irtam és pecsétemmel megerősítettem, szintén olyan ereje legyen, olyan állandó és feltarthatatlan, mintha káptalan előtt vagy mester előtt lett volna. Kérem az én szerelmes uramat és az édes bátyámat, hogy ezen ő kgyelmek meg ne háborogjanak, hanem nagy atyafi szeretettel és Isten szerént nyukudgyanak meg egymással. Hogy penig az én kegyelmes istenem az én beteg ágyamban anynyira való erőt adott, hogy ezt elvégezhettem, legyen áldott az ő szent neve,

és könyörgök azon az én kgylmes Istenemnek, hogy születésemtől fogva ez óráig minthogy bűnökkel sokakkal bántottam meg ő szent felségét, azokat én nekem, szent fiának ecczer való áldozatját bocsássa meg és legyen irgalmas, legyen kegyelmes énnekem, szegény bűnösnek és vigye be az én lelkemet az ő szent országában az szent angyaloknak és megboldogult szenteknek társaságokban. Kérem az én szerelmes uramot is, hogy az én vele való házasságomnak idejétől fogva ha mit ellene vétettem vagy úgy nem szolgálhattam volna az mint kívántatott volna, az Ur Istenhez való szeretetiért énnekem megbocsássa. Az édes bátyám uramot is hasonlóképen kérem, hogy ő kgme is, ha mit vétettem volna, énnekem megbocsássa, minden házam népét és jámbor szolgálkat, minden helyben lévő jobbágyainkat és minden embereket, kikkel ez világon együtt éltem, ha mit vétettem, minthogy én is gyarlóság alá vetett ember voltam, énnékem mindenek megbocsássanak, hogy én is az én lelke-met nagy csendesesen adhassam meg az én kegyelmes Istenemnek, kit engedjen szent fiának érdemeért ammen. Írtam Nagy Idán februáriusnak 9. napján 1622.

Az tekintetes és nagyságos Perényi Ferencz uramnak a szomorú életből az örök életben menendő házastársa Kerecseny Kata, m. p. (P. H.)

Id. Perényi Györgynek Melith Zsuzsannától származott gyermekei anyjukról maradt javaikat egymás között felosztják

[Kaszon, 1631. aug. 20.]

Mi nagyságos Perény György ifjabbik, Perény Sidmond, Perény Ferencz ifjabbik, Perény Imre és Perény Erzsébet kisasszony, az tekintetes nagyságos idősbik Perényi György urunk, Abauj vármegye örökös főispánnya néhai nemzetes és nsgos breberi Melith Susánna asszonytól való gyermekei és maradékai adgyuk tuttára mindeneknek az kiknek illik ez mi levelünknek rendiben. Mivel ennek előtte való időkben az mi folyúl megnevezett édes anyánkrul reánk devolváltatott szeredneyi, eszényi és vékei jószágot és portiónkat az mi megnevezett urunk atyánk, tudván equale jussunkat azokhoz, közöttünk bizonyos főrendbeli embereknek jelen lételekben per sortem divisionis megosztván, hanem csak maradott hátra lakó helyünknek, azokhoz tartozandó földeknek, réteknek és szőlőknek közöttünk való elosztása és limitatiója, melyekről is némely mi jó akaró urainknak és atyánkfiainak intésekre egymás között componáltunk ilyen módon:

Mivel hogy mi Istennek kegyelmességéből öten egy testvér atyafiak lévén residentiánkra commodus locus külön külön nincsen, hanem ez felyül specificált szeredneyi vár és Eszény és vékei udvarházokbeli portiónknak köllött közöttünk megoszolni és residentiáként jutni: annak okáért az vékei udvarházat földestül, rétestül és egyéb pertinentiákkal mi Perény Sidmond és Perény Imre az több atyafiak consensusából vöttük és választottuk magunknak residentiául, mi pedig ifjabbik Perény György és Ferencz vöttük magunknak az szeredneyi várbeli portiót, földestül, rétestül ily conditióval, hogy ha - kitől Isten oltalmazzon - szegény hazánkban valami tumultuatiók lennének, és az több atyafiak reá szorulnának, tartozzunk ugyan azon mi szeredneyi portiónkban

az felyül megnevezett több atyfiat pro securiore permansione recipiálni. Nekem penig Perény Erzsébet hajadon kisasszonynak jutott residentiálul az eszényi portio, földestül, rétestül ily conditióval: mivel vadnak Szerednyéhez és Vekéhez bizonyos majorság szőlők, melyeket mi felyül specificált parsok tartozzunk, innét mindgyárást ad faciem earundem vinearum alodialium menván, az helynek birái által megosztatni, és kiki maga portióján, mely nyil szerint jutna, contentusnak lenni, az somi szőlőn és hegyvámon kívül, melyet jó akaratunkból división kívül az hugunknak Perény Erzsébetnek mi atyafiak engedünk. Ennek fölőtte vadnak ez megspecificált jószágban köz kádra menő bordézmák, melyekből mi pársok és atyafiak szüretnek idején, kiki azon helyben való birodalma szerint, melynek határán az szőlő hegy volna, igaz portióját és részét elvegye és közöttünk juxta ratam portionem megoszoljon. Ez mellett, mivel hogy az folyül specificált jószágoknak némelyike pörben vagyon, hogy ha történnék, hogy valamelyikünk portióját valaki törvénnel elnyernéje, tartozzanak az jószágban éppen megmaradóit atyafiak affőle törvénnel megkárosított atyfiat a nállok éppen megmaradóit jószágból aequali jure contentálni és minden megnevezett jószágunkat pörlekedők ellen egymást aequalibus sumptibus defendálni. Praeterea vadnak még mások kezénél, minket concernáló jószágok is, melyeket is tartozzunk egyenlő költségünkkel, fáradságunkkal megkeresni és egymás között egyenlőképen megosztani. Ezen limitatiót penig mi pársok és atyafiak tartozzunk szintén oly erősnek, helyesnek és közöttünk perpetuo durabilisnek successivisemper temporibus tartani és ismerni, mintha vice ispán avagy valamelyik prothonotarius attá volna meg közöttünk. Melyeknek nagyobb erősségére és bizonyosságára attuk az mi kezünk írása alatt és pecsétünkkel költ levelünket az mi jó akaró uraink és atyáinkiai előtt Tekéntetes és nsgos idősbik Perény Ferencz és Perény Gábor uramék, Uyhely János Ugocsa vármegye vice ispánya, Zolthán László azon vármegye assessora, Pásztohy Máté Zathmár és Ugocsa vármegyéknek nótáriussá, Mezeő Gáspár Ugocsa vármegyének assessora előtt.

Dátum in oppido Kaszony die vigesima Augusti, anno domini Millesimo Sexcentesimo Tricesimo primo.

Iffju Perény György m. p. (p. h.) Perény Sigmond m. p. (p. h.) iffju Perény Ferencz m. p. (p. h.) Perény Imre m. p. (p. h.) Perény Ferencz m. p. (p. h.) Gábel de Perény Comes mpr. (p. h.) Johannes Uyhely vice comes mpr. (p. h.) Caspar Mezeo mpr. (p. h.) Coram me M. Pasztohy Jur. Comitatum Zathmar et Ugocsa notario mpr. (p. h.) Zoltán László mpr. (p. h.)

Perényi Gábor végrendelete

[Halmi, 1633. április 20.]

Atyának, fiúnak és sz. lelek Istennek nevében. En Perényi Gábor Ugocsa vármegyének főispánnya, adom emlékezetül mindeneknek az kiknek illik, hogy midőn én keresztény szorgalmatos, elmélkedésem után azt jól eszembe vettem és megismertem volna, hogy az emberi nemzet, kit elsőben a hatalmas

Isten az ő képére és hasonlatosságára formált volt, minden nyavalyák, romlandóság és halandóság alá vettettek lévén, minden anyától születtnek meg is kellettnek halni, holott pedig ennél semmi nincs bizonyosb hogy egyszer az embernek meg kell halni, ellenben pedig semmi bizontalanabb, mikor, keresztény dologhoz illendőnek Ítéltém, hogy jó előre minden világi javaimról melyekkel az én kglmes Istenem meglátogatott, bizonyos testamentumot és jó dispositiót tennék, hogy így az én megváltó Christusomnak kegyes eljövetelet halálomnak órájára készen várván, ha mi hertelen haláltul (kitől az könyörülő Isten kegyelméből megoltalmazzon) megelőztetvén, az én világi javaimnak jó rendeletlensége miatt valami villongás és veszekedés ne következék.

Mindeneknek előtte annak okáért az én teremő Istenemnek, ki Atya, Fiú sz. Lélek, teljes sz. háromság, egy bizony örökké való Isten, nagy hálákat adok, hogy engemet okos lélekkel felékesítvén, az ő személyére teremtett, az sz. kereszttség által az ő seregében állatott, igaz hittel felruházván, sz. lel-kével az örök életre elpecsétlett, te neked dicsőséges sz. Atyám, Uram Jézus Christus, Istennek szent fia, és szenteknek drága záloga, szent Lélek Isten, ki az atyával és fiúval egy örökké való felséges Isten vagy, tenéked mondom teljes sz. Háromság, egy örökké való igaz Isten és az te Irgalmasságodnak kezében ajánlom az én lölkemet és vég órámot, mi én kimúlásomnak és lölkemnek bódogságát. testemet pedig kimúlásom után az közönséges anyának, az földnek, az melyből formáltatott volt, keresztény módon való el temettetésiben az bódog reménség és bizodalom alatt, hogy mikoron az én idvezítő Christusom az utolsó napon dicsősségesen eljövendő lészen, akkoron az földnek gyomrából feltámasztván lölkömmel egyesicse és bevigye az örök boldogságban, az ő sz. színének dicsőséges látására és felmagasztalására.

Ezek után, nem lévén senkinek tudására, mikor legyen, eljövendő kinek kinek utolsó órája és melliké előzze meg az másikét. Hogy ha azért az én kegyelmes Istenem bölcs rendelése szerint engemet fogna elébb kiszólitani ez árnyék világból az én szerelmes feleségemnél, az nsgos Salgai Katha asz-szonynál tehát akkoron, minthogy az én megnevezett szerelmes atyámfia, mikor Isten nekem rendelte volt házastársul, mind édes attyától és annyától, s mind első urától reá maradt sok jó pénzét aranyát és ezüst is (így) én töllem szerelmes urától reá maradt minden állapotoknak alkalmatossága és szükségeknek kívánsági szerint tőlem el nem ragadván kiatta, nevezett szerint pedig elsőben mikor ez mostani kgylmes urunk koronázattyára az országgyűlésére regalissal hivatvatván, akkori szükséges költségemre adott jó pénzt ő dutkául és jó apró pénzül két ezer forintot.

Ismét mikor szegény idvezült Czobor Mihállyal az megyesi jószágnak periért Thurzó György palatinushoz ő nsghoz kellett vala felmennem, egy ezer forintot aranyul s tallérul.

Ismét Zathmár vármegyében Veresmart nevű falumnak kiváltására, mely Újlaki Mátyás uram kezében volt, summában másfél ezer forintot.

Ismét Fölső-Gércze nevű falumnak hason felét való kiváltásomra, melyet Novák Jánosnak négy száz forintban zálogosítottam volt, ugyan annyit.

Item, az mely portiók Zathmár vármegyében Vasvári Mihál deáknál voltak inscriptióban, annak eliberálására másfél ezer forintot aranyul, tallérul.

Item, Zathmár vármegyében Lippó nevű falubeli részemnek megváltására, mely volt zálogban Gálffy Györgynél száz aranyban, ugyan annyit.

Item szegin Báthory fejedelemnél való szolgálatomkor vettem volt zálogban színérváralyi ennehány jobbágyimot Lónyay Farkasnak nyolczszáz formiban, melyeket is azon summában maga saját pénzén váltott ki.

Item, ugyan színér váralji hegyen vett szőlőköt az atyámfia egyszer is másszor is maga saját pénzén ötszáz forint érő tallérokon.

Item, az 1630. esztendei pozsonyi országgyűlésére, melyre regalissal hivattattam, hogy kellett mennem harmad fél ezer forintot aranyul s tallérul.

Item, az szegény Bethlen fejedelem körül való egyszeri s másszori forgolódásunkban jó lelki ismeretem szerint költöttem el hat ezer forintját aranyul s tallérul.

Item, mikor az Prinyi jószágáról való leveleket Lorántffy Mihálytól Leleszt ki kellett váltanunk, akkor is arra adott másfél ezer forintot apró pénzük

Item, mikor Erdélyben szegény Báthory fejedelmet három esztendeig szolgáltam, akkori szükséges költségeimre adott aranyul s tallérul 2 ezer forintot.

Mindezeket azért az sok rendbeli valóságos költségeket és summát jó lelki ösmeretem szerint recognoscalván és istenesen megvizsgálván, arról is jól megemlékezvén, hogy elvételének és haza hozásának idején semmi uri állapot szerint szokandó ajándékot neki nem adhattam, maradékom tölle sem lévén, kinek árnyéka alá holtom után jószágomban megmaradhatna, hogy azért ez felyül megírt és jó lelki ismerettel előszámlált közönséges igazságában, mely kinek kinek az övét meglenni parancsolja, holtom után megnevezett szerelmes atyámfia meg ne fogyatkozzék: mindezekért és jószágomtul, successorimtul adandó dotalitiumnak summáját hagyom és legalom megnevezett szerelmes atyámfiának Salgai Katha asszonynak az én rész jószágomat, mely vagyon Abauj vármegyében Szikszó nevű mezővárosban cum omnibus suis pertinentiis, utilitatibus et proventibus quibuslibet, vineisque et vinearum obventionibus tiz ezer forintban.

Ismét Ugochia vármegyében Thur Therebessi kastélyomat Therebes nevű falujával és az Fölső s Alsó Gércze nevű falukat minden pertinentiájokkal és akárminémű haszna vételekkel más 10 ezer forintban in toto summa szerint husz ezer forintban, az mennyire az erogált summák is extendáltatnak, ilyen conditiókkal hogy az én holtom után valameddig az én nevemet viseli, addig egy successorom is az megnevezett rész jószágokat és lakó helyemet megnevezett feleségemtől, szerelmes atyámfiától semmi keresett szín, ut és mód alatt el ne vehesse és vétesse, hanem minden pertinentiaival és usus fructus perceptióival békességesen és szabadoson bírhasssa.

Ha penig nevetet változtatná, akkoron letévén successorim az két rendbeli specificált summa pénzt, tartozzék az édes atyámfia az summát felvenni és az jószágot kéziből kibocsátani minden perpatvar nekül, az

holott azt declarálni akarván, hogy az megírt szikszai rész jószágombul és pertinentiából jövedelmével együtt ugyan mindjárt ez levelemnek és dispositiómnak dátumától fogva, kezemet kivévén, megnevezett szerelmes atyámfiaának per manus resignáltam és birni engettem az megírt summáig. Ismét az res mobiliseket és mindenféle arany-ezüst marhákat, akármi névvel nevezendőket, kik reám valamint és akárkiktől marattanak és volnának, azokat is épen hagyom az én szerelmes atyámfiaának, Salgai Katha asszonnak és successiómból állandó legatariusinak hatalmat és méltóságot engedvén, hogy mind az két rendbeli jószágomnak summájától atyámfiaának szabadosan disponálhasson utriusque sexus universis, az egyéb res mobilesbol pedig maga vér szerint való atyafiainak és jó akaróinak.

Ez testamentom szerint való dispositiómnak és szerelmes feleségemnek gondviselőit és óltalmazóit hagyom elsőben ő felségét az én kglmes uramat, akkori országunk koronás királyát, ő nsgát Palatinus uramat, Judex Curiae uramat és Generális uramat, alázatosan könyörögvén ő felségének, és ő ngoknak, hogy az én megnevezett szerelmes feleségemet kglmes' gondviselések és óltalmok alá vévén az árvákhoz és gyámoltalan özvegyekhez való szeretetekből és Istentől való áldásért mind személyében, mind legált jószágocskáiban és pertinentiaiban kglmesen megoltalmazni és óltalmaztatni méltóztassanak. Kérvén azon testvér atyámfiait és successorimat is, meggondolván hozzájuk való igaz atyafiúi szeretetömet és becsülésemet, ez testamentomomat semmi részében meg ne háborítsák, hogy Istentől áldást és az emberektől dicséretet és jó emlékezetet vévén megkéréséért érdemes büntetésöket is eltávoztassák. Melynek állandóságára és hiteles bizonyosságára az alább megírt uri és nemes személyeknek saját pecsételések és kezek Írások alatt magammal együtt akarom ez testamentumot tenni, és emanáitriak hadni.

Dátum et actum in Halmi die 20. mensis Április anno domini Millesimo sexentesimo trigesimo térti.

Corám me Georgio de Pereni mp. (p. h.) Coram rne Gabriele de Peren mpr. (p.l h.) Coram me Johanne Ujhely vicecomite (p. h.) Coram me Matheo Paszthory jurato domitatum Zathmar et de Ügochia notario mpr. (p. h.) Coram ane Gasparo Mezeő de Sima mpr. (p. h.) Coram me Joanne Nagy de Fancsika mp. (p. h.) Coram me Petro Zohon de Almás vice comite de Ugochia mp. (p. h.) Coram me Stephano Laday mp. (p. h.)

Perényi Mária gróf Csáky Istvánné hozománya

[Szőlős, 1640. május 1.]

Anno domini 1640. die 1. mensis maji.

Egy végben három asztalra való kamuka abrosz.

Egy végben két asztalra való abrosz, az közepe recze, az kerülete csipke.

Egy négy asztalra való abrosz, az közepin lengyel országi recze.

Egy végben három asztalra való táblás reczés abrosz, az kerületin recze csipke.

Egy kerek asztalra való abrosz, az közepin selyemmel varrott arany nélkül.

Egy kerek asztalra való öt táblás reczés abrosz, az kerületin lengyel országi reczés csipke.

Egy kerek asztalra való öt táblás fejr reczés abrosz, az' kerületin lengyelországi reczés csipkje.

Egy kerek asztalra való 11 táblás fejr reczés abrosz, az kerületin lengyel csipke.

Egy kerek asztalra való 10 táblás fejr reczés abrosz, az recze kerületi szederjes és sárga selyemmel varrott, az abrosz kerületi pedig lengyel országi fejr recze csipke.

Egy asztalra való 22 apró fejr recze táblás abrosz, kinek az kerületi lengyel csipke.

Egy kerek asztalra való bárom sor reczés¹¹¹ abrosz.

Egy kerek asztalra való egy sora pávás recze abrosz.

Egy kerek asztalra való két sorjával reczés kamuka¹¹² abrosz.

Egy kerek asztalra való paraszt három szélben levő kamuka abrosz.

Egy kerek asztalra való kamuka abrosz, egy szerrel kötés benne.

Egy kerek asztalra való kamuka abrosz, két szerrel kötés benne.

Egy asztalra való kamuka abrosz, egy szerrel lengyel országi kötés benne.

Egy kerek asztalra való kamuka abrosz, két szerrel recze benne.

Egy asztalra való abrosz, egy szerrel recze benne.

Egy asztalra való kamuka abrosz, egy renddel lengyel országi kötés benne.

Egy asztalra való kamuka abrosz, egy renddel benne.

Egy asztalra való kamuka abrosz, két renddel recze benne.

Egy asztalra való kamuka abrosz, egy renddel lengyel országi kötés benne.

Egy paraszt gyolcs abrosz, az közepin egy renddel fejr varrás.

Egy asztalra való kamuka abrosz, két renddel keskeny kötés benne.

Egy asztalra való kamuka abrosz, két renddel kötés benne.

Egy asztalra való kamuka abrosz, egy renddel kötés benne.

Egy asztalra való gyolcs abrosz, az közepin recze.

Egy asztalra való kamuka abrosz kötés.

Egy asztalra való kamuka abrosz, kötés közte.

Egy asztalra való pusztá kamuka abrosz, kötés a közepin.

Tizen nyolez pusztá kamuka abrosz egy-egy asztalra való.

Egy asztalra való takács szötte merőn tarka abrosz.

Egy asztalra való takács szötte körül levő tarka abrosz.

Három tál törő, az végek tarka szőtt.

Hat tányér törő.

Harmincz három asztal keszkenyő.

Tizen egy himes kamuka asztal keszkenyő.

Tizenkét egyben járó czapa pohár¹¹³, az 11. az széle aranyos, az 12-dik, a ki tokjának mondatik, fedeles virágos merő aranyos.

¹¹¹ Csipkével díszített.

¹¹² Damasztiszövet.

¹¹³ Cápapohár, cápás pohár: régebben így nevezték a szemölcsös, pöttyös, varacskos, barkás poharat, mert a cápabőrhez hasonlított.

Tizenkét ezüst kalán, 12 ezüst villa.
 Egy só tartó merőn aranyos.
 Egy leány pohár merőn aranyos.
 Két kanna, edgyik merőn aranyos, az másiknak csak az széle aranyos.
 Egy velencei forma mosdó medenczéstül.
 Egy fátyol ing váll, gyöngyös kézre való rajta.
 Egy szkofium arannyal és fejr selyemmel olasz vásznon varrott ing váll¹¹⁴.
 Egy ... merőn skofium arannyal varrott ing váll.
 Egy török patyolat szkofium arannyal varrott és gyöngyei rakott ... ing váll.
 Egy olasz vászon ing váll, kinn három renddel szkofium aranyal varrott
 him vagyon.

Egy olasz vászon ing váll hajtogatott miv.
 Egy olasz vászon ing váll, szép miv szkofium aránnyal varrott.
 Egy csinadoff ing váll szkofiummal és ezüsttel fejr varrás formán varrott.
 Egy török patyolat ing váll, az uján fejr varrás vagyon.
 Egy csinadoff ing váll, kin által varrás, fejr varrás formán szkofium
 arannyal és ezüsttel 's fekete selyemmel varrás vagyon.

Egy vékony, golyos ing váll fekete selyemmel, szkofium arannyal és
 ezüsttel fejr varrásos forma.

1. Egy 34 boglárból álló gyémántos és gyöngyös arany láncz, két két
 gyémánt és két két orientális gyöngy az boglárokon, háromszáz és huszonöt
 arany ára.

2. Egy rostélyos arany láncz, kiben egymástól mintegy fél-fél arasznyi-
 ra 12 gyöngyös boglárok vannak, az láncza négy sorjával egymás mellett
 13 darabba, az boglárok között és rajta az végében hat foglaló arany horog,
 igen szép orientális gyönggyel megékesítve s' kövekkel, az táblák arany
 táblák zománczosak, két száz tizenöt arany ára láncz.

3. Egy öt rendből rostélyos velencei forma arany láncz, ebben pedig
 vagyon száz 20 arany, az munkájáért attam fl. 25.

4. Egy egyes jó arany láncz, abban vagyon 75 arany.

5. Egy arany perecz forma arany öv, kiben vagyon 13 zöld és kék
 zománczal ékesített arany tábla az foglalójával edgyütt, annak közi is 12,
 ebben vagyon 125 arany.

6. Egy négy szerből álló arany láncz öv, ebben vagyon száz arany.

7. Egy nyakbavaló rubinos és gyöngyös boglárból álló, 50 arany ára.

8. Egy öreg arany függő, kiben három öreg safir, nyolcz tábla rubint,
 az kilenczedik egy hegyes rubint, egy tábla gyémánt ... szem orientális
 gyöngy, az mely függőt az jubillerek ezer forintra becsülték.

9. Egy arany függő, kinek az közepin egy öreg smaragd, két felől mel-
 lette 2 gyémánt, körülbelül hét rubint, ezt is a jubillerek becsülték öt száz
 forintra.

10. Harmadik egy virág formán csinált függő, kiben 5 rubint és három
 ... álló gyöngy, 'ezt is a jubillerek becsülték fl. 300.

¹¹⁴ Buggyos ujjú ing.

11. Negyedik egy szív formára való függő, kinek közepin egy öreg hegyes gyémánt és három függő gyöngy, kinek az gyémántját az jubillerek¹¹⁵ böcsülték ezer tallérra. Ezt az lefüggő három öreg gyöngyöt becsülték egyiket egyiket 3–3 aranyra.

12. Egy arany virág, kiben vagyon négy gyémánt, két virága kék zománcz, az egyike fejr.

13. Egy arany tő, kinek az tőiben az tetején smaragd, az függőjében az közepin egy krisolinus kő, körüllette - nyolcz rubint és két smaragd, három lefüggő rubint rajta, 200 frt ára.

14. Három bokor fülben való, egyik bokor fekete zománczos, abban 20 gyémánt, ezt pedig Carakkóban¹¹⁶ három száz forinton vötték, másik bokorban négy gyémánt, három-három lefüggő gyöngy rajta, ez is 150 frt, harmadik függő kigyó forma, rajta három lefüggő gyöngy 100 frt.

15. Három, bokor arany perecz, egyik bokor rubintos és gyöngyös, 24 rubint benne, gyöngy 16, ez is száz tallér ára, másik bokor arany perecz orientális gyöngyből való, 6 tábla az egy bokorban, mely fekete és fejr zománczos, 50 tallér ára. – Harmadik bokor arany perecz, rostélyos szömes, hat tábla benne, zöld és fekete zománczos, 50 aranyat adtam érte.

16. Tizenegy arany gyűrű, melynek az öte gyémántos, egyben 2 gyémánt, másikkban 6 gyémánt, az ketteiben edgyes hegyes gyémánt, az ötödikkben is' egy gyémánt, körüllette négy rubint, fekete zománczos. — Két öreg edgyes rubint gyűrű, egy bötüs, kin *I. H. S.* vagyon; egy kő nélkül való kis gyűrű, kiben mind körül nyolcz rubint vagyon.

17. Nyakra való 11 rendből álló gyöngy.

18. Egy apró gyöngyös haj tekerő.

19. Két arany pártá, edgyiken kilencz öreg boglár, az háma gyémántos, annak ketteiben öt-öt gyémánt, az harmadikkjában négy gyémánt, az kettei boglárban öt-öt rubint, a négyjében egy borsónyi három-három orientális gyöngy. A egyik arany pártát Vas Mihálytul 225 talléron vettem, az másik arany pártát az jubillerek 500 ftra böcsülték. Második pártában 17 arany boglár, kiben egy-egy rubint és két-két gyöngy vagyon, az pártá szélín is mind körül gyöngy.

20. Egy bajjal csinált haj nyomtató, kiben bét öreg boglár, edgyikében hegyes gyémánt, másikkban tábla gyémánt, ketteiben termés rubint, bármáiban öreg orientális¹¹⁷ gyöngy.

Másik hajnyomtatóban kilencz gyöngyös virág vagyon, 18 arany boglár, gyémánttal s' rubinttal csinálva, az kilencze gyémánttal, az kilencze rubinttal, 37 kék zománczal csinált arany van benne.

Harmadik haj nyomtatóban vagyon 11 öreg gyöngy virág, mindenik virágban egy egy rubintos arany boglár.

¹¹⁵ Ékszerészek.

¹¹⁶ Krakóban.

¹¹⁷ Keleti.

Negyedik haj nyomtatóban vagyon hajjal csinált, kiben gyöngyös virág, három virágában vagyon egy-egy öreg arany boglár, edgyik boglárában rubint, ketteiben egy-egy öreg orientális gyöngy, négy virágában vagyon két-két kised arany boglár, az négygyé rubintos, az négygyé gyémántos, az két szélin való virágában egyes boglár vagyon, fekete zománczos rubint benne.

Egy cseh süveg, kiben vagyon hét arany boglár, közepekben egy-egy rubint és az rubint körül négy-négy apró orientális gyöngy, az boglár körül öreg gyöngyökkel csinálva, az zsinórozása apró gyöngyök.

Egy ezüst virágú király szín¹¹⁸ vont arany szoknya, melyhez virágos fekete bársony váll, gyöngyös prém rajta 100 arany ér az válla. Két megy szín aranyas terczenalla szoknya, melynek az korczvágya is olyan. Három szederjes aranyos terczenalla ezüst galanddal szegve.

Egy megy szín sima bársony szoknya, két szerrel arany prém rajta, fekete virágos bársony, az korczovágya testszín atlacczal beszegve.

Zöld sima bársony szoknya kilencz renddel az prém rajta, az válla zöld sima bársony, gyöngyös prém rajta.

Fekete öreg virágos bársony, kilencz renddel arany prém rajta, ahhoz csipkés az válla, fekete virágos bársony széles prém rajta.

Kék virágos atlacz szoknya, az allja . . . és egy szerrel széles arany prém rajta.

Hajszín virágos atlacz szoknya, ezüst galonnal beszegett, az korczvágya is hajszín atlacz.

Király szín kamuka szoknya, öt renddel arany prém rajta, az válla király szín, sima bársony széles prém rajta.

Fejér, aranyas terczenella, az korczovágya is olyan.

Fekete vont arany szoknya, az korczvágya is olyan.

Ez az szoknya Bécsben 200 arany ára, az fejér és az fekete.

Fekete virágos bársony ugyan fekete bojtos bársonnyal bélelt kis suba, tizenegy gyöngyös öreg virág rajta, az prémje mint egy két uj nyomatni széles gyöngyös prém egy renddel rajta.

Fekete virágos bársony uj nyusztal bélelt kis suba, öt renddel az prém rajta.

Fekete virágos nyusztal bélelt kis suba, hét renddel az prém rajta.

Kis suba, az allya hamuszín, az virága fekete, fekete bojtos bársonnyal bélelt, öt renddel az prém rajta.

Fekete virágos bársony nesttel bélelt palást, galonnal szegett.

Fekete virágos tafota bársony nyári palást, galonnal szegve. Öt gyöngyös főkött, egyikben 19 arany boglár és 25 gyöngy rósa, másikon vagyon 17 arany boglár, az közepökben gyöngy és némelyikében csak zománczacska forma gyöngyök rajta, harmadikon hajszinű selyemmel tekerten vagyon 48 gyöngy rósa, negyediken tenger színű selyemmel tekerten vagyon 44 gyöngyös rozsa, ötödik szőr selyemből kötött, öreg¹¹⁹ gyöngyökkel rakott.

¹¹⁸ Piros színű.

¹¹⁹ Nagyméretű.

Három veres atlaczra öreg virágokkal szkofium arannyal ezüsttel varrott vánkos haj.

Két vont arany paplan, egyiknek kerületi zöld sima atlacz, az másiknak tafotta, az harmadik aranyas kafftán, az kerületi zöld.

Három paplan veres vont arany, az kerületi szederjes, kamuka, egyik ágyra való.

Egy táblás, reczés superlat¹²⁰, melynek körülle az gyolcs táblák kerülete selyemmel varrottak. Egy zöld tafóta superlat.

Három szkofium arannyal varrott vánkos héj, kettei öreg, egyik kisebb, másik ágyra való, magyar varrással és magyar arannyal varrott három vánkos héj.

Harmadik ágyra való török varrással, magyar arannyal varrott, két öreg és egy kisebb vánkos héjak.

Negyedik ágyra való török varrásos, kettei magyar arannyal, harmadik kisebb szkofium arannyal.

Ötödik ágya való török varrásos, de nem arannyal. Hatodik ágyra való egy öreg reczés, egy kisebb patyolat török varrásos arany nélkül, és két kisebb reczés, egyik zöld selyemmel s másik czérna recze vánkos haj.

Öt ágyra való lepedő, négyje törökös varratos szkofium arannyal, az ötödik spanyol varrásu, az is szkofium aranyas, hét vékony gyolcsu kötött magyar varrásu aranyos ágyra való lepedő.

Két veres selyem reczés vékony gyolcsu lepedő.

Két szederjes selyem reczés lepedő, edgyik más színű selymekkel ékesített, másik aranyas.

Két kék selyem reczés lepedő vékony vászonban kötve, az kerületi is varrott.

Két vékony gyolcsban kötött fejei varrásos lepedő,

Öt fejei varrással varrott lepedő.

Tizennyolcz fejei reczés lepedő.

Négy csipkés lepedő.

Tizenöt paraszt lepedő.

Egy merő fejei recze superlát.

Három magyar varrásu magyar aranyas kendő keszkenő.

Két hosszabb abrosz alá való magyar varrásu magyar aranyas kendő keszkenő.

Négy török varrásu szkofium aranyas kendő keszkenő.

Egy fejei selyemmel varrott fejei varrásu fejei csipkés keszkenő.

Egy fejei selyemmel szőtt fejei patyolat hosszú kendő keszkenő.

Négy fejei reczés kendő keszkenő.

Egy szederjes selyemmel kötött abrosz alá való hosszú keszkenő.

Három fejei varrásos kendő keszkenő.

Tizenkét takács szötte tarka keszkenő.

Két abrosz alá való takács ,szötte hosszú tarka keszkenő.

¹²⁰ Diszes függöny, baldahin.

Egy scofium aranyos abrosz.
 Két magyar arannyal merőn varrott abrosz.
 Egy török varrásu táblás abrosz.
 Egy két asztalra való, közepén arany nélkül selyemmel varrott.
 Egy végben hat asztalra való abrosz, a közepén lengyel fejtörő kötés.
 Egy végben öt asztalra való velencei abrosz.
 Három fejéres varrásu ingváll, az ketteiben keresztül az fejéres, az harmadikban hosszára az fejéres.
 Egy török patyolat ingváll párostol, fejére selyemmel varrott.
 Két lengyelországi fátol elő kötő, egyik arannyal másik fejér selyemmel szőtt.
 Két fátol elő kötő, kikben sárga szőr selyemből recze kötve.
 Két szkofium aranyas elő kötő, edgyikben virágosán
 Három török patyolat előruha¹²¹, kikben virág varrás.
 Három kötéses előkötő, kettei patyolat, egyik vékony gylcs.
 Két hajtogatott vékony török patyolat elő kötő.
 Két taffota elő kötő, egyik tenger szín szkofium arannyal, ezüsttel varrott arany csipkés, az edgyik reczés taffota.

Az szegény Perényi Gábortól kis asszony Perényi Mária asszony számára jutott javai

1. Egy öreg fejér ezüst mosdó medenczéstől.
2. Három öreg fedeles arany kupa merőn aranyasok.
3. Az mely öreg fejér ezüst pohári voltak szegény Perényi Gábor uramnak, azok közül az második pohár.
4. Egy merő aranyas só tartó.
5. Három öreg ezüst tál.
6. Egy vont arany paplan, az kerületi szederjes. Kész pénz 300 tallér és száz arany.

Mi Fancsikai Lázár Tamás Ugocsa vármegyének egyik vicze ispánnya, Uyhely Ferencz szolgabirája és Uyhely Mihály azon vármegyének esküdtje, adgyuk örök emlékezetül ez levelünknek rendiben, hogy az tekintetes és nsgos Bornemissza Kata asszony, az néhai tekintetes és nsgos öreg Perény György uram meghagyott özvegye gondolkodván egyetlen egy leányának Nsgos Perény Mária asszonynak, az tekintetes én Nsgos gróf Körösztzszegi *Csáki István* uramnak Ő Nsgának Istennek rendelése szerint leendett házasságul való hozzáadásáról, mivelhogy Isten ő felsége bölcs decretoma szerint kit előbb s kit utóbb szokott ez világból kiszóllítani, így megnevezett Nsgos Bornemissza Kata asszony megirt édes egy leánya meddig való élete felől bizontalan lévén, minket felyül küldött személyeket anno 1640. die 1. mensis Maji ezen Ugocsa vármegyében levő Nagy-Szőlős nevű városbeli udvarházához convocalván, a mi féle arany ezüst marhát, kön-

¹²¹ Előruha – kötény.

töst és fejér ruha félét adandó ő nsga megirt Prin v Mária kis asszonynyal, regestaltván s azt kívánván, hogy arról pöcsétünk és kezünk írása alatt való regestumonkat adnánk pro futura earum cautela. Méltó kívánságát az asszonnak látván a mit adandó ő nsga marhát és partékat az alább megirt mód szerént in forma libelli regestaltuk és fide' nostra mediante igaz hitünk szerint pecsétünkkel megerősítve kiadtuk.

Mi Fancsikay Sigmond nemes Ugocsa vármegyének edgyik vicze ispánya, Gulácsi Miklós szolgabirája, Ranosztay János hites assessora, hivatattunk ide Nagy-Szölösre fő ispány Prin v Gábor urunktól ő nsgtól e végre, hogy néhai idvezült tekintetes és nsgos Bornemissza Kata asszony, néhai idvezült tekintetes és nsgos öreg Prin v György urunknak meghagyott özvegye leányának *néhai* nsgos Prin v Mária asszonnak, Isten rendeléséből lött gróf öregbik Csáki István uramnak házasság társul való haza adattatásakor adott jók, arany ezüst marhák, köntösök és fejér ruhák, kik akkor regestáltatván megadóztattak, mostan azért azon regestum párban levén tekintetes és nsgos Prin v Gábor uramnál ő ngánál, mint igaz és névszerint való atyafiátul kívánja tekintetes és ngos gróf Csáki László uramnak ő nsga párban adattatni, melyet ő nga mi előttünk parialtatván, azon regestumok continenciaja szerint adott meg ő nsgának, melyet mi is de verbo ad verbum az originallal transferalván irtunk meg igaz hitünk szerint üde nostra mediante.

Actum im oppido Nagy-Szölös, die 9. Decembris, anno 1666.

Coram me Sigismundo Francsikay, m. p.

vice comes comitatus de Ugocsa (P. H.)

Coram me Nicolao Gulácsy, iudium cottus de Ugocsa (P. H.)

Coram me Joanne Ranosztay, jur. assessore cottus de Ugocsa (P. H.)

Id. Perényi György átengedi a lietavai jószágot Ferencz fiának

[Nagy-Szölös, 1634. jan. 21.]

Én idősebb Perény György, adom mindeneknek emlékezetül ez levelemnek rendiben. Mivel az atyákat fiokhoz való szeretete arra viszi, hogy nemcsak emberkort érő idejekig tarcsák és nevellyék, de hogy még jószágokból; is részeltessék (az szükség úgy hozván) kívántatik: én is annak okáért megtekintvén atyai tisztemet, annak felette fiamnak, Perény Ferencznek hozzám való fiui engedelmességét, végezetre penig Palatínus uramnak ő ngnak sok ízbeli requisitióját, Léthava várbeli és ehhez való minden jószágbeli osztályképen nekem jutott részemet, minden abból percipiálendő, eleitől fogva ususban levő jövedelmével együtt megnevezett Perény Ferencz fiamnak kezében adtam mindennemű szabad uraságával és élésével együtt, mellyel én birtam és éltem, ez alább megirt okok alatt:

Elsőben is, hogy semminémű szokatlan adózással, szolgálattal, munkával és akármi más sarczoltatással ne báncsa, megtartván mindeneket igazságokban, szokott szolgálatjokban és adózásokban.

Másodszor, hogy azon jószágot sem örök, sem zálog sem csereképen, sem más kigondolt úttal el nem idegeníti, sem akárminémű okok alatt el nem pusztítja és nem pusztíttatja.

Harmadszor, minthogy az halál mindeneknek köz, Isten ő felsége utolsó órámot elhozván, az árnyékvilágból kiszólléttatom, ezen letovai várbeli részemet és ahhoz való jószágot, kit most Perény Ferencznek kezében bocsátok miden perlekedés és háborgás nélkül több fiaimnak, leányaimnak, neki pedig vér szerint való atyafiainak közre bocsátom, épen minden fogyatkozás nélkül, meglévén neki is igazsága.

Negyedszer. Minthogy az nemes ország az három religiónak szabad exercitiumot hagyott és adott: annakokáért azon jószágban mindennemű helyekben ekkediglen való praedikátorokat megtarcsa, az szerint az jószágot is vallásokban, és semminémű kigondolt okok alatt sem erőszakkal sem egyébaránt sem más vallású papot bevinni, sem az jószágot vallásában háborgatni ne praesumálja, hanem kit-kit az ő szabad exercitiumjában megtartson.

En is azért Perény Ferencz, atyám uramnak ő nsgnak ebbeli jó akaratját és az én fiúi engedelmességemet is ő Nsghoz declarálni akarván, legelsőben fiúi engedelmes szolgálattal tehetségem szerint megszolgálni igyekezem. Annak felette ez praemittált okokat mindennemű részeiben javallom, magamra veszem és megtartom, atyám uramnak ő nsgának és atyámfiainak minden injuriájok nélkül. Hoc addenda, hogy atyám uramnak ő nsgának éltéig ez okok alatt kezemben bocsátott lethavai jószággal contentus leszek és ő nsga több jószágiban semmi egyéb excisiót ezen kívül ő nsga éltéig nem kívánok.

Melynek nagyobb bizonyására mind a két részről agyuk egymásnak kezünk írásával megerősített pecsétés levelünköt, Perényi öcsém s bátyám uram, Dobray Bálint szőlősi főpraedikátor uram, Pászthóy Máté Zathmár vármegyei nótárius uram és Beszperémi Nagy Imre uram előtt.

Dátum in Curia Nagy Szőlősiensi die 21. mensis Januarii, anno domini millesimo sexcentesimo trigesimo quarto.

Georgius de Pereni senior m. p.
(P.H.)

Franciscus de Pereni m. p.
(P.H.)

Örökösödési megállapodás Perényi György leszármazottai között

[Fekete-Ardó, 1638. június 8.]

Mi gróff iktári Bethlen István Hunyad és Máramaros vármegyéknek örökös és főispánnya, lukácsi Prépostvári Sidmond, briberi Melith Péter, Lónyay Zsigmond és Melith György császár és koronás király urunk ő felsége tanácsi, bedegi Nyári Bernát, Kemény János, Mosdosi Imre császár és koronás király urunk ő felsége táblája assessora, Kun Gyögy.

Nagymihályi Ferencz, idősbik Paládi István, Fuló János Abauj vármegyének viceispánnya, Horvát Mihál, Hany György, klecsenói Horvát Ferencz, Daróczy István, Ilosvai Péter és Gejücsi László. Adgyuk mindenknek tuttára valakiknek illik ez levelünk rendiben, hogy mi az nemzetes és nsgos Bornemissza Katha aszony, az néhai tekintetes és nsgos Priny György uram meghadgyott özvegye maga és tanquam legitima et naturalis tutrix leánya Priny Mária és maradékjok képében egyfelől, másfelől az tekintetes és nsgos Perény György, Priny Zsigmond, Priny Imre és Priny Gábor és öccse s bátyok Priny Ferencz plenipotenciarii és minden maradékjok képében, Bánfi Zsigmond uram maga felesége Priny Erzsébet aszony és maradéka képében, mindkét rész magára vévén minden attyok fiai és maradékjok terhét, valakiket ez dolog akármi uton, módon és okon illetve vagy illethetne most; avagy jövőendőben, magok szabad és jó akarattjok szerint, mi előttünk letévén mind eddig köztök esett hatalmasságok felől való praetensióit, egymás ellen való nehezteléseket, izetlenségeket és minden savanyuságokat, az megnevezett Bornemissza Kata aszony akarván az megirt urfiakat illeendő becsületben, jó akarattjában és anyai szeretetében tartani, viszont az megnevezett urfiak is az megirt aszont mint annyokat becsületben, tisztességben és hozzájuk illendő engedelmességgel illetni, az melytől vezéreltetvén tettenek ilyen fraternalis compositiót az mint következik.

Elsőben. Az szőlősi udvarház az asszonnak pro loco residentiae az leányával együtt deputáltatott, az több udvarházakhoz való földekkel, rétekkel egyenlővé tétetvén; ez az dominium lészen az asszonnak és az kisasszonnak férhez menetelekig avagy az aszonnak holtáig, azután Priny Gáboré lészen cum omnibus pertinentiis modo ad eandem Curiam excisis, interim ezen udvarházhoz deputáltatott huszonöt ház jobbágy az asszonnak pro dotalicio secundum leges Regni, az mely az asszonnak férhez menetele avagy holta után aequaliter oszoljon a Priny urfiak között.

Másodszor. Mindennemű restantiákat az asszony percipiáljon és az adósságokat, szolgálknak való fizetést abból fizessen.

Harmadszor. Az kisasszonnak az mely jószágot kötött az szegény apja ötezer frtban, az maradjon nála, az melyből az asszony mind kiházását s' mind tartását magára vette, kiházásitása után is azon jószág az kisasszonyé legyen, jure pignoratitio usque depositionem summae per virilem sexum.

Negyedszer. Tornyos Németiben Abaujvármegyében egy pusztá és egy szőlő, item Abaujvárott egy pincze, az melyet az asszony, az mint praetendálja, pénzen vett, az asszonnál maradjon usque juris decisionem.

Ötödszer. Priny Gábornak in ratam suam portionéin azon Tornyos Németiben egy, Abaujvárban egy, Panyokban is egy egy ház jobbágy excidáltassék. Vice versa az asszony is és Priny Gábor az arдай, istvándi, dobosi, nagyvidai majorházból és rajczy udvarházakból közit kivévén, az szőlősi udvarházzal megelégedgyék modo praedecarato.

Hatodszor. Az nagyidai minden őszi, tavaszi vetések az ott való jószággal feltakartattatván aequaliter dividáltassanak az asszonnyal és kisasszo-

nyal együtt. Ezen kívül az többi az asszonnak gyermekivel és Priny Imrével maradgyanak, az melyet az egész jószág tartozzék tempestive föltakarni és behordani.

Hetedszer. Az öt Priny urfi atyafiak között ad realem divisionem fenn marad Nyaláb vár egészen, Léthava vári rész egészen, az nagyidai Priny Ferencz és Priny István curiájával és az egész Priny jószág osztályával együtt, az felül megirt mód és okok szerint.

Nyolczadszor. Az mely jószágokat testamentumában legált az néhai Priny György uram az asszonnak, azon ő kglme kezínél pacifice maradgyanak, mind addig, valamig jure mediante ő kglmétől el nem vétetnének avagy ki nem váltatnának az urfiaktul, és ha ezen zálogos és testamentumban specificált jószágok avagy jure mediante avagy dpositis deponendis dum et quandocunque simul vei divisim rehabeáltatnának magok számára az urfiaknak, ha csak egy kiváltana is valamely zálogos jószágot, avagy jure obtineálna is, az ki az atyafiak közül az ő része szerint pénztét letenné, tartozzék felvenni és annyi részt remittálni, az mennyi ötöt illetné.

Kilenczedszer. Az mi az testamentaria dispositióban specificált jószágokon kívül való jószágok, per omnia remittálta az asszony az urfiaknak, az kisasszony jószágán és az dotalitiumon kívül, amelyek modo praemisso maradnak.

Tizedszer. Az vámokból hatod rész legyen az asszony számára.

Tizenegedszer. Az malmokból az kisasszonnyal együtt az mely malmot most bir az asszony, azzal megelégedgyék.

Tizenkettedszer. Az ingó marhák, pénz és jószágokon kívül oszoljanak négy felé, úgymint az asszony, Priny Imre, Priny Gábor és Priny Mária között egyenlőképen.

Tizenharmadszor. Az szőlők is, az melyek úgymint az felül megirt conditiók szerint az asszony és kisasszony kezínél nem maradnak, oszoljanak az urfiak között egyenlőképen, az asszonnak pedig in dotem az szőlősi hegyen exscidáljanak szőlőt az divisorok juxta conscientiosam limitationem.

Tizennegedszer. Az szegény urnák első felesége paraphernuma és acquisituma felől inquiráltassanak attul maradott gyermeki, és ha ingó marha avagy jószág, levelekkel avagy emberi bizonyságokkal a félének lenni comprobáltathatik, az azoknak megadassék, az melyet egymás között megosszanak és azt az summáig birhassák.

Mindezeknek megállására bona fide stipulatis manibus kötötték az pársok magokat, Priny Ferencznek is evictióját magokra felvévén az jelen való urfiak. Ha penig az megnevezett Priny Ferencz ezekkel meg nem állana és abbul valami kára következnék megálló félnek a vagy feleknek, tartozzanak az megnevezett jelen lévő Priny urfiak refundalni. Ha penig nem refundálnák, egy vice ispánt akár melyik vármegyében kihíván az káros fél avagy felek az megnevezett Priny urfiak jószágára, abscissis omnibus juridicis remediis, satisfactiót tétethessen magának.

Ezeknek nagyobb bizonyosságára, erősebb és hitelesebb voltára mi az itt felül megirt urak és becsületes főrendek attuk az pársoknak pro testimonio ez mi pecsétünkkel és kezünk Írásával megerősítettett levelet pro ipsorum; futura cautela.

Actum in Fekete Ardó, die octava mensis Junii, anno Millesimo sexcentesimo tricesimo octavo.

Correcta eadem manu im marginalibus m. p.

Comes Stephanus Bethlen m. p. (p. h.) Sigismundus Praepostvari m. p. (p. h.) Petrus Melith m. p. (p. h.) Sigismundus Lónyay m. p. (p. h.) Georgius Melith m. p. (p. h.) Bernhardus Nyáry m. p. (p. h.) Joannes Kemény m. p. (p. h.) Emericus Mosdosy m. p. (p. h.) Kunn György m. p. (p. h.) Franciscus Bánffy de Nagy Mihály m. p. (p. h.) Palági István senior m. p. (p. h.) Franciscus Horváth m. p. (p. h.) Stephanus Daróczy m. p. (p. h.) Petrus Ilosvay m. p. (p. h.) Ladislaus Gejűczi m. p. (p. h.) Georgius de Perén m. p. (p. h.) Sigismundus Priny m. p. (p. h.) Sigismundus Bánffy m. p. (p. h.) Emericus Pereny m. p. (p. h.) Gábel Pereny m. p. (p. h.) Bornemissza Katha m. p. (p. h.)

A Perényi testvérek osztálylevele

[Veréce, 1639. jan. 30.]

Mi almási Zohon Péter Ugocsa vármegyének viceispánnya, almási Porcoláb Mihály egyik szolgabírája, Almási Mihály, Csepei Zoltán György és Veres István hites assessorai, ismét Pásztóhi Máté Szathmár vármegyének nótáriussá adgyuk emlékezetűli mindeneknek az kiknek illik, hogy mikoron mi die et loco datarum praesentium az tekéntetes és nagyságos Priny György, Priny Sidmond, Priny Ferencz, Priny Imre és Priny Gábor urak egyező akarattal való megtalálásokra édes attyokról ő nsgokra szállott ős lakó helyeknek és Nyaláb várának megoszlására egyben gyűltünk volna, akkoron ő nsgok szép idvösséges intésünk után atyafiságosan magok közt az megnevezett vár és udvarházak osztályában kézbeadásokkal egyenlőven alkudtanak meg ilyen módon az mint következik.

Elsőben is pedig az két öregb atyafiak Priny György és Priny Sidmond urak in ratam ipsorum portionem lakóhelyül vették magoknak Abauj vármegyében Nagy Ida nevű udvarházat, melynek az elromlott vár felől való fele, úgymint az régi istálló, szekér szín, új rend fenyő házak, alattok lévő istállókkkal, az kapu fölött való alsó felső rendházak az grádicsig, az kőháznak az új fenyő ház felől való fele mindvégig pitvarostul és azon pitvarban levő élés ház és azon kőháznak hátul való darab földé tűz fa hely kedviért, az várbeli kisebb pincze, az elveszett serfőző háznak fele, ahhoz való eszközöknek felével, az új major, csűr és mellette való veteményes kert, az halastó cedaltattak Priny György uram számára, azért kiváltképen, hogy ő nsga volna mostan azon Abauj vármegyének főispanság tisztinek administratiójában.

Az másfele pedig azon udvarháznak, úgy mint azon említett grádicstul fogván az fölül megírt tűz fa hely kedviért való helyig, az kőház kapu fölött való kis turó tartó fölházacskával, azon udvarház mellett való medgyes kerttel cedaltattak Priny Sidmond uram részére. Ismét ezekhez az megírt malomnak és sörfőző háznak fele, Szathmár vármegyében az istvándi udvarház, melyet ez ideig ő nsga bírt, ahhoz való pertinentiainak ily consideratiójával, hogy mivel az nagyidai majorság földek és kaszálók az két urak közt egyenlő osztályra mennek, jó végire menvén, mennyi kassai köből búzára való földek és hány kaszást egy nap megtartó rétek az istvándi házhoz lenni találatnának, miglen nagyidai majorság szántóföldek és kaszálók modo praemisso megosztatnának, azokból annyi köből búza alá való földek és kaszálók az közből Priny György uramnak excidáltassanak, azután az megírt mód szerint az többi egyenlő oszlásban mennyen.

Ismét az Priny István udvar házhelye, csüre, kertei, az várbeli öreg pincze, egyébaránt azon pusztá várhely közre maradván, ilyen okkal mindazonát maradván, hogy azon udvarházbéli része Priny Sigmond uramnak megírt Abauj vármegyének vicze ispánnya, szolgabirája, bizonyos assessori és azon épületek böcsihez értő s' tudó emberek által megbecsültetvén, az böcsnek summáját Priny György uram Priny Sigmond uramnak illendő terminusra kész pénzül vagy jószág zálogával letegye, melyre Priny György uram is reá felelt. Az malomban mindazonáltal Priny Sigmond uram maga számára vámjával öröltethetvén az az vámvétel nélkül.

Az Nyaláb várában való része pedig Priny György uramnak az attya sáfár háza, az attya sütő háza, az fölött egy szenes ház, az mellett hasonló ház, harmadik ugyan az mellett való ház, melybe kell menni egy bót pitvarból, egy pusztá konyha bástya, az mellett egy bót, kiben maga ő nsga egyet mása vagon, egy pincze az alatt.

Azon Nyaláb várbeli portiója Priny Sigmond uramnak az kápolna mellett való ház, az előtte való palota, az asszony háza, alatta való káposztás házzal, a konyhának fele, az pinczének harmadrésze, az pincze torka mellett való élés ház.

Priny Ferencz uram részére az udvarházak közül cedalt Ugocsa vármegyében Fekete Ardóban levő udvarház minden hozzá tartozó szántó földjeivel és réteivel.

Az Nyaláb várában pedig az külső vár épen, alsó fölső házakkal, birtokkal, az két kapu közivel együtt, az torony mellett levő bástya kívül, melyre tűzre való fát szoktak volt hordani.

Priny Imre uram számára jutott az udvarházakban Bereg vármegyében Nagy Doboson lévő udvarház minden hozzá való majorság földekkel, kaszálókkkal és kertekkel, ilyen okkal, hogy az mely része idvezült Priny Gábor uramnak abban volt, melyet mostan Relictája bír, (kit Isten eltávoztasson) halálával extra omnem divisionem azon udvarházhöz integráltassék.

Az Nyaláb várbeli portiója pedig fönn az pusztá palota, azon belül három ház, az alatta való három ház, melynek kettei bót, az harmadik

menyezetes, az veres ház, az Priny Sigmond uram böttya mellett két élés ház, Priny Ferencz uram sütő háza, az pinczének harmadrésze, az torony mellett kívül való kőbástya, melyre tűzre való fát szoktak hordani, az egyik köz porház ily conditióval, hogy ha az várnak szüksége fog reá lenni, vissza adattassék, mely az nagy pusztá palota szegeletiben vagyon.

PrinyGáboruramnak az atyai udvarházak közül jutott Ugocsavármegyében Nagy Szöllöst lévő udvarház földelével és kaszálló rétével. Ismét Nagy Idán az néhai Pohalmi István háza ember nélkül, hozzá tartozó örökös földelével és kaszállóival.

Nyaláb várában lévő része pengig az kis hústartó pincze, annak fölötté egy bót, annak fölötté egy ház, melyben kemencze vagyon, az kulcsár ház, az nagy palota, azon belől az atya szenesháza, az pinczének harmad része, ugyanazon pinczének torkán lévő kis ház, az atya konyhájának fele, az legfelső ház előtt való pusztá tornácz szabású hely, melyen építtethessen is, csakhogy az vártáláshoz való út és tüzelő hely megmaradgyon, az mosó ház hely, mind az grádics végéig való pusztá hely. Ezen Nyaláb várában közre maradván egy bolt az leveles ládák tartására, melyben mostan Priny Sigmond uram portékája vagyon. Mely várnak és udvarházaknak az specificált mód szerint való osztályával az specificált urak közül ki ki úgy megelégedt, mintha ezen osztály processualiter ítélőmester által ment volna, véghez, alioquin is pengig ezen dologért azon urak közzül sub poena calumnia pert ne indíthasson egy is.

Nyaláb várának építése és egyébb várhoz tartozó szükséges állapotokban pengig az megemlített urak szabad akarattyaiból rendelték Inspectornak idősbik attyok fiát, kik mindenkor per successionem azon tisztit viselvén az alább megjedzendő és ezeken kívül egyébb vár javára nézendő állapotokban is szorgalmatos gondot viseljen és incontumaces poena sub notata animadvertalhasson is.

Az építésnek állapottyában az Inspector atyafi első alkalmazatossággal ezen vármegyének hites emberi által az egész vár palánkját köröskörül eljárván öt részre méresse, kinek kinek az urak közzül (ha különben meg nem egyezhetnek) nyilvánás szerint részt kiadná, hogy kiki része szerint való palánkjának építésére esztendőnként jobb módgyával gondot viselhessen.

Az külső Nebojsza vár is az megírt mód szerint öt részre oszolván, kiki mindkét felől mellette része szerint való palánkjának építésére köteles legyen. Azon külső Nebojsza várban pengig két bástyák levén, úgy mint az Nebojsza, és az föld bástya, kiknek építések közönséges, úgy mindazonáltal, hogy az inspector atyafi azoknak építése felől az nemes vármegyét illendő időbe requírálni el ne mulassa, elhívén, hogy az nemes vármegye is szokott jó akarattya szerint requisitióját hiában nem fogná hadni.

Az belső várbeli építésekben is ez modalitas observáltassék, hogy kiki az urak közül része szerint való házának építésére köteles legyen, nem állatván azt, hogy egynek alsó háza levén, az fölsőt építeni nem tartoznék, mivel ha az fölső háznak romlása érkezik, az alsónak is ép állandósága nem

fog hanem az alsó házakat bíró atyafiak is az felső házzal bíró atyafiakat sindelezésben és szarufázásban proportionaliter segítsék. Az közhelyeknek, úgymint toronnak, porháznak, kutaknak, leveles bótnek építések is egyenlőképen köz.

Ezek után mivel mind akármely erős épületű vár legyen is, ha abban vigyázó és elegendő szolgálk nem tartatnak, csak könnyen veszedelme tör-etik, melyre nézve fölül megírt urak egyenlő akarathból adtak authoritást spector attyokfiának, mostaninak és következendőknek, hogy illendő egyenlő fizetésre egy jámbor, tökéletes és serény vigyázó porkolábot fogadhasson, melynek fizetését része szerint ha ki meg nem adná, az olyan-nak Inarhájából eleget tehessen privata autoritate is. Ez illetén porkoláb mellett pedig minden ur két két soldos drabantot tartani tartozván, azok az várban mindenkor continuusok legyenek, az jószág szolgáltatására, hajtá-sára falunként nem járván.

Végezetre minthogy az Jus Patronatusságnak directiója az öregbik atyafiun szokott lenni még az hol a romano-catholica professiónak gyakorlása vagyon is, ez Nyaláb várában pedig az mely templom vagyon, ab-ban egy iaculum alatt is az említett vallás nem gyakoroltatott, országunk közönséges végzése is azt tartván, hogy a hol az catholica professiónak ususa és gyakorlata nem volt, ott ezután se legyen: ez okáért hogy ez vár-beli templomban is az continuus usus és Evangelicae religionis exercitium observáltassék, accordatum est, ez végre az evangelicus praedikator szokott fizetése is esztendőnként az uraktul egyenlőven praestáltassék.

Utolszor, minthogy az jószágok levéllel szoktak biratni és oltalmaztatni, Pózoznak tartása is pedig országunknak törvénye szerint öregbik atyafiat il-let, megegyeztek az urak, hogy Priny György uram minden leveleket valahol tudhat lenni per oportuna média kezéhez vegyen és azon leveleknek tartására rendelt botban szorgalmatos gondviseléssel tegye és tartsa és alkalmas idő-ben az urak jelen létekből ha commode lehet, hol nem, csak Némelyek előtt is minden leveleket bizonyos lajstromban tegyen és ha mely atyafi kezénél levő jószágban törvénnyel impetráltatnék, post requisitionem fejusdem an-nak oltalmazására registratum és quietantia szerint arról való levelet kiadgya és dolgát végben vivén azzal viszont reproducállja. Az határok pereire pedig kiváltképen az öregbik atyafi vigyázzon, az mely casusban fi több atyafiak is egyenlő költségekkel, sőt personalis assistentiájokkal is, ha szükség ugy kívánnya, requisitiójára mellette legyenek. Mindezeknek azért az megírt dolgoknak örökösön való állandóságára, beteljesítésére és elkövetésére az megnevezett urak egyező akarattal kötelezték magokat száz forintig, ezen száz forintnak megvételére adván authoritást ezen Ugocsa vármegyének egyik vicze ispánnyának egy szolgabirájával és egy esküttével együtt, hogy ha ki az megírt urak és posteritások közzül ez megírt dolgokat meg nem ál-laná, be nem teljesitené és el nem követné, az Inspector atyafi instantiájára, vigore solum praesentium totiesquoties azon száz forintról exequálhasson az meg nem álló félnek vagy urnák javaiból és marháiból, seclusis universis

juridicis remediis temporumque quorumlibet iustitiis non obstantibus, és ezen száz forint maradság akkori porkoláb kezéhez számadásra adatván az vár szükségére convertáltassék. Melynek nagyobb bizonyosságára és állandóságára adtuk ez mi pecsétes levelünket kezünk Írásával megerősítvén, melynek magok is az urak ő nsgok subscribálván pecsétekkel megerősítették.

Dátum in possessione Verécze die 30. Januarii anno Domini millesimo sexcentesimo tricesimo nono.

Petrus Zohon de Almás vice Comes Comitatus Ugocsa mpr. (p. h.) Michael Porcoláb Judex Nobilium mpr. (p. h.) Michael Almási mpr. (p. h.) Georgius Zoltán de Cepe mpr. (p. h.) Veres István mpr. (p. h.) M. Paszthoy juratus Comitatus Zaththmar nótárius mpr. (p. h.) Georgius de Peren mpr. (p. h.) Franciscus de Pereny mpr. (p. h.) Emericus de Pereny mpr. (p. h.)

A BÁRÓ RUSZKAI DOBÓ CSALÁD

A vizsgált térség egyik törzsökös nagybirtokos családja a ruszkai Dobó család, amelynek a felvirágzása a XVI-XVII. századra esik. A Dobók első ismert őse Pánki Gergely fia, Jakab, aki Ung vármegye főispáni tisztét is viselte. Egyik fiáról, Pánki Dobóról kezdték a családot Ruszkai Dobó családnak nevezni, megkülönböztetésül rokonaiktól, a Pálócziaktól, akikkel egy címet használtak¹²².

A Dobók eleinte köznemesi családként Ung megyében töltötték be különféle tisztségeket, köztük Dobó Domokos, aki a vármegye alispánja volt. Közéleti szereplését kisebbik fia, Domokos folytatta, akit Ung vármegye 1505-ben országgyűlési követé választott. A felesége örökösödési perében Budára tartó Dobó Domokost 1511. december 28-án a rokonok meggyilkolták, birtokait elfoglalták. Özvegye, Czékei Zsófia nevelte fel árván maradt gyerekeit: 4 fiút és 2 lányt.

A legidősebb fiú, Dobó Ferenc sorsáról kevés információ maradt fenn¹²³. Egyes források szerint Bereg vármegye főispáni tisztségét viselte. Bizalmi embere volt Aloisio Grittinek, János király kormányzójának, akinek halála után vagyona egy részét is magához vette. A vagyont megszerzendő a szomszéd birtokos, Perényi Péter Egerbe csalta, ahol elfogták, majd a dédési várban tartották fogságban. Testvéreivel együtt belekeveredett egy hűtlenségi perbe, amelyből csupán tízezer forint lefizetése után szabadult.

¹²² Wertner Mór. A Ruszkai Dobó, a Pálóczi és a Ruszkai Bátor család közös leszármazása. Turul, 1902.

¹²³ Szakály Ferenc. Vesztőhely az út porában. Bp., 1986.

A mohácsi csatában elesett Pálóczy Antal, az ország egyik leggazdagabb ura is, akinek vagyonát a rokon Dobóknak kellett örökölnie, azonban a király azokat Perényi Gábornak adományozta. A Dobók csupán a szerednyei uradalmat tudták megszerezni, a többi örökségért előbb a Perényiekkel, majd a kincstárral kellett pereskedniük.

Az örökség révén a Dobó család Ung megye nagybirtokosai közé emelkedett. Az 1550. évi portánkénti összeírás szerint a Dobó-vagyon mindösszesen 134 portát tett ki két uradalomban, míg az 1598. évi házösszeírás 567 házat (3 969 jobbágyot) jegyzett fel.

8. sz. táblázat. A Dobó család birtokai a pálóczi uradalomban:

Vármegye	Település	Portánkénti összeírás (1550)	Házösszeírás (1598)
Ung	Pálóczi uradalom	54	273 (1911)
	Bező	10	76
	Pálóc	10	40
	Polyánka	2	12
	Rebrin	6	22
	Solymos	13	32
	Szena	3	26
	Tassolya	2	15
	Zahar	8	44
	Radics	-	6

A szerednyei uradalom a megnevezések, illetve a korabeli birtokviszonyok alapján két különálló birtoktestből állt. A feldolgozott adatok alapján a Dobók birtokából kikerült a gejőc-palló birtokállomány (ezek egy része a Homonnai Drugeth család tulajdonába került), illetve ők is megszerezték Valkája birtokát a szomszédos Korláth családtól.

9. sz. táblázat. A Dobó család birtokai a szerednyei uradalomban:

Vármegye	Település	Portánkénti összeírás (1550)	Házösszeírás (1598)
Ung	Szerednyei uradalom	80	294 (2058)
	Andrásvágás	3	17
	Bacsava	1	19

	Császlóc	3	-
	Dubrówka	6	25
	Horlyó	1	13
	Iglincz	3	23
	Köblér	2	25
	Lehócz	1	20
	Orlyova	4	11
	Szerednye	26	78
	Zavoda	2	17
	Homok	1	-
	Kelecsény	4	13
	Kisrád	3	-
	Komoróc	5	-
	Merkóc	1	-
	Nagygálóc	1	-
	Palló	-	-
	Ruszka	6	19
	Vámosgejőc	7	-
	Valkája	-	14

A korabeli összeírások mindvégig Ung megyében Dobó Ferencet jelölik meg tulajdonosként, míg a Dobó család, mint közös birtokos csupán a Bereg megyében jelenik meg a 36 portát kitevő birtok (Csomonya, Ignéc, Nagydobrony, Szerenye és Újfalú) tulajdonosa. Ebből arra következtethetünk, hogy a vagyonnal nem rendelkező ifjabb testvérek, Dobó István és Domokos a kor szokásainak megfelelően a végvári katonák életét élték.

Az ifjabb testvér, István jelentős katonai karriert futott be: előbb az egyházi javak gondozója az egri püspökség területén, majd Eger várának főkapitánya¹²⁴. Mint ilyen szervezte meg a vár 1552. évi védelmét a török seregekkel szemben. Miután sikerült megakadályoznia, hogy a bánya- városok török kézre kerüljenek, I. Ferdinánd kinevezte az éppen visszacszerzett Erdély egyik vajdájának. Vajdai működése elég rövid ideig zajlott, mivel a visszatérő Izabella királyné megostromolta Szamosújváron és fogságba ejtette. Innen csak felesége, Sulyok Sára segítségével tudott megszökni. Kárpótlásul 1558-ban I. Ferdinánd bárói rangra emelte Dobó

¹²⁴ Zubánics László. A Ruszkai Dobó család. Kárpátalja, (IV/11) 1993. dec. 6. o. // Lásd még Bihar Napló (Nagyvárad) V/247. 10. o.; VI/5. 7. o.

Istvánt és utódait, kinevezte barsi főispánnak, neki adományozta Léva és Végles várakat, Telkibánya és Gönc mezővárosokat, vesztésegei pótlására pedig 30 ezer aranyig lekötötte a szenci harmincadot.

Az új királlyal, I. Miksával már nem volt ilyen felhőtlen a viszonya, aki egy hatalmaskodási per miatt még börtönbe is záratta. Ezután Dobó visszahúzódott birtokaira. 1569-ben sógorával, Balassa Jánossal együtt megjelent a pozsonyi országgyűlésen, itt azonban árulás vádjával letartóztatták őket. Azzal vádolták őket, hogy János Zsigmond erdélyi fejedelem magyarországi hadjáratát készítették elő több felső-magyarországi főúrral együtt. Dobó István több évre a pozsonyi vár foglya lett. Mint később kiderült, a vád egy Kenderessy István nevű pap által hamisított okmányokon alapult. Az idős és beteg főurat végül 1572-ben bocsátották szabadon, aki nem sokkal ezután elhunyt a szerednyei várban. Holttestét a család ruszkai kápolnájában helyezték örök nyugalomra. Sulyok Sárával kötött házasságából két gyerek: Krisztina és Ferenc született.

Öccséről, Dobó Domokosról viszonylag keveset tudunk. Tehetséges katona és politikus volt, tevékenyen részt vett Ung megye közéletében. A Perényiekkal való ellenségeskedés az ő sorsára is rányomta a bélyegét. 1551 nyarán a nyírbátori szerződés teljesítésekor Dobó Domokosnak jutott a megtiszteltetés, hogy a Szent Koronát Sforza Pallavicini főkapitánnyal együtt Tokajból Pozsonyba kísérte. 1553-ban fivére mellett Erdély alvadjája lett. Az Izabella királyné-párti urak elfogták és kiszolgáltatták a töröknek, csak 1559-ben sikerült súlyos váltságdíj fejében kiváltani. 1564. november 15-én az uralkodó őt is bárói rangra emelte. Egy kiskorú árvát, Jakabot hagyott maga után.

Dobó István fia, Ferenc, Bars megye főispánja, korának egyik legnagyobb katonája volt, részt vett a törökellenes tizenöt éves háborúban. Felesége Hagymássy Kristófné Kerecsényi Judit (Báthori István lengyel király és erdélyi fejedelem húgának lánya) révén közeli rokona lett az erdélyi fejedelmeknek. 1573. október 13-án sikerült megszereznie a régóta áhított Pálóczi-örökséget, igaz csak zálogként 80 ezer magyar forintért.

Unokaöccse, Dobó Jakab 1585-ben bekövetkezett halála után hatalmas családi birtokok irányítása Dobó Ferenc kezében összpontosult. A korábbi Bereg megyei birtokokat sikerült tovább gyarapítani Ardó, Dercen, Kisdobrony, Nagydobrony, Nagymuzsaly, Szernye, Kajdanó és Kaszony részbirtokaival. 1582-ben a király bányavárosi főkapitánnyá nevezte ki. Feladatait családi várából, Lévából látta el. Erről a tisztségről hamar le-

mondott. 1591-ben felajánlották neki Eger főkapitányi tisztét, de nem fogadta el. 1593 tavaszán még részt vett a Fülel felszabadítására indított hadjáratban, de betegsége miatt a továbbiakban távol maradt a harcoktól.

Mivel betegsége (kólika, eperoham) mindinkább elhatalmasodott rajta, a főúr 1602. január 28-án megírta végrendeletét, amelyben kijelölte örökösait. Első számú örököse Balassi János (húga Krisztina és Balassi Bálint fia) lett, őt Perényi Zsófia (Dobó Anna és Perényi István gyermeke) követte a sorban. Ezek és leszármazottaik gyermektelen halála esetén a vagyont Dobó Anna és Zeleméri János gyerekei örökölték. Dobó Ferenc 1602. szeptember 15-én halt meg Eperjesen. A Szepesi Kamara emberei még aznap rajtaütöttek birtokain és elvittek minden mozgathatót. Mivel a Dobó család a szerednyei és a hegyaljai uradalmakban termelt bort Lengyelországban értékesítette, a korabeli hagyatékoktól eltérően jelentős készpénzvagyonnal is számítani lehetett. A kamara emberei nem is csalatkoztak: Szerednyén és Eperjesen hordókban és ládákban 22 ezer aranyat, 19 ezer tallért és 77 ezer forintot találtak és foglaltak le. Mivel Balassa János még korábban meghalt, a hivatalos örökös Perényi Zsófia lett. A már kétszer megözvegyült fiatalasszonynak (első férje Kövendi Székely György, második férje Forgách János volt) nemcsak az udvari intrikákkal, de a rokonokkal is meg kellett küzdenie, mert mindenki igényt tartott a vagyonra. Perényi Zsófia, hogy erős támaszra találjon, feleségül ment Kollonics Szigfrid bányavárosi főkapitányhoz. Perényi Zsófia halála után a fő örökös az első házasságából született fia, Székely Jakab lett. Ez utóbbinak kellett pereskednie a Dobó Ferenc végrendeletében szereplő örökösökkel: Zeleméri Borbálával és férjével, Lórántffy Mihállyal.

A Dobó család felemelkedése és országos szereplése mindösszesen három generáción keresztül tartott. Törzsbirtokaik révén a vármegyei „bene possessionatus” nemesség soraiba tartoztak, azonban a törökellenes küzdelmek során szerzett hírnév, s az ehhez járó királyi adományok révén az arisztokrácia soraiba emelkedtek. Ung és Bereg megyei birtokaik nagy részét a leányági örökös Lorántffy család örökölte.

Dobó Ferenc a szepesi kamarának

1585. február, Szerednye

Közölni akartuk Kegyelmetekkel (bár nem kétkem, hogy azóta már Kegyelmetek előtt is ismeretes), hogy mi unokaöcsénkel, Dobó Jakabbal minden javunkban, ingóban és ingatlanban, ősi és szerzett jószágunkban tényleges osztályt tettünk a magyar törvények szerint. Miután pedig Sáros-

patak városa és vára a hozzátartozó jószágokkal a boldog emlékezetű Miksa császár által nekünk és unokaöcsénknek, Dobó Jakabnak és másoknak, kik az inscriptiós [beírási] levélben el vannak sorolva, beíratott bizonyos feltételek mellett, melyeknek megtartására mind mi, mind tisztjeink reverzálislevéllel [kötelezvénnyel] köteleztettük, és azoknak sértetlen megtartására mindig törekedtünk és törekedni fogunk, Kegyelmeteket azért figyelmeztetni akarjuk, hogy emlékezzenek azokra a feltételekre, melyek mellett a vár és a város általunk birtokoltatik, és hogy azokat unokaöcsém is megtartsa, érett megfontolás tárgyává tegyék, mitevők legyünk. Mert ha valami afféle történék, amitől Isten óvjon, ellenem és a Császár Ófelsége ellen, amilyeneket legutóbb Balassa Bálint elkövetni merészelt Dobó Krisztinával együtt (akit Ófelsége szepesi kamarája előző férjével, Kisvárdai Mihállyal együtt az inscriptiós levélben elsorolt és megjelölt feltételekre kényszeríteni elmulasztott), Ófelsége az én uram előtt az újabb figyelmeztetéssel akarom magam előre menteni.

Egyébként ezt is akartuk értésükre adni Kegyelmeteknek, hogy miután a fent említett Balassa Bálint a sárospataki várból (melyet csalárd módon elfoglalt) szolgálk által és ugyanazon város lakói által kiűzetett az alsó városba, ahonnan az Egerből nyargalvást odaérkezett Dobó Jakab hasonlóképpen megparancsolta, hogy kimenjen és eltávozzék, nehogy olyasmit elkövessen, amit korábban megtett, Dobó Krisztina minden szolgálját, ti. sárospataki tisztartóit és kasznárait Ő Cs[ászári] és Kir[ályi] Felsége hűségére, s az én hűségemre és Dobó Jakab hűségére, Dobó Krisztina nevének kizárásával, kinek azelőtt alá voltak rendelve, megesküdtem, mert őket eddigi állapotukban semmiképp sem hagyhattam változatlanul. Mégis minden vagyona, terményei és jövedelmei tisztjei által nem másképp, mint eddig, szedetnek, fizettetnek és intéztetnek. Ha pedig Kegyelmetek e dologról másként határoznának, kérem, mielőbb értesítsenek.

Jelentés Balassi Bálint esküvőjéről és a sárospataki vár elfoglalásáról

1585. április 5.

Sárospatak várának Balassa Bálint által történt elfoglalásáról.

Úgy tett, mintha Erdélybe indulna és midőn Sárospatak felé kitért, 1584. december hó 25-én az ókalendárium szerint, az új és reformált szerint pedig tizenötödikén, éppen az Úr születése ünnepén, mikor ott az ókalendárium szerint ünnepelek, bement a belsővárosi templomba a nyilvános prédikáció meghallgatásának ürügye alatt, mely midőn befejeződött és a nép nagyobb része a templomból eltávozott, megragadva unokatestvéré, özvegy Dobó Krisztina kezét, előrelépett vele együtt Balassa Andrásnak valami prédikátora elé (neve nem ismeretes), akit ő maga Balassa Bálint megegyezés szerint magával hozott, és ott a templomban a házassági szertartás szerint összeadatta magát vele. Ez megtörténvén, azonnal felmentek a várba, mely a fallal körülvett belsővárosi templommal összefügg,

fegyveres szolgálknak nem kis számától kísértetve, kik közül a főbbek nevét az A-val jelzett cédula tartalmazza. Belépve tehát a vár kapuján, ahol az örök szokás szerint feküdtek, elkezdett Balassa hozzájuk beszédet tartani, elmondta, hogy az az özvegy már törvényes házasságban megesküdött vele, és ezért tudják meg, hogy ennél fogva ő a vár ura. Kössék le tehát ők magukat hozzá szigorú esküvel, melyet ha nem tennének meg és ellenállni próbálnának, fejük vétele után kihányatja őket a várból, mely gyalázatos szidásokat és fenyegetéseket pedig mind őfelsége és uraik hű emberei tőle nem érdemeltek meg, mivel őfelsége és uraik hűségére vannak kötelezve és ettől a hűségtől semmiképpen sem akarnak elállni. Hárman pedig közülük: nemes Dely Ferenc, más néven Pálffy, Dobó Ferenc úr lovaskatonája, mikor ellenállt, a kapun kiüzetve kihajítottat, a második pedig, Nagy Jakab hadnagy és régi katona, a harmadik Weszeli István, a vár kapusa, miközben Balassa törekvésének ellenálltak, kivont karddal üzőbe vették, és az említett hadnagyot megsebezték az ő kezdeményezésük folytán. Miután ezeket a várból kivették, bizonyos kapuőröktől és gyalogosoktól és egyéb szolgálktól elkezdtek elszedni a fegyvereket, aztán a függőhidat felvonták és elzárták, és így a várat teljesen elfoglalták. Ugyanannak a Dobó úrnak kiválóbb szolgálai, akik a várban maradtak, egy palotába vonultak vissza, s ezeket újra megfenyegette és megintette Balassa, ha netalán nem esküdnek meg mielőbb az ő és felesége hűségére. Ezek nevét tartalmazza a B betűvel jelölt papiros.

Míg ezek a várban történtek, ketten azok közül, akiket kihajítottak, és mások, akik véletlenül akkor váron kívül maradtak, a Dobó urak szolgálai csatlakozva azon kettőhöz, továbbá egy bizonyos Nagy János katona fellépésére, Sárospatak városának népét fegyverbe hívták, és azok nem is voltak restek ilyen gaztettől felindultan a dologhoz hozzáfogni. Körüljárva tehát a várat, abba a részbe, ahol a palotában a fent említett szolgálk voltak, létrákat hozva, mások a palota ablakán a vasszegeket feltörve benyomultak, mások más részen az alacsonyabb falakon törtek be és azok, akik ily módon behatoltak, annak a Gombos-kertre néző nagy kapunak a lakatját, amelyet Balassa tetetett rá, vasfűrészszel levágták, és a kaput kinyitva a felfegyverzett népet beeresztették. Így tehát mindnyájan, szolgálk és nép, beözönlöttek a vár piacára, mire Balassa őket észrevette, és látta, hogy nem bír ekkora tömeggel. Maguk Dobó úr szolgálai Balassának megparancsolták, hogy mivel ekkora gaztettet követni és a várat... a köteles hűséget hátrahagyva ilyen vakmerően elfoglalni merészelte, a várból rögtön távozzék, ha nem akarja ugyanazt elszenvedni, amivel ő fenyegetőzött. Mindettől megijedve a kapuk kulcsait eldobta és a várat a kapuőröknek átadta, és aztán megfogva feleségének kezét, ő... kényszerülve, a katonák erejétől üzelve, felesége pedig önként, nehogy férjét elhagyja, mivel neki a katonák megengedték, hogy benn maradhasson, a várból Balassa valamennyi szolgáljával együtt eltávoztak; a várban az özvegynek csak kasznárja és udvarbírója és néhány szolgálja maradt vissza.

A)

Balassa Bálint szolgái, akik Sárospatak várának elfoglalásánál jelen voltak:

Bory Mihály nemes

Szalay Tamás nemes

Sárközy Farkas nemtelen

Mátyás deák nemtelen

Kalauz János nemtelen

Hunyady Pál, erdélyi

Bekefalvay János nemes

Ujszászy alias Járdánházy nemes

Ferenczy János nemes

Hamvay Gáspár nemes

Herencsény Tamás nemes

Nagy Péter alias Pribék nemtelen

Kis András nemtelen

Nagy Balázs nemtelen

Rácz Dömjén nemtelen

Ott volt még ugyanevvel a Balassával nemes Barbaryth Gáspár is, aki Balassa szolgáltnál is jobban garázdálkodott a foglalás ideje alatt.

B)

Balassa Bálint feleségének szolgái:

Vas Márton nemes

Vas Benedek nemes

Ibrányi Gáspár nemes

Bosnyák Benedek nemes

Pribék János nemtelen, szabados.

A HOMONNAI ÉS GERÉNYI GRÓF DRUGETH CSALÁD

Az 1301-ben Magyarországra érkező I. (Anjou) Károly hatalmának megszilárdítása érdekében új, hozzá hű arisztokrácia kialakítását tűzte ki céljául: ennek során nevelőjét, Drugeth (I.) Fülöpöt is fontos tisztségekkel és jelentős birtokokkal ruházta fel. Az Anjou-királyok uralkodása idején a család több tagja is betöltötte a nádori tisztséget, azonban már I. (Nagy) Lajos hozzálátott a Drugeth-vagyon megnyirbálásához.

A Jagelló-dinasztia kihalása után (1526) a Drugethek rokonuk, Szapolyai János erdélyi vajda (Szapolyai apja, István nádor első felesége Drugeth Margit, illetve VIII. Drugeth János felesége Szapolyai Krisztina volt) oldalára álltak. Drugeth IV. István és II. Ferenc részt vettek az 1526. november 5-i székesfehérvári országgyűlésen, Szapolyai királlyá

választásán. Drugeth Istvánt az új uralkodó zempléni főispánná nevezte ki. Nem távoztak el mellőle akkor sem, amikor a királytól a szerencse is elpártolt. Drugeth István mint Szapolyai követé tárgyalt Lengyelországban, a király és Jagelló Izabella házasságáról. A később diadalmasan hazatért uralkodó nem feledkezett meg hűséges barátairól. Drugeth II. Ferenc Ungvár várát és az Ungvár örökös grófja címet kapta jutalmul.

Az ország három részre szakadása után a család birtokai a királyi országrészbe kerültek. Az 1540-es adóösszeírás szerint a famíliát 949 adózó portával az országban a birtokait illetően a hatodik helyen találjuk (összehasonlításként: a munkácsi uradalom ekkor 260, Bereg megye 527 portával bírt).

A Habsburg uralkodók igyekeztek minden módon magukhoz édesgetni alattvalóikat. Erről tanúskodik az 1549–1551-es birtokper is, amely I. Ferdinánd király kúriáján zajlott, s az eredmény a Drugethek javára dőlt el.

Ferdinánd utódai - II. Miksa és II. Rudolf már nem sokat törődtek magyar alattvalóik véleményével. 1569-ben a királyi udvar Habsburg-ellenes összeskűvéssel vádolta meg a felső-magyarországi főurakat, többek között Drugeth Gáspárt és Istvánt. Hogy az urakat Kassára csalják, a testvéreknek felajánlották az 1551-ben elvett ungvári vár visszaadását is. Gáspár azonban megneszelve a számára állított csapdát, Lengyelországba menekült.

Homonnai Drugeth Gárpárról feljegyezték, hogy nevickei várából gyakran lecsapott az Ung völgyében Lengyelországba tartó kereskedőkre, és azokat megsarcolta. Ez azonban nem volt akadálya, hogy istenes életet éljen. Részben neki köszönhető, hogy Munkács után 1546-ban Ungváron is létrejött a református egyházközség.

Ekkor a család másik ágának Homonnai Drugeth Antal volt a feje. A főúr korának egyik ismeretlen, de nagyon művelt és humanista személyisége volt. Több ispotályt alapított, gyakran gyámolította a rászorulókat. Végrendeletében például egyik ménesét eladásra rendelte, hogy azokból az általa alapított homonnai, ungvári és egyéb ispotályokat fenntartsák. Két gyermek, János és Miklós maradt utána. Csak az utóbbi élte meg a felnőtt kort. A kis árvákat Viczmándy Mátyás és Hosszúmezei Balázs ungi alispán nevelték fel. Ők látták el a főispán kiskorúsága idején a megye kormányzását is. Mivel a fent nevezett urak a királyi párton álltak, János Zsigmond erdélyi fejedelem támadása idején rengeteg kár érte

őket, s kénytelenek voltak Eperjes városában keresni menedéket. Ekkor rombolták le a fejedelmi csapatok Barkó várát is.

Homonnai Drugeth Miklós 1561-ben tette le a főispáni esküt. 1563-ban a pozsonyi koronázáson 30 fős bandériummal jelent meg. Itt ismerkedhetett meg a szigetvári hős, Zrínyi Miklós Margit nevű lányával, akit még az apa életében eljegyzett. A házasságra 1569-ben került sor. Az ifjú pár Ungváron és az újrakepített Barkó várában tartotta udvarát. Zrínyi Margit itt is kialakította a Dunántúlon már nagy hagyományokkal rendelkező főúri udvartartás rendjét (ő maga a Batthyányi-udvarban nevelkedett). Ebben az időszakban került a Homonnai-udvarba Martonfalvi Imre deák is. 1579-ben a vitézi erényekkel megáldott főúr a törökkel vívott csatában fogságba esett. A családnak és Zemplén vármegyének sikerült ugyan kiváltania, de a főúr betegen tért haza a fogságból, és 1580-ban elhalálozott. Végredelele 1580. augusztus 30-án kelteződött Homonnán. Házasságukból három lány, Anna, Erzsébet és Borbála született. Homonnai Drugeth Miklós felesége és gyermekei gyámságát unokatestvére, István gondjaira bízta.

Drugeth V. István, a korszak későbbi nagy katonája a fent említett „összeesküvésben való részvételéért” kegyelmet kapott. Neve mégis a korai időszakban azzal a hatalmaskodással kapcsolódik össze, amelyet a gondjaira bízottakkal szemben követett el. Előbb elvette az özvegytől férje végrendeletét, majd módszeresen hozzálátott birtokai elvételéhez.

A főúr az özvegyet támogató ungi nemességet megfélemlítette, annak vezetőit, mint Palágyi Gáspár alispánt az esküdtekkal együtt börtönbe vetette. A királyi táblán elindított pert Zrínyi Margit meg is nyerte, de Drugeth V. István hallani sem akart a birtokok átadásáról. Végül is Rueber János felső-magyarországi főkapitánynak kellett katonai karhatalommal közbeavatkoznia. Nem sokkal ezután Homonnai ismét kiüzte az özvegyet Ungvárról. A család Barkó várában húzta meg magát. Innen származik 1588-ból Zrínyi Margit levele a Drugeth V. István ellen indított hatalmaskodási perében, aki elhajtatta az asszony jobbágyainak ökreit szántás közben. Nem sokkal ezután Zrínyi Margit meg is halt. Lányai még sokáig pereskedtek jogos örökségükért.

Drugeth István 1588-ban részt vett a nevezetes szikszói csatában, ahol kilőtték alóla a lovát és török fogságba esett. Közben a csata a magyarok javára dőlt el, így a már Fülekre indított foglyot sikerült kiszabadítani. Fennmaradt egy 1590-ben a török ellen készülő Balassa Bálint-

hoz intézett levele, amelyben azt írta, hogy kocsit és lovakat küld és jelenti a magyarok szerencsétlen harcát a törökök ellen a vezetők elestével. Enyingi Török Fruzsina-val kötött házasságából Bálint nevű fia született.

Homonnai Drugeth I. Bálint 1577-ben született. Életének korai szakaszáról nagyon keveset tudunk. Feleségül vette Rákóczi Erzsébetet, s bár rokonságban volt az ország legelőkelőbb családjaival, az országos politikában nem vett részt. 1602-ben unokaöccsével és apósával együtt hatalmaskodással vádolják. Teljesen érthető hát, hogy 1604-ben Ung és Zemplén megyékkel együtt az elsőők között állt Bocskai István oldalára. Katonai szerepvállalása kapcsolatban volt felesége elvesztésével is, mint naplójából kitűnik, remélte: a sok dolog elvonja a figyelmét. Az inkább költői talentumokkal, mint hadi erényekkel megáldott fiatalember 1605-ben Bocskai hadainak fővezére lett. Rákóczi Zsigmonddal együtt vonták az ingadozó Báthori István országbíró Bocskai pártjára. 1606-ban másodszor is megnősült: felesége Palocsai Horváth Krisztina, Bocskai unokahúga lett. Mivel az általa ostromolt Érsekújvárra a török is igényt tartott, a feladott várat úgy vette át, hogy nem engedte be a szövetséges budai pasa csapatait. A Bocskai udvarában kialakult két párt közül ő az Illésházy vezette békepárthoz csatlakozott, amely őt jelölte Bocskai utódául. Miután Káthay Mihály kancellárt, a Báthori-párt fejét sikerült félreállítani, Illésházy hívei, Péchy Simon és Rimay János fejedelmi titkárok – a mai napig tisztázatlan módon – rávették a nagybeteg és sokszor öntudatlan, haldokló Bocskait, hogy politikai végrendeletébe Homonnai neve kerüljön be mint fejedelmi utód, holott még azon év (1606) elején csak a kassai főkapitányi tisztelet szánta fővezérének. Csakhogy a végrendelet nem számolt az erdélyi fejedelemség rendjeivel. A fejedelem holttestét egy 6-700 főre felszaporodott temetési menet kísérte Kassáról Erdélybe. Ugyancsak megérkezett a szultán által Homonnai nevére kiállított athnamé is.

Éppen ezért nagy meglepetés érte az Erdély határára érőket: a rendek először és utoljára éltek szabad fejedelmválasztó jogukkal, és megválasztották fejedelmüknek az addig kormányzó Rákóczi Zsigmondot, Homonnai egykori apósát. A bécsi békében kapott felső-magyarországi vármegyék visszaszálltak a koronára, s a tétovázó Homonnai semmi nélkül maradt. Határozatlanságára nincs nagyobb példa, hogy a szultáni athnamét átíratta Rákóczi nevére, majd távozott Erdélyből. Csak februárban foglalta el Husztot, Kővárt és vette magához az ún. Bocskai-koronát. Márciusban buzgó támogatójának, a budai beglerbégnek a megbízottja

Ungvárra ment, hogy ha kell, erővel is „*Magyarországnak és Erdélynek fejedelmének tennék*”. Homonnai Kővárra húzódott a követ elől. Úgy tűnik, leszámolt fejedelmi ambícióival, mert bár a felkelt hajdúk felajánlották neki szolgálataikat, nem élt vele. 1607 pünkösdjén Erdélybe utazott, ahol lemondott trónigényéről, de a két elfoglalt várat megtartotta. 1608-ban II. Mátyás király országbírónak nevezte ki. A következő évben nádornak jelölték, de halála, amit méregnek tulajdonítottak, megakadályozta a választásban való részvételét. Az ungvári vár kápolnájában temették el.

A család másik ágának feje ekkor Drugeht (III.) Ferenc volt. Révay Magdolnával és Perényi Erzsébettel kötött házasságából két gyermek: Fruzsina és György született. Fruzsina rokonához, Ecsedi Báthori István országbíróhoz ment férjhez. Házasságuk gyermektelen maradt; viszonyuk annyira megromlott, hogy az országbíró életének utolsó éveiben nem is beszéltek egymással.

Drugeth György, aki már fiatalon is hatalomvágyó volt, 1584-ben megtámadta és elfoglalta Terebes várát, és a benne lévő várőrséget lekasaboltatta. Majd csapataival megszállta Gerényt is, ahol szülei éltek és azt is kifosztotta. Eközben az egyik katona édesanyját is megsebesítette.

A Szepesi Kamara, amely a magyarországi felségsértési perekbe fogott urak vagyonának és birtokainak elkobzásával töltötte meg a mindig üres királyi „kincstárat, ezt az alkalmat sem akarta elszalasztani. Már kész is volt a peranyag, „csak a feljelentés hiányzott. Ezt azonban Drugeth Ferentől nem kapták meg. „György, feleségével, Dóczy Fruzsínával előbb Terebesen, majd Nevickén telepedett le. A férj nagyon lobbanékony természetű volt, egyik látogatójukat egyszerűen kihajította kastélya ablakán, mert úgy találta, hogy az illendőnél nagyobb érdeklődéssel nézegette a feleségét. A korabeli források szerint nagylucsei Dóczy Fruzsina a korszak egyik legszebb asszonya volt, nyelveket beszélt, gazdasági ügyekben jártas, bőkezű, jószívű nő volt. Házasságukból két gyerek született: Mária és György. Az apa korai halála után az özvegy vette át a hatalmas birtokok irányítását. Gyakran került összeütközésbe szomszédaival – Zokoly Péterrel és Bánóczy Simonnal. Állandó zaklatásaikkal elérték, hogy az özvegy csapataival rajtaütött Zokoly egyik birtokán és feldúlta azt.

Most már könnyű volt a hatalmaskodás vádját az asszony nyakába varrni. 1600-ban az országgyűlés külön cikkelyt adott ki, amely szerint „*Az ország karai és rendei előtt, hat vármegye is, nemzetes Dóczy*

*Frusina urasszony a néhai nagyságos Teuffenbach Kristóf özvegye, és ennek a fia nagyságos Homonnai György ellen, a nemességgel, különösen pedig: nemzetes Zokoly Péterrel és Bánóczi Simonnal és még igen sok másokkal szemben elkövetett erőszakosságaik miatt súlyos panaszt emel: Ennek okáért megállapították, hogy ezekkel szemben úgy járjanak el, mint a hogy a nyilvánosan bepanaszoltak ellenében (közön-séges bűnözők) szoktak eljárni.”*¹²⁵

Ezután a rágalom fegyvere következett. Elhíresztelték, hogy Drugeth György fia már kiskorában meghalt, és egy parasztyerekkel cserélték ki. Drugeth Bálint, a „hiszékeny” rokon hitt is a szóbeszédeknek, és ostrom alá vette Nevicke várát. Először a vizet vezették el, majd kiéheztették az őrseget.

Dóczy Fruzsina és gyermekei csak nagy nehézségek árán, titkos hegyi ösvényeken tudtak eljutni Lengyelországba. Gyermekei később kegyelmet kaptak, de neki örökre Lengyelország lett a hazája. A lengyel király, III. Zsigmond az özvegy tisztelői közé tartozott, levélben érdeklődött egészsége iránt. Dóczy Fruzsina Lengyelországban harmadszor is férjhez ment.

Leánya, Mária hazatérve feleségül ment Széchy György gömöri főispánhoz, és édesanyja lett a Gyöngyössy által megénekelt „murányi Vénusznak”.

Fia, György egyike a kor legszínesebb egyéniségeinek. 1582-ben született, külsejében édesanyjára, Dóczy Fruzsínára hasonlított, mint a kortársak írják: „*okos, tanult lélek lakja daliás szép testét*”. Rokonával, Bálinttal együtt ment Bocskai táborába, majd áttért a király hűségére. 1609-ben megtagadta protestáns vallását és Pázmány Péter hatására katolikussá vált. Ez a tény a későbbiekben nagy segítségére lett az udvar kegyeinek elnyerésében, hiszen Magyarországon ekkor kezdődik meg a tényleges ellenreformáció.

1610. január 6-án Nádasdy Katát, Nádasdy Ferenc, a „fekete bég” és Báthori Erzsébet, a „csejtei boszorkány” gyermekét vette feleségül. A Thurzó György által lefolytatott per szerint éppen kettejük esküvője idején derült fény a nagyasszony „praktikáira”. Miután Báthori Erzsébetet csejtei várába zárták, az saját birtokából vejének juttatta Szécskeresztúr városát (Abaúj megye), abból a megfontolásból, hogy az könnyebben meg tudja védeni azt a Thurzókkal és a Perényiekkel szemben.

¹²⁵ 1600. évi XXIII. törvénycikk. A néhai Teuffenbach Kristóf felesége és ennek fia Homonnai György ellen emelt panaszokról és arról, hogy ezek ellenében miképpen kell eljárni?

Számos korabeli beszámoló (Szepsi Lackó Máté református prédikátor), illetve forrás azt feltételezi, hogy Drugeth György tehető felelőssé unokatestvére, Bálint, illetve annak kiskorú fiának haláláért, felmerül a mérgezés gyanúja is. Hasonló feltételezések merültek fel Báthori Erzsébet hirtelen halálával kapcsolatban.

Drugeth György 1611-ben Forgách Zsigmond felső-magyarországi főkapitánnyal együtt Erdélyre tört, de Nagyszebent nem sikerült bevenniük, a seregük vereséget szenvedett. Ők maguk is csak Moldván keresztül tudtak hazatérni. Báthori Gábor meggyilkolása után ő lett a császár, az erdélyi katolikus urak és a budai pasa jelöltje az erdélyi trónra Bethlennel szemben. Hajdúkat kezdett el toborozni hadjáratára, de azokat Rhédey Ferenc nagyváradi főkapitány szétverte. Szepsi Lackó Máté ezzel kapcsolatban így írt: *„Homonnai György [...] haddal akar-nak az erdélyi fejedelemre, Bethlen Gáborra menni, de meggátolá az Isten szándékot. Báthori Gábort elvesztették, és immár a másik fejedelem, Bethlen Gábor ellen forralnak”*.

A kudarc után visszavonult birtokaira. Mivel még mindig nem mondott le fejedelmi ambícióiról, 1616-ban részt vett azon a Munkácson tartott megbeszélésen, amelyen a felső-magyarországi főurak, többek között a házigazda Esterházy Miklós és Dóczy András szatmári főkapitány megbeszélték Erdély meghódításának tervét.

Amikor Bethlen Gábor erdélyi fejedelem 1619-ben megtámadta a királyi országrészt, szeptember 1-jén a szabolcsi hajdúk rajtaütöttek Terebesen, hogy Homonnait elfogják. A főúrnak azonban sikerült Lengyelországba menekülnie. Birtokai Bethlen kezébe kerültek. Csak november 23-án tért vissza több ezer kozákkal, és megverte Rákóczi György csapatait. Később ugyan sikerült kiszorítani az országból, de ez az incidens megrendítette Bethlen magyarországi pozícióit. Homonnai 1620. június 21-én halt meg Lengyelországban. Állítólag méreg végzett vele. Nagyszombaton temették el.

A Pázmány Péter és Esterházy Miklós közvetítésével létrejött békeszerződés alapján özvegye, Nádasdy Katalin és kiskorú fia, János minden javaikat visszakapták.

1628-ban II. Ferdinánd császár és király Homonnai Drugeth X. János grófnak az ungi örökös főispáni címet adományozta. Az erről szóló diplomával együtt Ung vármegye címerével ellátott drágaköves, díszes arany pecsétnyomót is kapott, amelyet a vármegyének adományozott.

Drugeth János mindenben folytatta apja munkáját. Ebben nagy segítségére volt felesége, Jakusith Anna, az egri püspök húga. A Bethlen által kikergetett jezsuitákat ő telepítette vissza Homonnára, majd 1640-ben Ungvárra, ahol nagy kolostort épített számukra. A főúr a reformátusokat üldözte, amit az is bizonyít, hogy a vár körül lévő templomot, parókiát és iskolát leromboltatta, csak azért, hogy virágos kertjét kibővíthesse. Fennmaradt több, 1641-ben írott levele. Ezekben mint Magyarország országbírója írt Balling János munkácsi várkapitánynak, amelyekben Taraszovics Vazul vladika (a munkácsi püspök – a szerző) bebörtönzésével foglalkozik és kéri szabadon bocsátását.

Homonnai Drugeth János is igen fiatalon halt meg 1645-ben. Két gyermeket, Katalint és IV. Györgyöt hagyott maga után. Az ezt követő 40 esztendő történéseiről igen keveset tudunk. Érdekesség gyanánt említésre méltó, hogy 1661–1679 között férje, Homonnai György felső-magyarországi főgenerális halála után kiskorú fia nevében Galántai gróf Esterházy Mária töltötte be az ungi főispáni széket. 1676-ban gróf Drugeth II. Zsigmond nagy európai körutazásra indult, amelynek első állomása Bécs volt, ahol I. Lipót császár egy aranylánccal tüntette ki. Még azon év november 19-én Rómában fogadta őt XI. Ince pápa, aki egy aranyszemes olvasóval és egy vértanú ereklyéivel ajándékozta meg. 1678-ban Horvátországon keresztül tért haza. Nem sokkal ezután vette feleségül Keglevits Terézia grófnőt.

NAGYSÁGOS HOMONNAI DRUGETH BÁLINT ÚR EMLÉKEZETE¹²⁶

Meg sose szűnő könnyárt mért viszel, Ung? Duna habja,
mért futsz bús tájon? S nyög, Tisza, áradatod?
Száva, milyen kín mar, s téged, gyors Dráva, milyen gond,
s mért hagyod el zavaros habbal a partjaidat?
5 Mért tele minden hely Dryasoknak¹²⁷ bús panaszával,

¹²⁶ FILICZKI JÁNOS. 1580-ban született elszegényedett szlovák nemesi családban, hazai iskolái után 1602-től Thököly István kíséretjeként Prágában és Görlitzben tanult, majd a cseh Hodejov család fiaival járta a német egyetemeket és főiskolákat. Állomáshelyei: Herborn, Siegen, Marburg, Heidelberg s talán még Bázél és Altdorf. Hazatérve 1617-ben Sárospatakon lett lektor, majd 1620 és 1621 fordulóján rektorrá lépett elő. Ott halt meg 1622 végén pestisben. A késő humanizmus korának jeles latin költője volt, kötetét 1614-ben adta ki Bázélben, ezt Johann Philip Pareus újra kinyomtatta 1619-ben a *Delitiae poetarum Hungaricorum* című reprezentatív antológiájában. Mint Szenci Molnár Albert baráti körének tagja magyar nyelvű verssel üdvözölte annak Zsoltárkönyvét.

¹²⁷ Fákban lakozó nimfák, akik a fával együtt halnak meg.

- sír a Faun s menekül messze vidékre Pales?¹²⁸
Mért büszkélkedik úgy a kegyetlen szívü, vad oszmán,
míg örült lelkét fűti a boldog öröm?
S mért, hogy a szócsavaró, álbölcs, izgága szofisták
10 arcáról nem fogy most az öröm s a derü?
Mért kínozza, a gyász a nemest s mindazt a tömegből,
kit csak a hon meg a hit drága szerelme hevít?
Mert elvitte, igen, tőlünk irigyelve a Párka
hősök örök díszét, fennragyogó sugarunk.
15 Bálintot, ki az ősi homonnai nemnek aranyló
csillaga és a hazánk nagy hírü oszlopa volt.
Védte, sosem félvén, a lenézett krisztusi nyáját,
s liceumunknak adott nagy hírü, új sereget.
Egyformán osztott jogot Irus¹²⁹ s Croesus ügyében,
20 és segítette, ahol tudta, a jót, a kegyest.
Őt az idősebbek sem előzhették meg erényben,
s ifjakon is győzött hőszinü, gyors paripán.
Ifjabb éveiben, mint Bocskay is tanusítja,
éles eszű volt már, mint ama pylusi agg¹³⁰.
25 S Bocskay holta után a kezébe ragadta a gyeplőt,
hogy poharából a hős vad tűzü mérget ivott.
Rá azt mondta Kelet vad hárpia-népe: „ravaszdi”,
s joggal, Laeliusé¹³¹ volt, mit adott, a tanács.
Lelke e sok kincsét a király meglátva reája
30 bízza: magyar földön szent jogok őre legyen.¹³²
S rábízott több más hagyományos tisztet is eztán,
mit magyarok hada már néki előbb felajánlt.
Ám mért mondjak el itt mindent, mélyítve a nagy gyászt?
Szívében ragyogott mindvalamennyi erény.
35 S mostan elég is a szó. Ami történt, Isten akarta,
rácsap a vég minden lényre előbb vagy utóbb.
Ifjú, vén s a jogar s kapa közt nincs nála különbség;
nem hal meg, ki el úgy megy kegyes élet után.
Mert nem a kort: a hitet vizsgálja az Úr, s becsülettel
40 halni dicsőbb, semmint élni nagy emberi kort.
1609
(Muraközy Gyula fordítása)

¹²⁸ A római pásztorok istene.

¹²⁹ Egy koldus neve Homérosznál.

¹³⁰ Nesztór, a legöregebb a Trója alatt harcoló görög hősök közül.

¹³¹ Caius Laelius, ifjabb Scipio Africanus barátja, akit bölcsnek is neveztek.

¹³² 1608. december 1-jén II. Mátyás Homonnai Drugeth Bálintot országbíróvá nevezte ki.

Gróf Homonnai Drugeth János levele gróf Nádasdy Ferenczhez

Homonna, 1644. január 7.

Illustrissime Comes domine fráter¹³³ observandissime seruiturum commendaeione praemissa. Sok új esztendőket kívánatos jó egészségben engedjen Isten ő fölsége kk. érhetni, szerencsésen elis mulathatni.

Tegnap adá meg Görbey uram az kgd levelét, ő kegtől értvén az kid-jó egészséget, szűbtül erőlttem kívánván Istentül ő Szt. Felségétül, hogy abban az jó egészségben sokáig megtartsa klmidet. Az klmetek között való vérséget penig, és az kis asszony¹³⁴ között, reménységem kívül, igen véletlenül értem, mivel én ekkoráig semmi oly közöl való atyafiságot, mely az anyaszentegyháznak tilalma alatt volna, kid és az kis asszony között sem olvastam, sem hallottam még öreg éleletes emberektül is tudhatta maga is kid édes öcsém uram, hogy a mikor afféle dologban dispensatio kívántatik, szükség hogy legfeljebb negyedik izt foglaljon magában az atyafiság. Minek okáért deducaltassa jól kid édes öcsém uram az geneologiat, mind két ágrúl, és küldje párvját énnem is, hogy értsem, mivel mi nyiri Báthoriak familiájából, Báthory Erzsébet után szakadván, ő klme penig az rozgonyi Báthoriak ágából szálván alá, nem láthatom az oly közelvaló atyafiságot, melyre kívántatnék az dispensatio, mindazáltal ha mi oly leszen az mely miatt nem nyughatatnának meg tovább is az emberek, kész vagyok ezen dolgot kk. igazságában promoveálni minden alkalmatossággal és szolgál-

¹³³ A domine frater (testvéruram) megszólítás nem véletlen, hiszen Homonnai Drugeth János és Nádasdy Ferenc másodfokú unokatestvérek voltak: mindketten Nádasdy Ferenc, a nevezetes „fekete bég” és Báthori Erzsébet, a „csejte boszorkány” unokái. Homonnai Drugeth János nagynénje, Erzsébet báró Révay Lászlóhoz ment feleségül, ezért valószínűleg jól ismerhette ennek a familiának a rokonsági szálait is.

¹³⁴ A levélben gróf Homonnai Drugeth János országbíró valószínűleg Esterházy Júlia Annára (Esterházy Miklós nádor és Nyáry Krisztina lányára utal), akinek a kedvéért Nádasdy Ferenc (Nádasdy Pál és Révay Judit fia) még evangélikus vallását is feladta és rekatolizált. A házasságkötéssel kapcsolatban Esterházy Pál, a későbbi nádor is ír naplójában: „*Nem sokára azután jött el Nádasdy Ferencz uram, a ki is kérvén néném asszonyt, oda adták neki, s az 1643. esztendőben a lakodalmá is megvolt Kismartonban. Vőfély Illésházy György uram volt, a császár képi Lippay György esztergomi érsek, lengyel király követje egy Kazanovszky nevű lengyel úr volt, a ki igen kívánta volna nénémasszonyt Casimirus herczeg számára, a ki azután lengyel királyllyá lett. Mert Bécsbe jöven Casimirus herczeg, ki László lengyel király öcsce volt, Kismartonba is eljött vala, a hol néném asszonyt megszemlélvén, megszerette, s igen kicsinyben múlt, hogy el nem vette, hanem hirtelenséggel meghalván bátyja, a királyságra kelletvén menni, ángyát vötte el, a kitől semmi maradéka azután nem lón; az franczia asszony volt. És így a lakodalom megszolgáltván, hazavitte Köröszturra Anna Júlia néném asszonyt Nádasdy Ferencz sógor uram, a hol is nagy pompával való vendégség tartatott nagy főurak jelenlétében.*» Érdekes módon maga Esterházy is először 1643-ra datálja az eseményt, majd később saját kezűleg 1644-re javítja. A leendő nádor így ír testvéréről: „*Testi báját s művelt szellemének kiválósága egyaránt alkalmasok valának őt a nagyúri ház sokszor fejedelmi vendégekkel dicsekvő társaskörének központjává emelni. Kortársai, úgy a hazaiak (Zrínyi Miklós horvát bán, a költő – a szerz.), mint a külföldiek (Kázmér lengyel királyi herceg, a későbbi II. János Kázmér király – a szerz.), föltétlen hódolattal adóztak a művelt lelkű úrhölgy elragadó tulajdonságainak, melyek által hasonlíthatatlanul kimagaslott a korabeli hajadonok legelőkelőbbjei közül. Kezéért ama kornak legelőkelőbb fiai versenyeztek.*” Úgy tűnik, hogy felmerült a házassulandó felek esetleges közeli rokonságának kérdése, s emiatt a pápai Kúriához kellett fordulniuk. Egyes forrásokban (Történelmi Tár 1888.: Az Esterházyak családi naplója. Közli: Szilágyi István. 213.) a házasságkötésre 1644. február 6-án Kismartonban került sor, mások szerint 1644. augusztus 28-án (Magyar Történelmi Tár 3. (1857): Kivonatok Révay László naplójából. Közli: Dualsky János. 252.) tartották.

nom kk, de nem reményilem hogy tovább vonodjék az a dolog; ha palatínus uram ő klme tudott volna valami akadályt az kid házasságában, nem is adta volna kk szerelmes leányát, tudom hogy okos ember ő klme praevenialta volna elébb az dolgot.

Casu quo ugyan dispensatio nélkül nem lehetne meg, palatínus úr ő klme azt egy szavával megnyerheti az Nuncius Apostolicusnál.

Páter Szeghedy Ferencz uramnak is fiam praefectusának, kit kid jól esmér, megírtam, hogy ha kid requirálni fogja és parancsolni ezen avagy más dologban is serényen szolgáljon kk.

De caetero édes öcsém uram meg nem írhatom, mennyire örvezek, azon hogy kegyelmedet Isten az anyaszentegyháznak kebelébe áldotta meg¹³⁵, kívánom Istentől, hogy azon ajándékjában, malasztjában, élete fogytáig tartsa meg, az ő szent nevének dicséretére.

Felette igen tetszett volna nekem, hogy ha ez az impedimentum nem találkozik vala lenni, hogy még ez farsangban az kéz fogásnak színe alatt lehetett volna meg az klmek lakadalma, mert az lakadalomnak minden ceremóniáit, és annak illendő praeparatióit, az kid gyászos állapotjára nézve, mostanság meg nem lehettek volna, arra való képest is irtam mind palatínus Uramnak is, mind penig kidnek is, hogy ő kglme, mind idő s mind beteges állapotjára nézve, adná életében haza kk az kis asszonyt, s tudhatna kid is micsoda dispositióval lenne klmek.

Az mi az szegény asszonyom ángyom eltakarítását nézi, úgy gondolom, úgy is értettem másoktól, hogy még e farsangnak a közepében meg lenne, és így az kid kézfogásának egyik akadéja találtatnék. Ezzel az ur Isten tartsa meg kidet sok jó egészségben.

Dátum Homonnae die 7. January Anno 1644. Illsimae dominationis Yestrae. Servitor et fráter paratissimus Comes Joannes Druget. de Homonna¹³⁶, m. pr.

P. S. Ezt az levelemet in ea parte, ha kívántatik magyaráztassa meg kid az pápa követének, quo ad concernens negotium, ha ugyan ex superabundanti kívántatnék, az testimonialis levelét is meghagytam kk, én kldtül várok superabundanter ha kívántatik szolgálatom. Édes öcsém uram, hogy Székelly uram későn megyen kidhez, és ennyi ideig itt mulatott, kid ne nehezteljen reá, én magam tartóztattam itt.

¹³⁵ Nádasdy rekatolizációjával a protestantizmus gyakorlatilag eltűnt Nyugat-Magyarország vármegyéiből, ezért érthető az országbíró örvendezése. Maga Esterházy Miklós nádor az eseményről így írt 1643. november 30-án Lamormain bécsi jezsuita páterhez címzett levelében: „Isten kegyelmességéből Nagyságos Nádasdi Ferenc gróf úr a vele született eretnekségből végül az elmúlt szent Katalin ünnepén a katolikus hitre tért, saját városában Csepregen, a parókialis templomban, nagy tömeg ember előtt, amely oda mind a nemességből, mind pedig a polgárok közül tömegesen összegyülekezett, némely ott lévő lutheránus prédikátorok előtt (...) magát teljes dicsőséggel, okosan és illendően, sokaknak csodálkozására a katolikus egyház igaz és valódi fiának nyilvánította.” (Payr Sándor: Egyháztörténeti Emlékek 215-216. o.)

¹³⁶ A későbbiekben a Homonnai Drugeth család is közvetlen rokonságba került az Esterházy családdal: Homonnai Drugeth János fia, IV. György feleségül vette Esterházy Miklós nádor és Nyáry Krisztina Mária nevű lányát.

Kívül: Illustrissimo Comiti domino Francisco de Nádasd Perpetuo terrae Fogaras, Comitatus Castri ferrei Supremo Comiti Dno fratri observantissimo.

Eredetie gr. Khuen-Hederváry Károly levéltárában Hédervárot, «Missiles» fascic. 13. Nr. 1. Az év elején az író eltévezttette az évszámot s 43. irt, mely számot ugyanazon téntával 4-re javította.

Homonnai Drugeth Imre végrendelete 1540-ből

„Jézus Uram zent háromság isten segel anno 1540. ‘elozor ayanlom az en lelkemet az en teremő istenemnek hogy w zent felsege méltatlan uoltamra uegye zent zine eleibe is lehet testembe most beteg uagyok de elmembe isten akaratiabul egez nagyok mikort ezt irtam.

mindennekbul en tezek ilyen testamentomat ez uilagi dolgaim- rul arrul es amit illet az mas uilagit. jo vram es en szerelmes bátyám Gabriel uram ke. tuya amit en tuttam tehetségem szerint örömet szolgáltatam ke. most es bízom a ke. atyafiúságába, azért én először teszek testamentomat ke. illien módon hogy az én gyermekimet Jánost és Miklóst ajánlom oltalmul az ke. birtokába, mint atyádfiait ez három jámbor zolgám és legyenek gond viselőik oltalmok ke. után. az az veled egyetembe Viczmándi Mátyás, Korlat László, Hosszúmezei Balázs ha zolgálni yt ez haznal nem akarna Korlat Lazlo legyen helebe Kenderesi Balas uagi Kozka Janos

ha az Ur istennek az w zent akaratiabul ezen felül meg neuezet gyermekim fel neukednek es ember kort ernek ozton az en rezem jozagomat nekyk birniok hagyja ke. mindentul mig gyermekek leznek az az a birodalomhoz nem uolnanak elegek adeg ke. ez en jámbor zolgaimal kyket im meg neueztem gongyokat uiselye kyt elozor miellien ke. az istennert annak utanna az en zolgalatomert kjrfe ez uilagon letembe zolgaltam ke. hog ha ez es ualamimodon történnék hog ez en batiam Gabriel uram nem akarna gongyat uiselni is modon ez en gyermekimnek uagy oltalmok nem lenne io modon uagy egyeb gond uiselesek tehát ez en három jámbor zolgaim it felül neuezet wnomagoktul es gondot uisellyenek ez en gyermekimre mind adeg mig az ur isten ember korra iwtatia uket. az iozagot kyt en yt hagyok ky engemet illet rez zerint ez homonnai iozagba tarczak epen meg ez iambor zolgaim ez en gyermekimnek.

Towaba kerem Batori Andras uramat, Bamfi Istuan uramat, Pereni Janos uramat, Reuai Ferencz uramat hog legyenek w kegyelmek ez en keth gyermekimnek Janosnak es Miklosnak az en jozagomnak es az jámbor zolgáknak es mind a kyk az en gyermekim mellet maradnak oltalmok es nagy bizodalmok hogy ha valamibe meg talalna w kegyelmeket uagy mindeniket uagy zemel zerint ualameliket ez en batiam Gabriel uram, uagi jámbor zolgaim kiket meg neueztem ez en testamentomomba tehát w kegyelmek ez ez urak miellyek az ur istenert, hog agya w ke. ez uilag zerint meg maradasokat bun nekul annak utanna lelkek nyugadalmat es uduosseget a mibe zukseg kernalnak w felsegenek es konyorogyenek ez en gyermekim mellet

kerem ez en ket atiamfiat es Homonnai Ferencz uramat es Gaspar uramat az mi atiafiusagal oltalomal lehetnek legyenek segeczegel ez en ket gyermekimnek a mibe meg talallyak uket ez en jámbor zolgaim kyket en imar megírtam es neuveztem ez en testamentomban kerem ez en es kegyelmeteket imar mind ez három atifiat Gabriel vramat Ferencz uramat Gaspar uramat az ur istenert es nyomorusagal ne illessetek ez en gyermekimet es az jámbor zolgákat kyk w uelek leznek kyt miellien az istenert ke. es a mi iot miuelték ez en arua gyermekimel fizesse meg az ur mindenható isten kegielmeteknek az orok mennei bodogsagba lelketek udvossegere es agyazent zinit látnotok orokke. amen.

akarek yt emlekezetet tennem es new zerint neuveznem hog az egyk zolgam Hozzumezei Balas, az mi iwuedelmem uolt uolna auagy lenne e jozagba kyt en batiamal el es intestunk közöttünk minden iwedelmet azért akar mi newel neuezetnek mind Hozzumezei Balas zolgam uegye kezehez es w tarczon zamoth w rula es a houa zugseg költeni ozton egymás akaratiabul kolczenek minden iwuedelmet es ez három meg neuezet zolgam imar kuczintul fogua uegyk minden dolgot egymás akaratiabul czelekegyenek es uegezzenek és e ket zolgam Uicznandi Matias Korlat Lazlo minden eztendonkint zamot uegyenek Hozzumezei Bálástul az iwuedelemmel mindentul de az ur istenert es kerlek mint jámbor zolgaimat hog az zegen nepnek jobbagyoknak nyomorúsága es ualami tomentelen bantasa ne legyen meg a mibe az toruen meg terhelne es uallameliket engegyetek azért nekyk, mert ha ez uilag zerint bwnosoknak megboczatok az bűnötöket es meg boczatia az ur isten, az en gyermekimet es az ur isten ha mikort fel neueli wnekyk es io wraim es atiamfiai ezt agyatok eleikbe es ehez igen oktatatok es taniczatok uket. e

hog ha pedig történnék e hogy ezen batiam Gabriel uram nem akarna meg maradni az mi közöttünk való uegezesen ki uolt ennek előtte közöttünk es arról leuelet es talaltok az en ladamba tehát ha meg egyenesedhetek jo zowal es ualami jamborokat nem idegent hanem yt ez zomzedsagbul ualot hiuatok ez dologra kyk által ha Tegezhettek ez en batiamal jo ha nem ezt miellyetek hog az mi az en rezem jozag akarmi neuel neuezetnek azokat oztas zerint mind meg kyuanntatok ez en batiamtul gabriel uramtul ha pedig w neki es holta történnék azonniomtul felesagetul es az jozagot byryatok oltalmaztatok jo yraim es atiamfiai az en gyermekimnek fel nowetyglen ezen eskerlek jo wraim es atiamfiai hogy ha az ur mindenható isten imar anni időre fel neueli az en gyermekimet fiaimat hog tanulast beuehetnek tehát ottan tanitassatok deaki tudomanra es minden jo erkulczokre ky lygien az ur istennek kelemetes es nekyk wdvosseg kyt ha mieltek io wraim az ur isten bizon tinektek fizeti meg az menei bodogsagba.

az en atiamfiaiuall kerlek jo uraim ne haborogyatok es igen megoltalmaztatok magatokat ettul amibe kulomben nem lehet tehát toruen zerint jaryatok a mi igaz toruen, de hog fegwerrel ne haboriczatok egyk atiamfiat es, mert es nagy isten ellen ualo bwn, uagy sok zowal es io modon

mind timagatoktól mind ualami jámborok által konyorogy etek az en atiamfiainak ha mi bantastok lenne w tulok ha meg sem lenne igazatok tehát wgy szerezzetek es keressetek dolgotokat toruen zerint ozton, ha imar különben nem lehet.

towaba imar akarek az en marhaimról emlekezetet tennem es megzereznem mint maragyon es kyknel hagyam azért az en marhaim a mi uagyon aran ezüst draga kőnek es e fele draga marhak hagyom ezeket mind az en ket fiamnak Janosnak es Miklosnak az mi ruhák vadnak arañas selem es pozto ruhák ezeket es az en fiaimnak hagiom. zabliakat es egieb lwra ualo ekessegeket mind ez en fiaimnak hagiom pozto ruháim bátor a mik uolnanak azokat mind ózzak az en ifyaimnak Horuat Matiasnak Sos Matiasnak es a többinek Kemenczei Mihálnak es agyatok ez pozto ruhákból, az gyermek lowak kozzul kyk most uadnak három torok lw gyermekdedek, az eweset, es a tobi egyket agyak Horuat Matiasnak a masikat Sos Matiasnak a harmadikat Hozzumezei Gorgnek az en inasomnak az en legyobik nyergemet es az en sisakomat paisomat Hozzumezei Gorgnek agyatok a tob inasoknak agyatok egy egy gyermek lowat az enmenesimbul kyk uadnak az ket fw louamat hagyom el adnotok illien modon hog zolgalatyaba a ky el akarya uenni agyatok annak meg beczuluen zolgaim mit ernek a louak. a mi nyergeim uadnak mind az ifyaknak ozzatok az egy menesemet az olah kaczolakat agyatok el mind pinzen es az zegeneknek ozzatok az arat az homonnai eszitalba az onguariba masuua es, es agyatok jo uraim es atiamfiai myrt hogy en elozor ez en ifyaimnak hagyek mor- hakat ez az oka hogy ezek jó tehetetlenek magokai most imar jo vrain thi ke. tezen igazat es jot w welek zeginekel imar es im ti tule- tek uarnak.

imar thinektek ez jámbor három zolgaimnak hagyok otuen-otuen forintot de io uraim eczersmind ne uegyetek ky hanem huzon ototh forintot eczerezcer iozagom iwuedelmebul, hagyak otuen-otuen barant es hagyok hatuan diznot nektek es mikort erdőknek termese lezen, mostan io vrain maragyatok meg ezen a mit im ayandekon hattamr a kykel közületek meg zertzottem uolt jargalastokon azon io vrain maragyatok meg a kyuel meg nem zertzottem uolt azzal zertzogyetek meg es az ami w zolgalatia lezen meg fizessetek nekyk, az en ifyaimnak Zentkirali Peternek egy-egy kuczi louamat agyatok nyerget ahoz es minden zertzamot uegyetek neki es ha meg marad yt az en gyermekimmel jo ha nem elboczassatok es anni kolcseget agyatok kyuel meg eryl, Matias deaknak az en maiorsagimbul agyatok nyg okroth zantani ualot négy feios tehent jot. Fekeshasi Ferencznek es fizessetek meg zolgalatiat a mit kel adni uoltam ados regi zolgalatiaual es tyz forintot es tyzen hat kobol gabonat agyatok neki, Kemenczei Mihálnak es agyatok három kaczolat az olah kaczolak kozzul ozton wgi agyatok el a tobit amint imar uegeztem rula yt fen. Galoczi Miklosnak es agyatok ket uago tehent tyzenket diznot az en diznaim kozzul kyk legyenek fiazok. Horuat Matiasnak es Sos Matiasnak agyatok meg a tyzenhat aran forintot, egy aztagot es agyatok jot Sos Matiasnak, en az ur iztenert es kerlek io

uraim es zerelmes atiamfiai ne tarczatok meg semmit ebben hanem mind meg agyatok fizessetek ezeknek a kyket neuezek es meg ide ala es a mit hagyok ha nem talalyatok e kezen hazamba es iozagomba eczersmind meg nem adhatnatok, tehát a mi kesen uagyon abbul agyatok meg a tobit esmet megzerezetek rouid idouel.

errul es akarek illien uegezest tennem hog en az kéth ezer forint summa pénz kyt hoztam uolt rimanorul az en apam hazabul Rimanoski vramtul kiuel w tartozol az w leanianak az en felesegemnek myg az felesges ur isten ez uilagon meg tartia az en gyermekimet azt w tulok meg nem ueheti tudom senki de ozton mikort történnék wnekik az en gyermekimnek janosnak es miklosnak holtok a mint az emberi dolog zokot jární ez uilagon te hat ha keresni akarnak onnét lengel orzagbul es az en atiamfiai kyket isten meg tart az homonnai iozagba a ket ezer forintért kyt felül meg irtam ne kereshessek ne banthassak mert en az homonnai jozagot oltalmaztam uele azért senki az en atiamfiai az homonnai urakat soha ne tarthassa se uehesse ez felül megmondot suma pinzt meg raitok, oka ez myrt en ezt testamentom zerint illien modom hagyom az en atiamfiainak mert az en zegin felesegem ki uala w eltebe testamentom zerint jámbor zenielek elot kirul uagyon leuelem es oth Jezeno uaraba az en ladaimba meg talalyatok holot az en felesegem testamentom zerint minden rendbeli morhait ezüstöt aranyat es egyebet mindent nekem hagyot arrul penig a mint meg es mondám yt felül az ket ezer forintrul illien testamentomot tesek az en atiamfiainak kyk mostan elnek az homonnai urasagba a kyk iouendore lennenek es ezenkepen ligyen az kyk most elnek az urak ezek dominus Gabriel dominus Franciscus dominus Gaspar fily Stefanus homonnensis.

Kapoztas jstnannak uagyon ket leánya kyt Niczuandi Matias tart azoknak egyket hazasiczatok el minden kolczegel a mi ahoz zugseg a kinek agyak az leant annak agyatok egy aztagot jot ha dizno iwuedelem lezen akort jo hanem tehát harminczket barant es ket hordo bort agyatok annak ezt egy eztendon agyatok meg mas eztendon esmet egy aztagot jot agyatok ha zalonna lezen agyatok tyz zalonnat hanem nyg wago tehent jot de ezt es akaram hozzátenni hog en ados uoltam az kapoztas istuan gyermekinek ualami marhaiok el költségért ez felül megmondott dolgokat azt hattam illien modon azért iolehet emlekezetet tettem uala en csak az egi lean felöl de esmet azt mondom es wgy hagyom hog ne ezak az egy leanra legyen az gond uiseles wgy a mint mondám hanem mind az ket leanyara kapoztas istuannak illien gondot uisellyetek,

Akarok immár emlekezetet tennem az ezbugai istuan gyermekirul en aminemu uegezest tottem uala ezbugai istuannal kyt contractusnak neuezunk arrul leuelunk es uagyon kerem azon ke. gabriel uram mint jo vramat es batiamat hogy ahoz tarczad magad mert ha kulomben uolna tehát megerti ke. a leuelbul es hog lelked ellen uolna az tob atiafiai es ineze ehez ke, kulomben ne czelekegyenek hanem á mint im en ke. es zoltam rula ytt. mert ha nyomorúságot teznek a zegen nepen nem lezen es uilagon lakozo

hazok mind oroke az ur isten meg bünteti w kegyelmeket bizon erete. az ezbugai istuan iozagahoz nem nyúlhatnak addeg a ket atiamfia Ferencz uram es Gaspar uram mig az Ezbugai Istuan gyermeki elnek a mint az contractus leuel es tartia ezt, hanem az gyermekeknek eltekbe kik Ezbugai Istvantul megmarattak tutorsag csak mi raitunk uolt ketten Gabriel urammal ki most es wgy legyen es ez gyermekek elteig az ket atiamfia Ferencz uram es Gaspar uram ne nyúlhassanak az ioszaghoz Ezbugai Istuanehoz.

ezen es kerem kegyelmedet Gabriele uram mint io uramat es zerelmes atiamfiat az Ezbugai Istuan gyermeket ne uegye el az en gyermekim mellől ke. tarciak együt ukot az en gyermekimel tani- tani es hattam uket deaki tudomanra addeg mig isten emberseget ad meg esmernek annak utanna mind az joszagot mind az leueleket kit en lezeno uaraba uitem uala tudgya hozzumezei balas mellyk az lada es kiben vadnak mind az marhat kyt en meg ualtottam az az kupa egy mind fedelestül ez uolt zalogba huszonneg forintba kyt az Ezbugai Istuan gyermekinek agyon meg ke. mind az en zolgaimal egyetembe kyk imar neuezuen uadnak yt felül, uagyon jozaga es zalogba Roskouani Kalmannal es Kozka Janosnal azokat meg yalczak az en morhaimbul es jozagombul az az ha kulomben a pinznek zeret nem tehetnek tehát zalogba uessek az marhat auagi iozagot kyt mondek a summaiat a pinznek tudgya Kozka Janos meni mert w fizette egy rezet, azért Kozka Janost en es kerem yt ezen testamentomomban ty es keryetek zaz forintiat ha lehet engedne meg az en gyermekimnek mert w fizetoyok lezen imar ez amint im felül meg es hagyam mert Kozka Janos w pinzet fizette uolt az adosoknak ezen es kerlek jo zolgaim hog ha latnatok ezt miel haburu es bozzusag tamodna errul miel gabriel uram az Ezbugai Istuan gyermeket kerne tulet es ti nem akarnatok adni tehát ne illesetek bozzuual batiamat agyatok bátor az gyermekeket es en batyam kezebe mert semikepen haburut tamaztani nem akartam es ezert mondom ezt, az ezbugai istuan gyermekinek a mi segeczegel lehet ke. gabriel uram es io zolgaim titek es kerlek legyetek oltalmaztatok imar az w fel neuesek kort

Ezbugai Martonnenak hagyot uolt az zegin anyank ualami pinzt arrul en erettem hog igazat tegyetek fizetessel ami az en rezem jo vrain es zolgaim ezen igen kerlek meni legyen a summaia a pinznek az iestamentomba megtalalyak mel testamentomat uigyen gabriel uram kezebe hozzumezei balas es ercze meg tule menni a summa az aczel ladaban uagyon az testamentom kirul im zolek az mi batiam rezere esnek es fizetesbe keryetek w ke. ez adna meg zegennek.

az andras deákon en mieltem uala ualami nyomorúságot kyt tud Hozzumezei Balas arrul es kerlek tegyetek elegetest wneki es boezanatot keryetek w töle ualami dolgok uéghez mentenek kykrul en yt mind ezen testamentomomba emlekezetet tettem auagy ha mi ueghez nem ment es Hozzumezei Balas mind iol erti mert kiualtkepen wneki zoltam rula.

az nemetek morhaiarul en minemű uegezest tettem akort mikort az gyeneralis iezeno uaraba nalam uala en azt mind megbezelettem es montam

Hozzumezei Balasnak kyt ke Gabriel uram erczen meg wule es io urain zerelmes batiam elegecz meg ke. es wket az en marhamai egyetembe kyt mel dolgot im meg ért ke. Hozzumezei Bálástul imar niluaban meg es higye ke. zowat mert en meg hwtosztettem utet es hwtos uolt nekem az en gyermekimnek es hwtos nagy zalogba inkab iozagot agyatok az nemeteknek.

akarok emlekezetet tennem az marhakrul es kyket az en tarsomai felesegemel hoztam uolt lengel orzagbul az en testamentomom azért ez errul hog ha az ur mindenható ur isten fel neueli az en gyermekimet tehát az marhakat mind azokat kirul imar yt felül es emlekezetet tottem es mel marhakrul az en felesegemnek testamentom leuelet es talalliatok az en ladamba Jeseno uaraba az kis boldba kinek irot aitaya uagyon mind azokat a marhakat az en gyermekimnek hagyom hog ha történik azaz mikort az felseges ur istennek az w zent akaratia lezen hog az en gyermekimet ki uenne ez uilagbul tehát a mi azzoni allathoz illendő marhak es az aran gywroket mind az aran miuet mind az en apam gyermekinek Rimanoi Sbigneus uram gyermekinek hagyom, meg agyatok tiztanjo uraim e szerelmes atiamfiai zolgak kyket yt meg neuzeum ezen testamentomba ez kiueuen hog az arannyagba uetot kyt Posomba uottem uolt Kenderesi Balas esmeri azt azért azt es az somzemu aran lanczot kyt vottem uolt beczbееzt es esmeri mellik Kenderesi Balas hagyom ezeket az Gabriel uram gyermekinek kyket jo uraim megagyatok Gabriel uramnak es az w gyermekinek.

uadnak touaba oly zemelek kyknek uagion ados zolgalatiokert kyk zolgaltak ennek elote engemet uadnak towaba ualami zemelek kyknek en bántást tottem ezeket hog mind engeztelyetek es boczanatot keryetek tulok jo vrain ezen kerlek ezt meg értéek Hozzumezei Bálástul mert mikort en Lengelorzagba megyek uala nem uolt most töb yt ennalam azok kozzul kyket mel zolgaimat neuzeum ytt ez en testamentomomba az zolgak felöl kirul im zolek es emlekezem felöle kik zolgaltak ennek elote azokrul es zoltam Hozzumezei Balasnak es ahoz tarczatok magatokat jo uraim imar mind yt ezen testamentomomba meg irt dolgokrul kyket en meg irtam es hattam kerem az ur istenert es ke. io uram es batiam gabriel uram ellent ne tarczoz ke. hanem inkab minden modon segeczegel legyen ke. ezen testamentomomhoz hog y ueghez mennyen kyt az ur isten fizessen meg az orok mennei boldogsagba lelke uduosegere ke. the penig io uraim es zolgaim kyket it meg neuzeum kerlek es hagyom Gabriel uram batiamhoz tarczatok mind wgy magatokat minden rendben a mint im itt ezen testamentomomba uegeztem rula es hattam

iolehet az nagyba uetot Gabriel uramnak es az w gyermekinek hagyom de azt meg ualtani kel mert ket zaz forintba uagyon zalogba Posomba kyt tud Kenderesi Balas leuel es uagyon rula Jezeno uaraba azt az nagba uetot senki meg ne ualthassa hanem Gabriel uram es az w gyermeki ha nem akar-nak ualtani tehát minden haladék nekul az en apamnak tuttura adgyak az en jámbor zolgaim ymar meg neuzeum es w ualthassa meg

jolehet az olah kaczolak felöl ualami emlekezetot tottem imar de meg es akarek rula beueben irnom azért pinzen agyatok el az zegineknek es a

mint mondám agyatok benne de az zolgaknak kyknek ados uoltam uelek jo zamot uetuen fizessetek meg innét es az torok kaezoloikat es mind elagyatok sémit ne tarczatok meg benne az arabul annak es az en zolgaimnak fizessetek meg a mint mondám a tobit ennek az arat az mi zukseghez lezen az gond uiseleshez arra kolczetek, ez kaczoloikat apamnak lengel orzagba agyatok ha meg uezi jó ha nem batori gorgnek auagi a ki meg uezi az urak kozzul mert (négy szó kiszakadva) zakachokat kulczarokat es egyeb rendbeli zolgaimat fizetes nekul ne hagyatok kerlek a kinek miuel tartozom.

towaba a mint ennek felete es iram ha gabriel uram az en gyermekimre jo gondot uisel amint illyk tehát most is azt hagiom jo uraim batiamtul el ne zagadgyatok ha penig kulomben uolna tehát amint imar felül rula uegeztem wgi ligyen konyorogyetek es neki batiamnak hog az gyermekek gond uiseleset ozton reátok hagia azért most es vrain kerlek az ur istenert es haburut semibul ne tamazzatok a mibe illyk engegyetek az atiafiaknak meg masnak es

hattam uala azt es hog ha Korlat Lazlo nem akarna zolgálni mast helebe zerezettek azért most es azt hagyom de uagi Kozka Janos legyen uagi Possai Gorg es wgian ha Korlat Lazlo zolgálni nem akarna tehát az mit testamentomba hattam uolt neki annak mind csak harmad rezet neki meg agyatok es oztan hazahoz boczassatok de ha zolgálni akar jól meg erese-tek hogy az en gyermekimnek fel neveseiglen legyen ez zolgak kozzul akar mellik akarek meg az en gyermekim felől Janos es Miklos felől emlekezni, ez en gyermekimet jo lehet en gabriel uramnak hattam de ezt hozza akarom tennem es wgyan testamentom zerent es imar illien uegbe hagyom hog ezen felül meg mondot gyermekimet az három jámbor zolgak kezetul el ne uegye Gabriel batiam hanem azok a zolgak neuelyek es tarczak es gabriel uram lygyen minden jo atiafiuságaz az en gyermekimnek myrt hogy beteges uoltat lattam ke. gabriel uram gondolám hog ez apro gyermekek tartasa nehez 'uolna ke. a my iot azért az en gyermekimel tezen ke. az ur isten fizeti meg.

Galoczi Lazlot Barbel Dienest ne hagyatok ha Galoczi Lazlo zolgálni akar kötelesül uneki jól fizetni az en veres nest subamat Galoczi Lazlonak agyak miuel segethetitek Galoczi Lazlot segecsetek jo uraim ennek utanna es Barbel Denesnek legyen meg jo uraim az w igaza mert bizon sokat zolgalt nekem uagy egy jobagyot es hazbelet örmezön Borbei Dienes meg agyatok az en rezemből es iot adgyatok orokbe nyg okrot es zerezettek neki lam iozagungbol a fele ado jw de ezak akiuel tartoznak towaba mezolaborczon a maiorsagot ha latiatok ualami hazonna való tehát agyatok meg az arat a keneznek meg neguen forintot kel adni es ozton a zegen nep a ki oda mielni kezd minden adoyoknak felet megengegyetek kulomben se legyen jo uraim ezen felete igen kerlek uagi penig agyatok meg bátor a keneseget az kenezeknek a kye.

az iezenei maiorsagot töbe ne zantassatok minden földet a zegen nep közibe ozzatok mert nem győzi a zegen nep zantani io uraim zerelmes atiamfiait ezt illien uegbe hagiatok.

Mind ez felül meg mondot es irt dolgokat erti ke. gabriel uram es jámbor zolgaim the harman kyket felül neuzeum, kerem azért kegyelmeteket imar mind feyenkent kyknek ehez köze uagyon amint meg irtam felül hog minden modon tarchatok ehez magatokat fizesse az ur isten meg ke. ez testamentomat en irtam Rimanon az en apam hazanal Zent Bertalan nap utan való cseterteken anno, ut supra az en kezem irasa es peczetem bizony-ságul uagyon yt.

id. emericus homonnai manu sua propria. (Vörös viaszba nyomott gyűrű pecsét.)

(Külön íven.) iezus vram zent háromság isten segel elozer ayanlom az en lelkemet az en teremő istenemnek hog ew zent felsege myltatlan uotomra vege zent zine elejbe az en lelkemet anno 1540 reuieden aka-rom ez testamentomot yratnom amj narhamrul es egieb dolgaimrul kel-let vegezem az mas testamentomba mynd eluegeztem azért valamylor ew felseget az en kegielmes vramot árny dolgaimba meg leltam ennekem mynden kort kegielmes vram voth azért hagiom ew felsegenek Ferdynandus kiralnjak es az ew fyanjak Maksymlyanyosnak herchiegnek hagyom ew felseget twtorul es oltalmul az en ket fyamnyak Yanosnjak ez Miclosnjak hog ew felsege lygen otalma yozagomnak es az en yambor zolgaimnyak kyket en hattam gond viseloyul az en germekymnek Wiezmandy Mathiast Hozzwmezei Balast es Korlat Lazlot kyert az wr isten ad felsegednek ez vylagiban való eletet es yo zerenchet kyrem Batori Andras vramot istenert Batorj Georg vramot Revaj Ferencz vramot Losonchj Anthal vramot Perenj Yanos vramot Kechiethy Marton vramot hog lygenek otalmol az en germekymnek yozagomnjak es az en yambor zolgaimnjak kyket en ez testamentomba megh neuzeum amiben meglelik ew kegielmeketh lygenek segiczsegwel nekyek kyrem az vrakoth az istenert amit vetettem ellenek bochassonjak meg nekem en is meg bochiattam nekyek amit ellenem vetet-tek en magam yrtam wna ez testamentomot de halalos agiamba fekwtttem a,z kez irast es nehezen vettem rya es testamentomot yrtak Rymanon Zent Yanos nyaka vagasa utan való hetfewn ennek bizonsagul pechetem es ke-zem yrasa rayta, towaba az en yambor zolgaimnjak yozagot adtam kynek erekbe kynek zalogba azért kyrem kegielmeteket az istenert aky banyta az yozagban amelik kegielmeteket megleli kegiel- metek legyen otalma nekyek.

id emericus homonnai manu propria. (p. h.)

Homonnai Drugeth Miklós végrendelete

Elossor az en lelkemet aianlom az egj elo istennek az w zent fianak az christus Jesusnak altala testemet hagiom eo Annianak ez feoldnek.

Annak wthanna az en Maradekim felöl teszkek illien testamentomot: Elossor az wr istennek wthanna feo tutorwl hagiom az en megj marat felessegemnek giermekemnek Jámbor zolgaimnak iosagomnak es minden

marhamnak oltalmara az en kegielmes uramat feiedelmemet az feolseges Eudolphus cziasart Magyar orsaginak Nemet orsaginak chyeH orsaginak ete. kiralliat es az en kegielmes vramat Ernestus Austriaj Hercegott eo felsege vthan es az eo felsege kassai feo kapitanniat es tanacziat az N. Pixendorffi Ruber ianos vramatt es az w utanna kouetkezendó feo kapitaniokatt.

Annak wtanna az en Josagomnak es aruaimnak keozeleb voltaiért feő tutorul hagiom az Nags Magoczi Gaspar Vramat Torna es Beregi varmegienek feo ispanniatt kj ennekem eltemben is mindenkoron biszodalmas uram es io akaró barathom volt es az eo holta utan az eo suecessoratt; Ennek vthanna az Nags Bathorj Miklós uramat Zaboczi es Zakmar varmegienek feo Ispanniat kiralj w felsege orsagi biraiat es az Nags Bathorj István fiamat es az en Attiamfiatt Homonnaj Gaspar es Istwan vramatt, Az Nags Ruskaj Dobo Ferencz es Jacob vramatt es az Nags Vardaj Mihalj vramatt. Es keoniorgok eloszor ew felsegenek az en kegielmes vramnak, Annak vthanna kerem ez feolöl megj irtth vrakoth es kegielmekett mint biszodalmas vramatt es Attiamfiaytt, hogj ew felsege es ew kegielmek az en megj marat felesegemnek giermekemnek Josagomnak es Jámbor zolgaimnak legienek mindenekben oltalmazoj es gond viseleoy az vr istennek Igassaga es orsagunk teoruenie zerint.

Thowaba az Homonnaj Josagjbely ressemrol kj Eostül maradott teszek ellien testamentomott hogj az gereny vduarhazamatt kj Unguar uarmegieben vagion az eo hozza tartózó maiorsagihoz való zanto feoldeiucl es reteiucl molnaiual zeoleivel es minden hozza tartozokualj Egietemben Hagiom az en felesegemnek es kis leaniomnak Homonnai Christinanak lakó helwl adigj migj az en felessegem az en Neuemeth viselj es az en giermekeomet isten felneuelj kj hazasittiak az eo Igassagokatt orsagi teoruenie zerint megj aduan mi(nd) az eo resz iosagokkal Egietemben therien azokra az kiket ver zerint illetth.

Homonnaj Giorgj az en fiam az en Eostül maratt Josagomban az en megj hagiott felessegemetth es arua leaniomat megj ne haboriczia Hanem egj alkalmas napott vegezuen Jámbor fw Nemes vramatth fogwan orsagi teoruenie szerintt megj osztassek keozteok es az harmad reszett Homonnaj Giorgj fiam maganak vegie es biria.

Az mj keues araniam Ezüstöm es penzem Ennekem maradott pedigj es mindenüt minden fele maiorsagjhoz walo ingó bingo morham akar mj Neuen neueztessek, legien, aban en az en fiamnak semmit nem hagiok, Ez okaert merth en raitam fiw leuen Attian igy ezielekedek hogj ez gerenj Eostül maradott Hazamra reia iütt es megj hagiuan hazamat mindenekből kegietlenül megj dula. Minden marhamban zakmantt teon es mind araniomatt Ezüstomott es penzemet walamitt talalt mindeoneokofct el witt tobbett analj hogj nem mint az kj wtett illette volna. Ezenkepen vgian azkor az Szakczinj (Sztakesin) hazamat is el dülta es el witte. Annak felette euel nem elegenduen ki mind ezeknel nagioB megj ueremben is feortozzek. Annak felette Terebest minden maiorsagomat kj nem keczint teott kitth en

Ez Eostwl marattnak Homonnaj Josagibol szerzettem es zapo- rittottam mindeneket el veotth.

Az en leaniomnak az Nags Bathorj Istvannenak Homonnaj Fruszinnanak az eo Anniatul maradt Marhatt mindenekett igazan megj attam; az nagj draga kouet is kj nalam uoltt. Annak felette ennek felette (igy) ruhatt Aranj es Ezwst miuett ez felett Ezer forintot kesz pénzt; Ezeokot az eo Jámbor szolgálja Zogj Benedek által attam megj.

Az mitt penig Bathorj Istuan vramual vegesztem kiről kaptalamban keolt leuel keoztünk most is az megj tartassek. Est hozza teuen: Nekem Ruber János kett Ezer forintomual ados kitt tud az kamora feo kepen Pacziot János vram. Est az kett Ezer forintot depultaltam (igy) Bathorj Istwanne leaniomnak Homonnaj Pruszinnanak miért hogj az en felessegem es arua leaniom Erőtlenek az megj uetelere.

Ez három ezer forint helieben az en kes penzembol az en felessegemnek es arua leaniomnak adassék megj anny.

Az ezüst my felől az mintt az előtt is el uegeztem Bathorj Istwan vramualj melj Ezüst miuem ungarat vagion Homonnaj István vram hazaban tizen egj Ezüst tal es egj ezüst Homlok elo lora való Az itthon való kis mosdott medenczieuelj hagiom az en felessegemnek s arua leaniomnak Homonnaj Christinnanak egj parta köuelj es teob aprólék holmy teoredek Ezustuel Egietemben.

Az minemw ruháim kedigj ennekem vadnak tudnj illik egj Nest Suba es az mellett nest es es (igy) roka beor subák feolso ruhák es menthek egj ezüstös pallosom es egj zabliam kj az dulastol megj maradt volt zeoniegem es egieb fele Haz ezkozjbelj morha akar mj neuel neuel (igy) neueztessek sekeres louaimatt mind sekereiuel Egietemben, Hatas louaimatt es giermek louaimatt mindeneket ez felekett orsagi teoruenie zerint hagiok az en felessegemnek loniaj Fruszinnanak. Ezeknek kiuüle minden Ingó bingo morha maiorsagjhoz walo akarmj neuel neueztessek mindenek az vegezes zerintt ostassanak Bathorj Istwanne leaniom keozott es az felessegem es arua leaniom Homonnaj Christina keozottj.

Thowaba az en Jámbor zolgaim kik mellettem turtenek tudnj illik Tholnaj Balogj Paldeak kj engemet három estendotül fogwan es az mostanj betegsegembenn is Jámborul zolgaltt kaar vallasaert is hagiok louaim kozzül kett giermek louatt olliakatth kiben megj niug- hassek posto ruháim kozzol egj Eoltozo ünneplő ruhatt es egj Eoltozo uiselott Emelletth keoltsegere is hagiok Harmincz kett forintott. Ennek feolotte Hazahoz is az enimbol az miből lehet mindenekből segit- seggiel legienek nekj miertth hogj az Annia is minkett azonkepen Jámborul zolgalt.

Annak vthanna az Zeretuaj nagj balintot kar vallasaert es zolga- lattiaert melto es kepes zerint megj elegitessek. (igy).

Nemes danielnek ki engemett giermeksegetwl fogwa zolgalt egj giermek louat hagiok egj Eoltozo ruhát es egj viseloth es Húszon Eott forintott annak felette hogj ha az en aruaimnak zolgal mindenekből taplaltassek.

Ezeknek kiuwle is egieb Jámbor zolgaim kik megj erdemlettek az en koz marhámból es penzemből meltokepen megj elegitessenek felerol Bathorj Istwanne leaniom részéről felerol esmett az en felessegem részéről kinek gond uiseloül mind Josagomnak morhamnak az eo Attiokat loniaj Giorgj vramatt hagiom mind adigj migj Ideie lesen.

Iratot gereniben Bodogj Ásson Hawanak tizedik napian 1582.

Homonnaj Miklosne assoniom Hazabann is Barkóban vagion valamj keues penzem kinek az legestromat megj talalliak az en ladamban. Az is az en felessegemnek es kett leaniomnak az vegesz es zerintt igazan megj ostassek.

Homonai Ferenc keze irasa.

Vnguari Babak Peter manu pr. — Chieheri János keze irasa. —

Homonnai Bálint atta Instructio az Kamora Ispánnak

Anno 1607.

Instructio Egregio Augustino B. de Dees Praefecto Camerae Salis Ronensis in Máramaros, iuxta quam se in officio sibi commissio gerere debeat. Data die prima January Anno 1607.

Meghtekéntvónes gondolván az vitézlő Deesi Ágostonnak, Maramarosi So Kamaránnak Ispánianak abban az helyben valo regi Szolgalattyat, hűségét, iamborsagat és gondviselését, Biztuk rea ujjonnan ugyan azon Maramarosi So Kamaránk gondgya viselését ilyen instructionkkal:

Elosör: Plena authoritast engedvén es adván eő kegyelmének arra, hogy az Kamarának regi Szabacsaga szerént minden gonosz tivőket, mely-lyek az So Kamara Székit illetik, megh büntethessen es az Kamarához tartozó Szolgáknak es műveseknek mindenben az regih Szabadsagat oltalmazhas sa. Az Városoknak is az elebi szokás es rend tartás szerent, mindeneknek valamellyek az mi házunkat és So Kamaránk szükségét illetik, parancsol hasson. Az mely faluk ab antiquo az Kamarához tartoznak, azok Is mindekben cziak eő kegyelmetői fügjenek az regih állapot szerent.

Másodsor: Az So vagatasra Szorgalmatos gondgya legyen es mennél több sot vágathat, azon legyen *az három városbeli so vágókkal* (2), hatalmat adván arra, hogy az menyi Szamu So vagokal az So vagatast fel eri, anniut állíthasson, hogy az So fogyatkozása miatt minekünk karunk ne következ zek. És az So vagatástul az fel vött rendtartás szerönt, tudni Illik: minden Száz tizenkét sotul harmincz pinzt fizessen az So vágóknak.

Minden So vago, valamely nap sot vagh, az reghi szokás szerént minden nap az kovácsinak negy negy sot ad munkájáért, mellyeket az Kamara Ispany az Kovacsitul be valcson ötivel másfel pinzen; mikor penigh az féle sónak Szama ötvenre telik, arra egy sot tartozzék az kovács vetni, *melyet royanak hynak*; ha százra telik, ket sot.

Azonken minden So vago *az Feredősnek minden nap tartozzék* megh adni az regih szokás szerent *az ket ket soth* az mely nap soth vagh, mellyeknek beváltásának modgya azon legyen mint az Kovácsénak.

Ismét minden nap az mely nap az So vágok sot vágnak, tartozzék minden So vago *kéth sot* vágni, mellyet *Isten Sovanak hyunk*, ezeket is az Kamara Ispán be valcsa azon móddal, mlnth az Kovacsitul, csak hogy ezeknek fel sava nincsen.

Minden So vago minden Szombat napon két két soth ad az gazdassáért mely Sónak mindenikét mas fel pinzen valtyak be regih szokás szerént az gazdatul.

Volt Hlyen szokás is ennek előtte mely nem reógen volt, hogy minden So vago Szombat napon egy egy nagy sot hozót fel az Aknabul, mely három avagy negy sot teszen, megh öt volna es eő maga adta el az kinek akarta, mely az mű jövedelmünknek igen káros volna. Akarjuk azért és parancsollyuk is hogy az a Szokás le tetesék mindenestül fogva, hanem minden so vago Szombat napon két Szám Sot vágjon magának os fel hozza az Aknabul, mellyeknek mindenikét az Kamara Ispán ugyan ott az akna felet két két pénzen válcson be töllök.

Az *posztó So* be vételben is Hlyen Szokás, hogy minden So vágónak esztendőben adtának az posztójért száz soth, mellyeket ők ugy vágának netelire két czipoja járjon mint ennek előtte. Minden regih ususok az kik az akna körül kívántatnak observaltassanak.

Az mikor az So vago Birak lajtorjákat csinálnak, kötöznek, lajtorja fogakat ütnek ki, so virágot le vernek es egyéb szükséges dolgokat megh csinálnak, azoknak az elrendelt fizetés szerént megh fizessen, de az fële fizetöstül az So vago Blraktul testimoniumot vegyen, mellyet szam adáskor elől hozzon.

Az *Huszi vikáriusnak* az regih szokás Szerönt *Eszttendőben az ket ezer soth* megh adgya, de eő maga hordassa el, ne az mi jobbagyinkal.

NB (3). Az *Szigitih* (4) *Praedicatornak* az mely Sot az So vágok adnak, azt eő maga hordattassa el mint az előtt.

Az Nemes népek az rógih rend tartás szerent, az Kamarának Szekér utat mindenüt tartozzanak megh czinalni os az Kamara Ispán azoknak az nemeseknek házok szükségére millyet es darabot adgyon, annak az az rendi szerint.

Az Alsó Rónai Nemes népek jobbagi, kik az Léva (5) patakja reteth megh kaszallyak azoknak, ha három nap kaszainak is, többet ne adgyon hanem mindeniknek csak egy egy lo tereh millyet.

Ha mikor az Varosokról az Aknán műwesek lesznek, kik zindelyeznek, Gepelyt czinalnak, az mi egyéb naponkent való épületek es szükségek lesznek, megh csinallyak, azoknak megh fizessen az regih mod es Szokás szerent.

Az so Hajoknak czinaltatására es el kesérésere es ala bocziatasara gondgya legyen es azon ügyekeznek, az mint nekünk hasznosnak ítéli lenni es abban illyen rend tartása legyen, minden hajósnek egy egy hajóra hót forintot ötven pénzt adgyon.

Minden Kamara helligh az Sokat rend tartás Szerént megh fizessen az hajósoknak. Ha valamely falu határán az So hajó megh akad, az falu

tartozzék ki emelni de Ismeth azoknak tartozzanak minden megh akadothelyen Száz Sot adni az usus szerént. Minden rend tartás az elebbi mod szerint maradgyon helyen az So hajó le szállításban.

Minden dologban penigh az mellyik az mű hasznunkat es Szükségünket nézik mellyre eő eleghe nem volna, az mi Huszti kapitányunkat talalya megh es minden segicsigget legyen az Kamara Ispánnak, hogy mi nekünk karunk ne következék.

Hogy ha penigh oly szükséges dolgok érkezének es történnének az mi varunkhoz, ugy mint építések, az vagy egyéb szükséges dolgoknak megh szerzési es viteli, mellyeknek megszerzésének az mi kamaránk hasznából es jövedelméből kellene megh lenni es azokrul az ml kapitanunk czedulaja által megh talallya, tehát az Kamara Ispán, az Kapitány czedulajara es requisitiojara azokat megh vegye, meg szerezzes es megh epicze, megh tartvan menedékül magának az kapitány czedulajat, mellyeket számadások erant elő hozzon, de az kapitány czedulai olyak legyenek, melyeknek eő maga keze írása legyen. Ha penigh a kapitány kivansága feletteb valónak láttatnék neki, minket requirallyon felőle es értésünkre adgya kiből mű töllönk tanussaga leszen;

Ezeknek utanna itt Huszt varunkban vitézlő Kapitányunknak, Porkolabinknak fizetésekre es egyéb szükségekre szorgalmatos gondot visellyen Kamara Ispán Uram. Az Huszti varunkban levő eőtven lovas vitézinknek es szaz gialog vitézinknek horul hora fogyatkozás nélkül megh fizessen. Es az Ungvári Hazunkban is környölöttünk az mely Szaz Gyalogh vitézt tartottunk, azoknak tölünk el rendelt fizetésere is gongya legyen: Ezt is hozza téven hogy minden épületre, az mint az az felső articuluban is megh vagon irva, szorgalmatos gondgy? legyen.

Az Kamara Ispánnak ez tisztnak gongya viseléséért leszen fizetése két száz forint. Az Szamosnak huzon negy forint. Az lapátosnak is húszon negy forint. Az Kulczarnak, ki Safar Is, 24 forint. Az Szigethi dolgosnak tizen ket forint. Egy szakacznak tizen két forint. Egy sütőnek is tizenkét forint. Egy Szen égetőnek az akna szükségére való szen égetésért esztendeigh huszonöt forint.

Mivel hogy az Kamarának regih szokása hogy az Soth ki szoktak eleitül fogva hitelbe adni, annak be szedésére es bizonyos restantia exactora legyen, melynek esztendei fizetése lesen húszon negy forint.

A regih rend tartás szerent mindenkor ket Darabontot taroson kiknek olyan fizetések legyen mint az több Huszti Darabontinknak es kik hajó Deszkákra, Sovagokra mindenkor gondot visellyenek.

Noha az regih rendtartás abrogaltatot volt, hogy az Kamara Ispánoknak az elrendeltetett fizetések felől nyocs lova is volt fizetések, mind azáltal hogy minden szükséges dolgainkra inkább elérkezhessek os hasznosb lehesen minekünk, rendeltük neki négy lora való fizetést, ugy mint az Huszti fizetett szolgálainknak.

Eő magának ötöd magával es az megh Irt Személyekkel, az negy Gepelyessel is Asztalra liszen eztendeigh két száz husz véka Búzája, azzal az minemű vékával az kamarán élnek.

Negy Erdélyi hordó bor, Tizenhat veka Köleskasanak, Tizenkét verő Disznó, negyven Berbécs, Husz sajt, tizenhat icze vaj, lencse, borsó, hat veka fű szerszám, hus es egyéb aprólék vételekre eötven forint. Az eő maga lovaira hetven eöt veka zab. Az kenyér hordó és Gepelyes lovakra való zab költést az eő industriajara bizzuk.

Ha mikoron pedlgh oly vendigi mennek, kiknek gazdálkodások az mi becsületünket Is Illetne, mértékletességgel való kölcsöget azokra szám-ba vészük.

Papplrosra negy forintja legyen. Ez számtartó Deákat tarcson magának kinek esztzndei fizetése legyen harmichat forint. Maglasnak húszon negy forint.

Senkinek az elrendelt fizetésen kívül ne fizessen, mert szambán nem vészük tőle. Esztendeje el telvén tartozzék minekünk számot adnia.

Dátum In Arce nostra Ungvár, die prima January Anno Millesimo Sexcentésimo Séptimo.

Comes Valentinus Drugeththt de Homonna

A TELEGDY CSALÁD

A mezőtelegdi Telegdy család II. Miksa király 1574. május 27-én kelt adománylevelével lett Bereg vármegyei birtokos, amikor 22 ezer forint lefizetése mellett Telegdy Mihály zálogba vette a Perényiek terebesi (nádori) ágáról a koronára visszaháramlott szentmiklósi uradalmat. Az összeg befizetéséről a Szepesi Kamara 1575. február 5-én állította ki a nyugtát. II. Rudolf király 1578-ban kiadott oklevelében 8 ezer forinttal növelte a zálogösszeget, ekkor a szentmiklósi uradalom részeiként az alábbi településeket említik: Szentmiklós, Kölcsin, Podhering, Repede, Szolyva, Sztrojna, Duszina, Martinka, Hársfalva, Almamező, Alsó-Verecke, Ökörmező (Volóc), Felső-Verecke, Verbiás, Laturka, Pudpolócz, Sdenyő (Zsdenyova), Perekresz, Uklin, Robonicza, Izvor, Paulova, Polena, Holubina, Szuszkó – azaz Munkácstól a Kárpátok vízválasztójáig.

A leleszi konvent által lefolytatott beiktatás ellen Mágóchy Gáspár, Torna és Bereg vármegyék főispánja (a munkácsi vár ura) és a Perényi család tiltakoztak.

Az Erdélyben jelentős birtokokkal rendelkező Telegdy család felsőmagyarországi megjelenése elég furcsának tűnik, valószínűleg II. Miksa katolikus hívei egyikét szerette volna még inkább magához kötni.

Telegdy Mihály hosszabb ideig erdélyi alvajdaként, majd 1569-71-ben székely főkapitányként és udvarhelyi várkapitányként működött, 1556-ban elkísérte János Zsigmond fejedelmet Belgrádba, hol az Szulejmán szultán előtt tisztelgett. Bár Báthori István váradi főkapitány, a későbbi fejedelem az unokaöccse volt (édesanyja Telegdy Katalin), János Zsigmond halála után Bekes Gáspár pártjára állt, s mint ilyen részt vett a kerelőszentpáli csatában is. A vesztes csatát követően Báthori példát statuált – másodikként rokonára mondta ki a fő- és vagyonvesztő ítéletet, így a családnak menekülnie kellett Erdélyből.

A beiktatásnál ellentmondó Mágóchy Gáspárral a továbbiakban is meggyűlt a baja, amin nem segített Ernő főherceg–helytartó oltalomlevele sem. Telegdy Rudolf király 1583. május 6-án kelt engedélye alapján jelentősen megerősítette és kiépítette a szentmiklósi várkastélyt. Itt rendezte be főúri udvartartását.

1585-ben Telegdy Mihály az egri káptalan előtt tiltakozott, hogy „*Mágócsi a szentmiklósi uradalmat se fel ne kérhesse, se adományul ne nyerje*”. Emiatt a két birtokos között ismét lángra lobbant az ellenségeskedés. Báthori István országbíró vizsgálatot rendelt el, amelynek lefolytatására Kálnási Ferenc királyi embert (homo regius) és Gállfi Lőrinc leleszi áldozárt utasította.

Mágóchy halála után Munkács új ura, Rákóczi Zsigmond is több alkalommal próbálta megszerezni a szentmiklósi uradalmat, azonban a Telegdyek rokonuk, Báthori István országbíró segítségével megakadályozták azt.

Az 1598. évi házösszeírás alapján pontos adataink vannak a szentmiklósi uradalommal kapcsolatban. Az uradalomhoz tartozó falvaknak köszönhetően a munkácsi uradalom után a Telegdy család Bereg vármegye legnagyobb birtokával rendelkezett (a vármegye 37 800 lakójából 2 737 élt birtokaikon, a kb. 5 400 portából 391 fölött rendelkeztek – lásd. 1. sz. táblázat). Összehasonlításként a munkácsi királyi (később magánföldesúri) uradalomhoz 1 988 porta (13 916 lakos) tartozott. A korabeli gazdasági viszonyoknak megfelelően a 300 porta fölötti tulajdon nagybirtoknak számított, s a Telegdyek csupán Bereg vármegyében ezt meghaladó vagyonnal bírtak. A Magyar Királyság területén ekkor 1 000 porta fölötti vagyonnal 24 család, 1 000–501 közöttivel 19 család, 500–301 közöttivel pedig 33 család rendelkezett.

Nr.	A település (possessio) megnevezése:	Porták száma:	Népesség száma:
1.	Szentmiklós	21	147
2.	Kölcsin	13	91
3.	Podhering	9	63
4.	Repede	14	98
5.	Szolyva	73	511
6.	Sztrojna	3	21
7.	Duszina	12	84
8.	Martinka	7	49
9.	Hársfalva	39	273
10.	Almamező	1	7
11.	Alsó-Verecke	63	441
12.	Ökörmező	13	91
13.	Felső-Verecke	42	294
14.	Verbiás	4	28
15.	Laturka	18	126
16.	Pudpolócz	6	42
17.	Sdenyő (Zsdenyova)	7	49
18.	Perekresz	4	28
19.	Uklin	1	7
20.	Robonicza	3	21
21.	Izvor	4	28
22.	Paulova	4	28
23.	Polena	6	42
24.	Holubina	21	147
25.	Szuszkó	3	21
	Összesen:	391	2737

Az uradalom legnagyobb települései Szolyva (73 porta – 511 lakos), Alsó-Verecke (63 porta – 441 lakos), Felső-Verecke (42 porta – 294 lakos) és Hársfalva (39 porta – 273 lakos) voltak. Összehasonlításként, a munkácsi uradalom mezővárosainak lakossága ekkor: Beregszász (235 porta – 1645 lakos), Munkács (164 porta – 1148 lakos), Vári (164 porta – 1148 lakos).

A korabeli gazdasági viszonyokra az 1567-ben, illetve 1648-ban összeállított urbáriumok mutatnak rá. Az uradalom jobbágjai census címen évenként 2 forintot fizettek telkenként, falunként 1-1 tehenet, 1-1 őzet, helyenként bárányt, sajtot, szénát, kendert, zabot, nyest- vagy róka-

bőrt szolgáltattak be. Robotra csak ritkán kényszerítették a parasztokat. Az 1648. urbárium szerint az uradalom lakossága az alábbi szolgáltatásokkal volt köteles a földesúr rendelkezésére állni:

„1. Az eghész szent miklosy joszagh tartozik mēh dezmaual.

2. Sem tauaszi, sem őszí vetemenbül dezmaul nem tartoznak.

3. Ez a joszagh két reszbül al, vgj mint felső es also vidékbül.

4. A felső videk tartozik az vrak juhait ki telelni, mikor reaiok osztjak, tudni illik kire hatmat, kire negyet s kire hogj, ertek szerint [vagyonuk, teherbírásuk szerint] ra szoktanak osztani.

5. Mind az alsos mind a felső vidékben a' melj jobbagynak juha vagion, valamikor kivantatik az vr szukseghere, szama nekül szoktanak el hozni tölök s ez az oka, hogj a kinek juha vagion, nem fizet hely vtan sztrongat, hanem csak 4 penzt ad egj juhtul, ut supra.

6. Lud, tjuk, tykmonj etc. valamikor kivantatik, tartoznak az vr konjhaira adni.

7. Az felső videk Felső Vereczke nekül annuatim tartozik az vr szama-ra cubulis no. 100 [100 köből zab – 1 köből = 64 l.]”

A 17. század elejére a vidék biztonságos mivolta, illetve a kenézek által folytatott telepítések következtében a korábban meglévő falvak szomszédságában újak jöttek létre, azonban a megfelelő szántóföld hiányában a paraszti telkek nagysága tovább aprózódott. A hegyvidéki gazdálkodás alapját a legeltető-makkoltató állattartás (szarvasmarha, juh, sertés) képezték, ezért a lovak száma falvanként elenyészően kevés.

Nr.	Településnév	Ló	Szarvasmarha	Méh (kasok)	Sertés	Juh
1.	Szentmiklós	-	94	102	97	-
2.	Szolyva	19	78	85	127	55
3.	Alsó-Verecke	34	164	198	127	405
4.	Hársfalva	16	67	78	70	360
5.	Felső-Verecke	18	74	76	26	420

Telegdy Mihály a szentmiklósi kastélyban rendezte be rezidenciáját, azonban a kastély építését már fiainak kellett befejezniük. Losonczy Bánffy Zsófiával kötött házasságából 4 gyermek született.

Az atyai végrendelet alapján a birtokokat a fiúörösök, (X.) János és (III.) Pál között osztották meg. Telegdy János a podheringi kastélyban

rendezkedett be (a birtokainak központja a Zemplén megyei Zétény vára „castello Zétény”), míg öccsée lett a családi birtokközpont, Szentmiklós. A várkastély mai alakját a Telegdy János által befejezett építkezéseknek köszönhetően nyerte el. A munkálatokkal kapcsolatban így írt 1589-ben öccsének: *„nincs téglavető a beregségben, Lengyelországa küldtem az kj ablakokat czinalna üegh tányérral humár kettőt az háznak megpadoltattam, az orosz palotára mohát is és az hasadékokat moval czináltatom be és úgy ottetem meg aztán meg az mésszel. A kőműves semmi választ [...] de még itt két hónapig sem végzik el a művet [...] Eddig nem tudták szállítani a zszindelyt az árvíz miatt.”*

Az építkezéssel kapcsolatos későbbi, 1594 júliusában írt levele is: *„még kapu sincs udvaromon s még házamon sincs ajtó”*. A munkálatok már a végéhez közeledhettek ekkor, mivel ebben az évben került fel a kastély nyugati falára a *„D. C. Joannes Telegdi Anno 15(9)5”* felirat.

A Telegdy-testvérek rokonaikkal együtt részt vettek a 15 éves háború számos csatájában. Erről főleg Telegdy Pál feleségéhez írt leveleiből értesülhetünk: *„Magunk és táborunk állapotja ebben vagy: elműlék egy hete, hogy Hatvant megszállottuk. Még most sem fogtunk úgy hozzá, hogy megvennők, hanem távoli föld lövöldöztek be a városba és várába. Oka ez, hogy értettük vala, hogy kü[v]ül megsegítik, azt vártuk”*.

Telegdy János 1596. október 26-án hal meg a mezőkeresztesi ütközetben. Segnyey Annával kötött házasságából négy gyermeke született.

Telegdy Pál az előkelő, jelentős birtokokkal rendelkező Várday Katalinnal kötött házasságot. Várday Katalin, családja utolsó tagja volt, számos Szabolcs megyei birtok, köztük Kisvárdai öröksége részét képezte. A család birtokait a szentmiklósi kastélyból igazgatta. Házasságukból több gyermek is született. Erről tanúskodik Telegdy Pál sírfelirata is, amelyet *„nagyságos Várday Katharina készítettett néhai szeretett férje Thelegdy Pál dicsőségére”*. A főúr 1596. november 13-án 32 éves korában hunyt el. Telegdy Pálnak és Várday Katalinnak hat gyermeke született: István, Zsigmond, Mária, Zsuzsa, Kata és Anna leányai.

Telegdy Mihály gyermekei közül Telegdy Kata (1550–1599), Szokoló Miklós felesége is bekerült a történelemkönyvekbe. A legújabb kutatások szerint egyike a korszak első költőnőinek. Húga, Bora előbb Csapó Kristóf, majd Rákóczi Zsigmond erdélyi fejedelem felesége.

Telegdyné Várdai Kata később bedeghi Nyáry Pál váradi kapitány választotta férjéül. Első házasságából csak a legkisebb leánygyermek,

Anna élte meg a felnőttkort. Anna bedeghi Nyáry István szabolcsi főispánhoz, királyi főajtónállómesterhez ment feleségül. Vagyonáról kiválóan gondoskodott mostohaapja, egyben apósa, Nyári Pál, de gondoltak rá rokonai is, így unokabátyja, ecsedi Báthori István országbíró is, aki 1603-ban kelt végrendeletében külön megemlékezett leányági rokonairól. A Báthori-vagyon leányági javait Telegdy Pálné Várday Kata és annak leánya, Nyári Istvánné Telegdy Anna kapták meg. Telegdy Anna arany-ezüst értékeket és drágaköveket kapott örökségül 11 500 forint értékben, illetve számos birtokot, úgy mint Abaúj megyében Rozgony, Zinna és Györke falvakat, Zemplénben pedig Helmecket és Keresztúrt.

Várday Kata és Nyáry Pál levelezéséből a korabeli történelmi eseményekről is értesülhetünk, így többek között „*Batory [Gábor] uram felől ma hozott Cycery [Csicseri Ambrus] uram levelet, kiből Kegyelmed mindenneket megérthet, nem leszen addig semmi kár az dologban. Édes szerelmes uram, az jószágom felől törekedjék Kegyelmed, mert bizony igen nagy dolog lenne, ha immárlan kárt vallanánk. Isten után Kegyelmedhez vagyon minden bizodalmon, édes uram, legyen az Kegyelmed munkájára és sok szolgálatjára is mind az mostanin, mind az előbbire mi tekintet, hogy az ki Kegyelmed kezében vagyon, ne kívánják ő felségek azt el. Szentmiklósi jószágunkon ott vadnak az halduk [hajdúk], Tot Ferenc a hadnagyok, három falu is, az ki közös Telegdyvel, azok mindenestől elfutottak...*” [Várday Kata Nyáry Pálnak. Rozgony, 1606. április 28.]

Telegdy Kata és Nyáry Pál házasságából született Nyáry Krisztina, aki a Várday-vagyon örököse is lett. Előbb Thurzó Imre, majd Esterházy Miklós felesége. 1628-ban gróf Esterházy Miklós és felesége, Nyári Krisztina megállapodtak Nyáry Istvánnal és Telegdy Annával, hogy 28 000 forint lefizetése mellett a szentmiklósi kastélyt és számos birtokot azok életük végéig élvezhetik, azután pedig a zálogösszeg visszafizetése nélkül visszaszáll a vagyon az Esterházy-családra.

Mivel a Telegdy-família X. János ágán tovább élt, fiai, IV. Ferenc és Gáspár is benyújtották igényüket a család birtokaira. Telegdy Gáspár és fia, István hatalmas vagyon birtokába jutottak öröklés és zálog révén, többek között a Surányi és a Prépostváry családoktól. Apja halála után Telegdy István a leleszi konventhez fordult, hogy állítsák ki számára a szentmiklósi uradalom tulajdonjogával kapcsolatos oklevelek másolatát, majd kérelmezte a kassai kamaránál a zálog további megerősítését, amelyre további 30 000 forintot tett le. 1650-ben III. Ferdinánd császár

mege erősítette Telegdy Istvánt a szentmiklósi uradalomban. Ebben az évben nősült meg, s vette feleségül a birtokra szintén igényt tartó Lónyay Zsigmond Bereg vármegyei főispán lányát, Margitot.

A gyakran betegeskedő Telegdy István 1649-ben elkészítette végrendeletét, amelyben vagyonának fő örököséül feleségét, Lónyay Margitot jelölte meg. Az utolsó Telegdy 1653-ban halt meg. Felesége, Lónyay Margit szeptember 23-án kelt levelében már mint „*az néhai tekintetes és nagyságos Thelegdy István úr megmaradot Eözvegye*” írta alá magát.

Később III. Ferdinánd király a kastélyt és uradalmát Lónyai Zsigmondra és mindkét nembeli örökösire ruházta. 1652. március 5-én kelt végrendeletében Lónyay Zsigmond rendelkezett ingó és ingatlan vagyonának örökléséről, így többek között a szentmiklósi uradalomról és annak tartozékairól. A kenézi telepítéseknek köszönhetően ez a lista sokkal nagyobb, mint a II. Rudolf által kiadott adománylevélben szereplő: Szentmiklós, Podhering, Repede, Szuszkó, Holubina, Pauljana, Pavlane, (H)Raboncza, Putpolócz, Romanócz, Szolina, Alexandrovica, Nelepina, Hankovicza, Felső-Verecke, Zavatka, Zadilinszky, Jeloszte (Jalloua), Alsó-Verecke, Pereszner, Mevecz (Meduerre), Tissó, Laturka, Nagy-Bersztrakalavicza, Misterovicza, Boroszohuza (Borszuchina), Katalinom (Kotilnicza), Kis-Bisztra, Sbuna, Sdenik, Katalinczky (Kallitounicza), Scserbóc, Rozgale, Marczány, Borka, Kolczin, Verbiás, Pereknea, Izvor, Stroina, Dulina, Mortinecz, Almamező, Eökörmező, Uklin.

Az elhunyt Lónyai Zsigmond özvegyét nagymihályi Bánffy Erzsébetet Rákóczi László vette el, s így a szentmiklósi birtokok előbb rá, később rokonaira, a Rákócziakra szálltak.

Telegdy János végrendelete

[1593. SZEPTEMBER 29.]

Attianak es fiúnak es zent lilék Istennek neuiben kezdem el en az en testamentommath. Legh elozer halakat adok en, az en megh ualto Jesus Christusomnak hogj ü zentfelsege nem nizte, az en nagj bunos uoltomat es bunejmnek sokasagat, hanem mind ez orajglan ü zentfelsige kegielmessigibol megh tartotth ez arnik uilagban, koniorgok az en meg ualto istenemnek, hogh holtom utan aggia az órók illeteth, az ü zent angjalj kozotth.

Miuel hogj az embernek ninczj bizonyosb annal, hogj kj kel az arnjik uilagbol mulny, milto hogj az kit az úristen, az ü ajandjkjaua megh latogatotth Jámbor felesiggel es gyermekekkel, hogj illetiben uisellie gongját testamentomanak, hogj felesige, gyermekj, tuggjak az oueketh my ligjen es maraggyanak azon megh az miuel Isten uketh zerette.

Hagiom pegig fű testamentosomnak es oltalmazojanak az en felesegemnek giermekjmnek, az en megh hit Jo akaró zerelmez (!) attjamfjat Melit Pal uramatth, Zokoly Miklós ura[ma]t, Chiapj Christof uramatth, Thelegdj Pal uram oczjemeth, Matuznaj Gedeon ura[ma]t Karolj Mihalj ura[ma]t. Kirem az uristenirt ü kegjelmeketh mint megh hit urajmat attjamfjajth mutassak megh euuel az en holtom utan, az en felesigemhez giermekjmhez hogj ennekem zeretettel ualo attjamfjaj uoltanak ü kegjetinek hogj legjenek oltalmazoj mindenek ellen, az en felesigemnek giermekjmnek es Jozaginak marhainak, kirt (!) az úristen iotth aggiony ü kegjelmeknek ez uilagban ualo iletekben Jo zerenczjes es bodogsagos ileteth, es az mas világon az örök ileteth aggia ty kegelmeteknek yrette.

Miuel hogj ennekem az en zerelmes megh hitth es keduem zerint ualo attjamfja Segnej Anna keduem zerint ualo attjamfja uolt, es en ü benne megh niugottam uoltth ez uilagban ualo iletemben eggjut laktunkban, az mig az en neuemeth uiselj, az en attjamfja Segnej Anna, Hagiom nekj mind az keth fja[ma]t Thelegdj Ferenczjeth es Thelegdj Gáspárt, es leaniomat Thelegdj Sophjat, gonduiselisit es fel neueliseketh rea biztam. Hizemis pegig az minemű Tokeletessigeth benne ismertem az ü iletbé az en neue[me]t megh nem ualtoztattia megh tekjntuin isten (!) az utan giermekjnketis.

Minden Jozagomath pegig Tudni illik Pottherin neü uduarhazamat malmaual zanto foldjuel ritjuel Zentmiklosi foldejmeth ritjmeth Es Repedej foldon ualo foldejmeth Potherinniel egjetembe Es Kolczjn neü falumat egizzen hozza tartozoiaual mind az kettoth Zoljua neü falú belj rizemmel Nelepjnaj rizemmel Palonaj rizemmel, Martinczjat egizzen Duzjnat egizzen Ztrojnat egizzen Felső uereczjket egizzen Okormezot egizzen Polianat egizzen Ukljnt egizzen Werbiast egizzen Perekrezteth (?) egizzen Almamezot egizzen ezeket hattam felesigemnek giermekjmnek Thelegdy Ferenczjne Es Gasparnak Senkj kezebol el ne foglallia az en felesigemnekul Segnej Annatul mig az en newemeth uiselj, Ha hun pegig az úristen az en felesigemnek orajat elo hozna es kj uennj ez uilagbol Es az fjajm nem elegek uolnanak Jozagoknak olatlmasasara' hogj aprók uolnanak uagj gonduisetletlenek uolnanak az Iffjüsag miatth, az en zerelmes meg hit attjamfja Melit Pal uram, Es Zokolj Miklós wram uiselljk gondokath oczjmel egjetembe, migh lattjak, hogj emberj ezet ad Isten nekjk.

Ha hun pegig az en Istenem hozzü ilettel zeretj az en attjamfjat Segnej annat kit engeggjen ez úristen; az mint felullis megh írtam felül megh Irt Jozagimat Senkj az en attjamfja Segnej Anna kezibol el ne uegje es foglallia, hanem ü birja Es y tartia, taplallia, es tanitattassa az keth fjamal leaniomat Thelegdj Sophjat Legh elozör neuellje üketh Istennek neuenjk (!) djczjretire, Jo erkölczjben Es nemzetchjgunknek tiztessigire Es elomenetelere. Es kjremaz en zerelmes attjamfjat Segnej Annat, hogj tanitassa deákul uketh Ithon hazanal tartiori Jo deákoth nekjk ha hatuan, uagj hetuen forintot ad az mesternekis, ne gondollion uelle, Idegen heljre ne kulgie, üketh tanitany mig tizennigj eztendosok nem leznek. Annak utanna kulgie uketh Loczjre

uagj bartfara, ottis Jo Es Jámbor mestert tartianak mellettek Es Inast, es zallast Joth, zerezzenek nekjk had tanulljanak mind deákul nimetul, az mikor pegig lattiak hogj deákul Jol tudnak, mert pappa eggiketh sem tizem, hanem ha ü maganak lenne, ualamelljknek, kedue hozza ugj ellent ne tartianak benne, az mire Isten ualasztia legjen az, annak utanna houa kel zereznj uketh zegjneketh, Isten, es az udo megh mutattia

Ha hun pegig az en attjamfja Segnej Anna, megh ualtoztatna az en neuemeth es firhez menne, tuggjak mi ligjen az orzag töruinie, Es tartia ahoz magatth.

Ha hol pegig az fjaim Thelegdj Ferenczj Es Gaspar, fel nonenek, minth hogj mostanj udoben az anniókal az Iffjak nem örömost laknak nimelj, wagj Zetenj hazamat zeretj az attjamfja uagj Pottherinj uduarhazamat azt uegie maganak az mig il, otuen [hatuan] haz Jobbagial Selljerestul, ha holj pegig isten megh eligedjk Iletjuel, azokis maraggjanak az keth fjamra. Thelegdj Ferenczre Es Gasparra.

Miuel hogj az attjank lelte Es kereste, az my Jozagot nekünk hagjotth az mint az testamentomajs tartia, zabad uolt kynek mit hagjot, ualamelljkunknek, az Zentmiklosi hazat oczjmnek Telegdj Palnak hatta noha fele sem uolt kiz mikor az attjank megh holt, hanem En ippjtettem es czjnaltattam megh Es kizen attam oczjm kezjben. Ilijén uigezest tettunk oczjemuel kjrl egj mas kozotth leuelis koltth hogj az zentmiklosi hazjrt magamnak Pottherjnben egj uduarhazat czjnaltassak. Annak felete Zetennekis fele oczjeme uolna, fele Enjm, Es giermekjmne, zetennek kastellj anakis felit az oczjem nekem engette az ü rizeth az az totaliter enim az kastilj, miuel hogj az zentmiklosi haz sok ezer forintban kizust (!) fel, az pottheri haz pegig nigj zaz forintban ha al.

Az zetenj Castilt illjen Condjtional Engette oczjem, hogj ha uardat el perelnek ü tulle uagj maradjkjtul, hat Zetenj kastilnak fele oue ligjen, de az mit on ippj tettem zetemben az en magam kolczjgin, azt oczjem le tegje elozor, uagj maradjkj, [az utan] felesigemnek giermekjmnek Thelegdj Ferenczjnek Es Gasparnak, kiz pinzul, az uta (!) oztozzjk keth fele az zetenj kastilj. Sub ista Condjtione azis, hogj az zentmiklosi haznak felinek az arrat le tegje oczjem uagj maradjkj mingjart kiz pjnzul az en felesigemnek giermekjmnek Thelegdj Ferenczjnek Es Gasparnak, addig Zetent oczjem kezjben ne aggjak se maradjkinak az pottherinj hazat megh boczjulljk, Es kj tuggjak aznak az arrat belolle, mert azt koz kolczjgbol czjnaltattam,

Miuel hogj Zeten igen peres, ha az peressel Concordalhatunk, Jo, egj arant fizessenek nekj az peressnek az en felesigem giermekim oczjemmel egj etemben, uagj az oczjm maradjkj, Ahol pegig nem Concordalhatnak az peressel es el niernik Zetent felesigemtul giermekjmtul Thelegdj Ferenczj tul es Gaspartul, mingjart az zentmiklosi hazakat megh kel böczjultetnj, Jámbor es megh hit zemiljekel, igazan, Es oczjem Thelegdj Pal, wagj maradjkj, fizessek kj az en megh maradót felesigemeth es az keth íjamat Thelegdj Ferenczjet es Gáspárt, uagj ha az úristen ez utan adna íjat, miuel hogj most

remenlenok Istentüi, az ü ajandjkatth, az mint felül megh írtam, az potheri hazat megh boczjuluin az miben kizult, az mint megh írtam azt kj tuggjak belolle az zentmiklosi haznak feliből es ugj fizessenek felesigemnek, fjaim[^] nak Thelegdy Ferenczjnek Es Gasparnak, az zentmiklosi hazakjrtth

A hun pegig az úristen felesigemeth fjaimatth kj uennj ez uilagbol, kit az úristen, ü zentfelsige el a tauoztassonj, maraggianak minden jozagum (!) oczjemre es maradjkira, De ezüst miwnk es egjeb fele Ingó bingo marhak mindenek maraggianak az leaniomra Thelegdj Sofjara, uagj maradjkja á hol pegig az leaniomis Defjcialna, mindenek oczjemre Es maradjkja maraggjanak, ha pegig mind kettőnknek fjaink Defjcialnanak maraggjanak leaninkra Es az keth hugunkra Thelegdj Khatazzonra Es Thelegdy Borbalazzonra, wagj maradjkja

Komlosban kj Beregh war megjeben uagjonj en leltem kerestem kjrul leuelemis wagyony aztis az attjamfjanak hattam Segnej Annanak Es az keth ijammak Thelegdj Ferenczjnek Es Gasparnak, Azoknak defjtialasa utan, őczjemnek Es maradj kjnak hattammert örökben uettem megh

Beregzazj hegjen uettem keth zoloth kjrul leuelem uagjon örökben, kj fl 355 al, azokatis felesigemnek Segnej annanak es az keth ijammak Thelegdy Ferenczjnek es Gasparnak hattam azoknak defjtialasa utan oczjemnek Es maradjkjnak hattam az oregbiketh, az kissebiketh az Lelezj Conuenthez hattam, az papoknak,

Magoczj Gasparne azzoniom adoth nekem egj oregh zolot ajandjkon kj az munkaczj hegjen uagion Barthaza felől, aztis felesigemnek Giermekjmnek hattam Thelegdy Ferenczjnek Es Gasparnak,

Potherinj hegion azonkjppen zoloketh zerzettem azokis (!) felesigemnek Es az keth fiamnak Thelegdy Ferenczjnek es Gasparnak hattam.

Az Ladmoczj zoloket Heljmeczjeketh Es zobbranczj fele ualo zolejnketh az kj az en rizem uoltth uagj leth uolna, aztis felesigemnek es az keth ijammak Thelegdy Ferenczjnek Es Gasparnak hagjom azoknak defjtialasa utan oczjmnek Es maradjkjnak hagjum. De az leaniomnak az oczjem, uagj maradjkj az zolokjrt Es komlosbeli rizjrt Nigj zaz forintoth kiz pjnztt agganak ha ilhet az leaniom, uagj maradjka lenne a' hon pegig defjtial Semmit ne agganak,

Az my ezüst münk [aranj] pinzunk lura ualo zerzamunk kóntosink zoniegek es egjeb fele Ingo-bingo marhak marattnak, az attjanktul anianktul azt megh oztottuk az oczjemel Thelegdj Pallal, megh iletemben Semmit az Jo oczjem ezekjrt az felesigemen giermekjmen nem kereskedhetik,

Az mig iL, az en felesigem Segnej Anna, ü kezjnel legjenek mindenek hjzem hogj el nem tekozollia, holta után az keth ijamé Thelegdj Ferenczje Es Gaspare,

Czjakj Paltul marat marhakatis pinztis megh óztóztunk mindeneketh az Czjakj Paltul marat talakból talnirokból az en rezemből czjnalattam az my keues Sima ezüst muem wagyony kjn Jaro azonkuulis ualamj keues aranyas poharim uadnak Sőtarto kjn Járok es lura ualo zerzamokatis ezustoth kit

czjnalattam* az zegin apank ezustibol az en rizembol Es czjakj paltul marat ezüstből az en rizembol es az en rizem keues adobol kyhez az en oczjemnek Semmy kozj ninczjen Niakba uetok bonczjokok uadnak homlok elok ezüst lanczj mindeneket ezeket az keth fiamnak hagjok Thelegdj Ferenczjnek es Gasparnak ezeknek defjtialasa utan az leaniomnak Thelegdj Sofjanak Es maradjkjnak.

Az my ozue Jaro aranjás kupajm es uiragos kupajm arañasok uadnak kit menjegzomkor attak es czjakj Paltul marattak kj az aniamtul es eggjet az erdei uajda adot, ezeketh az leaniomnak hagiom Es maradjkjnak, ha Isten azt az udot aggja Irny, hogj firnek aggjak egj mosdo korsotis medenczjestul hagjok nekj oregeth á hun pegig az leaniom defjcialna az keth íjamra zalljanak ezekis Thelegdj Ferenczjre es Gasparra Az mi menesem uagjon az keth fiamnak hagiom Thelegdj Ferenczjnek Es Gasparnak, az kj giermek lü lenne benne Jo, tartiak megh az íjamnak, az kj nem arra ualo aggjak el pjnzon Es az íjamnak tartiak az arrat az attiamfja Segnej Anna.

Melit pal ura[mna]k hagjom az oregh röh paripamat Czjapi Kristóf ura[mna]k hagiom az kis pej paripat egj czjaprangal egjete[mben].

Zokoli Miklós ura[mna]k hagiom az Bathori Boldisar uram loua felit az pejt az oczjemnek hagiom az apajj loua felit az pejt, uagj az bodogianose felit eggjketh, [eggjket aggjak el] az melljket zéretj az masikat aggjak el, es az arrat tegje el az attjamfja az keth fjanak, de az el adasban megh ne czjalliak mert az lü igen Jo.

az usti louat el ne aggiai hanem tartiak az Istállóban ha meg Santul menesbe erezzjk,

az kik louat aggjak Segnej miklosnak az kit az peter uajda zolgajatul uettem uolt azon kuulis az attiamfia Segiccze az miuel leheth paripaua! Es giermek lüal,

Matuznaj Gedeoni ura[mna]k hagiom az zegh paripamatth

Zolgaimnak az miuel ados lezek az registrombol kj tettzjk, megh fizesse az attjamfja nekjk es el boczjassa üketh

Dan Mihalt el ne eresse, hanem minden eztendoben huzon öth forintot aggion nekj es tizen ket kobol buzatth Segiccze egjebelis az miuel lehet hogj rigj zolgank

Azon küulis tartionj zolgaath az attjamfja, á hoz kjpest, az menjre kel, ebmersiges zolgakattlr Marton deaknak tuggia allapatia miben ligjen es zolgallia az attiamfjat es giermekjmeth Thelegdy Ferenczjet Es Gáspárt holtig, az mint ü maga hit leuele tartia megh talalljak fizetisiz az Regestromba menit kel eztendejg nekj adny Az en menesem fele giermek luban aggjanak eggjet nekj, es az skarlat felső ruhát az bellettlent Dan Mihaljnak hagjok egj Giermek louat az en menesem felith es az en hozzü granat dolmaniomat az uyatth.

Az panczjl uyat az en magameth hagiom fegjuer derekastul Sisakostul Kerepeczj Istuannak.

Az Inasnak az alparinak hagiom az potherini giermek louamat egj egiz panczjlt az louazokon kj Jar, az iobbikat egj Sisakoth egj Louaz niergeth

de Igj hogj az ijamat ferkot zolgallia ha meg erdemli oztan fizessenek nekj egj lura.

Körösinek Hagjok egj giermek louat en magam menese felit esel ne boczjassa az attjamfja had zolgallia az ijaimat egj aranias sisakot egj niergeth. Gerseninek hagiok egj giermek louat uagj egj paripát.

Horuat Kristófnak hagiok egj bellentlen skarlat menteth duppla tafota alatta kirem azon hogj mutassa megj euuel hogj nekünk igaz zolgank uolt hogj felesigemet giermekjmet zolgallia, az mig il, uisellie gondokat mindekben es Jarion megh az ü rendelt fizetise.

El felejtettem uolt Ide fel megh írnia egj czjezet czjnalatokat az beregzazi ötuó'ssel antiquitassal, Es muzkua pinzel óttóth mero aranias azt Thelegdj Ferenczjnek hagiom az fiamnak Kustanczjnapoljbol hozattam uolt egj Sarga czjapa nierget. Es beregzazbannis czjnalattani uolt Egj Duppla ueres barsonj ezüstös aranias nierget ezt az keth niergetis az fiamnak hagiom Thelegdj Ferenczjnek.

Azon kuül az mi niergejm uadnak Granat Skarlat az keth fiamnak hagiom Thelegdj Ferenczjnek Es Gasparnak.

Az Istóknak az attjamfja Inassanak hagjok egj paripat fjkestul niergestul Mihóknak az Inasnak fl 5

Ezt en az testamentomoth tettem zabad akaratom zerint egissiges kormban kit kezem irasual irtam Es peczjtemet uetettem rea. Az úristen az ü zent fiajrt az Jesus Christusirt tartia Es aggionj hozzü Ileteth az en keduem zerint uaío zerelmes attjamfjanak es giermekjmnek, Es aggia az Is-ten hogj neuelhesse fel az en zerelmes gjermekjmeth* hogj ne maraggjanak zegjniek Idegen kezre, es oktassa taniczj a ü maga uketh hogj az ü Iletek legjen Istennek neuinek diczjiretire előmenetelekre kit engeggjen megh Atia, fjü, zent lilék egj Bizonj isten. Ammen.

Irtan pigig ezt az testamentomot 1593 septemtembernek 29 napián.

Joannes Thelegdj manu ppria P.H

Telegdy Pál menyasszonyának, Várday Katának

[1588]

Hozzád való jóakaratomnak és szeretetemnek örökké való ajánlását írom mint szerelmes atyámfiának és mátkámnak. Istentől kívánom velem egyetemben ez világban való boldog, csendes, jószerencsés, egissiges íletedet minden jókkal megadatni.

Nem tagadhatom, szerelmes atyámfia, mi tagadás benne, én bizony csak alig várnám, hogy az vadságnak immár vége szakadna, és úgy beszélhetnénk egymással az mint kívánnám. Kilátom én, hogy mindaddig sem leszen úgy, míg egy idő elő nem jű. Mert nem tudom, mind ketten micsoda szemírmes planéta és csillag alatt lettünk volt, hogy össze nem szokhatunk, és annyi bátorság egyikünkben sem találtatik, hogy minden szemírem nekül egymással [nem] beszélhetnénk mégis. De bizony elhittem, hogy semmi nem egyib az oka az jó napnak világánál, kiről leszen oly üdő, hogy bővebben

beszélhetünk egymással, ha Isten azt adja ülnünk, kit engedjen meg ű szent felsége az ű jóvoltából szentfiáért.

Továbbá kírlek mint énnekem kedvem szerint való szerelmes atyámfiát, ides mátkámat, írj énnekem választ, ha többre nem is immár, akár csak ez egy levelemre. Hiszem, nem fáradsz avval meg. Nem is tudja felölünk senki, úgy küldhedd ez én inasomtul, kit most Ecsedbe küldtem. Ezelőtt is egynihánszer úgy kírtelek levelem által, hogy írj nekem. Hogyha te engemet valamire úgy küttél volna, bizony nem tudom, mi tartóztatott volna meg az egy üdvössígen és tisztessígen kiül, hogy kívánságod szerint való válaszod nem lett volna tölem. De nem tudom mi az oka, hogy ily kemíny szívet mutathatsz hozzám, mert ha az szemírmertessíget veted előmben, az igen keves mentsíg, mert mi köztünk immár meg kell annak alunni, és lassan lassan bátrabban szólhatunk egymásnak. Hogy nem mint ezelőtt, mert rígen ismerjük szemílyünk szerint egymást, és jórészint erkölcsünkben is, noha még ideje nem volt, és módja nem mutatta, egymásnak nem szóltunk, holott még helye volt az szemírmertessígnek. Kírlek azírt én ides atyámfia, szerelmes mátkám, írj nekem, bizony senkinek nem mutatom, senki is nem látja egyéb nálamnál. Hiszem pedig bátyádnak írhat sz felül, ha egyibnek szígyenlesz írni, avagy atyádfiának, mert ugyanis az vagyok.

Isten tartson meg jó egíssígenben.

Zetényben költ ma hetfün 1588.

Az te mindennél jobb akaró atyádfia, szerelmes mátkád

Telegdy Pál

Telegdi Pál Várday Katának

1589 július előtt, Ecsed

Köszönetemnek és magam ajánlásának utánna Istentül kívánom éltedet, egísségedet velem egyetemben sok jó esztendeig megadatni.

Ides társ! Im ezen levélben rekesztve küldtem neked egy levelet, írd le szépen és pecséteseld be. Ugnotné¹³⁷ asszonyomnak küldjük el. Kísíztésd mindjárást el és ad Cseh János keziben. Ezenképpen írd az mint én írtam,

¹³⁷ Ugnád Kristófné Losonczy Annáról van szó, akivel a Várday-örökség miatt állt perben Várday Katalin. A Tomaj nemzetségből származó Losonczy család Szabolcs vármegyében jelentős birtokokkal rendelkezett (a tiszaszentmártoni uradalom), illetve Losonczy István (mint Temesvár főkapitánya elesett a vár török ostroma után) több Bereg megyei falut is kapott adományba. Mivel nem voltak férfiági leszármazottai, I. Ferdinánd királlyal saját- és féltestvére, Antal leányait fiúsíttatta. A fennmaradt levelezések szerint Losonczy István özvegye, Pekry Anna folyamatosan perben állt a szomszédos birtokos Csapy és Várday családokkal. A Losonczy-vagyon egy részére igényt tartottak a Várdayak is: Losonczy Antal Dorottya nevű lányát Várday Miklós vette feleségül, a házasságból két gyermek, János és Kata születtek, közülük az utóbbi érte meg a felnőttkort. Várday Kata (főleg gyámjai, Várday Mihály, majd Zokoly Miklós, Szabolcs vármegye alispánja) nem csupán pereskedés útján, de fegyveres erő alkalmazásával is megpróbálták érvényt szerezni az öröklési jognak. Várday Kata férje, Telegdy Pál egészen új módszereket vet be felesége jogainak érvényesítése érdekében: újraindítja a pert, majd a kisvárdai várból ágyúkat küldet Tiszaszentmárton alá, ahol a várat „*taratzkal porral golyobissal rea zallotta es vitatta leovette Zenthmarthont, wgimint egi ellenseg hazár*”.

ebből le tudod írni. Ugyan kírlek, ezt ne halogasd, mindjárt leírad, felül is az mint kell írnod, im megírtam. Isten hozzád. Költ Ecsedben, hétfőn 89.

Az te jóakaró atyádfia

Thelegdy Pál

Telegdy Pál feleségéhez, Várday Katához

[1593. november]

Az én szerelmes atyámfiának, Várday Kata asszonnak adassék.

Köszönetem után, adjon Isten minden jókat. Mi az Úrral im csak most jutánk meg Tokajból; holnap, válem, megindulunk mind hadastul, aho-va az Jó Isten vezérel bennünket. Im azt hozták az hírt, hogy megvettik Székesfehérvárat az magyarok. Az én kötött kapcám otthon vagyok, úgy tetszik, az tárházban vagyok, az szőnyegek közt vagy hol, vagy az magam házában. Isten tartson meg, ides rokonom, adja Isten, találjalak jó egítségben benneteket; ti is hallatok jó hírt felölünk. Az sokadalomban az subádra prémet vitess az olaszokkal az subádra, el ne felejtess. Dobaynál vagyok pénz. Isten veled. Írtam Kislétán, vasárnap, 93.

Telegdy Pál.

Telegdy Pál feleségéhez, Várday Katához

[1593. november]

Az én szerelmes atyámfiának, Várday Kata asszonynak adassék. Köszönetem, magam ajánlása után. Isten adjon minden jót felöletek hallanom. Mi békivel vagyunk.

Ha írnál nekem, én is írnék neked, jó rokon; de ha te rest vagy, én is az lehetek. Isten veletek. Írtam Fülek alatt, szeredán.

Te jóakaró atyádfia

Telegdy Pál.

Telegdy Pál feleségéhez, Várday Katához

[1592. február 10.]

Az én szerelmes atyámfiának, Várday Katának adassék.

Köszönetem után, Istennek hála, mi egítségben vagyunk még eddig, valamint járunk ez után az erdélyi bor mia. Én még tegnap jöttem Kolozsvárra, mert ott gyűltünk össze; ma itt Lónán volt az menyegző, holnap Sajóra megyünk, de két nap írunk innét oda, szertelen gonosz uton. Az Vajda is ott leszen úgy értjük. Immár onnat hová visznek, nem tudom, mert fülek, hogy Báthory Boldizsár uram Fogarasban viszen vele ki; ha úgy leszen, kissebben mehetek haza.

Menyasszony nélkül megyünk el innét, mert minden órában halálát várták az menyasszonynak. Az hagymáz volt rajta, de most immár könnyebben vagyok. Az menyegzőben sem lehetett az leány.

Im értem, hogy Istók megnehezült volt. Isten meggyógyította, hála Istennek; mégis kírlek ides rokonom, ne hagyjad szegint, az mellyecskéit me-

legben tartasd, hogy az hideg újóban ne ártson meg neki. Írsz arrul is, hogy hamar haza menjek. Isten látja, hogy ha lehetne, szárnyon mennék; de jól tudod, hogy én nem az lakodalom kedviért jöttem ide, hanem másért; annak most vetem az fondamontomát.

Én csak immáris meguntam az bor közt való heverést. Íjjel-nappal csak megyünk, eszünk, arra sokat adnak innunk, de az alvásban kevés rászünk vagyunk.

Mondd meg hugomnak én szómmal, hogy elég nagykontyú asszonyokat láttam itt benn. Mondja meg sógoromnak, hogy írtam volna Űkegyelmének mind ennyi futófélben is; mint kírtem Űkegyelmit, hogy írjon nekem. Csak azt sem mívelte. Isten hozzád; örömet többet írnék, de hínak.

Írtam Lónán, 10. február 29.

Te jóakaró atyádfia

Telegdy Pál

Telegdi Pál Várday Katának

[1594. május 5. Hatvan]

Köszönetemnek, magam ajánlásának utánna, Istentől kívánok minden jót, jó egészséget hallani felőled mind az apró gyermekekkel egyetemben. Mi Istennek hála egészségesben vagyunk.

Megértettem ides rokonom leveledből, hogy az két fiúnkat a hideg lelte, de remíled, hogy elhagyja őket, az egyébtől nincsen azt gondolom, hanem minthogy erőtlenekek szegínyek az betegség miá, és játszanak, micsoda ráncigálódik, micsoda az gyermek megsérszik, azírt leli. De ugyan jók azok az orvosságok, kikkel gyóg[y]ítattad őket, az kenis is jó volna. Az mi az leiánkánkat illeti, bizony dolog, hogy ezután is filelmes leszén, hogy ujjóban meg ne himlőzzik, most azírt nem filtem, hanem ezután ha Isten ílteti egynéhány esztendővel.

Magunk és táborunk állapotja ebben vagyunk: elmúlték egy hete, hogy Hatvant megszállottuk. Még most sem fogtunk úgy hozzá, hogy megvennők, hanem távoli föld lövöldöztek be a várasba és várába. Oka ez, hogy értettük vala, hogy kü[v]ül megsegítik, azt vártuk. Meg is segíték, mert ez elmúlt szombaton jöve ide az [Mehmed] beglerbég és [Haszán] budai passa, hat vagy hét béggel búségesen (az tömösvári had is velek vala), voltak tizenkét ezeren, mind annak is talám nem volt száz gyalogja, mind lovas török vala. Mi innét vagyunk az Zagyván táborban, ű túl álla az váras mellé, meg sem szállának, hanem mind felültek, aznap és egy egész íjjel mi is mind fenn ültünk. Másnap, úgy mint vasárnap mintegy hét vagy nyolc óraker tájban reggel elindulának azon az úton vissza, az kin jöttek vala. Mi sok zsisbongás után, addig untaták [!] az király kípít, hogy felülénk, utánnok menínek, jóllehet elég nehezen veheték rejá [!], ű maga egyik ríszivel az hadnak az táborban maradván. Az Zagyván által kelínek, ki noha míly vala, de avval sem gondolánk. Egy Tura nevű falunál jól egy [!] közelétöttük vala őket, de miérthogy sok sáron, vizen,

hídon és gáton kelleték nekünk is által kelünk, míg által kelénk, ők is anynyit haladának, hogy az sík mezőben alig láttuk őket. Ezt látván megállánk és sokat tanácskozána az urak felőle, ha elhagyván az gyalogokat, utánnok menjünk-í, avagy nem. Mindeneknek, és az fegyvereseknek is az tetszék, hogy megtérjünk, és az előttünk való dologra, ugymint az vár szállásra viseljünk gondot. Megtérénk. Ezalatt az török, nem tudjuk bizonyosan, szívet vívi azon, hogy megtérénk, alítván, hogy útülők való féltünkben tértünk meg, avagy ugyan mezőben akart velünk megvíni. Utánnunk fordula, melyet értvín az urak, visszafordulánk rejájok, seregeket ujóbban szípen elrendelvín. Az úr Báthori István vala előtte az elelöl [!] járónak, vele lívín Humonnay István, Balasi Ferenc, Székel György, Pető Gáspár, az egri sereg és ezen kü[v] ül sok fű nípek és seregek, azaz úgy intíztük, hogy az elől járóban voltunk – jobb kéz felől mellettünk fekete fegyveres – bal kéz felől is fegyveresek – és azok mellek [!] az gyalogok lovag gyalog ötezer ha volt, jóllehet az színe az gyalognak nem volt velünk, hanem az sáncban hattuk vala. Utánnunk segítő seregben Forgách Simon vala, mindezekkel egyetemben ha voltunk ötezeren.

Az törökök vesztég állottak rendelt seregekkel, hold formára csinálva az ú seregek. Öt seregeket aránzottuk, hogy vala, jóllehet annyi föld voltak egymást, hogy csag [!] alig ismerszett külön seregeknek lenni. Az középső sereg inkább mind feír lobogós vala, azt mondták lenni az beglerbég hadának. Jobb kéz felől mellesleg előtte 22 tarackja és egynihány seregbontója, bal kéz felől az szo[l]noki had, azok melles [!] felül rajtok az gyemliak igen szíp sereggel, mind zöld lobogójok vala, az feír had háta megett állott egy nagy sereg, ki derék seregek vala. Így rejájok [!] menvín hozzánk sütögeték tarackjokat és seregbontójokat, kiket noha mi nem tudtunk, hogy velek legyenek, és ők is fő bizodalmodat abban vetették volt, mindazonáltal megszólongatván egymást és az mi jó és kegyelmes Istenünket segítségül híván, semmit meg nem tartozánk, hanem beléjek vontok kopjánkat. Mi az úrral és Humonnai István urammal szinte [szintén] az feír hadra találánk öklelni. Az gemliak az fegyvereseken vitézül elvonták kopjájokat, de az segítő sereg is mindjárást rajtok terme az gemliakon és szolnokiakon, meg nem állhaták, hanem elfutának, az harchelyen sokat levágván benne. Igen meleg üdő vala, deríkkíppen korán sem üztük őket egy milyföldig [mér földig] is, az ki legtovább volt is üzőben, ki csak kevés vala, egy milyföldnél nem volt sokkal tovább. Az török fejeket az király kipe sátorához hordák másnap, ki oly rakás vala, hogy az ki nem látta, talám el sem hiszi. Az sáncban felrakatta vala az király kipe őket, az zászlókat is, kit harmincnek számláltak akkor, jóllehet azután is mind hordták mind az török fejeket, mind pedig az zászlókat. Az török fejek mondják lenni – az kiket előhoztak – többnek harmadfél ezernél, maga sok maradt test mind fejestül az mezőn és vízbe is sokan holtanak, fű emberek is házokhoz sokat küldtek. – Török, számtalan sok sebes köztök, az parasztemberek beszíltik, hogy az mely falukon által futottak, olyak is voltak, hogy álla, orra, szája kettéhasadt, felül töltögettek vizet az torkában, még vigire nem mehettünk, kik vesztenek olyak az harcon.

Miközöttünk is sok sebes vagyon, azt itíljük, hogy vagyon nyolcszázig való. Az úr Báthori István uram is sebes, az bal lábának az ikráját hegyes törrel sértették meg, jár most is egy ujjnyi kő bele, de meggyógyítja az jó Isten, meg ebből. Balasi Ferenc, Kátay Mihály, Barcsay János, több sok fű ember is vagyon sebes. Sárközy Mihálynak fej[j]t vívék, Bánfy Zsigmondot halva találták az harchelyen, rút vagdalások valának az fel[j]ín és kezín, egy-néhány ujjja is szakadt vala el. Itt egy homokon tisztességgel eltemetők. Petky Pált az tarack ölé meg, Szenmariay Mihály is elveszett, Petky Ferenc is, Mosdosi Péter is. Ezeken kü[v]ül közlegény is alkalmasint, de nem felette sok. Chernel Pál is ott veszett.

Az Balasy uram inassát, az Horváth Gazsit is az tarack ölte meg. Tegnap írt volt az budai passa egy levelet ide az hatvaniaknak, kit be is hoztak vala nekik (mert most is ki s be járnak az Zagyva kapuján). Az urak lesettk, ez ijjel kézbe akadott az követ. Az azt beszilli, hogy igen reminkednek az hatvaniak az passának, hogy megsegítsik őket, ne hagyjon ennyi buszorman nemzetet² ott veszni. Igen biztatja őket az passa, hogy megsegítik ismét őket, de arrúl tagadást tettek előttök, hogy megvertik volna őket, azt izente az passa nekik, hogy csak az elől járójokat vertik meg.

Az budai passának az hasát találták puskából lüni, immár nem tudom, ha megemisztheti vagy nem. Az ágyukat még az sáncban nem vihettük, mert nagy sár, víz előttünk, soha ki nem vonhatják belőle, hanem ím most csinálnak hidat, gátat rajta. Azon volnánk, hogy ez ijjel bel[e]jvinnék őket, kihez segítsen az jó Isten bennünket, hogy hamar vígít írnök ezeknek, kik (úgy itíljük) bizony vitézek, igen kiáltják, hogy nem az filekit találtuk. Úgy is vagyon, mert immár egynehánszer kiütöttek az sánkra, az Zagyva kapuján ki s be járnak, katonát, drabantot, ökröket, lovakat ragadoznak be. Azt itíljük, vadnak másfél ezeren benne, ha többen nem is, jóllehet ez az török háromezernek mondja. ÚfelsíGINEK bár gondja volna rejánk [!] akár csak az ezer fegyverest küldi vala közénk, az eperjesi lancok is még el nem jutának.

Esztergomot is, úgy értjük meg, meg nem szállották, Budára pedig most hétezer nyugodt török jött, bizonyosan beszíllik.

Ezeket akarám, ides rokonom, neked megírnom, hogy te is értsed. Isten tartson meg, és adja, hogy minden jót hallhassak felőletek. Írtam Hatvan alatt 5 Mai 94.

Az te jóakaró atyádfia

Telegdy Pal mppria

[Ui. külön lapon:]

Immár megírtam vala ez levelet, hogy juta Göncöl István, Istennek hála, hogy bikével vattok [!]. Az kis fiamat köttesd, kenesd és füves feredőbe feresztesd ides rokonom, mert azt tartom, hogy séristül leli az hideg. Írd meg nekem, ha az Jenő felé való jobbágyid feljövőinek-i. Ím értem, hogy elíg hamis hírt hallotok oda felőlünk. Nem csodálom, mert szokása Várdának, de nem kell mindjárt mindent elhinni, mert hiszen mind tintám, papirossam vagyon, egy embert könnyen hazabocsáthatník, ha kelletnik.

Ez új híreket közöljed rokon Bidy urammal, Sós Andrással, de megtartsad, el ne vesszed, mert kifíttyn az fejemből, tudod.

Ím írtam az bátyámnak [Telegdi Jánosnak], hogy az mássát ez híreknek odaküldje Párnóra és Chapi uramnak is.

Reméljük, ha Isten bikiével megtart bennünket, Pünköstre hazamegyünk.

Várday Kata Nyáry Pálnak

[1606. április 28. Rozgony]

Szolgálatommat ajánlom Kegyelmednek, mint szerelmes uramnak. Adjon az Úristen Kegyelmednek minden jókot, jó egészséget, mind az Kegyelmedhez tartozókkal egyetemben.

Istennek hála, hogy Kegyelmed, édes uram, egészségben vagyon, mi is Isten kegyelmességéből alkalmas egészségben vagyunk, az gyermekek is igen tanulnak. Pestist még mi nem hallottunk, csak, édes uram, Kegyelmed őrizze magát inkább oda, mind pestistől s mind egyebektől. Én szinte elkészöltem vala már, [Kis]Várdában ma akartam indulni, de ha Kegyelmed, édes uram, nem késik, megvárom Kegyelmedet. Sokáig nem lehet, mert igen pusztá az karastrom. Batory [Gábor] uram felől ma hozott Cycery [Csicseri Ambrus] uram levelet, kiből Kegyelmed mindeneket megérthet, nem leszen addig semmi kár az dologban. Édes szerelmes uram, az jószágom felől törekedjék Kegyelmed, mert bizon igen nagy dolog lenne, ha immárlan kárt vallanánk. Isten után Kegyelmedhez vagyon minden bizodalmon, édes uram, legyen az Kegyelmed munkájára és sok szolgálatjára is mind az mostanin, mind az előbbire mi tekintet, hogy az ki Kegyelmed kezében vagyon, ne kívánják ő felségek azt el. Szentmiklósi jószágunkon ott vadnak az halduk [hajdúk], Tot Ferenc a hadnagyok, három falu is, az ki közös Telegdyvel, azok mindenestől elfutottak. A várdai jószágban is, írják, hogy sokak kiverik az házbul, csak vad gyümölcscsel élnek. Isten megáldotta volna az váraljai hegyeket, elég bor leszen, csak az halduktul hozhatnál el buzasiámat [?], nem írták meg Várdából, nem tudván menn[y]i. Édes Uram, tartsa meg az Ur Isten Kegyelmedet és engedje ő szent felsége, hogy hamarvaló nap láthassam Kegyelmedet jó egészségben. Írtam Rozgonban, ma Vitálius napján, anno Domini 1606. [az Úr 1606. esztendejében]. Kegyelmednek szeretettel szolgál míg él

Warday Katta mp¹³⁸.

P. S. Nyary István uram leveléből mindent megérthet Jászóru! Kegyelmed, mi állapottal vagyon.

¹³⁸ Nyáry többször emlékezik leveleiben könyvekről. Ahogy 1602. október 31-én írta feleségének: „Édes szerelmes Katám, a kisleányomnak eléggé keresem orvosságát, de nem tudok semmit találni, a könyveim mind otthon vannak.” Nyáry kiforrott helyesírással, szépen írt, de nagyszámú levele nem mutat humanista iskolázottságra. Felesége nem tudott írni és olvasni, amikor – már özvegy asszonyként – hozzám, pedig Várday Kata az ország egyik első családjából való volt. Nyáry vette rá, hogy tanuljon meg írni, ne íródeákon keresztül levelezzenek. Kata asszony meg is tanult, de soha nem tudott rendes helyesírással megírni egy levelet.

Nyáry Pál Várday Katának

[1606. október 30. Zsitvatorok]

Édes szerelmes Katám, legyen Istennek hála, hogy jó egészségben vagyok, kit engedgyen Isten ezután is. Én is, legyen Istennek hála, jó egészségben vagyok. Ez két nap három leveledet hozák, édes Katám, kit igen nagy jó kedvvel és szerelmesen vettem. Engedgye Isten [...] sokszor irhass. Itt az Duna mellett, Komáromon alól 7 mérföldön má egy hete lakunk elég nagy hidegben. Tegnap kezdtünk az frigy tractáláshoz [a szerződés tárgyalásához]. Immár mind török, német együtt vagyon, kemény emberekkel vagyon dolgunk, elég nagy gondunk vagyon. Nagy Istennek áldása leszen, ha összevihatjuk őket, de ő szent felsége rajtunk könyörülvén, talám megszanja szegény hazánkat, nem itatja az földdel immár vérönket. Mi hivatalunkban igazán híven, fogyatkozás nélkül igyeközünk eljárni, semmi alkalmatosságunkat el nem mulatjuk, mert nincsen nekünk több hazánk enél, ha ezt is elvesztjük, nem ad senki országot nekünk. Ma elválík jó vége dolgunknak, az Úr Istent híván segítségre, azon leszünk, összevigyök őket. Én itt semmit nem késém, éjjel-nappal megyek alá. Ez két nap mindenekben vég szakad, mire, adja Isten. Dévén dolga miben legyen, az Nádasdiné leveleiből mindent megérthetsz, im aláködzem. Az több dolgokrul, miért hogy Isten magamat is hamarvaló nap alá viszem most nem irhatok. Tudom, édes Katám, hogy otthon nem lételem miatt elég hátramaradásban vagyunk, de csak vihessem ezt véghez, mind elfelejtkezünk azokrul. Adgyon Isten jó egészséget, nem halunk meg éhhel. Kérlek, édes szerelmes Katám, várj meg immár Rozgonyban, noha pusztá az kalastorom, szenvedd el édes Katám érettem, könnyebb [Kis]Várdából oda hozni, hogysen mód nélkül neked oda menned, lovaidd sincsenek. Nem neheztelek immár, édes Katám, ha Isten engedi, megbékélünk.

Itt bizony igen hideg vagyon az sátorban, tudom, ott sincsen igen meleg. Azért im egy kesztőt ködtem, ha felférne. Én magam vonnám örömet kezedre, édes Katám, ha lehetne. Engedgye Isten, láthassuk egymást, édes szerelmes Katám, jó egészségben. Datum az [...] mellett való táborban, az békesség traktálásban, az Zsitva tónél, 30. Octobris, 1606.

Tied egyedöl, édes Katám, mind fogytig

Niary Páll mp.

Az anyjokomnak ködtem egy puskát és tárházra való lakatot.

Nyáry Pál Várday Katának

[1602. október 31. Nagyvárad]

Édes szerelmes Katám, az szolgálám ma, szerdán estve adá meg leveledet, kit bizony igen szívem szerint vártam, hogy hallhassak bizonyost felőletek. Akartam volna, édes Katám, ha megírtad volna nyavolyádat, kérlek is, édes szerelmesem, ne késleld ott szolgálám, hanem írd meg, mentől hamarább lehet, ezt is szintén eluntam vala várni. Soha nem tudom vala mire vélni késését. Szomorú szívvel olvastam mind az két leányomnak betegségeket.

Bisalmát sőtess, édes Katám, az Annocskának, ha az mellét fájdalja, vacsora után nádmézzel add megenni, mikor le akar fekődni, osztán ne igyék reá. Jó az nátha, hurut ellen, csak hogy nem kell hajadon fővel és mezítláb járni, sőveg legyen mindenkor fejében. A kisleányomnak eléggé keresém orvosságát, de nem tudok semmit találni. Vagy hogy az dajkája talám nehézkes, vagy hogy sok gyümölcsöt eszik, avagy édes mustot iszik, mert attul is megtörténik. A könyveim mind otthon vadnak, nem tudok mi orvosságot mondani. Bizonyos, ha az dajkátul nincsen, az gyomrocskája holt meg, hogy nem emésztheti meg szegény. Az Istent kell kérnünk, édes Katám, hogy ő szent felsége gyógyítsa meg. Bizony, szívem szerint bánnám, édes Katám, ha az körösztelőjére haza nem érkezhetném. Ne is legyen, ha egyéb lehet benne. Itt is, valaki tudós asszony, eleget keresék orvosságot neki. Zeczenyné ködött írást, fölöttébb dicséri, próbáljátok meg azt is, édes Katám, az elsőt. A másikat nem szintén dicsérhetem, miért hogy ital, nem kölső. Az öreg embernek is nehéz az ital, de ha egyéb nem lehet, osztán benne azzal is kell élni. Az dajkának adjatok, édes Katám, ebéd előtt és vacsora előtt bisalmát enni egy kalánkában. Nem árt, édes Katám, egy kevés pecsételt fődét faragni, ím, oda ködtem, és az gyermekskének meginnya adni az dajka tejében. Ha egyéb nem lehet benne, keressétek meg az én könvetem, kit szegény Zokolinénak mutattam vala, abban ha Czegledj hozzád menne, elég orvosságot találhatna benne bizonyost. Én addig, míg Buda felől valami bizonyost nem hallhatok, olyan vagyok, mint egy rab, sohoon nem mehetek. Az után mentest mennék hozzád, édes szerelmesem, mert hitemre, akár törjem, akár tagadjam, bizony, bizony, bizony semmiképpen nem lehetek nálad nélkül. Nem is hozatlak, édes Katám, magam megyek, édes Katám, ha Isten akarja, éretted. Mihelen Isten idehoz benneteket, mindennek jobb egészsége leszen. Itt most egyéb újságot nem ködhettem, hanem három citromot és tizenegy habarnicát [osztrigát]. Ez napokban öt tatárt is küldök az lugas kertben kapálni, most vettem őket. [Diós]Győrben hatodik vagyon. Az Istenért kérek, ne köttesd valami rossz emberrel, tudatlannal az ujjadat. Nem tudod te, micsoda az. Nem jó avval tréfálni. Lám akkor soha meg nem mutatád énnekem, énvelem akkor igen jó flastrumok voltak, régen bizony el is felejtetted volna. Ezeknek utánna az Úr Istennek ajánlak, engedgye ő szent felsége, hamar való nap láthassuk egymást jó egészségben. Datum Várad, 31. Octobris 1602.

Egyedől csak tied, édes Katám.

NP

Nyáry Pál Várdai Katának

[1600. március 20. Nagyvárad]

Az igaz szerelmemnek ajánlásának utánna. Édes Katám, az Isten áldjon meg kívánságid szerint való sok jókkal, szerelmes gyermekiddel egyetemben. Én, Isten akaratjából jól vagyok. Nekem szerelmes leveledet, kit nagy örömmel és szeretettel vettem, megadták, legyen Istennek hála, hogy ő szent felsége jó egészséggel látogatott meg, kit hallhassam sokszor, édes szerel-

mesem, bizony szívem szerint kívánom. Hozzám való igaz engedelmes szerelmedet, kiben én nem kételkedtem, magad nekem igen kedves édes kezeiddel is megmutattad, idővel talám nem leszek háládatlan érette. Csakhogy igen ritkán kezdek efféléket látnom, de talám, édes Katám, ezt sem érdemlettem volna tőled. Mindazonáltal, mikor kedves jóakarotod, írj énnekem, mert ugyan lőn az Isten áldásával, kit mivel szeretett, azzal ne éljen. [!] Én bizony nagy boldogságnak tartom, hogy tolmács nekől nem szökelkedőnk, sem szemben való létőnkben, sem írásunkban, bizvásban írhatunk egymásnak immár mindenekről. Az napot, ki kilencedik pinkesd havának [május 9.] örömet elvárom, minthogy egyéb sem lehet benne, én ez sovanyu keszelcés bötben is örömet elhozatalak volna, könyő az várakozás, kinek nem kell. Az szolgálmat, édes Katám, oda ködtem hozzád, kik felmennek Bécsben; minthogy messze vagy, 100 mérföld ide, ott el nem készíthetnék ruháidat addig, hanem minden eszközivel együtt csinálatlan hozatom alá, mentől hamarább lehet. Im jegyzésben ködtem az mit Bécsből kell hozni, az mi tetszik, hadd helén, az mi nem, írass más színöt helében. Ezeknek minden szerszámát, korcovágját, peremét, bélését aláhozzák, mert bizony ott fenn el nem készölhetne akkorra mind. Nem jó volna mind egyfélét vennőnk, mert tudod, édes lölköm, hogy az enyim az bizony tied. Rossz dupla bársonnak is 6 és 7 forinton kell itt venni singit, ott fenn én réfit, ki egy előarasztal nagyobb a singnél, 4 forinton megvehetem. Hiszem, az Isten felviszen innen benünket az oda fel való házunkhoz valaha, kihez csak kilenc mélföld Bécs. Szemőnkkel látott marhát vehetők kedvőnk szerint. Ezenkívöl az mit szolgálidnak parancsolsz, én azért ködtem arra, azok semmit nem késnek, ismég hamar meggyőznek, én meghattam, Kis Várdára hozzanak mindeneket. Az szekeredet is ott ne[...], ezeket, édes Katám. Énnekem jó szabóm vagy, kit most fogadtam meg, tudgya csinálni az szoknya és köntös formáit, hattam [meghagyttam], hogy aláhozzák Bécsből. Hónap, ha Isten akarja, Hadadban megyek Veseléninéhez, hugomhoz. Onnét megtérvén, ha szépen kérsz, hozzád is elmegyek, ha nem bánod, azért lássad, édes szerelmesem, ha kellek-e vagy nem. Váltig commendálnám [ajánlanám], kelletném magamat, azért ám meglátod, mit cselekszel velem, elhittem, hogy nem szabad most. Az öcsémnek mond fohászzkodó szerelmes szolgálatomat. Ha oda megyek, kezded fogom, vagy szabad, vagy nem. Ezeknek utánna adja Isten, édes Katám, láthassuk egymást jó egészségben. Ez levély kött Váradon, 20. Martii, 1600.

Csak az én édes Várdai Katámé

Niary Pál mp.

Telegdi Kata Ángyának

[1596. előtt, Kisvárdai]

Szolgálmatom írom kegyelmednek, mint szerelmes Asszonyomnak Ángyomnak, Istentől minden jókat kívánok kegyelmednek megadatni mind az kegyelmed javain örülőkkel egyetemben. Magam állapotja felől, szerelmes Asszonyom, azt írhatom, Istennek hála, mind Erzsókkal öszve jó

egízsígsígsben vagyok, de uram úkegyelme [Szokoly Miklós] igen beteges,
most mégis jobbadon vagyon. Szerelmes Asszonyom.

Az kegyelmed mestersígsesen gondolt, jó akaratjából formált és
bölcse ssígsesen írt leveleit megolvastam, kiben úgy gyönyörködöm,

mint az gyönyghalászok, mikor ű hálójok
gazdag szép prédával,
megtelik gyönygyökkal, azok között alig
hiszi örömben,
mellyiket kaphassa,
tegye kebeliben.

Az vagy mint az szép parlagon sétáló kis nyakat

kik nagy mulatsággal
vadásszák ebekkel,
mikor félisekben
egynéhányat látnak,
viletlen találának,
ű nagy örömben
nem tudják hamarban,
mellyiket költhessék,
indítsák üzésben.

Avagy csak házunknál
(tudom, voltál annál),
mikor kertecskémbe,
megyek be kedvembe,
hogyha megtekintem,
mellyeket két kezem
ültetett vagy vetett
az sovány homokban,
nem tudom mellyiket
szakasszam elébben.

Így én az kegyelmed gyönyörűséggel, hozzám való jóakaró szeretettel
megrakott levelit olvastatván, ugyan nem tudom, mellyik ríszibe gyönyör-
ködtessem szeginy hon lakos szívemet, vagy mellyik ríszit vegyem elő, kire
választ írjak kegyelmednek. Gondolván azt is, hogy

paraszt embernek Rómába menni,
bölcsek közt bolondnak vetekedni,
az bölcse ssígsnek istenasszonyi, Pallas és Minerva ol-

talma alatt lívökkal válasszal igyekezni:

nem különben, mint jó táncost ingerleni
azvagy ugrásra kecskét tanítani.

Látom, szerelmes Asszonyom, és értem, hogy immár kegyelmed Pallas
és Minerva istenasszonnak [az szeginy Diana asszont vadászó seregivel
hátrahagyván] kedvit találta

szíp csergő patakú,
gyönyörű folyású,
minden szíp füvekkel,
fákkal, virágokkal,
zúgó, csorgó folyás
mellett sok szép szavú,
kiterjedt szép ágú
és gyönyörködtető
fákon nagy ékesen
szóló madarakkal
megékesített
forrással, szép kúttal,
mint egy áldozattal,
holott firedjenek,
tisztelvin szép barlanggal,

kiknek tudom, hogy az kegyelmed énhozzám való szeretetiért kegyel-
med engem is esmeretibe, kedvibe juttat.

Noha az szíp forrás,
firedis, tisztaság,
erdei szép barlang,
hegyeken, völgyeken
mulatság, nyájasság
nem Pallast, Minervát,
hanem csak Dianát
illeti mint asszonyát.
Mert Pallas, Minerva,
ezt minden jól tudja,
kulcsos városokat,
laknak szíp várakat,
erdőket, hegyeket,
völgyeket, mezőket
nem járnak, búdosnak,
hanem Dianának,
mint nagy fű vadásznak,
az ű seregivel,
Hamadri Nimphákkal
engidtek lakóul,
mint atyjokfiának.

Nem filek azért, hogy azok az istenasszonyok ott, az kegyelmed csinálta
forrás kút mellett találtassanak, kiknek lakóhelyek az szép kulcsos városok,
királyok, urak házai, palotái; annál inkább, hogy kegyelmetekért [?] énne-
kem választ tehessenek; csak azt lássa inkább meg kegyelmed, Szerelmes
Asszonyom, hogy az az kegyelmed csinálta forrás mellett Dianát, az erdők-
nek, hegyeknek, forrásoknak istenasszonyát úgy ne találja kegyelmed, mint

írják, hogy egy Acteon nevű ember találta volt. De ezeket az köztünk való mulatság kedvéért írák csak, hogy az kegyelmed secretariusa is, kinek az Úristentől kegyelmeddel egyetemben hosszú életet, minden jót kívánok, ne alítsa, hogy csak az forrás mellett laknak az poéták. Mert sütnék az homokba is néha tyúkmonyat, noha csak ritkán azért. Mert én orosz poétát Tivadarnál, szentet Ricnél, orosz vitézt sem hallottam többet Ignátenál, kiket tudom, hogy egyik sem ivott az kegyelmed forrásából.

Im kegyelmednek, szerelmes Asszonyom, az vont aranyat is elküldöttem, de az én életemben, az Isten látja, soha rosszabbal nem volt igyem, ím az mint megtekerhettem, elküldöttem kegyelmednek. Ezzel az jó Istennek ajánlom kegyelmedet mind az kegyelmed javain örülőkkel egyetemben.

Irtam Kis Várdában, ma, pínteken.

Kegyelmednek szívből szolgál:

Telegdi Kata

Kegyelmed az levelet senki kezibe ne adja.

[Oldalt:] A leányasszonyoknak kegyelmed én szómmal mind fejenként szolgálatomat mondja. A leányim is kegyelmednek, mint szerelmes asszonyoknak és mind az leányasszonyoknak szolgálatokat ajánlják.

FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK

Források:

1. A középkori Magyarország levéltári forrásai II. (DL–DF 4.2). Bővített kiadás. Szerk. Rácz György. In: Arcanum Adatbázis Kft., CD-ROM, 2003.
2. A közönséges vagy országos gyűlést Rákos mezején minden harmadik évben meg kell tartani; és azok büntetése, kik az országgyűlésre el nem jönnek. 1498. évi I. törvénycikk. Ezer év törvényei. <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=1124>
3. A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. III. kötet – Budapest: Franklin Társulat Nyomdája, 1885. – 633. p.
4. A Nagykárolyi gróf Károlyi család összes jószágainak birtoklási története. I. kötet – Budapest: Franklin Társulat Nyomdája, 1911.
5. A nagyobb kancellária taksája vagyis, hogy a királyi kancellárián a leveleket és kiváltságokat miképen váltsák ki? 1609. évi LXXIII. törvénycikk. // Ezer év törvényei. <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=3201>
6. A nemesítésnek korábbi módja megtartandó, és a közzététel abban a vármegyében történjék, a melyben a közzétételő lakik. 1655. évi XXXVI. törvénycikk. // Ezer év törvényei. <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=3997>
7. A Perényi család oklevéltára. Közzéteszi Tringli István. – Budapest: Magyar Országos Levéltár – MTA Történettudományi Intézet, 2008. – 509. p.
8. A szolgabírák választásáról. 1435. évi (II.) II. Törvénycikk. // Ezer év törvényei. <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=623>
9. A szolgabírók ítéletét a vármegye székére, és innen a királyi táblára szabad föllebbezni. 1547. évi XXXI. törvénycikk. Ezer év törvényei. <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=1863>
10. A vármegyei tisztségeket magyaroknak adják és László várát valamelyik magyar váltsa vissza. 1553. évi XXX. törvénycikk. // Ezer év törvényei. <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=2103>
11. Alispánválasztás. 1548. évi LXX. törvénycikk. // Ezer év törvényei. <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=1943>
12. Annak a büntetése, a ki az alispán vagy szolgabíró ellen támad, ha mindjárt maga az ispán lenne az 1547. évi XXXII. törvénycikk. // Ezer év törvényei. <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=1864>

13. Az esküt tenni vonakodó ispánok büntetése; és hogy az alispánokat a főispánok tegyék meg, de ne a vármegye hozzájárulása nélkül 1504. évi II. törvénycikk. // Ezer év törvényei. <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=1246>
14. Azokról a báró urakról, kik a zászlós egyházi férfiakkal együtt hadakozni vagy katonáskodni kötelesek. 1498. évi XXII. törvénycikk. // Ezer év törvényei. <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=1145>
15. Bereg megye főispánjának iratai 1342–1800. Szerk. Henzsel Ágota. – Nyíregyháza: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára–Kárpátaljai Állami Levéltár, 1998. – 110. p.
16. Corpus Juris Hungarici. Magyar törvénytár, 1000–1895. 1608–1657. évi törvények. Kiad. Kolosvári Sándor, Óvári Kelemen – Budapest, 1900.
17. Delehan Mihajlo-Kutassy Ilona. A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi osztályának magyar provenienciájú fondjai és levéltári egységei 1919-ig és 1938–1945 között. – Budapest: Budapest Főváros Levéltára, 2009. – 431. p.
18. Eckhardt Sándor. Két vitéz nemesúr Telegdy Pál és János levelezése a XVI. század végéről. – Budapest: Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Magyarisztan-tudományi Intézete, 1944. – 218. p.
19. Erdélyi okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez I. Bevezető tanulmánnyal és jegyzékkel regesztákban közléteszi Jákó Zsigmond. – Budapest: 1997.
20. Hány lovas legyen egy banderiumban? és miképen kelljen a birtokos meg az egy telkes nemeseknek hadba vonulniok? 1492. évi XX. törvénycikk. // Ezer év törvényei. <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=975>
21. Heltai Gáspár. Krónika a magyaroknak dolgairól. – Budapest: Magyar Helikon, 1981. – 473. p.
22. Hogy az egyes megyék élére ispánokat kell tenni, és hogy ezek az ispánok ugyanabból a megyéből kötelesek maguknak tekintélyes férfiakat alispánokul kiválasztani; és azok esküjéről. 1486. évi LX. törvénycikk. // Ezer év törvényei. <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=1124>
23. Középkori leveleink (1541-ig). Szerkesztette: Hegedűs Attila, Papp Lajos. – Budapest: Tankönyvkiadó, 1991. – 774. p.
24. Középkori oklevelek a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Levéltárban (1300–1525). Szerk.: Érszegi Géza. – Nyíregyháza: A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Levéltár kiadványai II. közlemények 21., 2000.
25. Magyar törvénytár. 1540-1848. évi erdélyi törvények. (szerk. Nagy Gyula, Dr. Márkus Dezső, Dr. Óvári Kelemen, Dr. Csiky Kálmán Dr. Kolosvári Sándor, Tóth Lőrincz.). – Budapest: Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda-Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1900. – 655. p.
26. Magyar törvénytár. 1608-1657. évi törvénycikkek. (szerk. Nagy Gyula, Dr. Márkus Dezső, Dr. Óvári Kelemen, Dr. Csiky Kálmán, Dr. Kolosvári Sándor, Tóth Lőrincz.). – Budapest: Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda-Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1900. – 655. p.

27. Magyar törvénytár. 1526-1608. évi törvénczikkek. (szerk. Nagy Gyula, Dr. Márkus Dezső, Dr. Óvári Kelemen, Dr. Csiky Kálmán Dr. Kolosvári Sándor, Tóth Lőrincz.). – Budapest: Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda-Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1899 – 995 p.
28. Mihályi János. Máramarosi diplomák a XIV-XV. századból – Máramarossziget, 1900. – 674. p.
29. Minden ház után, két időszakban felhajtás mellett egy magyar forint segélyt megajánlanak 1598. évi IV. törvéncikk. // Ezer év törvényei. <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=2878>
30. Minden vármegyének legyen pecsétje, a melyet az alispánok és szolgabírák meg esküdttársak pecsétjei alatt szekrényben kell tartani. 1550. évi LXII. törvéncikk. // Ezer év törvényei. <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=2008>
31. Rákóczi László naplója. – Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1990. – 495. p.
32. Régi magyar levelestár (XVI–XVII. század). I. kötet – Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1981. – 593. p.
33. Régi magyar levelestár (XVI–XVII. század). II. kötet – Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1981. – 611. p.
34. Törvéncikk a kunok, jászok és ruthénok a nemesek jobbágyságait el ne vigyék; különben a nádor elébe kell őket idézni. 1498. évi XLVII. Ezer év törvényei. // Ezer év törvényei. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=1170>
35. Urbáriumok a XVI-XVII. századból. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta Maksay Ferenc. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1959. – 895. p.
36. Urbáriumok és összeírások a magyar Országos Levéltárban (Urbaria et conscriptiones). Iratanyag 1527 és a 19. század közötti időszakban. In: Arcanum Adatbázis Kft., CD-ROM, 2004. március
37. Úriszék. XVI-XVII. századi perszövegek. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1958. – 1104. p.

Irodalomjegyzék:

38. A nagylónyai és vásárosnaményi Lónyay család eredete. – Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1941. – 176. p.
39. Acsády Ignác. A jobbágyság-adózás 1577-97-ben. XV. kötet. – Budapest: MTA, 1896. – 349-483. pp.
40. Acsády Ignác. A magyar adózás története 1598–1604-ben. // Értekezések a Történelemtudományok Köréből. – Budapest: MTA, 1904. – 467-585. pp.
41. Acsády Ignác. A magyar jobbágyság története. – Budapest: Szikra Kiadó, 1950. – 443. p.
42. Acsády Ignác. Régi magyar birtokviszonyok 1494–1598. // Értekezések a Történelemtudományok Köréből XVI. kötet. – Budapest: MTA, 1897. – 81-148. pp.
43. Adalékok az ungvári vár és tartománya, és Ungvár város történetéhez. Írta Dr. Hodinka Antal. – Ungvár: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1999. – 106. old.

44. Arisztokrata életpályák és életviszonyok. Szerkesztette: Papp Klára-Püski Levente. – Debrecen: Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, 2009. – 235. p.
45. Baán Kálmán. Az agilisokról. // Magyar Családtörténeti Szemle – 1942. – № 8. – 169-177. pp.
46. Baán Kálmán. Csebi Pogány Zsigmond. // Magyar Családtörténeti Szemle – 1936. – № 4-5 – 1-10. pp.
47. Baán Kálmán. Máramaros vármegye birtokos nemesének 1604. évi összeírása. // Magyar Családtörténeti Szemle – 1938. – № 1 – 1-7. pp.
48. Baán Kálmán. Nyáry Pál: Egy magyar főúr és kora. [Báró bedeghi Nyáry Pál 1570–1635.] // Magyar Családtörténeti Szemle – 1938. – № 6-7. – 186. p.
49. Balogh István. Szabolcs vármegye levéltára (1550–1767) // Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv XIV. Szerk.: Galambos Sándor, Kujbusné Mecsei Éva. – Nyíregyháza, 2000. – 207-242. old.
50. Bánó Attila. A magyar nemes vitézsége. – Budapest: Athenaum Kiadó, 2009. – 558. p.
51. Barabás Samu. Bethlen Gábor és István osztozása (1600). // Történelmi Tár – 1890. – 560-562. pp.
52. Barabás Samu. Régi várak összeírása (1648; Görgény, Gyalu, Déva, Huszt). // Történelmi Tár – 1881. – 199-200. pp.
53. Barta János, Ifj. A nemesi vármegye 1526–1790 között // Vármegyék és szabad kerületek I-II. Szerk.: Radics Kálmán. – Debrecen: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei, 2001. – 51-62. p.
54. Beke Antal. Esterházy Miklós nádor leveleiből (1630–1640). // Történelmi Tár – 1886. 95-109. pp.
55. Biás István. Máramaros vármegye homagiális összeírása 1564-ből. – Geneológiai Füzetek V., 1907. – 94-95. pp.
56. Bilkei Gorzó Bertalan. Szatmár vármegye nemes családjai. – Nagykároly: Gál Samu könyvkereskedő kiadása, 1910. – 140 p.
57. Bilkei Gorzó Bertalan. Szatmár vármegye nemes családjai. Pótkötet – Nagykároly: Manyák Károly Könyvnyomdája, 1912. – 77. p.
58. C. Tóth Norbert. Ugocsa megye hatóságának oklevelei (1290–1526). – Budapest: 2006.
59. Czébely Lajos. Visk története. – Ungvár: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 2002. – 306. p.
60. Csánki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I–III., V. Bp., 1890–1913.
61. Csatáry György. A máramarosi öt koronaváros levéltára 1326–1910. – Ungvár–Beregszász: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2011. – 155. p.
62. Csatáry György. Levéltári kalázasatok. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 1993. – 215 old.
63. Csoma József - Merényi Lajos. Végrendeletek (1509-1600). // Történelmi Tár – 1900. – 310-320. pp.
64. Csoma József. Abaúj-Torna vármegye nemes családjai. – Kassa: Fosster, Wes-selényi és Társai Könyvnyomdája, 1897. – 666. p.

65. Daróczi Zoltán. II. Ferdinánd adománylevele Daróczy Istvánnak (1631). // Történelmi Tár – 1894. – 574-575. pp.
66. Dávid Zoltán. Az 1598. évi házösszeírás. – Budapest: Központi Statisztikai Hivatal Levéltára, 2001. – 756. p.
67. Deák Farkas: Egy magyar főúr a XVII. században: gróf Csáky István életrajza. Bp., 1883.
68. Demkó Kálmán. Felsőmagyarországi várak és várbirtokok a XVI. században. // Hadtörténeti Közlemények – 1914.
69. Doby Antal. Nagylónyai és Vásáros Naményi gróf, báró és nemes Lónyay-család. – Budapest: Pallas Részvénytársaság, 1895. – 140 p.
70. Doby Antal. Ugocsa megyei főispánok (1210–1872). // Századok – 1874 (8.) – 657-662. pp.
71. Doby Antal. Ugocsa vármegye alispánjai. (1337-1870.) // Történelmi Tár – 1878. – 695-698. pp.
72. Eckhardt Ferenc. A földesúri büntetőbíráskodás a XVI-XVII. században. – Budapest: Akadémiai Nyomda, 1954. – 224. p.
73. Engel Pál. A nemesi társadalom a középkori Ung megyében. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 25. – Budapest: MTA Történettudományi Intézete, 1998. – 179. p.
74. Fallenbüchl Zoltán. Magyarország főméltóságai. – Budapest: Maecenas Kiadó, 1988. – 159. p.
75. Farkasfalvi Mauks Ernő. Adalékok a vármegye középkori történetéhez, feltüntetve a Nagymihályi család történetének keretében. – Szeged: Endrényi Lajos Könyvnyomtató Műhelye, 1905. – 127. p.
76. Feöldi Doby Antal. Nagy Lónyay és vásárosnaményi gróf, báró és nemes Lónyay család. – Budapest: Pallas Részvénytársaság Nyomdája, 1895. – 140. p.
77. Fraknói Vilmos. Erdődi Bakócz Tamás élete. – Budapest, 1889. – 220. p.
78. Galgóczy Károly. A sajó-galgóczi Galgóczy család munkácsi, ecsegi, nagytályai, bilkei négy ága, a Pókai Szikszay, telegdy Csanády és nagyfalusi Bajza család ismertetése, nemzedékrendekkel. – Budapest: Pátria Irodalmi Vállalat Részvénytársaság könyvnyomdája, 1896.
79. György Horváth László – Lajos Mihály. A Hömlöc lábánál. Salánk, Feketepatak és Verbóc történetéből. –Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 1998. –165. p.
80. Hangay Zoltán. Erdély választott fejedelme Rákóczi Zsigmond. – Budapest: Zrínyi Kiadó, 1987. – 230. p.
81. Hodinka Antal. Ung megye //Ung megye. Honismereti írások Ung megyéről 1944-ig. (összeállította és szerkesztette S. Benedek András). – Beregszász-Budapest: Mandátum Kiadó – Hatodik Síp Alapítvány, 1998. – 50-56. pp.
82. Horn Ildikó. Rákóczi László pályája (1633–1664). // Hadtörténelmi Közlemények – 103 – (1990) – 61-91. pp.
83. Horváth Sándor. Adatok a Perényi család történetéhez (1440-1450). // Történelmi Tár –1908. – 1-11. pp.
84. Hóvári János. A hűtlen Dobó. – Budapest, 1981.

85. Igyártó Gyöngyi. A máramarosi koronavárosok. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2005. – 79. p.
86. Iványi Béla. Oklevelek az 1514. évi pórlázadás történetéhez (1514-1515). // Történelmi Tár – 1904. – 218-239. pp.
87. Joódy Pál. Máramaros vármegye 1749–1769. évi nemesség vizsgálata. – Máramarossziget: Varga Béla Könyvnyomda Vállalat, 1943. – 238. p.
88. Karácsonyi János. Az első Lónyayak. Családtörténeti tanulmány – Nagyvárad: Szent László Nyomda, 1904. – 122. p.
89. Kárffy Ödön. Adatok Dobó István életéhez (1553–1556). // Történelmi Tár – 1905. – 434-446. pp.
90. Kárffy Ödön. Dobó István életéhez (1553). // Történelmi Tár – 1901. – 119-121. pp.
91. Károlyi Árpád. Okiratok a Dobó-Balassa-féle összeesküvés történetéhez (1569–1572). // Történelmi Tár – 1879. – 672-714. pp.
92. Kloch János. Magyarországi uradalmak összeírása (1588). // Történelmi Tár – 1894. – 727-729. pp.
93. Komáromy András. A báró Perényi család levéltárából (1420-1571). // Történelmi Tár – 1900. – 119-134. pp.
94. Komáromy András. A báró Perényi család levéltárából (1603–1699). 1-5. // Történelmi Tár – 1895. – 506-523.; 677-699. pp; – 1896. – 63-84.; 437-457.; 689-717. pp.
95. Komáromy András. A Dózsa-lázadás történelméhez (1514-1516) // Történelmi Tár. – 1897. – C. 487-495. pp.
96. Komáromy András. A Dózsalázadás történetéhez (1514-1516). // Történelmi Tár – 1897. – 487-495. pp.
97. Komáromy András. Adatok az 1610. év történetéhez. 1-2. // Történelmi Tár — 1898. – 481-504.; 596-620. pp.
98. Komáromy András. Barkóczy László végrendelete (1658). // Történelmi Tár – 1901. – 150-160. pp.
99. Komáromy András. Két végrendelet (Szirmay István 1612; Szirmay Péter 1656). // Történelmi Tár – 1902. – 144-157. pp.
100. Komáromy András. Kivonatok Máramaros vármegye jegyzőkönyveiből 1629–1672. – Történelmi Tár, 1910.
101. Komáromy András. Kornis Margit Rhédey Jánosné nászhozománya 1627-ből. // Történelmi Tár – 1885. – 398-401. pp.
102. Komáromy András. Máramaros vármegye jegyzőkönyveiből (1629-1671). // Történelmi Tár – 1910. – 161-186. pp.
103. Komáromy András. Perényi-féle ingóságok leltára 1569-ből. // Történelmi Tár – 1901. – 588-597. pp.
104. Komáromy András. Rákóczy Zsigmond és Homonnay Bálint versengése történetéhez (1607-1608). // Történelmi Tár – 1899. – 273-297. pp.
105. Komáromy András. Rhédey Ferencz életéhez (1608). // Történelmi Tár – 1884. – 398-399. pp.
106. Komáromy András. Szigeti Vass Mártonnak, a szepesi kamara tanácsosának végrendelete (1667). // Történelmi Tár – 1901. – 455-464. pp.

107. Komáromy András. Thelekessy Imre kassai kapitány végrendelete. 1560. // Történelmi Tár – 1891. – 139-148. pp.
108. Komáromy András. Ugocsa vármegye levéltárából. // Századok – 1896.
109. Komáromy András. Ujhelyi Pál követ utasítása az 1655-iki pozsonyi országgyűlésre. // Történelmi Tár – 1899. – 716-719. pp.
110. Kóta Péter. A címereslevél ára. In: Mágnások, birtokosok, címereslevelek. Rendi társadalom – polgári társadalom 9. – Debrecen: Hajnal István Kör és a KLTE Történelmi Intézete Segédtudományi Tanszéke, 1997. – 149-156. pp.
111. Kristó Gyula. A vármegyék kialakulása Magyarországon. – Budapest: 1988.
112. Lehocky Tivadar. A szerednyei vár. // Hadtörténeti Közlemények – 1911. – 397-409. pp.
113. Lehocky Tivadar. Gr. Homonnay János gyászjelentése. // Századok – 1869. (3) – 330-331. pp.
114. Lehocky Tivadar. Munkács város új monografiája. – Munkács: Grünstein Mór kiadása, 1907. – 335. p.
115. Lehoczky Tivadar. Beregvármegye monographiája. – Ungvár, 1881. – I. kötet. – 325. p.
116. Lehoczky Tivadar. Beregvármegye monographiája. – Ungvár, 1881. – II. kötet. – 325 p.
117. Lehoczky Tivadar. Beregvármegye monographiája. – Ungvár, 1881. – III. kötet. – 325 p.
118. Lehoczky Tivadar. Beregvármegyei főispánok. // Századok, 1871.
119. Lehoczky Tivadar. Bereg-vármegyei királyi emberek (XIV-XVII. század). // Történelmi Tár – 1879. –187-191. pp.
120. Lehoczky Tivadar. Telegdy Pál sírköve. // Századok – 1867. – 279-280. pp.
121. Lónyay Ferenc. A Lónyay család eredete. – Budapest: Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, 1941. – 176. p.
122. Magyar családtörténeti és címertani irodalom 1561–1944. Baán Kálmán gyűjtését javította és kiegészítette Kóczy T. László és Gazda István. – Budapest: Könyvértékesítő Vállalat, 1984. – 187. p.
123. Magyar főrangúak temetkezési szertartása a XVII-ik században. // Történelmi Tár – 1894. – 738-744. pp.
124. Magyar udvari rendtartás: Utasítások és rendeletek 1617-1708. Szerk. Koltai András. – Budapest: Osiris Kiadó, 2001.
125. Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. Szerk. Maksay Ferenc. I. kötet – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990. – 571. p.
126. Magyarország főispánjainak története 1000–1903. Szerk.: Medgyesi Somogyi Zsigmond. – Budapest, 1902. – 256. p.
127. Magyarország történeti demográfiája. Magyarország népessége a honfoglalástól 1949-ig. Szerkesztette: Kovacsics József. – Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1963. – 441. p.
128. Magyarország vármegyéi és városai. Szabolcs vármegye. Szerk. Borovszky Samu. – Budapest: 1903.

129. Magyarország vármegyéi és városai. Szatmár vármegye. Szerk. Borovszky Samu. – Budapest: 1903.
130. Magyarország vármegyéi és városai. Zemplén vármegye. Szerk. Borovszky Samu. – Budapest: 1903.
131. Maksay Ferenc. A magyar falu középkori településrendje. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1971. – 237. p.
132. Márki Sándor. Dósa György és forradalma. – Budapest: Ráth Mór, 1883. – 216. p.
133. Márki Sándor. Dósa György. – Budapest: Atheaneum Kiadó, 1913. – 535. p.
134. Maróthi Rezső. Frangepán Ferencz levelei Nádasdy Tamáshoz (1534). // Történelmi Tár – 1905. – 535-539. pp.
135. Mauks Ernő. Ung megye múltjából. – Szeged, 1905.
136. Mauks Ernő. Ungi élet a magyar középkorban. // Ung megye. Honismereti írások Ung megyéről 1944-ig. (összeállította és szerkesztette S. Benedek András). – Beregszász-Budapest: Mandátum kiadó – Hatodik Síp Alapítvány, 1998. – 57-64. p.
137. Mednyánszky Dénes. Házassági szerződés és parafernium Frangepán Isotta és Perényi István között (1515). // Történelmi Tár – 1885. –166-169. pp.
138. Merényi Lajos. Eszterházy Miklós levelei Nyári Krisztinához 1624–1639. 1-2. // Történelmi Tár – 1900. – 16-60.; 264-295. pp.
139. Merényi Lajos. Lónyai Zsigmond levelei Eszterházy Miklós nádorhoz. 1633–1644. // Történelmi Tár – 1905. – 498-534. pp.
140. Merényi Lajos. Nemes Ungh vármegye limitatiója az eladandó s veendő marhákról in anno 1666. // Történelmi Tár – 1894. – 544-557. pp.
141. Merényi Lajos. Nyári Krisztina temetése 1641-ben. // Történelmi Tár – 1902. – 131-136. pp.
142. Mocsári Miklós (szerk). Ungmegyei századok. – Ungvár, 1910.
143. Munkács. Azaz Munkács városának és várának topographiai, geographiai, historiai és statistikai leírása Balajthy József által. – Debrecen: Nyomtatott Tóth Lajos által, 1836. – 288 p.
144. Munkács-vár története. Eredeti adatok alapján jótékony czélokra összeállítá: Balogh János. – Munkács: Kárpát Könyvnyomda, 1890. – 490 p.
145. N. Kiss István. 16. századi dézsmajegyzék. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1960. – 1120. p.
146. Nagy Iván. Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. I. kötet (A-B). – Pest: kiadja Friebeisz István, 1857. – 311. p.
147. Nagy Iván. Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. II. kötet (B). – Pest: kiadja Friebeisz István, 1858. – 282. p.
148. Nagy Iván. Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. III. kötet (C–D). – Pest: kiadja Ráth Mór, 1858. – 420. p.
149. Nagy Iván. Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. IV. kötet (E-Gy). – Pest: kiadja Ráth Mór, 1858. – 504. p.
150. Nagy Iván. Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. V. kötet (H–J). – Pest: kiadja Ráth Mór, 1859. – 375. p.

151. Nagy Iván. Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. VI. kötet (K). – Pest: kiadja Ráth Mór, 1860. – 568. p.
152. Nagy Iván. Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. VII. kötet (L–M). – Pest: kiadja Ráth Mór, 1860. – 610. p.
153. Nagy Iván. Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. VIII. kötet (N–Ö). – Pest: kiadja Ráth Mór, 1861. – 340. p.
154. Nagy Iván. Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. IX. kötet (P–R). – Pest: kiadja Ráth Mór, 1862. – 852. p.
155. Nagy Iván. Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. X. kötet (S–Sz). – Pest: kiadja Ráth Mór, 1863. – 943. p.
156. Nagy Iván. Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. XI. kötet (T–Ü). – Pest: kiadja Ráth Mór, 1865. – 441. p.
157. Nagy Iván. Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. XII. kötet (V–W). – Pest: kiadja Ráth Mór, 1865. – 518. p.
158. Nagy Iván. Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Pótkötet. – Pest: kiadja Ráth Mór, 1868. – 379. p.
159. Pálffy Géza. A magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században. – Budapest: MTA Történettudományi Intézete, 2010. – 564. p.
160. Pálffy Géza. Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI-XVII. században. – Győr: Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár, 1995. – 293.
161. Péter Katalin. Házasság a régi Magyarországon. 16–17. század. – Budapest: 2008
162. Petrovay György. Oklevelek Máramaros vármegye történetéhez (1360–1519). 1-3. // Történelmi Tár –1909. –1-27.; 358-378.; 509-529. pp.
163. Pettkó Béla. A tiszántúli vármegyék, várak birtokosainak feljegyzése 1563-ból. // Történelmi Tár –1884. – 391-392. pp.
164. Radvánszky Béla. Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században. I. kötet. – Budapest: Helikon Kiadó, 1986. – 354. p.
165. Radvánszky Béla. Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században. II. kötet. – Budapest: Helikon Kiadó, 1986. – 406. p.
166. Radvánszky Béla. Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században. III. kötet. – Budapest: Helikon Kiadó, 1986. – 428. p.
167. Rákóczi György birtokainak gazdasági irata (1631–1648). Szerk.: Makkai László. – Budapest: Akadémia Kiadó, 1954. – 679. p.
168. Réz László. A Drugethek és Homonna reformációja. – Sátoraljaújhely: Zemp-lén Könyvnyomtató Intézet, 1899. – 158. p.
169. Szabadalmas Munkács város levéltára 1376–1850. Sas Andor. – Munkács, 1927. – 155. p.
170. Szabó István. A középkori magyar falu. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1969 – 251 p.
171. Szabó István. Ugocsa megye. – Budapest-Beregszász: Hatodik Síp Alapítvány-Új Mandátum Kiadó, 1994. – 271. p.
172. Szabó Károly. Az iktári Bethlen család történetéhez (1626). // Történelmi Tár – 1881. – 192-193. pp.
173. Szabó Károly. Ugocsa vármegye adórajstroma 1564. // Történelmi Tár – 1878.

174. Szabó Károly. Ugocsa, Szathmár és Máramaros vármegye adólajstroma 1564-ből. // Történelmi Tár – 1878. – 345-354. pp.
175. Székely Gusztáv. Ugocsa vármegye kialakulása az új kutatások tükrében. In: Acta Beregsasiensis. – VIII. évfolyam, 2. kötet, Ungvár – 73–90. p.
176. Szent-Imrey Tamás. Címeres levelek Bereg vármegye levéltárában. – 1900.
177. Szilágyi László (ákosfalvi). A nemesi rendi címekről és címzésekről. // Magyar Családtörténeti Szemle – 1943. – № 10 – 219–229. pp.
178. Szilágyi Sándor. Oklevelek a Homonnai-féle mozgalom történetéhez 1616-ban. // Történelmi Tár – 1881. – 401-449. pp.
179. Szilágyi Sándor. Rhédey Ferenc máramarosi főispán hitlevele 1648-ból. // Századok – 1876. (10.) – 172-173. pp.
180. Tabódy József. Munkács multja és jelene Magyarország történetében. – Pest: Winter Nyomda, 1860. – 169. p.
181. Tagányi Károly. Jegyzéke az Országos Levéltárban a magyar és erdélyi udvari kancellária föllállításáig található hercegi, grófi, bárói, honossági és nemesi okleveleknek. – Budapest, 1886.
182. Thaly Kálmán. Levél Bocskaytól s Homonnai Bálinttól (1605, 1606). // Történelmi Tár – 1881. – 583-585. pp.
183. Tringli István. Megyék a középkori Magyarországon. A nemesi vármegye 1526–1790 között // Vármegyék és szabad kerületek I-II. Szerk.: Radics Kálmán. – Debrecen: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei, 2001. – 15-50. old.
184. Ungvár és Ung vármegye. Szerkesztette Csikvári Antal. – Budapest: Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatala – 198. p.
185. Ur és paraszt a magyar élet egységében (Szerk.: Eckhardt Sándor). – Budapest: Budapesti Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem, Bölcsészeti Karának Magyarságtudományi Intézete, 1941. – 222. p.
186. Varga János. Jobbágyrendszer a magyar feudalizmus kései századaiban 1556–1767. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1969. – 614. p.
187. Vass József. Gróf Rhédei László' naplója (1653-1657). // Történelmi Tár – 1855. – 211-234. pp.
188. Véghelyi Dezső. Barkóczy Mária hozománya (1689). // Történelmi Tár – 1880. – 189-191. pp.
189. Wertner Mór. A ruszkai Dobó, a Pálóczi és a Ruszkai Bátor család közös lezármazása. // Turul, 1902.
190. XVII. századi uradalmi utasítások. Utasítások a kamarai uradalmak prefektusai, udvarbírái és ellenőrei részére. Szerk.: Kenyeres István. I. kötet. – Budapest: Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, 2002. – 446. p.
191. Zubánics László. „Perli-e még ezt a hont más?” Ezer évig tényleg nem volt itt semmi? Vagy mégis?! Honismereti tanulmányok. – Ungvár: Intermix Kiadó, 2010. – 260. p.
192. Zubánics László. Tájba írt történelem. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2011. – 115. old.
193. Zubánics László. Víz tükrére történelmet írni. ... – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2007. – 91. p.

FÜGGELÉKEK:

1. sz. függelék

Bereg vármegye térképe (tervezte: Gönczy Pál). Pallas Nagylexikona.
Forrás: http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/kepek/bereg-terkep_dka.jpg

2. sz. függelék

Ugocsa vármegye térképe (tervezte: Gönczy Pál). Pallas Nagylexikona.
 Forrás: http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/kepek/ugocsa-terkep_dka.jpg

3. sz. függelék

Ung vármegye térképe (tervezte: Gönczy Pál). // Pallas Nagylexikona.
 Forrás: http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/kepek/ung-terkep_dka.jpg

4. sz. függelék

Máramaros vármegye térképe (tervezte: Gönczy Pál), Pallas Nagylexikona.
Forrás: http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/kepek/maramaros-terkep_dka.jpg

5. sz. függelék

Magyarország közigazgatási és katonai-politikai beosztása 1590-ben.

*Forrás: A magyarok krónikája (szerkesztette: Glatz Ferenc).
– Budapest: Officina Nova Kiadó, 1995. – 231. p.*

6. sz. függelék

Az Erdélyi Fejedelemség térképe.

Forrás: *A magyarok krónikája* (szerkesztette: Glatz Ferenc).
– Budapest: Officina Nova Kiadó, 1995. – 221. p.

7. sz. függelék

1.

2.

3.

A homonnai Drugeth család címere és pecsétje

Forrás:

1. Széchy Györgynének a radványi kastélyban levő sírkövéreől rajzolta Kimmach László. // Acsády Ignác. *Széchy Mária (1610–1679)* – Budapest: Franklin-Társulat Könyvnyomdája, 1885. – <http://mek.oszk.hu/05700/05776/>
2. Miseruha Althann Mihály és Drugeth Julianna kettős címerével. – *Iparművészeti Múzeum – Textil- és viseletgyűjtemény* – leltári szám: 7383.
3. Drugeth Fülöp nádor pecsétje. Szerző: Szegedi László. Feltöltés időpontja: 2007.07.29.

8. sz. függelék

XII. Lajos francia király oklevele Telegdy István részére (1502).

Forrás: Magyar Országos Levéltár – DL 71522

9. sz. függelék

1.

2.

3.

A Telegdy család címerei

Forrás:

*1. Telegdy István kincstartó (1514) síremléke
a mezőtelegdi református templomban.*

Szerző: Szegedi László. Dátum: 2016. január 3.

2-3. Telegdy címertartó. https://hu.wikibooks.org/wiki/Címerhatározó/Telegdy_címer

10. sz. függelék

1.

2.

3.

4.

A Dobó család címerei

Forrás:

- 1–3. Dobó címer. https://hu.wikibooks.org/wiki/Címerhatározó/Dobó_címer
4. Dobó Ferenc és Kerecsényi Judit síremléke a sárospataki vártemplomban (1613). <https://www.pinterest.com/pin/369295238171664995/>

11. sz. függelék

1.

2.

3.

A Perényi család címerei

Forrás:

1. Perényi János tárnokmester sírköve. //Töketerebes, plébániatemplom. – http://www.hung-art.hu/frames.html?magyar/zmisc/faragvan/15_sz/sirkol/index.html

2-3. A báró Perényi család címere. //Magyarország vármegyéi és városai (szerk. Borovszky Samu). Szatmár vármegye nemes családjai. — <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0020/20.html>

12. sz. függelék

1.

2.

A Rhédey család címerei

Forrás:

1. A Rhédey család címere. //Magyarország vármegyéi és városai (szerk. Borovszky Samu).

Szatmár vármegye nemes családjai. <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0020/20.html>

2. Kistrédei gróf Rhédey Lajos rang- és címerbővítése (1808). Magyar Országos Levéltár – P 1881

13. sz. függelék

1.

2.

A Pogány család címere

Forrás:

1–2. A csebi Pogány család címere. // Kádár József. Szolnok-Doboka vármegye monographiája.

I–VII. Közrem. Tagányi Károly, Réthy László, Pokoly József. Deés: Szolnok-Dobokavármegye közönsége. 1900–1901. // <http://mek.oszk.hu/04700/04755/html/134.html>

14. sz. függelék

A Kornis család címere

Forrás:

A göncz-ruszkai Kornis család címere. // Kádár József. Szolnok-Doboka vármegye monographiája. I–VII. Közrem. Tagányi Károly, Réthy László, Pokoly József. Deés: Szolnok-Dobokavármegye közönsége. 1900–1901. // <http://mek.oszk.hu/04700/04755/html/426.html>

15. sz. függelék

A Petrovay család címere

Forrás:

A Petrovay család címere. // Magyarország vármegyéi és városai (szerk. Borovszky Samu). Heves vármegye nemes családjai. – <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0010/22.html>

16. sz. függelék

A Dolhay család címere

Forrás:

A Dolhay család címere / http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Dolhai_cimer.jpg

17. sz. függelék

A Vass család címere

Forrás:

Szigeti Vass család. // Nagy Iván Családtörténeti Értesítő címerekkel és leszármazási táblákkal. – 1899. – I. – 228. p.

18. sz. függelék

Az Imreffy család címeres levele (1523).

Forrás:

II. Lajos magyar király címerbővítése Szerdahelyi Imreffy Mihály részére (1523. november 11.) – Magyar Országos Levéltár – DL 93.846

19. sz. függelék

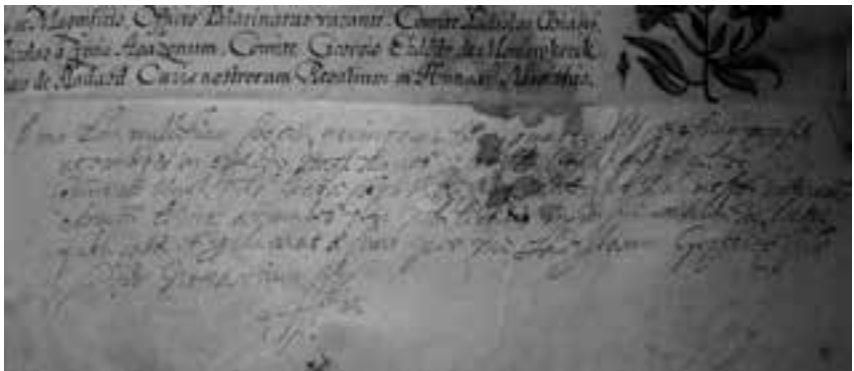

Supa Pál címeres nemesi levele

Forrás:

Supa Pál címereslevele. – Magyar Országos Levéltár – R 64 I_0954

20. sz. függelék

Turi Kun Gáspár nemesi levele (1654)

Forrás:

Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár. F 4. op. 17. jegy. zb. 49.

21. sz. függelék

1.

2.

Címerkérő levelek

Forrás:

1. Tinódi Lantos Sebestyén címere. *Pannon enciklopédia. Magyar nyelv és irodalom.* (szerkesztette: Sipos Lajos). – Budapest: Dunakanyar 2000 Kiadó, 1996. – 211. oldal.
2. Balás Kristóf. *A sipeki Balás család. Adalékokkal Nógrádsipek és Csernátszentiván helytörténetéhez.* – Javított és bővített kézirat, 2015. – 5. p.

22. sz. függelék

**Részlet gróf Drugeth János országbíró leveléből
(saját kezű aláírásával és családi címeres hivatali pecsétjével, 1664)**

*Forrás:
Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár.
F 4. op. 17. jegy. zb. 33, 3. lap*

23. sz. függelék

Részlet Giorgio Basta tábornagy, a huszti vár grófja és Máramaros főispánja leveléből
(saját kezű aláírásával és családi címeres hivatali pecsétjével, 1604)

Forrás:

Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár
Fond 10. op. 1. jegy. zb. 29., lap 1.

24. sz. függelék

Részlet Ung vármegye nemesi közgyűlése okleveléből
a vármegye címeres pecsétjével (1640).

Forrás:
Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár
Fond 4. op. 17. jegy. zb. 31. lap. 15.

25. sz. függelék

**Részlet Bereg vármegye nemesi közgyűlése okleveléből
a vármegye címeres pecsétjével (1643)**

*Forrás:
Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár
Fond 10. op. 1. jegy. zb. 103. lap 2.*

26. sz. függelék

Gróf Esterházy Miklós (1583–1645), nádor, Bereg vármegye főispánja

Forrás:

*Főúri ősgalériák, családi arcképek a Magyar Történelmi Képcsarnokból. Kiállításkatalógus.
(szerkesztette: Buzási Enikő). Budapest, 1988, 2. kép.*

27. sz. függelék

Herceg Esterházy Pál nádor (1635–1713) ifjúkorában

Forrás:

Benjamin Block. Esterházy Pál, Magyarország nádora.

// <http://esterhazy.at/hu/gyujtemenyek/index.do>

28. sz. függelék

Magyar nemes (akvarell)

Forrás:

Régi erdélyi viseletek. Viseletkódex a 17. századból.

– Budapest: Európa Kiadó, 1990. – 2. kép.

29. sz. függelék

Magyar udvari kapitány (akvarell)

Forrás:

Régi erdélyi viseletek. Viseletkódex a 17. századból.

– Budapest: Európa Kiadó, 1990. – 69. kép.

30. sz. függelék

Magyar udvarnok (akvarell)

Forrás:

*Régi erdélyi viseletek. Viseletkódex a 17. századból.
– Budapest: Európa Kiadó, 1990. – 3. kép.*

31. sz. függelék

Fiatal főnemes (akvarell)

Forrás:

Régi erdélyi viseletek. Viseletkódex a 17. századból.

– Budapest: Európa Kiadó, 1990. – 5. kép.

32. sz. függelék

Fiatal főúri leányzó (akvarell)

Forrás:

*Régi erdélyi viseletek. Viseletkódex a 17. századból.
– Budapest: Európa Kiadó, 1990. – 6. kép.*

33. sz. függelék

Szerdahelyi Dersffy Orsolya,
Mágóchy Ferenc felső-magyarországi főkapitány, majd Esterházy Miklós nádor felesége,
a munkácsi uradalom birtokosa.

Forrás:
A pápai Esterházy-kastély képtára.

34. sz. függelék

Nádasdy Ferencné, gróf Esterházy Anna

Forrás:

*A Magyar Nemzeti Múzeum történeti kiállításának vezetője 2.
(főszerkesztő: Kovács Tibor). – Budapest: Helikon, 1996. – 85. p.*

35. sz. függelék

1.

2.

Női viseletek az Esterházy-kincstárból

Forrás:

Pásztor Emese: Az Esterházy-kincstár textíliái az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében. Iparművészeti Múzeum, Budapest, 2010. - Nr. 19.

1. Szoknya és vállfűző – valószínűleg Esterházy Orsolya ruhatárából – Iparművészeti Múzeum – Textil- és viseletgyűjtemény – Leltári szám: 52.2855.1.

2. Szoknya - valószínűleg Dersffy Orsolya ruhatárából. – Iparművészeti Múzeum – Textil- és viseletgyűjtemény – Leltári szám: 52.2854.1.

36. sz. függelék

1.

2.

Férfi viseletek az Esterházy-kincstárból

Forrás:

Pásztor Emese: Az Esterházy-kincstár textíliái az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében. Iparművészeti Múzeum, Budapest, 2010. - Nr. 8.

1. Dolmány - Esterházy Pál nádor ruhatárából. – Iparművészeti Múzeum – Textil- és viseletgyűjtemény – Leltári szám: 52.2373.1.

2. Dolmány - Esterházy Pál vőlegényi dolmánya. – Iparművészeti Múzeum – Textil- és viseletgyűjtemény – Leltári szám: 52.2804.1.

37. sz. függelék

Dersffy Orsolya címeres pecsétgyűrűje

Forrás:

Iparművészeti Múzeum – Ötvösgyűjtemény – Leltári szám: E 65.46.1

38. sz. függelék

Esterházy címer

Forrás:

Szilágyi András: Esterházy-kincsek. Öt évszázad műalkotásai a hercegi gyűjteményből.

Iparművészeti Múzeum, Budapest, 2006. - Nr. 1.

Díszedény, kulacs alakú - ún. Mátyás kulacs. – Iparművészeti Múzeum – Ötvösgyűjtemény –

Leltári szám: E 59.1.

ZUBÁNICS László közíró, lapszerkesztő, helytörténész, egyetemi tanár, kisebbségi politikus (Gut, 1971. május 20.)

Földműves családban született. Tanulmányait a Guti Általános Iskolában és a Jánosi Középiskolában végezte. 1988–1993 között szerzett történelem szakos diplomát az Ungvári Állami Egyetemen. Diplomamunkáját Magyarország, ezen belül Kárpátalja történetéből írta. Diákéveiben a *Társ* című ifjúsági lap szerkesztője. Előbb pedagógusként tevékenykedett: a Guti Általános Iskolában magyar nyelvet és irodalmat tanított, majd a Beregszászi 11. Sz. Ruhaipari Szakközépiskolában történelmet oktatott. 1996-tól a *Beregi Hírlap* rovatvezetője, majd főszerkesztő-helyettese, 1998-tól főszerkesztője. 1996–1998-ban társadalmi munkában a *Kárpáti Panoráma* című megyei lap magyar kiadását szerkesztette. 1990–1992 között a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnökségi tagja és a Kárpátaljai Magyar Ifjúsági Szövetség elnöke. 1991-ben az UMDSZ egyik alapítója. Az 1993-ban alakult MÉKK tevékeny tagja, 2013-tól a MÉKK elnökségi tagja, a Tudományos Ismeretterjesztő Társaság helytörténeti programjainak koordinátora. 1994-től a Beregvidéki Magyar Kulturális Szövetség elnökségi tagja, 1997-től alelnöke, majd ügyvezető elnöke, 2015-től elnöke. 1998–2002 között a Kárpátaljai Megyei Tanács képviselője, 2006–2010 között a Beregszászi Járási Tanács képviselője, frakcióvezető. 1999-től a Fehérgyarmat székhelyű Hármashatár Irodalmi Társaság tagja, 2003-tól társelnöke. 1999–2002 között az Ukrainai Magyar Demokrata Szövetség régióelnöke, 2003-tól az UMDSZ Országos Tanácsának elnöke, 2008-tól az Ukrainai Magyar Nemzeti Tanács elnöke, 2014-től az Ukrainai Magyar Demokrata Szövetség elnöke. A 2008-ban létrejött Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet elnöke. Több alapítvány, testület és intézmény vezetőségi tagja, köztük a Szolyvai Emlékparkbizottság, a Magyar Újságírók Kárpátaljai Szövetségének tagja, a Kárpátaljai Magyar Oktatásért Alapítvány elnöke. Tagja az Ukrán Nemzeti Újságíró-szövetségnek. Eddig közel 10 könyvet adott ki, számos tanulmánya jelent meg a helyi és a magyarországi periodikákban (*Pánsíp*, *Hatodik Síp*, *Kárpáti Panoráma*, *Kárpáti Igaz Szó*, *Beregi Hírlap*, *Kárpátalja*, *Belvedere* (a Szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola történelemslapja), *Bihari Napló* (Nagyvárad). A P. Punykó Mária által szerkesztett „*Szem látta, szív bánta...*” és a „*Hét kereszt alatt felkelek*” című tanulmánykötetekben egy-egy nagyobb munkája látható napvilágot. Jelenleg az *Együtt* című folyóirat tanulmány rovatának veze-

tője. 2009-től az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Kara magyar történelem és európai integráció tanszékének adjunktusa, 2013-tól a kar nemzetközi kapcsolataiért felel, 2015-től pedig tudományügyi dékánhelyettes.

2015-ben abszolutóriumot szerzett az Ungvári Nemzeti Egyetem történelemtudományi doktori iskolájában, jelenleg kandidátusi értekezésének megvédésére készül.

Elismerések, díjak: a Kárpátaljai Megyei Tanács emlékérmé, oklevelei. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia oklevele (2002), NKA-ösztöndíj (2013, 2014, 2015).

Önálló kötetei

1. Zubánics László. **Guti körkép** (Falumonográfia) – Ungvár-Buda-pest: Intermix Kiadó, 2000. – 93 p.

2. Zubánics László. **Beregszászi kalauz.** – Beregszász: Beregszászi Járási Nyomda, 2000. – 46 p.

3. Л. Л. Зубанич. **Місто над Верке.** – Берегово: Вид-во «Бергівська районна друкарня», 2002. – С. 46.

4. Zubánics László. **Régmúlt virágok illata.** (Helytörténeti és család-történeti írások). – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2002. – 70 p.

5. Zubánics László. **Víz tükrére történelmet írni...** (Helytörténeti írások). Intermix Kiadó. Ungvár-Budapest. 2007. – 91 p. – <http://mek.oszk.hu/11000/11061>

6. Zubánics László. **Boszorkányok pedig nincsenek?!** Intermix Kiadó. Ungvár-Budapest, 2008. – 88 p. – <http://mek.oszk.hu/11000/11060>

7. Zubánics László. **„Perli-e még ezt a hont más?”** Ezer évig tényleg nem volt itt semmi? Vagy mégis?! Honismereti tanulmányok. – Budapest – Ungvár Intemix Kiadó, 2010. – 260 p. – <http://mek.oszk.hu/11000/11045>

8. Zubánics László. **Tájba írt történelem.** Kultúrtörténeti időutazás Kárpátalja legmagyarabb városában és vonzáskörzetében. Intermix Kiadó, Budapest – Ungvár, 2010. – 117 p. – <http://mek.oszk.hu/12300/12350>

9. Zubánics László. **Világok végein.** Északkelet-Magyarország a XVI–XVIII. században: politika, gazdaság, kultúra. – Ungvár-Buda-pest: Intermix Kiadó, 2015. – 158 p. – <http://mek.oszk.hu/14300/14343>

Szerkesztő

1. **„Feheruuaru rea meneh hodu utu rea”.** Magyar történelmi szöveggyűjtemény (a honfoglalástól az Árpád-ház uralkodásának végéig, 1303). Összeállította és a jegyzeteket írta: Zubánics László. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2008. – 143 oldal. – <http://mek.oszk.hu/11000/11051>

2. **Kárpátaljai Magyar Kalendárium ‘2008.** (A nemzeti évfordulókkal kapcsolatos, Kárpátaljához kötődő cikkek, tanulmányok, mondák, legendák gyűjteménye). Összeállították: Dupka György, Zubánics László, Fuchs Andrea. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2008. – 116 p. – <http://mek.oszk.hu/11400/11404>

3. **„Verecke Híres útján jöttem én...”** Kárpátaljai honismereti és irodalmi gyűjtemény. Összeállította és a jegyzeteket írta: Zubánics László. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2010., 140 oldal – <http://mek.oszk.hu/11000/11046>

4. **A magyar-ukrán közös múlt és jelen:** összekötő és elválasztó „fehér foltok”. Nemzetközi tudományos konferencia anyagai (2010. február 26.). A kiadványt összeállította, szerkesztette: Zubánics László. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2011. – 79 p. – <http://mek.oszk.hu/12400/12472>

5. Tóth Mihály, Csernicskó István. **Tudományos-gyakorlati kommentár Ukrajnának Az állami nyelvpolitika alapjairól szóló törvényéhez.** Felelős szerkesztő és az előszót írta: Zubánics László. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2014. – 140 p. – <http://mek.oszk.hu/13500/13589>

6. **Szépasszony dombja.** Kárpátaljai történeti és helyi mondák. Összeállította Dupka György és Zubánics László. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2014. – 240 p. – <http://mek.oszk.hu/12900/12907>

7. **Zsidósors Kárpátalján: A deportálástól az internálásig.** Magyar Holokauszt emlékévk 2014 Kárpátalján. A kárpátaljai zsidóság gettóba zárásának és deportálásának 70. évfordulója kapcsán tartott beregszászi emlékkonferencia anyagai (2014. április 24.) Összeállította, az utószót és a jegyzeteket írta: Dupka György, Zubánics László. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2014. – 201 p. – <http://mek.oszk.hu/13900/13963>

8. **„Uram... Segíts haza minket...!”** Lägerírások: versek, fohászok, levelek, naplórészletek a sztálini lágerekből (1944–1959) a „malenykij robot” 70. évfordulójára Dupka György közreadásában. Felelős szer-

kesztő és szakmai lektor: Zubánics László. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2014. – 319 p. – <http://mek.oszk.hu/13800/13830>

9. Dupka György. **„Ne ítéldetek el ...!” Zsidó népiértés, antiszemita üldözés Kárpátalján a náci és a kommunista eszmék nevében (1938–1991).** (Felelős szerkesztő és szakmai lektor: Zubánics László). – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2014. – 358 p. – http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=488

10. **A történelem segédtudományai.** Módszertani javaslatok és tantárgyi program (Szak: „Történelem”). УДК 930.2 (076) – Ungvár, 2013. – <http://www.genius-ja.uz.ua/sites/default/files/csatolmanyok/sooskalman-osztondijprogram-jegyzettamogatasi-palyazat-nyertesei-546/segedtudomanyokjegyzet.pdf>

11. **A világ vallásainak története.** Módszertani javaslatok és tantárgyi program (Szak: „Történelem”) УДК 2 (076) – Ungvár, 2014. – <http://www.genius-ja.uz.ua/sites/default/files/csatolmanyok/magyar-nyelvu-oktatasi-jegyzetek-es-magyar-nyelvu-szaknyelvi-szotarok-keszítése-a-nyertések-dokumentumai-725/vallastortenet.pdf>

Szakmai lektor

1. Dupka György. **A mi golgotánk.** *A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben.* (A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944–1946). – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2012. – 375 p. – <http://mek.oszk.hu/10900/10996>

2. Dupka György. **„Hová tűnt a sok virág...”** *Időutazás az Urálba magyar és német rabok (1941-1955) nyomában* (Történelmi szociográfia). – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2012. – 223 p. – <http://mek.oszk.hu/11300/11392>

3. **Szárnypróba.** Pályakezdő fiatalok antológiája. (összeállította Csordás László) – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2013. – 87 p. – <http://mek.oszk.hu/11400/11490>

4. Dupka György. **Magyar művészet Kárpátalján.** *Kultúr- és művészettörténeti vázlat.* – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2014. – 380 p. – <http://mek.oszk.hu/11400/11492>

5. Dupka György. **A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944–1919).** – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2014. – 276 p. – <http://mek.oszk.hu/13300/13350>

6. **HALOTTAINK 1944-1959.** A kárpátaljai szovjet népirtás eddig ismert áldozatainak névsora. Összeállította: Dupka György. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2014. – 363 p. – <http://mek.oszk.hu/13900/13956>

Sorozatszerkesztő

1. **Az utánozhatatlan Zsazsa.** Fedák Sári születésének 130. évfordulójára. Szerkesztő Zubánics László. – Beregszász: KMMI-Füzetek II. 2009 – <http://mek.oszk.hu/12300/12336>

2. **„Túl a Tiszán van egy város, Beregszász...”.** Beregszász: KMMI – Füzetek IV. 2009 – <http://mek.oszk.hu/12300/12349>

3. Singer Zsuzsa. **Nyomok a lelkekben.** A sztálini munkatáborok kényszerű öröksége. Tanulmány. (Szerkesztő Zubánics László.) – Beregszász: KMMI-Füzetek VII. 2010 – <http://mek.oszk.hu/12300/12370>

4. **„A való világ varázsainak mérnöke...”** Hatvan éves Fodor Géza. Szemelvények, versek (Összeállította: Dupka György). Szerkesztő: Zubánics László. – Beregszász: KMMI-Füzetek VIII. 2010 – <http://mek.oszk.hu/12300/12365>

5. Nagy András. **„... Dobszóra elsöpört a fűvós zivatar” a sztálini munkatáborokba”.** Emlékfoszlányok. Szerkesztő Zubánics László. – Beregszász: KMMI-Füzetek IX. 2010 – <http://mek.oszk.hu/12400/12414>

6. **„Véred tinta/ Lelkedben oldalak...”.** Válogatás Bakos Kiss Károly és Lőrincz P. Gabriella verseiből. (Összeállította: Csordás László). Szerkesztő: Zubánics László. – Beregszász: KMMI-Füzetek X. 2010 – 20 p. Tárolt változat: http://kmmi.org.ua/uploads/books/KMMI-fuzetek/10-KMMI-fuzetek-BKK_LPG.pdf

7. **Szilaj lettem.** Versek, szemelvények. (Válogatás Dupka György műveiből születésének 60. évfordulója alkalmából). Szerkesztő: Zubánics László. – Beregszász: KMMI-Füzetek XV. 2012 – <http://mek.oszk.hu/12400/12444>

8. **A mutatványos monológja.** (Válogatás Füzesi Magda műveiből születésének 60. évfordulója alkalmából). Szerkesztő: Zubánics László. – Beregszász: KMMI-Füzetek XV. 2012 – <http://mek.oszk.hu/12400/12443>

9. **Suslik Ádám.** A honvédség szerveződése a mai Kárpátalja területén 1868-1914 között. Szerkesztő: Zubánics László. – Beregszász: KMMI-Füzetek XVII. 2012 – <http://mek.oszk.hu/12400/12416>

Fontosabb cikkek, tanulmányok

1. **Участь дворянства у комітатському правосудді протягом XVI-XVIII століття** /Л. Л. Зубанич // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Історія – Ужгород: Вид-во УжНУ „Говерла”, 2012. – Вип. 29. – С. 8-12. Рез. : рос., англ. – Бібліогр. : с. 11-12. Tárolt változat: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvuust_2012_29_4.pdf

2. **Дворянство Верхнього Потисся та повстання Дердя Довжі.** /Л. Л. Зубанич // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Історія. – Ужгород: Вид-во УжНУ „Говерла”, 2013. – Вип. 1 (30). – С. 5-10. Рез. : рос., англ. – Бібліогр.: с. 9-10. Tárolt változat: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvuust_2013_1_4.pdf

3. **Сентміклошська (Чинадіївська) домінія та дворянська родина Телегді.** /Л. Л. Зубанич // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Історія. – Ужгород: Вид-во УжНУ „Говерла”, 2013. – Вип. 2 (31). – С. 7-13. Рез. : рос., англ. – Бібліогр. : с. 12-13. Tárolt változat: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvuust_2013_2_4.pdf

4. **Роль дворянства Закарпаття і суспільно-політичному житті в XVI-XVII століттях.** / Л. Л. Зубанич // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Історія – Ужгород: Вид-во УжНУ „Говерла”, 2014. – Вип. 32. – С. 3-9. – Рез. : рос., англ. – Бібліогр. : с. 7–8. Tárolt változat: <http://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/faculty-fhistory/material>

5. **«Дворянство у системі комітатського управління на закарпаттіу XVI-XVII ст.»** /Л. Л. Зубанич // Науковий вісник Чорноморського державного університету ім. Петра Могили. Серія Історія. – Миколаїв: Видавництво ЧДУ ім. Петра Могили, 2014 – Випуск 229. – С. 10-14.

6. **«Княгині Київської Русі в історії Угорщини.»** /Л. Л. Зубанич. //Україна-Угорщина: спільне минуле та сьогодення». Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 14–16 квітня 2005 р.) / Відп. ред. В. А. Смолій. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2006 – С. 56-61. – http://shron.chtyvo.org.ua/Zbirnyk_statei/Ukraine_-_Uhorschyna_spilne_mynule_ta_sohodennia.pdf

7. Zubánics László. **A ruszkai Dobó család.** – Hatodik Síp, 1998 Tavasz. – http://www.c3.hu/~hatodik_sip/98%20lapok/Irasok98/Tav98/HS98TA-7.htm

8. Zubánics László. **Gondolataim egy tanulmánnyal kapcsolatban, avagy hogyan hamisítsuk meg a történelmet.** – Hatodik Síp, 1998

Ősz – http://www.c3.hu/~hatodik_sip/98%20lapok/Irasok98/Osz98/HS98OSZ-3.htm

9. Zubánics László. **Régészeti napló.** – Hatodik Síp, 1998 Tél – http://www.c3.hu/~hatodik_sip/98%20lapok/Irasok98/Tel98/HS98TEL-7.htm

10. Zubánics László. **Dinasztikus kapcsolatok a Rurik- és az Árpád-ház között.** Magyar-ukrán közös múlt és jelen. //Україна-Угорщина: спільне минуле та сьогодення». Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 14–16 квітня 2005 р.) / Відп. ред. В. А. Смолій. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2006 – С. 55-60. – http://shron.chtyvo.org.ua/Zbirnyk_statei/Ukraina_-_Uhorschyna_spilne_mynule_ta_sohodennia.pdf

11. Zubánics László. **XX. századi történelmünk buktatói, avagy hogyan hamisítsunk történelmet.** In: **A magyar-ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér foltok”.** Nemzetközi tudományos konferencia anyagai (2010. február 26.). A kiadványt összeállította, szerkesztette: Zubánics László. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2011. – 8-12. pp. – <http://mek.oszk.hu/12400/12472>

12. Zubánics László. **Kárpátaljai autonómiaörekvések a XX. században.** In: Megmaradás – Magyar jelen és jövő Kárpátalján. – Budapest: Magyar Fiatalok Határok Nélkül Alapítvány, 2011 – http://www.mfhnalap.org/pdf/karacsony_2014/osszes_ungvar_kesz_2014.pdf

13. Zubánics László. **Társadalmi-szociális mozgalmak a Felső-Tisza-vidéken a XVI. század elején.** In. Esélyteremtő és Tehetséggon-dozó Multikulturális Műhely 3. Kötet. (szerkesztő: prof. h.c. dr. Lácza-y Magdolna, dr. Bocsi Veronika. – Hajdúböszörmény: Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar, 2014. – 81–89. pp.

14. Zubánics László. **Boszorkányok pedig nincsenek!?** In. „*Szem láttá, szív bánta...*” Kárpátaljai néprajzi és honismereti dolgozatok (szerk. P. Punykó Mária). – Beregszász-Budapest: Hatodik Síp–Mandátum Kiadó, 1996. – 178-188. pp.

15. Doma István-Zubánics László. **Karcolatok a kárpátaljai zsidóság történelméből.** In. „*Hét kereszt alatt felkelek.*” Kárpátaljai néprajzi és honismereti dolgozatok (szerk. P. Punykó Mária). – Beregszász-Budapest: Hatodik Síp–Mandátum Kiadó, 1997 – 6-15. pp.

16. Zubánics László. **Iskolatörténeti jegyzetek.** In. „*Hét kereszt alatt felkelek.*” Kárpátaljai néprajzi és honismereti dolgozatok (szerk. P. Punykó Mária). – Beregszász-Budapest: Hatodik Síp–Mandátum Kiadó, 1997. – 162-171. pp.

17. Zubánics László. **A szeretet nagyasszonyának emlékezete Beregben.** In: *Erdély nagyasszonya Lorántffy Zsuzsanna*. (Emlékezés Lorántffy Zsuzsanna születésének 400. évfordulóján — Szatmárnémeti) / szerk. Takács Péter/, Kárpátok-Tisza Alapítvány, Nyíregyháza, 2001. – 49-58. pp.

18. Zubánics László. **II. Rákóczi Ferenc emléke a Beregvidéken a források tükrében.** Évfordulós tanácskozások 2002-2004. Periférián Alapítvány, 343-347 pp.

19. Zubánics László. **A beregi, ungi és máramarosi várak szerepe a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharcban.** – Együtt, 2011/4. – 62-72. old. – http://epa.oszk.hu/00500/00595/00040/pdf/EPA00595_Egyutt_2011_4_062-072.pdf

20. Dupka György – Zubánics László. **A zsidóság múltja és jelene Kárpátalján.** – Együtt 2012/3. – 52–64. old. – http://epa.oszk.hu/00500/00595/00043/pdf/EPA00595_Egyutt_2012_3_052-064.pdf

21. Zubánics László. **A Dózsa-féle parasztháború a Felső-Tisza-vidéken.** – Együtt 2013/2. – 80-88. old. – http://kmmi.org.ua/uploads/books/books-pdf/egyutt_2013_2.pdf

22. Zubánics László. **A szentmiklósi uradalom és a Telegdyek.** – Együtt, 2014/2. – 88-96. old. – http://kmmi.org.ua/uploads/books/books-pdf/egyutt_2014_2.pdf

23. Zubánics László. **A magyar nemesi cím- és címeradományozás folyamata vidékünkön a XVI–XVII. században.** – Együtt, 2014/4. – 66-79. old. – http://kmmi.org.ua/uploads/books/books-pdf/egyutt_2014_4.pdf

24. Gajdos István-Zubánics László-Tóth Mihály. **Válasz a Magyar Kisebbség folyóirat által kezdeményezett vitára.** In: Magyar Kisebbség, Nemzetpolitikai Szemle. Állampolgársági-politika, nemzetdiskurzusok. – Kolozsvár: Jakabffy Elemér Alapítvány, XVIII. Évfolyam 2013/3–4. (69–70.) sz. – 206-2011. pp. – http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbség/pdf/48_007Gajdos_Zubanicz_Toth.pdf

TARTALOM

Előszó helyett.....	7
Források és historiográfia	11
A nemesség társadalmi helyzete a XVI–XVII. században	47
A nemesség szociális-gazdasági fejlődése.....	61
A nemesi cím- és a címeradományozás folyamata.....	71
A nemesség és a vármegyei közigazgatás rendszere.....	79
A nemesi társadalom belső rétegződése	89
A nemesség vallási hovatartozásának aspektusai	99
Északkelet-Magyarország jelentősebb nemesi családjai a XVI–XVII. században	109
Forrás- és irodalomjegyzék.....	241
Függelékek:	251

Зубанич Ласлов Ласлович

Похвала нобілітету кресів. Роль дворянства у суспільно-політичному розвитку Південно-Східної Угорщини у XVI-XVIII ст. – Ужгород-Будапешт: Вид. «Інтермікс», 2016 – 292 с. (угорською мовою).

УДК 94(439) "15/17"

ББК ТЗ (Уго) 5-282.5

3-91

Місцем дії *“Похвали нобілітету кресів”* є Північно-Східна Угорщина XVI–XVIII століття, яка не була виключно периферійним регіоном, адже люди, що тут проживали, були творцями та сподвижниками численних визначних історичних подій.

Після 1541 року регіон, що потрапив у зону зіткнення інтересів Угорського Королівства та Трансильванського Князівства часто страждав від численних походів, все ж тут спостерігається значний культурний розвиток, адже населення комітатів Унг, Берег, Угоча та Мараморш зазнавало впливу обох культурних центрів. В процесах суспільного розвитку регіону суттєву роль відігравали представники дворянських родин Гомоннай Другет, Добо, Естергазі, Телегді, Н'ярі, Кун, Перені, Долгаї, Ілошваї, Корніш, Рейдеї, Білкеї, Сігеті Вашш та Чебі Погань. Це видання має на меті, з використанням тогочасних джерел, крізь призму політики, економіки та культури показати особливості регіону, нові напрямки його розвитку.

Монографія

Зубанич Ласлов Ласлович

Похвала нобілітету кресів

Роль дворянства у суспільно-політичному розвитку

Південно-Східної Угорщини у XVI-XVIII ст.

Відповідальний за випуск: *Дупко Юрій*

Редактор: *Чордаш Ласло*

Коректура: *Кеві Марта*

Верстка: *Дупко Жолт*

Обкладинка: *Дупко Жолт*

Здано до складання 20.04.2016 р. Підписано до друку 01.06.2016 р.

Папір офсетний. Формат А-5

Умовн. друк. арк. 18,2 Тираж 300.

Зам. ТОВ «Шарк» м. Ужгород, пл. Жупанатська, 15.